

Jazyky střední Evropy

Ondřej Bláha

Olomouc 2015

Recenzovali: Mgr. Vít Boček, Ph.D.
prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.

Publikace vznikla v rámci projektu ESF *Inovace bohemistických studií* v mezioborových kontextech (reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0178) realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky

Připraveno ve studentské redakci Günther.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D., 2015

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2015

ISBN 978-80-244-4910-4

*Zem vater sprach er: „Deu sal!“
zuo der muoter sprach er sâ
bêheimisch: „Dobraytrâ!“
Si sâhen beide einander an,
beide daz wîp und der man.*

*Otci řekl: „Deu sal!“
A matce vzápětí zas
česky: „Dobraytrâ!“
Pohlédli jeden na druhého
oba – ta žena i její muž.*

*Wernher der Gartenaere:
Meier Helmbrecht
(psáno mezi l. 1250 a 1280)*

Zkratky

akuz. – akuzativ

bav. – bavorský

č. – čeština, česky

dat. – dativ

dluž. – dolní lužická srbština, dolnolužickosrbsky

fr. – francouzština, francouzsky

gen. – genitiv

hluž. – horní lužická srbština, hornolužickosrbsky

instr. – instrumentál

ch. – chorvatština, chorvatsky

lat. – latina, latinsky

lok. – lokál

maď. – maďarština, maďarsky

mj. – mimo jiné

např. – například

něm. – němčina, německy

nom. – nominativ

pl. – plurál

préz. – přezens

psl. – praslovanština, praslovansky

rak. – rakouský

resp. – respektive

rnhn. – raná nová horní němčina

řec. – řečtina, řecky

sg. – singulár

slk. – slovenština, slovensky

sln. – slovinština, slovinsky

stč. – stará čeština, staročesky

stfr. – stará francouzština, starofrancouzsky

sthn. – stará horní němčina, starohornoněmecky

střhn. – střední horní němčina, středohornoněmecky

tj. – to je

zejm. – zejména

Obsah

Zkratky	4
Úvod.....	9
1 Střední Evropa jako areál	11
1.1 Kulturněhistorické vymezení	13
1.1.1 Konfesijní labilita.....	13
1.1.2 Lingvocentrismus.....	14
1.1.3 Přítomnost Židů	14
1.1.4 Magdeburské právo	15
1.1.5 Historické země	15
1.1.6 Sudetský a panonský subareál	16
1.2 Jazyky střední Evropy.....	19
1.2.1 Němčina.....	25
1.2.2 Čeština	26
1.2.3 Horní lužická srbština	26
1.2.4 Dolní lužická srbština.....	27
1.2.5 Polština	28
1.2.6 Slovenština.....	29
1.2.7 Maďarština.....	30
1.2.8 Slovinština.....	31
1.2.9 Chorvatština.....	32
1.3 Nástin dějin jazyků střední Evropy	33
1.3.1 Před r. 1200.....	34
1.3.2 Mezi l. 1200 a 1500	37
1.3.3 Mezi l. 1500 a 1750	42
1.3.4 Mezi l. 1750 a 1950	48
1.3.5 Po r. 1950.....	55
1.4 Povaha a výsledky kontaktů mezi jazyky.....	58
1.4.1 Nedokonalé osvojování jazyka	59
1.4.2 Strukturní vlastnosti jazyků.....	62
1.4.3 Stupně jazykového kontaktu	63
2 Lexikum jazyků střední Evropy.....	66
2.1 Celková charakteristika lexika	66
2.1.1 Značkové, derivované a komponované lexémy.....	66
2.1.2 Domácí a přejaté lexémy	68
2.2 Kulturní europeismy	75

2.2.1	Křesťanská a nejstarší civilizační terminologie	75
2.2.2	Terminologie spjatá s rytířskou, dvorskou a městskou kulturou.....	84
2.2.3	Obchodní a novější civilizační terminologie	91
2.2.4	Austriacismy a bavarismy.....	95
2.2.5	Kalky z němčiny	98
2.2.6	Germanismy v polštině	99
2.2.7	Fenomén slezštiny	100
2.2.8	Germanismy ve slovenštině.....	102
2.2.9	Germanismy v chorvatštině	103
2.2.10	Germanismy v lužických srbštinách.....	105
2.2.11	Germanismy v polabštině.....	105
2.2.12	Obecné galicismy v jazycích střední Evropy.....	106
2.2.13	Galicismy v polštině	110
2.2.14	Obecné anglicismy v jazycích střední Evropy	111
2.3	Slavismy.....	115
2.3.1	Slavismy v maďarštině.....	116
2.3.2	Slavismy v německých dialektech.....	117
2.3.3	Slavismy v židovských jazycích.....	124
2.3.4	Další případy slovansko-německé konvergence	125
2.3.5	Bohemismy v polštině	126
2.3.6	Bohemismy v lužických srbštinách	129
2.3.7	Čeština v německojazyčných zemích.....	131
2.3.8	Bohemismy ve slovinštině	133
2.3.9	Bohemismy v chorvatštině.....	134
2.3.10	Bohemismy ve slovenštině	135
2.3.11	Polonismy v češtině.....	137
2.3.12	Rusismy v češtině	140
2.3.13	Rusismy v chorvatštině	141
2.3.14	Srbismy v chorvatštině	141
2.3.15	Srbismy ve vojvodinské slovenštině	143
2.3.16	Kroatismy ve slovinštině	144
2.3.17	Kroatismy v daruvarské češtině	145
2.3.18	Slovakismy v češtině	146
2.3.19	Slovakismy v maďarštině	147
2.3.20	Vztahy mezi lužickými srbštinami	148
2.4	Hungarismy.....	149
2.4.1	Hungarismy ve slovenštině	149
2.4.2	Hungarismy ve slovinštině a chorvatštině.....	151
2.4.3	Hungarismy v češtině	152

3	Struktura jazyků střední Evropy.....	153
3.1	Slovotvorba	154
3.1.1	Stupňování.....	154
3.1.2	Prefixace	155
3.2	Syntax	156
3.2.1	Předložkové vazby sloves	156
3.2.2	Základní typy souvětí.....	158
3.2.3	Tendence k formalizaci věty	163
3.2.4	Opisné pasivum	168
3.3	Flexe	171
3.3.1	Vyjadřování minulosti	171
3.3.2	Vyjadřování budoucnosti	173
3.3.3	Inventář flektivních formantů.....	176
3.3.4	Morfonologie.....	182
3.4	Fonologie	183
3.4.1	Přízvuk a kvantita.....	183
3.4.2	Inventář fonémů.....	187
	Závěr.....	191
	Literatura	197
	Věcný rejstřík	225
	Rejstřík osobních jmen.....	233
	Summary.....	237

Úvod

Střední Evropa je – bez nadsázky – ojedinělou kulturní a jazykovou laboratoří. Na poměrně malém území se tu totiž už více než tisíc let stýkají, potýkají a prostupují etnika, která spadají do tří vzájemně odlišných kulturních a jazykových celků – germánského, slovanského a ugrofinského. Výsledkem tohoto stýkání, potýkání a prostupování je „etnický amalgám“, který značně problematizuje jakékoli zjednodušené (např. nacionalisticky laděné) představy o „národním svérázu“ nebo o „čistotě jazyka“. Exaktní vědy, jako je lékařská genetik, naznačují, že např. Němci, zvláště ti z východnějších částí země, mají přibližně stejný genetický profil jako Češi – tj. oba zmíněné národy mají zhruba stejně vyvážený poměr „germánské a slovanské krve“. V případě Němců je to dáno asimilací, resp. germanizací značného množství Polabských a Pobaltských Slovanů v 10.–12. století, v případě Čechů jde pak o přirozený následek německé kolonizace v 13. století a mnohaletých česko-německých kontaktů, vyplývajících z koexistence ve společném státě. Podobně bychom mohli snadno doložit těsné příbuzenství mezi Maďary, kteří na počátku 10. století převrstvili slovanské obyvatelstvo Panonie, a Slováky, kteří byli, zejm. v pozdější době, vystaveni silnému asimilačnímu tlaku ze strany maďarských (resp. uherských) vládců, mj. právě proto, že byli (spolu s ostatními uherskými Slovanů) natolik demograficky významnou etnickou složkou obyvatelstva Uher, že sami představovali pro Maďary „asimilační nebezpečí“. Jak u dnešních Maďarů, tak u Slováků pak navíc hraje roli opět germánský genetický, kulturní a jazykový adstrát, daný zase jednak kolonizací, jednak přímým kontaktem mezi jednotlivými částmi jednoho státního celku, totiž habsburské monarchie.¹

S výsledky zkoumání genetické příbuznosti mezi středoevropskými etniky jsou pak ve shodě i výsledky věd neexaktních, jako je etnografie nebo lingvistika – zde jsou rozsáhlé přesahy a průniky mezi všemi zmiňovanými etniky dokumentovány v oblasti starých

---

¹ Viz např. článek, informující o pokroku v genetickém výzkumu evropské populace – Macek et al. (2000).

lidových zvyků, hudby, starých i současných společenských norem a vzorců chování a dále např. v oblasti kuchyně, lidové slovesnosti, frazeologie a vůbec v oné různě definovatelné „kulturní atmosféře“ středoevropských zemí.²

Výmluvně hovoří o intenzitě kontaktů mezi etniky ve střední Evropě už jen např. četnost příjmení, motivovaných nějakým etnonymem, u Čechů. Zdaleka nejvyšší četnost mezi etnonymickými příjmeními Čechů (kromě samotného příjmení *Čech*) má příjmení *Němec/Němeček* (i s přechýlenou variantou), které nese 0,3 % celkové populace dnešních Čechů (pro srovnání: nejčastější české příjmení vůbec, *Novák*, má 0,7 % české populace). Následuje příjmení *Polák/Poláček* (0,2 %), *Turek/Tureček* (0,08 %),³ *Charvát* (0,06 %),⁴ *Slezák/Slezáček* (0,06 %), *Slovák/Slováček* (0,05 %; mohlo označovat i Slováky moravské), *Uher* (0,04 %), *Srb/Srba* (0,03 %) a *Židek* (0,02 % z celkové populace Čechů). Častá jsou samozřejmě i příjmení, motivovaná názvem některé výrazné české etnografické skupiny – vysokou četnost má zejm. příjmení *Hanák/Hanáček* (0,09 %; snad pro jazykovou i kulturní nápadnost Hanáků v českém prostředí), *Valach/Valášek* (0,05 %) a samozřejmě i „zastřešující“ etnonymum *Moravec* (0,1 %).⁵

Zejm. právě v lingvistice, která při své interpretaci kultury vychází z textů, jež se relativně snadno podrobují analýze, kvantifikují a interpretují, lze dospět k hmatatelným důkazům výše zmíněného „amalgamického“ charakteru kultur. Již téměř dvě století se např. slovanští filologové otevřeně podivují množství zjevných

2 Pokusy o vystižení charakteristických rysů středoevropské kultury – Busek a Wilflinger, ed. (1986); Eberhard, ed. (1992); Okey (1992); Landsteiner (1993); Katzenstein (1997); Jaworski (1999); Bradean-Ebinger (2009) aj. Německo-česko-maďarské paralely ve frazeologii (v porovnání s ruštinou) – Feodosov (2002). Čeština, slovenština a maďarština jako příjemci lexikálních výpůjček z němčiny (právě na příkladu gastronomické, vojenské aj. terminologie) – Tölgyesi (2008; 2009a; 2009b).

3 Nepochybně jako ohlas turecké přítomnosti ve střední Evropě v 15. až 17. stol., ale ne nutně se vztahem k někdejší skutečné etnicitě nositelů tohoto jména.

4 Relativně vysokou četnost jména *Charvát* je třeba přičítat asi hlavně někdejšímu kmeni Charvátů, který na počátku etnogeneze Čechů, s nimiž později splýnul, sídlil v severovýchodních Čechách.

5 Veškeré statistické údaje zde čerpáme z webových stránek Ministerstva vnitra ČR. On-line: <http://www.mvcr.cz/clanek/cetnost-jmen-a-prijmeni-722752.aspx> [cit. 6. 11. 2014]. Složitost kulturní a jazykové situace českých zemí v minulosti ostatně dokumentuje i podvojně pojmenování příslušnosti k nim v německých adjektivech *böhmisch* a *tschechisch*, jejichž historii a výklad v poslední době podal T. Berger (2007).

i skrytých germanismů v češtině (mezi jinými L. Štúr, A. Brückner nebo R. Jakobson), dokumentuje se silné poslovanštění maďarštiny, zejm. v lexiku (J. Dobrovský, F. Miklošič, Zs. Simonyi), a naznačuje se, byť samozřejmě velmi opatrně a se zaměřením na jazyk konkrétních skupin středoevropských Němců, i to, že kontakty se slovanskými jazyky měly jistý význam i při formování strukturních vlastností některých podob běžně mluvené němčiny (J. Wackernagel, H. Schuchardt, P. Eisner). Nadto existuje už poměrně rozsáhlá řada prací, které se zabývají z různých hledisek a přitom detailně střední Evropou jako svébytným jazykovým areálem (především práce V. Skaličky, E. Skály, H. Kurzové, S. M. Newerkly, M. Nekuly, J. Pilarského, T. Bergera, B. Vykypěla a dalších).

Předkládaná knížka, která vznikla rozšířením autorových přednášek pro studenty bohemistiky a slavistiky, usiluje o to, uvést fakta o konvergentním vývoji jazyků střední Evropy, jež jsme letmo zmínili výše, do vzájemných souvislostí – zejm. do souvislostí dějinných. Měl by tak vzniknout stručný a kompaktní úvod do kontextu, ve kterém se jednotlivé jazyky střední Evropy vyvíjely a který utvářel i jejich současný charakter.

Je milou povinností autora poděkovat jednak recenzentům Vítu Bočkovi (Brno) a Haně Gladkové (Praha) za cenné poznámky k rukopisu práce, jednak všem kolegům, kteří autorovi poskytli konzultace o jejich mateřských jazycích a o mezijazykových vztazích v regionech, které dobře znají – Brance Čačkovič (Olomouc), Fabianu Kaulfürstovi (Chóšebuz/Cottbus), Nejci Ložarovi (Lublaň), Lucii Šmelíkové (Olomouc) a Karolině Wolské (Krakov).

1 Střední Evropa jako areál

Stejně neostré a pozvolné jako hranice mezi jednotlivými středoevropskými etniky jsou (a musejí být) i hranice střední Evropy vůbec – v bohaté literatuře na toto téma, od J. Partsche (1904), F. Naumanna (1915) a F. de Martonneho (1930) přes E. Schenka (1950), M. Kunduru (1984), K. Schlögela (1986) a J. Szűcse (2000) až k J. Le Riderovi (1996), P. Katzensteinovi (1997), R. Jaworskému (1999), J. P. Arnasonovi (2005) a L. Johnsonovi (2011), jsou publikována různá vymezení

středoevropského regionu, která se liší přirozeně podle toho, jaká kritéria jejich autoři volí. Ještě další modifikace pohledu na to, co je střední Evropa a odkud až kam se prostírá, najdeme přirozeně v pracích, které se věnují jen některým kulturním rozměrům tohoto areálu, např. středoevropské literatuře a slovesnosti (tj. např. u M. Hodži, R. Welleka, M. Kundery, Cz. Miłosze, Ch. Merilla, S. Wollmana, V. Havla, J. Gruši, I. Pospíšila, H. Ludata, S. Troebsta a dalších).⁶

Vymezení střední Evropy na základě čistě geografickém – tedy vymezení formální, fyzikální a bez zřetele k historii a kultuře – je nevýhodné už proto, že „přesných středů Evropy“, které by měly tvořit centrum širěji pojaté střední Evropy jako regionu, může být mnoho v závislosti na tom, které parametry se berou v úvahu. Středem Evropy může být např. místo, které je jednoduše těžištěm evropského kontinentu pojatého jako deska (rozdíl bude mj. v tom, zda budou za volné součásti této desky pokládány i evropské ostrovy, nebo nebudou), anebo může být středem Evropy místo, jež má nejbliže ke všem mořím, která omývají evropské břehy.

Velká část z asi dvaceti takto vymežitelných lokalit leží v českých zemích (např. na hoře Melechov u Havlíčkova Brodu) nebo v jejich těsné blízkosti (hora Dyleň/Tillenberk na česko-německých hranicích asi 14 km jihovýchodně od Chebu), ale při modifikaci parametrů, na základě kterých se střed Evropy určuje, byly v průběhu času jako „jasné“ středy Evropy určeny také lokality jako Drážďany, obec Kremnická Baňa na středním Slovensku, obec Tállya (na severovýchodě Maďarska) a dále obce Suchowola (v severovýchodním Polsku), Purnuškės na Litvě (necelých 30 km severně od hlavního města Vilnius) nebo dokonce Mõnnuste na ostrově Saremaa (při západním pobřeží Estonska). Podobně nevýhodné až zavádějící je pro naše účely i vymezení biologické, které bere v úvahu soubory rostlin a živočichů, typické právě pro středoevropský region.⁷

---

6 Viz především práce I. Pospíšila (2005; 2009), I. Pospíšila a M. Zelenky (1997) a dále J. Gruši (1992), S. Wollmana (1993), M. Kundery (2000) a poznámky V. Havla (2002).

7 Přehled geografických středů Evropy – N. Gardner (2005). Vymezení z hlediska přírodovědného – Frey a Lösch (2004).

1.1 KULTURNĚHISTORICKÉ VYMEZENÍ

Daleko výhodnější a přirozenější je jistě kulturněhistorické vymezení středoevropského regionu – za střední Evropu pokládáme (pro účely této knižky) oblast, ve které na počátku období dějin, dokumentovaného písemnými prameny (tj. asi kolem r. 1000), ještě dominovala různá slovanská etnika (Obodrité, Veleti, Srbové, Polané, Češi, Moravané aj.), ale do které právě v uvedené době začala úspěšně expandovat etnika germánská. Ve střední Evropě tak vznikl slovansko-germánský kulturní amalgám (obohacený ugrofinským adstrátem), který má i své antropologické a genetické konsekvence.⁸

1.1.1 Konfesijní labilita

Nikoli nepodstatným kulturněhistorickým kritériem pak může být např. „konfesijní labilita“ střední Evropy – svár mezi východním (byzantským) a západním (římským, ale fakticky německým) křesťanstvím, který nakonec skončil vítězstvím Západu. Toto vítězství však bylo po několika málo staletích relativizováno reformačními proudy (husitství, bratrství, novoutrakvismus, luteránství aj.), jejichž centra ležela nápadně blízko středu Evropy vymezitelného čistě geograficky. V současnosti má naznačená „konfesijní labilita“, kterou ještě umocnilo bezmála půlstoletí vlády různých totalitních režimů (v l. 1945–1990), svůj pozdní efekt v nízké religiozitě obyvatel střední Evropy.⁹

Je příznačné, že se soupeření mezi konfesemi odehrávalo nezřídka na poli jazyka, resp. v textech, které byly ve velkém množství psány, publikovány a čteny – výmluvným příkladem je bohatá produkce náboženských knih, letáků a dalších textů v 16. století a ve stoletích bezprostředně následujících. Společenská váha psaného slova a čtení, které se z náboženského hlediska mohlo jevit i jako nezbytnost na cestě ke spasení, pak byla s různě silnou intenzitou sti-

---

8 Střední Evropa jako prostor expanze německojazyčných etnik – Le Rider (1996, s. 17).

9 Složitě konfesijní poměry označuje za charakteristický rys středoevropského areálu už F. Naumann (1915, s. 58–102), z jehož průkopnické a často citované knihy má cenu asi už jen právě tato kapitola.

mulem k tomu, aby se mezi obyvatelstvem střední Evropy šířila gramotnost. Vysoký stupeň gramotnosti zdejších obyvatel, na který už ve středověku upozorňují i nepřátelé zdejších etnik a konfesí (např. Aeneáš Sylvius Piccolomini, 1405–1464), může být jedním z dalších charakteristických znaků střední Evropy. Není jistě náhodou, že i povinná školní docházka byla v tereziánském Rakousku zavedena dřív než ve velké části dalších zemí Evropy.¹⁰

1.1.2 Lingvocentrismus

S vysokým stupněm gramotnosti a s tvorbou textů souvisí i tradičně velký zájem středoevropských etnik o vlastní národní, resp. vernakulární jazyky. Tento zájem se např. v případě Čechů projevil už velmi záhy, daleko dřív než u většiny dalších etnik Evropy, v úctyhodné produkci lexikografické a gramatografické, která trvá od 13. století přinejmenším až do 19. století. Příčinou tohoto jevu byla zřejmě, kromě výše naznačeného „praktického“ zájmu o jazyk jako nositele idejí, i potřeba manifestačně se vyrovnat s konkurující jinojazyčnou (německou) kulturou a dále nalézt v etnické (národní) identitě, jejímž výrazem je právě jazyk, náhradu za neuspokojenou identitu státní. Charakteristickým rysem střední Evropy jsou totiž mnohonárodnostní a mnohojazyčné státy, jejichž hranice (i názvy) se poměrně často měnily (viz např. dějiny „státní příslušnosti“ Čechů, Slováků nebo Slovinců v posledních staletích).¹¹

1.1.3 Přítomnost Židů

Nezanedbatelným faktorem, který se podepsal na charakteru středoevropské kultury, byla také přítomnost Židů. Židé se ve střední Evropě ve větší míře začali usazovat v 11. století a brzy zde, mj. za podpory silných a pragmaticky smýšlejících přemyslovských pa-

10 Už od počátku přítom na školách v habsburské monarchii (vyjma škol triviálních) panovala typická diglosní jazyková situace – Newerkla (1998; 2000b; 2003b). Přehledně o česko-německých jazykových kontaktech v minulosti – Skála (1995) a zvláště Trost (1995, s. 134). Role významných osobností, mj. náboženských reformátorů a významných kazatelů, v dějinách jazyků je nepochybná, jak ukazuje příklad J. Husa (Havránek 1966), M. Luthera (Besch 1999) nebo P. Trubara (Seitz 1998).

11 Lingvocentrismus středoevropských etnik (na příkladu Čechů) – Berger (2001). Filologické zájmy a důrazy v kultuře středoevropských jazykových společenství ilustruje už jen např. zdejší starší lexikografická produkce – Skála (1994).

novníků, vytvořili svá vlastní významná centra, z nichž po dlouhou dobu vynikala Praha. Od konce 13. století se centrum židovského kulturního a hospodářského provozu přesunulo na severovýchod do dnešního Polska a dále na východ, na dnešní Ukrajinu, ale od konce 18. století expandovali Židé zpátky na západ, identifikovali se s německým etnikem a jazykem, který ve střední Evropě dominoval, a stali se svébytnou a po stránce kulturní i hospodářské mimořádně aktivní složkou obyvatelstva střední Evropy.¹²

1.1.4 Magdeburské právo

Vedlejším kulturněhistorickým kritériem mohou být např. i fakta právní, která ostatně do určité míry také závisejí na podmínkách náboženských (srov. např. právní historii zemí tradičně katolických a tradičně pravoslavných). Za střední Evropu lze v tomto smyslu pokládat země, v nichž se města od 13. století řídila tzv. magdeburským právem.

1.1.5 Historické země

Ze zvážení výše uvedených kritérií vyplývá, že za jádro střední Evropy pokládáme oblast, která se v podstatě kryje se státním územím někdejšího Rakouska-Uherska v jeho podobě před expanzí na jih v 70. letech 19. stol. a s územím některých dalších historických německojazyčných zemí. Toto jádro středoevropského prostoru je tvořeno Čechami, Moravou, rakouskou částí Slezska, Uherskem včetně Slovenska, Dolním a Horním Rakouskem, Salcburskem, Štýrskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Korutany a asi i Kraňskem a Chorvatskem-Slavonskem. K jádru středoevropského prostoru zároveň patří v našem pracovním vymezení i část dnešního Německa – jsou to dnešní spolkové země Braniborsko, Sasko-Anhaltsko, Durynsko, Sasko a Bavorsko, dále jižnější části někdejšího Pruska (nyní v Polsku – Horní Slezsko, Poznaňsko) a přilehlé části dnešního Polska, které před r. 1918 patřily Rusku.

---

¹² Židé jako faktor formující povahu středoevropské kultury – Le Rider (1996, s. 75). Starobylost židovské přítomnosti ve střední Evropě je dokumentována etymologií etnonyma *Žid* s jeho románským zdrojem – Boček (2013).

Je zjevné, že některé zmíněné regiony mohou být po stránce kulturněhistorické pokládány spíše za periférii středoevropského areálu – např. Halič, která tvoří přechod k areálu východoevropskému, nebo Přímoří, které už spadá spíše k areálu středomořskému. Stejně tak lze za periférii středoevropského areálu pokládat jiné, prozatím nezmiňované regiony – Bukovinu a Dalmácii, které byly kdysi také součástí Rakouska-Uherska, dále pobaltské Meklenbursko, Pomořany a Západní Prusko, samozřejmě i zbytek nynějšího území Spolkové republiky Německo a také Švýcarsko a Lichtenštejnsko. Je totiž třeba mít na zřeteli, že např. prostor, který je dnes osídlen Němci, byl až do r. 1871 rozdroben do řady státních útvarů a nikdy předtím (ani potom) nebyl kulturně jednotný ani v té míře jednoty, kterou lze pozorovat při srovnání jednotlivých regionů českých či slovenských.

Stejně anebo velmi podobně jako my zde vymezují středoevropský region některé encyklopedické publikace z poslední doby, např. *The Columbia Encyclopedia* (1993), *The New Encyclopedia Britannica* (1998), *Meyers Grosses Taschenlexikon* (1999), *Brockhaus Enzyklopädie* (2006) nebo *The World Factbook* (2013), zatímco např. L. Johnson (2011, s. 16) pokládá Německo s Rakouskem za součást středoevropského areálu jen v širším smyslu (podobně jako západní část Ukrajiny a Běloruska a také Litvu, Lotyšsko a Estonsko). Naproti tomu např. britský odborný časopis *Central Europe* se tematicky orientuje téměř výhradně na dějiny a kulturu německých zemí.¹³

1.1.6 Sudetský a panonský subareál

Ani „rakousko-uherská“ střední Evropa v podobě, v jaké ji zde velmi zhruba definujeme (jde vlastně o „středovýchodní“ Evropu v definici J. Szűcse 2000), není v žádném případě areálem, který by měl vnitřně jednotný kulturní ráz. Velké rozdíly mezi (severo)západní a (jiho)východní částí tohoto území, např. v lidové hudbě, architektuře nebo kuchyni, ale také rozdílné historické podmínky, ve kterých se obě části střední Evropy vyvíjely, nás vedou k tomu, abychom toto území

---

¹³ Koncept „středovýchodní“ Evropy (v protikladu ke „středozápadní“, německé části Evropy) – Arnason (2005).

alespoň pro účely tohoto popisu jazyků střední Evropy a jejich dějin rozdělili na dva subareály, navzájem však těsně spjaté:

a) na tzv. **sudetský subareál** se dvěma přirozenými hospodářskými, kulturními a politickými centry, jejichž vliv v průběhu dějin osciloval (Praha a Vídeň), který zahrnuje kromě vlastních Čech, Moravy a Slezska také obojí Lužici a šířeji Sasko a Bavorsko a dále všechny rakouské země (Dolní a Horní Rakousko, Salcbursko, Štýrsko, Burgenland, Tyrolsko, Korutany), včetně slovinského Kraňska. Periferií sudetského subareálu jsou německé historické země Braniborsko, Sasko-Anhaltsko a Durynsko, dále historické Velkopolsko a Mazovsko a přímořské a jihovýchodní části dnešního Slovinska. Charakteristickými rysy sudetského subareálu střední Evropy jsou:

- silná kulturní převaha expandujících německých etnik a dialektů němčiny, která vedla k asimilaci a vymizení místních slovanských etnik a dialektů na většině tohoto území (k novému poslovanštění některých oblastí, např. právě historických Sudet, došlo až po r. 1945)
- absence trvalé přítomnosti a významnějšího kulturního vlivu východních etnik, expandujících do střední Evropy ve středověku a raném novověku (Avaři, Maďaři, Tataři, Turci)
- střídavě silný kulturní vliv český mimo oblast českých zemí (zejm. za posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků, v době husitství a v době hospodářské prosperity Českého království v 16. století)
- vysoká konfesijní labilita, která se projevila ve vzniku několika reformních proudů v církvi (husitství, českobratrství, luterství), ale také v náboženské nesnášenlivosti, patrné zejm. v 17. a 18. století
- silný kulturní a hospodářský vliv Židů, zejm. v 10. až 13. století a od 2. poloviny 19. století (v souvislosti s návratem velkého množství Židů z východních oblastí habsburské říše do jejího centra)
- relativizování společenské důležitosti a vlivu latiny němčinou jako jazykem, který již brzy (od 13. stol.) expandoval do funkčního pole latiny¹⁴

b) tzv. **panonský subareál** s přirozeným hospodářským, kulturním a politickým centrem v Budíně a Prešpurku (Bratislavě), který zahrnuje centrální oblast někdejších Uher (osídlenou Maďary), dále dnešní Slovensko a severní polovinu žup tvořících dnešní Chorvatsko (zejm. Záhřeb s okolím). Periferií panonského subareálu je zbytek dnešního Chorvatska a dále přilehlé části Srbska. Charakteristickými rysy panonského subareálu jsou:

- relativně slabý asimilační vliv expandujících německých etnik a dialektů němčiny a naopak vysoká životaschopnost slovanských etnik a dialektů, které výrazně ovlivnily i jeden z hlavních kulturních a jazykových elementů v této oblasti, Maďary, kteří se zde usadili na přelomu 9. a 10. století
- dlouhodobé fungování tohoto subareálu jako nárazníkového pásma při expanzi východních etnik (Avaři, Maďaři, Tataři, Turci), z nichž posledně jmenovaní vytvořili v 16. a 17. století na velké části panonského subareálu vlastní administrativní struktury a po kulturní stránce tuto oblast silně ovlivnili
- expanze českého kulturního vlivu, zejm. východním směrem (Slovensko, Uhry), omezená však nástupem moderních národních hnutí v 2. polovině 18. století a slabší než vliv etnik německých
- relativně vysoká náboženská snášenlivost, patrná zejm. od 17. století
- slabý kulturní a hospodářský vliv Židů
- naopak vysoká společenská důležitost a vliv latiny jako jazyka administrativy (v Uhrách)

Výše naznačené rozdělení střední Evropy na sudetský a panonský subareál však chápeme jen jako pracovní – i mezi oběma subareály lze samozřejmě pozorovat široké přechodové pásmo.

---

14 Komplexně o vlivu latiny a němčiny na češtinu v dějinách a o těžké rozlišitelnosti vlivů obou jazyků – Jelínek (2006).

Mapa č. 1: Střední Evropa – bílou barvou jsou vyznačeny země tzv. sudetského subareálu (centrum a periferii obou subareálů zde nerozlišujeme), šedou barvou pak země tzv. panonského subareálu. Tam je přiřazena i Bosna a Hercegovina (spíše jen vzhledem k expanzi Rakouska-Uherska na toto území po r. 1878).

1.2 JAZYKY STŘEDNÍ EVROPY

Důležitou složkou kulturněhistorických faktorů, na jejichž základě lze vymezit střední Evropu jako region, je jistě aspekt jazykový, kterému v této knížce budeme věnovat přirozeně největší pozornost. Mluvíme-li o jazycích střední Evropy, máme – při vědomí schematicnosti tohoto vymezení – na mysli němčinu, češtinu, horní a dolní lužickou srbštinu, polštinu, slovenštinu, maďarštinu, slovinštinu a chorvatštinu. Výlučné postavení v tomto výčtu má němčina, jejíž význam silně přesahuje oblast, kterou pracovníě nazýváme sudetským a panonským subareálem střední Evropy. Přidržíme-li se širšího vymezení střední Evropy, které je časté v „nestředoevropských“ pohledech na tento areál (např. v anglosaské literatuře), lze výlučnost němčiny jako jazyka, který ve střední Evropě zcela dominuje, ilustrovat statistickými údaji.

Střední Evropu v nejširším vymezení (tj. dnešní Německo, Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Česká republika, Slovenská republika, Polsko, Slovinsko, Chorvatsko a Maďarsko) obývalo v r. 2013 celkem 167 844 786 lidí. Z tohoto množství užívalo němčinu jako mateřský jazyk 51,6 % obyvatel, na druhém místě je z tohoto hlediska polština (užívá jí 22,4 % obyvatel střední Evropy), následuje maďarština (5,9 %), čeština (5,8 %), slovenština (2,8 %), chorvatština (2,6 %), turečtina (1,3 %, zejm. v Německu), slovinština (1,1 %) a francouzština (1 %). Zbývajících 5,5 % obyvatel střední Evropy jsou mluvčí jiných jazyků, především ukrajinštiny, romštiny, srbštiny, angličtiny a italštiny.¹⁵

Kvantitativní poměry mezi jazyky středoevropskými jazyky samozřejmě ještě nevypovídají vše o tom, které jazyky jsou dnes ve střední Evropě „nejvlivnější“, protože bilingvismus, který je předpokladem těsnějších vztahů mezi jazyky, je nyní ve větší míře rozvinut jen u maďarských obyvatel Slovenska (maďarsko-slovenský), Rakouska (německo-chorvatský, resp. srbský) a Slovinska (slovinsko-italský a slovinsko-maďarský) a samozřejmě u středoevropských Romů a Turků, kteří v různé míře ovládají jazyky svého okolí, příp. disponují etnolekty těchto jazyků.

Z historického hlediska však ve středoevropském areálu zřetelně dominovala němčina – jednak díky silným německým menšinám v dnešních „neněmeckých“ zemích, jednak díky politickému, kulturnímu a hospodářskému vlivu německojazyčných států, který se mohl opřít o lidskou, tj. hlavně hospodářskou základnu nesrovnatelnou s kterýmkoli jiným středoevropským státním útvarem (kvantitativní poměry mezi jednotlivými etniky byly i v minulosti těm dnešním zřejmě podobné).

Asimilační působení druhého středoevropského jazyka, polštiny, se orientovalo, jak ještě zmíníme sub 1.3.2 a 1.3.3, na východ, takže vedle němčiny měla ve středoevropském areálu jisté expanzivní a asimilační tendence jen maďarština (viz silné tendence k jazykové a kulturní asimilaci nemaďarských národů Uher zejm. v 2.

---

¹⁵ Opíráme se zde o údaje z *The World Factbook* (2013) – podobně i u statistik v dalších kapitolách, není-li uvedeno jinak.

polovině 19. stol.). Východní expanze polštiny do regionu, který Gy. Décsy nazývá Rokytno (povodí řeky Pripjať a oblast Polesí), způsobila jednak lexikální a strukturní odchýlení ukrajinštiny a běloruštiny od ruského celku a zároveň je v pozadí těch strukturních rysů polštiny, které ji sblížují právě s jazyky slovanského východu.¹⁶

Poslední větší střeoevropský jazyk, čeština, své náběhy k expanzi za hranice svého původního funkčního území (do Slezska, Uherska a Lužice) vyčerpal už ve středověku a raném novověku – vliv češtiny na Slovensku, přetrvávající ještě v 19. stol., přechodně zesílil po r. 1918, kdy byl podložen „čechocentrismem“ meziválečného Československa.

Ostatní sledované střeoevropské jazyky po celou své historie spíše jen čelí asimilačním tlakům svého okolí – kulturní elita jejich nositelů zdůvodňuje existenci těchto jazyků, buduje a upevňuje jejich standardní (spisovnou) podobu a usiluje o její proniknutí do všech sfér komunikace, resp. funkčních stylů.

Dominance němčiny, její expanze na východ a související kulturní efekty způsobily v jazykových společenstvích střední Evropy napětí, které se téměř ve všech těchto jazycích projevilo shodně, a sice v citlivém až přecitlivělém postoji k přejímkám z cizích jazyků, srovnatelném se stavem v jazykovém společenství islandském, litevském, lotyšském nebo novořeckém. V podobě zvláště vyhocené se tyto nálady projevily u Čechů a Maďarů (zejm. v období mezi polovi-

---

16 Décsy (1973, s. 75). Polštinu řadí Gy. Décsy k tzv. rokytenskému jazykovému svazu (Rokytno-Bund: spolu s ukrajinštinou, běloruštinou, kašubštinou, litevštinou a lotyštinou), jehož znaky jsou nedostatek kvantitativní korelace vokálů (výjimkou je litevština a kašubština), pohyblivý přízvuk (výjimkou je polština a východní dialekty kašubštiny), neredukování vokálů v nepřízvučných slabikách (výjimka: běloruštinu), nedostatek diftongů (výjimka: litevština, ve které se zachovaly diftongy *ie* a *uo*), existence hlásky *h* (v polštině jen v přejímkách z cizích jazyků), dále tzv. dze-kání, morfonologické alternace, neexistence otevřeného *e*, vokalizace *l*, rozvinutá měkkostní korelace, ale ne do té míry jako v ruštině. Po stránce gramatické jsou pak pro rokytenský jazykový svaz charakteristické archaické prvky v pádovém systému, syntetické stupňování, rozvinutá kategorie aktionsartu (vše podobně jako u jazyků střední Evropy), dále rozmanité neosobní konstrukce, zbytky *habeo*-sloves (hlavně v kontrastu s ruštinou) a přirozeně mají jazyky, které spolu koexistovaly v různých podobách polsko-litevského státu, mnoho společných rysů v lexiku (rokytenismy), vše u Décsyho (1973, s. 76). Důsledky kontaktů polštiny s ukrajinštinou, běloruštinou a dalšími jazyky „na Kresach Wschodnich“ ve struktuře současné polštiny – Grek-Pabisowa (1997).

nou 19. století a polovinou 20. stol.), dále u Chorvatů, Lužických Srbů a Slovinců, nejméně pak u Poláků. Němčina a zmíněná maďarština jako jazyky, které expandovaly, byly zase – jak spontánně cítili jejich uživatelé – „ohrožovány“ svým slovanským substrátem i okolím. Proto je všem novodobým spisovným jazykům střední Evropy společný jednak purismus (odmítání nápadných prvků v lexiku a syntaxi, které nejvíc podléhají vlivům zvenčí), jednak značná míra kalkování cizích jazykových struktur, díky němuž byly uspokojeny komunikativní potřeby uživatelů jazyka, ale které je zároveň – na rozdíl od „přiznaného“ přejímání – poměrně nenápadné. Téměř dokonalé podoby nabyl purismus v německém prostředí – odtud byly jeho principy i způsoby aplikace kopírovány do specifických situací jiných jazyků střední Evropy (zejm. češtiny a chorvatštiny).¹⁷

Všem jazykům střední Evropy je také společné to, že byly ve svém vývoji „synchronizovány“ jazykovým vzorem latiny, která zejm. v pannonském subareálu (Uhry, Chorvatsko) fungovala až do 19. století nejen jako jazyk vzdělanosti, ale především jako jazyk státní správy. Latina se rozšířila ve Středomoří a v západní Evropě jako jazyk vládnoucí vrstvy již v době Římské říše (před r. 476) a ve středověku i jako univerzální jazyk církve, pod jejíž správou se na sklonku prvního tisíciletí dostala většina území střední Evropy. V těch evropských regionech, kde latina jako administrativní jazyk fungovala déle než tři století, byly vytvořeny podmínky pro úplnou romanizaci zdejšího obyvatelstva – to platilo v dnešní Francii, Španělsku, Portugalsku, ale také v dnešním Rumunsku (zde se však Římané zdrželi asi jen půl druhého století – jazyková situace na sever od Dunaje v době přítomnosti římských vojsk a správy a zejm. po odchodu Římanů je, stejně jako celý proces vzniku rumunštiny, značně nejasná).

Naopak v místech, kde administrativa Římské říše nebyla dlouhá a pevná (jižní Německo, východní Porýní, Rakousko, pozdější Uhry či Sedmihradsko), ke kulturní a jazykové asimilaci místního obyvatelstva nedošlo, stejně jako v oblastech, které s římskými provinciemi jen sousedily a pod přímou římskou správou se nedo-

---

¹⁷ Kalkování (i v kontextu ostatních evropských jazyků) – Půda (2010). Německá inspirace českého purismu – Engelhardt (2001).

staly (pozdější Čechy, Morava a Slovensko). Z historického hlediska byla existence latiny jako úředního jazyka ve střední Evropě rozhodujícím faktorem, který zabránil úplné germanizaci tohoto území (byť latina zároveň do jisté míry brzdila i funkční rozvoj místních vernakulárních jazyků).¹⁸

V neposlední řadě je jazykům střední Evropy společná i různě silná podobnost ve fonologických systémech – ty byly ve svém vývoji „synchronizovány“ zase značnou mírou bilingvismu (česko-německého, maďarsko-chorvatského aj.).

Charakteristické rysy jazyků střední Evropy (resp. jazyků tzv. dunajského svazu), jak ještě budeme podrobněji komentovat v dalších kapitolách, můžeme shrnout např. takto:¹⁹

- přízvuk na první slabice (neplatí v česko-polském smíšeném pruhu a ve východní slovenštině, ale většinou to platí i v chorvatštině a slovinštině, jejichž pohyblivý přízvuk připadá často na první slabiku slova) – blíže viz sub 3.4.1, kde pojednáváme o konvergentních rysech fonologických systémů jazyků střední Evropy
- kvantitativní korelace vokálů, v maďarštině i konsonantů (polština však kvantitativní korelaci vokálů ztratila)
- omezená role diftongů ve fonologickém systému – patrné zvláště v maďarštině, paradoxně v sousední slovenštině fungují diftongy čtyři
- neredukovaná výslovnost vokálů v nepřízvučných slabikách (výjimkou je slovinština)
- spodobna znělosti na konci slova (neplatí v maďarštině, ale ani v němčině)

---

18 Latina v Evropě ve starší době – Décsy (1973, s. 16 a 76). Latina byla ve střední Evropě ostatně pěstována už od nejrannějších dob – i v době, která jinak přála slovanskému písemnictví. Např. o českém knížeti Václavovi (asi 907 – asi 935) se referuje „naviše že k`nigi slověn`skie i latin`skie dobře“ (citováno podle 2. dílu *Slovníku jazyka staroslověnského*, s. 109). Latina jako faktor synchronizující struktury (středo)evropských jazyků – Bartoněk (2008); Žaža (2010).

19 Podle Décsyho (1973, s. 88). Vůbec nejdůkladnější popis jazykové konvergence ve střední Evropě, včetně kritického posouzení uvedených rysů, podal ve své nepublikované (ale velmi závažné) habilitační práci J. Pilarský (2001). Pojem jazykového svazu, jeho vývoj a aplikovatelnost – Nekula (1993; 2003).

- časté vokalicke i konsonantické alternace, i v rámci kvantitativní korelace fonémů (zejm. ve slovanských jazycích střední Evropy, v němčině a maďarštině málo), k tomu zde sub 3.3.4
- silně syntetický charakter, obzvláště ve flexi, která zachovala staré struktury a někdy jejich inventář ještě značně rozhojnila (viz sub 3.3.3) – ve slovtvorbě vysoké uplatnění derivace a kompozice (ale v různých jazycích střední Evropy se poměr těchto dvou slovtvorných způsobů značně liší, viz sub 2.1.1)
- silný sklon k prefixaci (to však platí obecně ve všech slovanských jazycích), který se v maďarštině jeví jako jasně konvergenční rys (sub 3.1.2)
- nedostatek syntetických forem futura, jehož funkce často plní některé tvary prezentu (zde je však patrná větší blízkost mezi slovanským západem a východem než mezi západem a jihem, k němuž se řadí slovinština a chorvatština), viz sub 3.3.2
- syntax věty a souvětí „synchronizovaná“ se syntaxí latinskou (sub 3.2.2)²⁰

Charakteristika jazyků střední Evropy (i samotný inventář těchto jazyků) se u dalších autorů, zabývajících se touto problematikou (zejm. u V. Skaličky, E. Skály nebo S. M. Newerkly) liší, ale nikdy ne v zásadních rysech. Výjimkou je rané vystižení středoevropských jazyků u E. Lewyho, který definuje svůj „centrální typ evropských jazyků“ sice podobně, jako jsme uvedli ve výčtu výše, ale překvapivě mezi jazyky tohoto typu nezahrnuje češtinu, slovenštinu a další slovanské jazyky tohoto areálu, byť se právě ty (a asi nejvíce) vyznačují „slovní flexí“ jako centrálním principem Lewyho koncepce.²¹

Nyní přecházíme ke stručné sociolingvistické charakteristice jednotlivých jazyků střední Evropy.

20 Latinský (a ovšem i německý) vliv na povahu některých typů souvětí a na distribuci a užívání některých spojovacích výrazů – Běličová a Sedláček (1990); Bauer (1960). Viz dále sub 3.2.2.

21 Lewy (1964 [1942], s. 6, 48 a zejm. 53).

1.2.1 Němčina

Němčina je mateřským jazykem 86 664 602 Němců, kteří v r. 2013 žili ve Spolkové republice Německo, Rakouské republice, Švýcarské konfederaci a v Lichtenštejnském knížectví. Jako mateřský jazyk dominuje němčina v Německu, kde jí užívá 91,5 % obyvatel, o málo slabší pozici má v Rakousku, kde je mateřským jazykem 88,6 % obyvatel, a ve Švýcarsku je nejsilnějším ze čtyř úředních jazyků – je mateřským jazykem 63,7 % obyvatel. Další miliony lidí – nad rámec výše uvedené celkového čísla – užívají němčiny jako svého prvního jazyka v Belgii, Francii (v Alsasku-Lotrinsku), Lucembursku a v Itálii (resp. v Severním Tyrolsku). Silné německé menšiny jsou v USA, Kanadě, Brazílii, Argentině, Mexiku a Austrálii. Němčina patří mezi hlavní evropské (a světové) jazyky – jestliže ji tedy v této knize zmiňujeme jako jazyk střední Evropy, definujeme ji takto na základě faktu, že vedle latiny byla němčina hlavním faktorem, který ovlivňoval lexikum a syntax „menších“ jazyků střední Evropy.²²

Lexikografický a gramatografický popis němčiny má dlouhou tradici (srovnatelnou např. s popisem češtiny) a z trvalé kvantitativní převahy uživatelů němčiny nad uživateli všech ostatních jazyků střední Evropy vyplývá, že německá lexikografická a gramatografická tradice je vůbec nejbohatší. V současnosti (ale zároveň stejně jako už před sto lety) mají mezi slovníky němčiny největší autoritu publikace vydávané pod titulem *Duden*, které vydává Verlag Bibliographisches Institut v Berlíně – jednak dvanáctisvazková slovníková řada, jednak jednosvazkový *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Všestranné poučení o lexiku (a samozřejmě i gramatice) němčiny poskytují korpusy němčiny provozované Institutem pro německý jazyk (Institut für Deutsche Sprache) v Mannheimu. Mezi mnoha mluvnicemi současné němčiny vyniká třísvazkové dílo G. Zifonunové a kol. (1997).²³

22 Německé menšiny ve světě – Born a Dickgiesserová (1989).

23 *Duden* disponuje i on-line verzí: <http://www.duden.de/woerterbuch> [cit. 24. 10. 2014]. Korpusy německého jazyka (Institut für Deutsche Sprache v Mannheimu): <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/> [cit. 24. 10. 2014].

1.2.2 Čeština

Čeština je mateřským jazykem 9 695 426 Čechů, kteří tvoří 95,4 % obyvatel České republiky – ve srovnání s okolními německojazyčnými zeměmi, ale také např. se Slovenskem, Slovinskem nebo Maďarskem má tedy v České republice domácí jazyk co do počtu svých uživatelů stále velkou převahu nad jazyky menšin. Naopak jazykově ještě homogennější než obyvatelstvo České republiky je obyvatelstvo Polska a Chorvatska. Asi půl druhého milionu Čechů žije v zahraničí, zejm. v USA, Kanadě, Německu, Rakousku, Chorvatsku, Rumunsku a na Ukrajině.²⁴

Reprezentativním lexikografickým dílem pro češtinu je starší *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (ve své druhé redakci z r. 1994 a ve vydáních z pozdější doby) a svou velkou hodnotu si udržuje i třísvazková „akademická“ *Mluvnice češtiny*, vydaná v l. 1986–87. Cenný obraz o jazyce poskytují i starší slovníky, převedené do elektronické podoby v Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, a v neposlední řadě rozsáhlý a technicky vyspělý *Český národní korpus*.²⁵

1.2.3 Horní lužická srbština

Horní lužická srbština je mateřským jazykem asi 40 000 Lužických Srbů,²⁶ kteří jsou autochtonními obyvateli Horní Lužice – historického území, jež dlouhou dobu patřilo k českému státu a dnes je součástí německé spolkové země Sasko (něm. Freistaat Sachsen; hluž. Swobodny Stat Sakska). Aktivní užívání lužické srbštiny se však předpokládá jen asi u 15 000 z uvedených 40 000 Srbů. Většina Lužických Srbů totiž svůj mateřský jazyk užívá pouze pasivně – dove-

---

24 Novější dějiny a současnost češtiny – J. Kořenský, ed. (1998). Přehled o etnických menšinách v České republice podávají J. Někvapil, M. Sloboda a P. Wagner (2009). Významným prvkem, který bude v dalších desetiletích nejspíš významně formovat podobu jazykové situace v České republice (a stejně tak i na Slovensku), je romský etnolekt češtiny (resp. slovenštiny), jehož význam stoupá spolu s výrazným nárůstem procentuálního podílu Romů na celkovém počtu obyvatelstva a zároveň s pozvolným poklesem počtu neromského obyvatelstva v uvedených zemích. Popis romského etnolektu češtiny podala M. Bořkovicová (2006).

25 Především *Příruční slovník jazyka českého* z l. 1935–57: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/> [cit. 24. 10. 2014]. *Český národní korpus*: <http://www.korpus.cz/> [cit. 24. 10. 2014].

26 Šolcína – Wornar (2000, s. 10).

de v něm číst a vnímá jej spíše jen jako folklórní hodnotu než jako skutečný kód, využitelný k plnohodnotné každodenní komunikaci.²⁷

Vedle několika slovníků, přístupných on-line v rámci projektu SERDIS a provozovaných Srbským institutem v Budyšině (je zde mj. *Hornjoserbsko-čěški słownik* F. Martínka a K. Brankačkec), shrnuje dobře slovní zásobu současné horní lužické srbštiny starší dvoudílný *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch*, redigovaný H. Jentschem. Také v případě horní lužické srbštiny je k dispozici korpus (*Hornjoserbski tekstowy korpus HOTKO*). Systém jazyka je popsán v dvoudílné hornolužickosrbsky psané mluvnici H. Schustera-Šewce (1968, 1976), morfologie pak velmi podrobně v německy psané mluvnici F. Michalka a H. Fasskeho-Fasky (1981).²⁸

1.2.4 Dolní lužická srbština

Dolní lužickou srbštinu dnes v různé míře ovládá asi jen 7 000 lidí, ačkoli počet obyvatel historického území Dolní Lužice, kteří se deklarují jako Dolní Lužičtí Srbové nebo také Vendové (Wenden), se pohybuje kolem 20 000. Podle údajů braniborského ministerstva pro vědu, výzkum a kulturu z r. 2000 žijí Dolní Lužičtí Srbové celkem v 51 obcích – jednak ve městě Cottbus (Chotěbuz, dolnolužickosrbsky Chósebuz), jež bylo a ještě pořád je přirozeným centrem dolnolužickosrbského kulturního života, jednak v 31 obcích v okrese Spree-Neisse (Sprjewja-Nysa), 5 v okrese Dahme-Spreewald (Damna-Blota), v 9 obcích v okrese Oberspreewald-Lausitz (Gorne Blota-Lužyca) a zřídka v některých dalších okresech. V těchto 51 „smíšených“ obcích má alespoň minimální znalost dolní lužické srbštiny asi 17 % obyvatel – většinou jde o starší generaci, která v soukromí užívá některého dialektu.²⁹

Obě lužické srbštiny budeme v následujících kapitolách často popisovat společně, protože v minulosti celá lužickosrbská oblast tvořila většinou kontinuum, nerozhraničené funkčním polem ně-

27 Novější dějiny a současnost lužických srbštin – H. Fasska, ed. (1998).

28 Hornolužickosrbské slovníky on-line: <http://www.serbski-institut.de:8180/dict/> [cit. 24. 10. 2014]. *Hornjoserbski tekstowy korpus*, provozovaný v Srbském institutu v Budyšině (Serbski institut). On-line: <http://www.serbski-institut.de/cms/os/48/hornjoserbski> [cit. 24. 10. 2014].

29 Šolcína (2002). Srov. však další práce uvedené níže v pozn. 30.

kterého z pozdějších kulturních (spisovných) jazyků. Na rozdíl od všech ostatních jazyků střední Evropy – snad s výjimkou slovinštiny – mají lužické srbštiny charakter jazyků „zbytkových“ či „ostrůvkových“ (*Insele Sprachen* v terminologii Gy. Décsyho 1973).

Lexikografické zpracování dolní lužické srbštiny je i přes omezené možnosti dostatečné. Nejnovějším německo-dolnolužickosrbským slovníkem je dílo E. Hannusche, A. Pohontschové a M. Starosty (2012), užíván je i mírně archaizující *Dolnosrbsko-nimski słownik* M. Starosty (1999) – oba jsou k dispozici on-line. Pro účely srovnávání jazyků má pak význam především materiál, který soustřeďuje *Dolnosrbski tekstowy korpus*, spravovaný chotěbuzskou pobočkou Srbského institutu. Školní mluvnice dolní lužické srbštiny od P. Janaše (z r. 1976) existuje nyní i v překladu do češtiny (Janaš 2011).³⁰

1.2.5 Polština

Polština je mateřským jazykem 37 539 365 obyvatel Polské republiky, kteří tvoří 97,8 % celkového obyvatelstva země. Ze všech střeoevropských jazyků má tedy polština na svém vlastním území největší převahu nad jazyky menšin.³¹

Kromě toho je polština mateřským anebo druhým jazykem ještě dalších milionů Poláků v zahraničí. V USA žije ještě asi 8,2 milionu Poláků, v Kanadě přes 400 000, v Brazílii asi 400 000, ve Francii až 900 000, v Německu 600 000, ve Velké Británii 160 000, v Austrálii 120 000 a na území bývalého Sovětského svazu dohromady asi 1 150 000 (zejm. v Bělorusku, na Ukrajině a v Litvě). V České republice žije asi 40 000 Poláků (polská menšina v posledních desetiletích výrazně oslabuje). Celkově lze počet Poláků v zahraničí odhadovat až na 12 milionů. Polština je také jazykem některých národnostních menšin v Polsku – nejsilnější je menšina

---

30 *Deutsch-niedersorbisches Wörterbuch*. On-line: <http://www.dolnosrbski.de/dnw/index.htm> [cit. 24. 10. 2014]. Dolnosrbski tekstowy korpus, provozovaný pobočkou Srbského institutu v Chotěbuzi. On-line: <http://www.dolnosrbski.de/korpus/> [cit. 24. 10. 2014]. Novější dějiny lužických srbštin (zejm. dolní) a perspektivy jejich zachování do budoucna – Spiess (1996; 2000); Jodlbauer, Steenwijk a Spiess (2001).

31 Novější dějiny a současnost polštiny – S. Gajda, ed. (2001).

německá (asi 1,3 % všech obyvatel Polska), následují menšiny ukrajinská (0,6 %) a běloruská (0,5 %).³²

Z mnoha slovníků současné polštiny je relativně nejužívanější dvoudílný *Słownik języka polskiego*, redigovaný L. Drabikovou a E. Sobolovou (2007), praktická slovníková aplikace je i na stránkách Státního vědeckého nakladatelství (Państwowe Wydawnictwo Nauk). Reprezentativní *Narodowy Korpus Języka Polskiego* provozuje Instytut Podstaw Informatyki PAN. Velmi dobrý popis jazykového systému polštiny přináší třídílná *Gramatyka współczesnego języka polskiego*.³³

1.2.6 Slovenština

Slovenština je mateřským jazykem 4 604 716 obyvatel, žijících ve Slovenské republice. Další asi dva miliony Slováků žijí trvale v zahraničí, především v USA, České republice, Maďarsku, Kanadě, Srbsku, Rumunsku a v Rakousku. Ve srovnání s češtinou se tedy slovenština podstatně častěji uplatňuje jako jazyk národnostní menšiny. Protože Slováci tvoří ve vlastním státě asi jen 83,9 % obyvatel, žije zároveň slovenština i doma v těsnějším kontaktu s jinými jazyky, zejm. s maďarštinou, jejíž uživatelé tvoří 10,7 % obyvatel Slovenské republiky, a s romštinou, resp. s romským etnolektem slovenštiny (Romové tvoří asi 1,5 % obyvatel země).³⁴

Nespokojenost s hospodářskými a kulturními podmínkami na Slovensku vedla na konci 18. stol. a zejm. v 19. stol. k vysoké míře vystěhovalectví. V 19. stol. se Slováci stěhovali hlavně na jih do dnešního Maďarska, Srbska (Banát, Bačka), Chorvatska nebo Rumunska, ale od přelomu 19. a 20. stol. hlavně do USA (asi 650 000 osob) a dalších prosperujících západních zemí. V éře Československa docházelo též ke stěhování do Čech, na Moravu a do Slezska

32 Poláci ve světě – Bartmiński (1993). Poměr mezi jazykovou a etnickou identitou, mj. na Těšínsku, kde funguje v podstatě trojjazyčnost (spisovná čeština, spisovná polština, místní dialekt) a volba jazyka v závislosti na komunikační situaci – Sokolová (2001). Polsko-české kulturní a jazykové vztahy v současnosti – Lipowski a Żygadlo-Czopnik, eds. (2009).

33 *Słownik języka polskiego*. On-line: <http://sjp.pwn.pl/> [cit. 24. 10. 2014]. *Narodowy Korpus Języka Polskiego*: <http://nkjp.pl/> [cit. 24. 10. 2014]. Mluvnice: Grochowski – Karolak – Topolińska (1984); Gregorczykowa – Laskowski – Wróbel (1984); Sawicka – Dukiewicz (1995).

34 Novější dějiny a současnost slovenštiny – J. Bosák, ed. (1998).

– mezi válkami se takto přesunulo asi 50 000 Slováků, po válce až do r. 1990 asi 750 000. Ani v USA a v západní Evropě, ani v západních částech Československa však nevznikaly kompaktní enklávy slovenského osídlení jako na Balkáně. Charakteristickým prvkem jazykové situace na Slovensku (podobně jako např. v Chorvatsku) je dále současná koexistence několika vlivných kulturních center, která v různých směrech ovlivňují i podobu spisovného jazyka.³⁵

Lexikum slovenštiny je popsáno v šestidílném *Slovníku slovenského jazyka* z l. 1959–68, jehož následovníkem je *Slovník súčasného slovenského jazyka* (ed. Buzássyová – Jarošová, 2006 a 2011), který prozatím dospěl k 2. dílu (po písmeno L). Starší slovníky lze prohledávat on-line na stránkách Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied – ústav spravuje i *Slovenský národný korpus*. Velmi dobré gramatické poučení o slovenštině přináší starší mluvnice E. Paulinyho (1997).³⁶

1.2.7 Maďarština

Maďarština se od ostatních jazyků středoevropského areálu odlišuje tím, že její nositelé žijí dnes v relativně nejvyšší míře za hranicemi svého mateřského státu. V Maďarsku tento jazyk přirozeně dominuje (mluví jím 84,6 % z 9 919 128 obyvatel země), ale vedle toho, jak jsme uvedli výše, maďarštinu uvádí jako svůj mateřský jazyk asi desetina obyvatel Slovenské republiky, 6 % obyvatel Rumunska, 3,5 % obyvatel Srbska (zejm. ve Vojvodině) a dále asi 2 % obyvatel Chorvatska. Téměř 150 000 Maďarů tradičně obývá karpatské regiony Ukrajiny a více než 100 000 jich žije v USA.³⁷

Základním lexikografickým dílem pro studium maďarštiny je sedmisvazkový výkladový slovník *A magyar nyelv értelmező szótára* (ed. Bárczi – Országh – Balász 1959–62). Také maďarština disponuje korpusem (*Magyar Nemzeti Szövegtár*), který je budován v Jazykovedném ústavu Maďarské akademie věd (Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet). Důkladný gramatický popis

³⁵ Nejednotnost vývoje slovenštiny v současnosti – Dudok (2002), srov. též Ondrejovič, ed. (1997).

³⁶ Starší slovenské slovníky on-line: <http://slovníky.juls.savba.sk/>. [cit. 24. 10. 2014]. *Slovenský národný korpus*, provozovaný Jazykovedným ústavem Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. On-line: (<http://korpus.juls.savba.sk/>) [cit. 24. 10. 2014].

³⁷ Současný stav maďarských jazykových menšin ve světě – Fenyvesi, ed. (2005).

maďarštiny (včetně fonologie a slovotvorby) poskytuje čtyřdílná mluvnice F. Kiefera a kol. (1992–2008).³⁸

1.2.8 Slovinština

Slovinština je mateřským jazykem 1 815 340 Slovinců, kteří ve Slovinské republice tvoří asi 91,1 % obyvatel. Asi 4,5 % obyvatel země tvoří Chorvati a Srbové a 4,4 % Maďaři a Italové.³⁹

Nemalé množství uživatelů slovinštiny (asi 20 % z celkového počtu mluvčích slovinštiny v Evropě) žije také v sousedních státech. V severovýchodní Itálii sídlí poměrně velká menšina (dnes asi 80 000 osob) tzv. rezjanských Slovinců v provincii Friuli – Venezia Giulia (sln. Furlanija – Julijska krajina). Tato tradiční a značně aktivní menšina užívá i v psané podobě (jako tzv. mikrojazyk) svou vlastní podobu slovinštiny. Relativně početná je i slovinská menšina v rakouských Korutanech (sln. Koroška, něm. Kärnten), která čítá asi 13 000 osob – místy, např. v obci Sele (Zell), Bilčovs (Ludmannsdorf) nebo Šentjakob v Rožu (Sankt Jakob im Rosental), žije až třetina slovinsky hovořících obyvatel. V západním Maďarsku, v údolí řeky Ráby mezi městem Szentgotthárd (sln. Monošter) a slovinskou a rakouskou hranicí žije menšina tzv. prekmurských Slovinců (asi 3 000 osob). Také korutanští a prekmurští Slovinci disponovali a částečně ještě pořád disponují vlastní variantou kulturní slovinštiny.⁴⁰

Je zřejmé, že slovinština leží na okraji středoevropského jazykového areálu a zčásti i mimo tento areál. Vedle kulturněhistorických souvislostí však existují i jazykové důvody, proč slovinštinu řadit k jazykům střední Evropy – slovinské dialekty (i spisovná slovinština) tvoří plynulý přechod mezi jihoslovanskými a západoslovanskými jazyky (zvláště to platí o korutanských dialektech slovinštiny).

Lexikum současné slovinštiny je shrnuto v pětisvazkovém *Slovaru slovenskega knjižnega jezika* z l. 1970–91, který lze prohledávat i on-line. Lublaňská univerzita ve spolupráci s Institutem „Jožef Stefan“ provo-

38 *Korpus Magyar Nemzeti Szövegtár*: http://corpus.nytud.hu/mnsz/index_hun.html. [cit. 24. 10. 2014].

39 Novější dějiny a současnost slovinštiny – A. Vidovič-Muha, ed. (1998).

40 Slovinci v Korutanech a jejich jazyk – Bogataj (1989); Fischer (1980). Popis lexika korutanské slovinštiny – Hafner a Prunč (1982–1994).

zuje korpus *Fida Plus*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša proizvuje korpusy *Beseda* a *Nova beseda*. Nejdůkladnějším gramatickým zpracováním slovinštiny je vícekrát vydaná mluvnice J. Toporišiče (2000).⁴¹

1.2.9 Chorvatština

Chorvatsky mluví 95,6 % z 4 470 534 obyvatel Chorvatské republiky. Nejsilnější národnostní menšinou v Chorvatsku, byť fakticky malou, jsou Srbové (1,2 % obyvatel).⁴²

Půlmilionová chorvatská menšina žije v Bosně a Hercegovině, více než 50 000 mluvčích chorvatštiny najdeme v USA. Pod tlakem turecké expanze uprchlo v 16. století odhadem 200 000 Chorvatů (původem většinou z jižních a východních chorvatských regionů) na sever do dnešního Rakouska, Maďarska, na Slovensko a také na jiho-východní Moravu. Zatímco na Moravě se chorvatské osady definitivně počestily po r. 1945 (byly to dnešní obce Dobré Pole, Jevišovka, Nový Přerov), na jihozápadním Slovensku žijí ještě nepatrné zbytky Chorvatů (obce Čunovo, Devínska Nová Ves, Jarovce).⁴³

V dnešním Burgenlandu (ch. Gradišće, maď. Órvidék) na pomezí Rakouska a Maďarska žije stále asi 50 000 osob, které v různé míře užívají místní variantu chorvatštiny (*gradišćansko-hrvatski jezik*). V tomto mikrojazyce, který nese výrazné stopy německo-chorvatských, resp. maďarsko-chorvatských jazykových interferencí, vycházejí i knihy a periodika (týdeník *Hrvatske Novine*). Dalších asi 20 000 Chorvatů žije v Srbsku, poněkud méně pak v Maďarsku.⁴⁴

---

41 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. On-line: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>. Korpus Fida Plus: <http://www.fidaplus.net/>. [cit. 26. 10. 2014]. Korpusy *Beseda* a *Nova beseda*: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html. [cit. 26. 10. 2014]

42 Novější dějiny a současnost chorvatštiny – M. Lončarić, ed. (1998).

43 Slovenští a moravští Chorvati byli mluvčími jednak dialektů kajkavských (Chorvatsky Grob, asi 5 km severovýchodně od Bratislavy), jednak čakavských (v zadunajských obcích, na Záhoří a na zaniklém chorvatském ostrůvku na Moravě). Chorvati na Slovensku – Botík (2001). Pozdní popis jazyka někdejších moravských Chorvatů – Vážný (1934).

44 Jméno Burgenland odkazuje k někdejším západouherským hradům, sídlům komitátů Wieselburg (maď. Moson), Ódenburg (maď. Sopron), Eisenburg (maď. Vas) a Pressburg (slk. Bratislava, maď. Pozsony). Lexikografický a gramatický popis burgenlandské chorvatštiny – Benčić (1991; 2003); Neweklowsky (1978). Literární produkce maďarských Chorvatů, dokumentující důležitost jazyka při zachování etnické identity – Vidmarović (1996); Hadrovics (1974).

Zevrubný přehled lexika současné chorvatštiny přináší *Velíki rječnik hrvatskoga jezika* (ed. Anić – Jojić 2006) a zejm. slovníky, soustředěné on-line na webových stránkách *Hrvatski jezični portal*. Univerzita v Záhřebu provozuje *Hrvatski nacionalni korpus*. Dobrý přehled o jazykovém systému chorvatštiny podává mluvnice J. Siliće a I. Pranjkoviće (2007) a mluvnice S. Babiće a kol. (2007).⁴⁵

1.3 NÁSTIN DĚJIN JAZYKŮ STŘEDNÍ EVROPY

Nástin povahy a hlavně výsledků konvergentního vývoje jazyků střední Evropy, který chceme podat v této knížce, se přirozeně neobejde bez zřetele k historickému, sociologickému a kulturnímu kontextu, ve kterém tyto jazyky žily a žijí.

V této kapitole se opíráme jednak o standardní historické a literárněhistorické příručky, jednak o základní historiografická díla lingvistická – dějiny němčiny podává asi nejúplněji P. von Polenz (1994, 1999, 2000), dějiny češtiny podávají knihy B. Havránka (1980) a D. Šlosara a kol. (2009), dějiny lužické srbštiny H. Fasske (1994) a S. Wölkeová (2005), dějiny polštiny Z. Klemensiewicz (1999), I. Bajerowa (1986–2000; 2003; 2011 [1964]) a B. Walczak (1999), dějiny slovenštiny kniha E. Paulinyho (1983) a R. Krajčoviće a P. Žiga (2006), dějiny maďarštiny G. Bárczi (2001), dějiny slovinštiny W. Krzyzia (2008) a K. Ahačić (2007; 2012) a dějiny chorvatštiny B. Oczkova (2009) a I. Popović (1960). Užili jsme též několika přehledových prací historických, věnovaných vždy konkrétním (novodobým) státům – zejm. knihy M. Kosmana (2011), H. Müllera (1995) a R. Pražáka (2010) – a velmi hojně též údaje z encyklopedických publikací věnovaných evropským jazykům a kontaktům mezi nimi (H. Goebel, ed. 1996; M. Okuka a G. Krenn, eds. 2002).

Pro popis kulturněhistorického kontextu, ve kterém se vyvíjely jazyky střední Evropy, užíváme schematické periodizace do pěti dějinných etap, které se kryjí s pohledem obvyklým v jiných kulturněhistorických pracích – na období před r. 1200, mezi l. 1200 a 1500, mezi l. 1500 a 1750, mezi l. 1750 a 1950 a na období po r. 1950.

⁴⁵ *Hrvatski jezični portal*. On-line: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=baza>. [cit. 1. 10. 2014]. *Hrvatski nacionalni korpus*: <http://www.hnk.ffzg.hr/> [cit. 1. 10. 2014].

1.3.1 Před r. 1200

První etapou je období před r. 1200, které se v zásadě, alespoň mimo oblast dnešního Německa (a aniž bychom brali v úvahu církevněslovanskou epizodu dějin češtiny a slovinštiny), kryje s předpísemným obdobím dějin jazyků střední Evropy. Charakteristickým rysem této etapy je christianizace střední Evropy, se kterou úzce souvisela i počínající německá expanze na východ a jazyková asimilace nejzápadnějších slovanských etnik.

Nejdůležitějšími historickými daty, vypovídajícími o dějinách jazyků střední Evropy v tomto období, jsou:

- polovina 6. stol.: příchod Slovanů do střední Evropy (a převrtnutí zbytků zdejších germánských, příp. i keltských etnik)
- po r. 570: ve východních částech dnešního Rakouska doložení Avari a Slované – z pozdějších staletí je odtud zaznamenáno mnoho slovanských jmen
- polovina 8. stol.: první zápis německých slov (termíny v tzv. *Sálském zákoníku*, něm. *Salisches Recht*, lat. *Pactus Legis Salicae*)
- polovina 8. století: křesťanské misie z Bavorska a Akvileje (Aquileia v dnešní severovýchodní Itálii) na území dnešního Slovinska, ale také v Panonii a českých zemích
- 751–769: křesťanská misie na území dnešního Slovinska (za karantánského knížete Hotimira)
- 751–911: ve Franské říši vládla dynastie Karlovců, hospodářský a kulturní vzestup
- 761–803: počátek expanze německojazyčných etnik na východ – útok vojsk Karla Velikého (742–814) na avarskou říši
- kolem r. 765: sepsán latinsko-německý slovník *Abrogans*
- počátek 9. století: nejstarší doložený pokus o překlad evangelia podle Matouše do němčiny (staré bavorštiny), zachovaný ve zlomcích z kláštera v Mondsee
- 820–828: přímá podřízenost Karantánie franské říši, germanizace jazykově slovinské šlechty
- 830–907: existence Velkomoravské říše (bohaté kulturní a jazykové kontakty mezi středoevropskými etniky)

- 833: připojení Nitranského knížectví k Velkomoravské říši
- 843: počátek systematické germanizace území osídleného slovinskými kmeny
- 845: křest čtrnácti českých knížat v Řezně – prozíravý akt, který mimoděk „pojistil“ další existenci slovanské kultury a jazyka v sudetském subareálu střední Evropy
- polovina 9. stol.: území Vislanů i Slezanů se dostalo pod nadvládu Velkomoravské říše a po jejím úpadku se obě území na počátku 10. stol. stala součástí českého knížectví
- 852: nejstarší psaný dokument v latině na území Chorvatska (darovací akt chorvatského knížete Trpimíra, který vládl 845–864); latina byla v Chorvatsku úředním jazykem až do r. 1847, a plnila tedy tuto roli nejdéle ve střední Evropě
- 863: příchod řeckých misionářů Konstantina (826/827–869) a Metoděje (813–885), zakladatelů staroslověnského písemnictví a překladatelů Bible, na Velkou Moravu
- 869–874: panonský kníže Kocel (zemřel 874), mluvčí některého z panonských (slovinských) dialektů, podporoval Metodějovu misii
- asi 871: francká kronika *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* poskytuje řadu informací (ne vždy srozumitelných) o Slovanech v Panonii a Podunají
- 874: Frankové sesazují knížete Kocela z trůnu, konec samostatného slovinského státu
- 885: smrt arcibiskupa Metoděje a vyhnání jeho spolupracovníků z Moravy
- přelom 9. a 10. stol.: postup bavorských osadníků směrem na východ od osy Klagenfurt–Linec, rozdělení doposud sousedících českých a slovinských kmenů
- před 900: vznik *Kyjevských listů*, nejstaršího zachovaného textu psaného slovanským jazykem (staroslověnštinou velkomoravského typu)
- přelom 9. a 10. stol.: příchod Maďarů do Podunají, vyvrácení Velkomoravské říše (r. 905/906)
- 902/906: *Raffelstettenský celní řád* pravděpodobně dokládá trvalou přítomnost Židů ve střední Evropě

- po r. 905/906: budování říše Maďarů, která zahrnovala i území dnešního Slovenska, znemožnilo vznik slovenského kulturního centra, srovnatelného s českou Prahou
- 10. století: Maďari užívali v krátkých nápisech své vlastní runy (tzv. *székely rovásírás*) – jejich pozdní seznam je připsán do tisku z r. 1483 (v zámecké knihovně v Mikulově)
- 925: chorvatský kníže Tomislav (vládl 910–928) korunován na krále, založeno arcibiskupství ve Splitu
- 960–1025: za vlády polského knížete Měška I. (asi 935 – 992) a na počátku panování Boleslava Chrabrého (967–1025) Poláci postupně získali Vislansko a Slezsko
- 966: křest Měška I. a jeho dvora posílil pronikání křesťanské náboženské terminologie, zprostředkované češtinou
- po 972: vznik *Frisinských zlomků* (sln. *Brižinski spomeniki*), nejstaršího latinkou psaného slovanského textu (se slovinskými jazykovými rysy)
- 973: založeno biskupství v Praze – prvním biskupem byl Dětmar (zemřel 982), Sas s jistými znalostmi slovanského jazyka
- 1000: založení arcibiskupství ve velkopolském Hnězdně (pol. Gniezno), arcibiskupem bratr pražského biskupa Vojtěcha, Radim-Gaudentius (před 970 – po 1006)
- 1018: budyšínský mír, kterým polský král Boleslav Chrabrý získal Lužici
- 11.–12. stol.: počátek budování měst (budoucích center kultury, mj. literární a jazykové) na území dnešního Německa
- 1032: založen benediktinský Sázavský klášter, středisko slovanské kultury a písemnictví v Čechách
- 1055: první souvislá maďarská věta (v zakládací listině benediktinského opatství v Tihány u Balatonu v dnešním středozápadním Maďarsku)
- 1056: část Chorvatska přičleněna k římskoněmecké říši (za císaře Jindřicha IV., 1050–1106), pronikání německých kolonistů z Horních Franků, kteří měli působit jako strážci hranic
- 1061–92: za vlády knížete Vratislava II. začaly být na českém území vydávány listiny; součástí českých zemí byla tehdy už i část Lužice (pak znovu 1136–1254)

- 1097: vyhnání slovanských mnichů ze Sázavského kláštera – dovršení hegemonie latiny jako psaného jazyka v českých zemích (trvala až do 13. stol.)
- počátek 12. stol.: první česká věta – meziřádkový překlad biblického verše, vepsaný do hebrejského díla rabína Josefa Ķary (zemřel kolem r. 1130)
- 12. stol.: počátek užívání cyrilice pro zápis textů chorvatského původu (nejprve na jihu Chorvatska v regionu Poljica a v Dubrovniku, kde vznikala náboženská i světská literatura)
- 1106: personální unie Království chorvatského a dalmatského s Uhrami (až do r. 1526)
- po 1120: definitivní připojení Moravy (doposud obsazené Poláky) k českým zemím
- 1138–1320: administrativní roztržitost Polska komplikovala konstituování alespoň relativně jednotného kulturního jazyka
- 1147: křižácká výprava německé aristokracie proti Polabským Slovanům
- polovina 12. stol.: počátek stěhování německých sedláků, obchodníků a řemeslníků na východ, mj. na území mezi oblastí jazykově českou a lužickosrbskou a do Slezska i na Slovensko (germanizace těchto oblastí byla dokončena kolem r. 1500)
- 1179: poslední vzpoura Polabských Slovanů proti christianizaci a pronikání politického vlivu německých knížat
- 1182: na popud císaře Fridricha I. Barbarossy (asi 1122 – 1190) vytvořeno Markrabství moravské (mělo být pojistkou německého vlivu v oblasti)
- 1185: v Uhrách za krále Bély III. (kolem 1148 – 1196) zřízena stálá písařská kancelář
- 1189: vydána latinská *Konrádova statuta (Iura Conradi)*, nejstarší dochovaný zákoník pro české země

1.3.2 Mezi I. 1200 a 1500

Druhou etapou je období, které – velmi schematicky – vymezujeme léty 1200 a 1500, která ohraničují dobu písemného (rukopisného) tradování latiny i vernakulárních jazyků, dále dobu silných (a soupeřících) středoevropských monarchií, ale také dobu silného (byť

postupně stále více narušovaného) postavení jednotné církve jako určujícího kulturního faktoru. Období mezi l. 1200 a 1500 je v ne-
poslední řadě charakteristické expanzí a zdomácnováním německé
kultury a jazyka v mnoha regionech střední Evropy, a naopak i tím,
že neněmecká etnika střední Evropy „zdomácnovala“ v německé kul-
tuře a jazyce (a ovlivňovala je, byť v daleko menší míře).

Pro dějiny jazyků střední Evropy v tomto období jsou důležitá
zejm. tato fakta:

- kolem 1200: rozkvět dvorského básnictví v německém pro-
středí, které inspirovalo i literární ambice sousedících Slovanů,
včetně pozdních básnických pokusů slovanských aristokratů
– českého krále Václava II. (1275–1305) a rujánského knížete
Vislava III. (1265/68–1325)
- kolem 1200: meziřádkový překlad evangelií do němčiny (*Wien-
-Münchener Evangelienfragmente*)
- kolem r. 1200 – nejstarší souvislá jazyková památka v maďar-
štině (pohřební řeč a modlitba *Halotti beszéd és Könyörgés*)
- 13. stol.: rozkvět hlaholského čakavského (chorvatského) a cír-
kevněslovanského písemnictví, zejm. v severnějších částech
země (Istrie, Kvarner), kde vznikají i soudní a právní dokumenty,
zároveň se poprvé objevuje termín *chorvatský jazyk (jazik hrvacki)*⁴⁶
- 1202–05: Benátčané se zmocňují Zadaru a dalších měst na
chorvatském pobřeží – zesílení kulturního vlivu Západu
- 1235: první německy psané listiny
- 1240–60: vrchol německé kolonizace v sudetském subareálu
(zejm. v českých zemích)
- 1241–43: vpád Tatarů do střední Evropy, migrace obyvatelstva
z Uher směrem na sever a západ
- 1250: první chorvatská památka psaná cyrilicí (*Povaljska listina*)
- po 1250: postupné ustalování pravopisné normy němčiny (*sch*
pro [š], *v* pro [f] aj.)

---

⁴⁶ Hlaholice, cyrilice a latinka ve středověkém chorvatském písemnictví (též se
zřetelem k dialektovým základům kulturního jazyka) – Hercigonja (2006).

- 1270: první polská věta (v latinské kronice *Liber fundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow*)
- 1276–1500: postupné ovládnutí území dnešního Slovinska panovníckým rodem Habsburků
- 1285: pokus o vytlačení němčiny z užití v polské církevní správě a školství, prosazování polštiny
- kolem r. 1300: konec epochy dvorského básnictví v německé literatuře – novými kulturními centry se stala města a měšťané svými kulturními potřebami i aktivitami postupně značně posílili roli vernakulárních jazyků ve středoevropském písemnictví
- 1300: český král Václav II. (1271–1305) začal razit velmi kvalitní pražské groše, které se staly platidlem v celé střední Evropě a posílily hospodářský vliv českého státu
- 1327: král Jan Lucemburský (1296–1346) připojil k českým zemím Horní Slezsko a část Dolního Slezska
- 1335–74: postupné zahrnutí veškerého slovinského území do majetku Habsburků
- 1346–78: král a císař Karel IV. (1316–1378) ve své říši administrativně integroval velkou část střední Evropy a mj. podpořil intenzivní kulturní výměnu jak uvnitř říše, tak mezi ní a západní Evropou
- 1347: první ze silných morových ran v Evropě – vysoká úmrtnost (zejm. ve městech) podpořila ve střední Evropě pronikání neněmeckých etnik do měst, a tedy i posílení kulturní prestiže jejich jazyků
- 1347: Karel IV. povolal slovanské benediktiny (chorvatského původu) do Prahy do kláštera *Na Slovanech (Emauzy)* – počátek zdejšího hlaholského písemnictví, které zde přetrvalo až do r. 1430
- 1348: založení univerzity v Praze, nejstarší ve střední Evropě (iniciátorem byl Karel IV.)
- polovina 14. stol.: nejstarší souvislá polsky psaná památka – opis homilií *Kazania świętokrzyskie* (malopolského původu, možná i z konce 13. stol.)
- polovina 14. stol.: první chorvatské texty psané latinkou (do té doby se užívala pouze hlaholice a cyrilice), např. *Red i zakon sestara dominikanki u Zadru a Šibenska molitva*

- 1360 (asi): dokončen první kompletní český překlad Bible, dochovaný do nové doby (*Bible leskovecko-drážďanská*)
- 1363–73: definitivní připojení Horní a Dolní Lužice a též slezských knížectví Svidnicka a Javorska k českým zemím
- 1364: založení univerzity v Krakově
- 1367: založení univerzity v Pécsi (č. Pětikostelí, něm. Fünfkirchen, ch. Pečuh) na maďarsko-chorvatském pomezí
- 1380: v dnešní polské Olešnici ve Slezsku se usazují slovanští benediktini, kteří zde podobně jako v pražském klášteře *Na Slovanech*, ale mnohem kratší dobu, pěstovali hlaholské písemnictví
- 1386: založení polsko-litevské unie (Vladislav II. Jagellonský, kolem 1351 – 1434), počátek pronikání polské kultury a jazyka na východ
- 1389: mohutný pogrom v Praze definitivně ukončil několika-setletou česko-židovskou kulturní symbiózu
- 1389: bitva na Kosově poli, v níž Turci porazili vojsko srbských knížat (počátek etnických proměn na Balkáně, zejm. v důsledku vytlačování Srbů z jejich původních sídel směrem na sever)
- 1390: založen klášter *Na Kleparzu* v Krakově, kde byla krátce pěstována slovanská bohoslužba a hlaholské písemnictví
- 1397: založení *Koleje královny Hedvičky* (*Collegium Reginae Hedvigis*) na pražském Starém Městě, ve které bydleli polští studenti Karlovy univerzity (kolej zanikla r. 1622)
- přelom 14. a 15. stol.: rozkvět čakavského písemnictví s centry ve Splitu, Zadaru a na ostrově Hvaru
- 15. stol.: ustálení jazykové hranice Slovinců (Kraňsko, část Korutan, Štýrska, Istrije, část gorického hrabství a Benátska)
- 15. stol.: v chorvatských textech ustupuje hlaholice pod náporom latinky (hlaholice definitivně mizí v 17. stol.)
- 1402–12: Jan Hus (asi 1372 – 1415) v rámci svého intenzivního kazatelského působení prezentuje vlivné názory na kulturu jazyka
- 1404: na Rujáně (ostrov Rügen u baltského pobřeží dnešního Německa) zemřela poslední osoba hovořící slovanským jazykem
- 1409: pro pražskou univerzitu vydán *Dekret kutnohorský*, upravující hlasovací právo ve prospěch akademiků, kteří pocházeli z českých zemí

- asi 1411: sepsán traktát *De orthographia bohémica*, který je prvním známým textem, jenž se zabývá pravopisem některého slovanského jazyka (text je připisován J. Husovi)
- 1414: poslední nastolení korutanského vévody, provedené ve slovinštině (za využití tradičních formulí)
- 1420–34: husitské války, zasahující i širší oblast střední Evropy
- 1432: smlouva českých husitů s Poláky o společném boji proti křižákům
- po 1437: dokončena *Husitská bible* (*Huszita biblia*), první překlad bible do maďarštiny
- kolem 1450: vynález knihtisku (J. Guttenberg v Mohuči)
- 1451: první české zápisy v *Žilinské městské knize* (vedené od založení r. 1375 pouze latinsky, resp. německy)
- 1453: dobytí Cařihradu (Konstantinopole, dnešní Istanbul) Turky
- 1453–55: dokončení prvního překladu bible do polštiny (*Biblia królowej Zofii* podle Žofie Holszaňské, 1405–1461, manželky polského krále Vladislava II. Jagellonského)
- 1453–90: podpora vědy a umění na dvoře krále Matyáše Korvína (1443–1490)
- 1457: založení jednoty bratrské, která byla velmi významným kulturním faktorem (i po stránce jazykové)
- 1466: vydán překlad bible do rané nové horní němčiny od J. Mentelina (kolem 1410 – 1478)
- 1467: založení katolické univerzity *Academia Istropolitana* v Bratislavě (králem Matyášem Korvínem), zanikla v l. 1490–91
- 1471: na český královský trůn nastoupil Jagellonec Vladislav (1456–1516)
- 1473: vydána první tištěná kniha na uherském území (*Chronicon Budense*)
- kolem 1475: v Plzni začala pracovat první tiskárna v českých zemích
- 1483: první tištěná kniha v Chorvatsku – hlaholský misál
- po 1490: císař Maxmilián I. (1459–1519) centralizuje rakouské země, včetně většiny území osídlených Slovinci

- 1490–1526: v Budíně úřaduje královská česká kancelář, při níž pracují někteří čeští humanisté
- 1494: vychází první kniha psaná přímo pro tisk, *Narrenschiff* od S. Branta (1457–1521)
- konec 15. stol.: rychlý rozvoj štokavského/jekavského písemnictví s centrem v Dubrovniku – vysoká jazyková i umělecká úroveň dubrovnické literatury přetrvala i v následujícím století

1.3.3 Mezi l. 1500 a 1750

Třetí etapou je období mezi léty 1500 a 1750, které je charakteristické rychlým rozšířením knihtisku a (relativní) gramotnosti, rozšířením funkčního pole vernakulárních jazyků jako komunikačních kódů a oslabením jednoty církevní i politické v důsledku napětí a bojů, jejichž povaha byla deklarována jako konfesijní. Druhá část tohoto období (po třicetileté válce) pak poskytla motivy nejen ke zlepšení stagnující hospodářské úrovně středoevropských zemí, ale i k modernizaci stagnujících kulturních jazyků, jež plní mj. důležité sociální a politicky využitelné funkce.

- 16. stol.: ve střední Evropě se rozvíjí latinskojazyčný i národní humanismus a související aktivity překladové a odborné (počátky odborného stylu ve vernakulárních jazycích)
- 16. stol.: rozkvet polské kultury ve znamení humanismu a reformace, vznik významných kulturních center v Krakově (mj. centrum knihtisku) a dále Vratislavi, Varšavě, Gdaňsku, Poznani, Lublinu, polonizace německého živlu ve městech
- 1514: humanista J. Rak (1457–1520) zakládá gymnázium v Choťbuzi (Cottbus), zvané Universitas Serborum
- 1517: počátek reformace (vystoupení M. Luthera s 95 tezemi proti odpustkům)
- 1517–19: v Praze vydán překlad bible do běloruštiny (ovlivněný češtinou) od F. Skaryny (asi 1490 – asi 1551)
- 1521: obsazení Bělehradu (srbský Beograd) Turky
- 1522: vydán Lutherův překlad bible (*Septemberbibel*), který měl podobně jako česká *Bible kralická* velký normotvorný význam

- 1526: bitva u Moháče (Mohács v dnešním jižním Maďarsku, nedaleko od hranic se Srbskem a Chorvatskem), kde Turci zvítězili nad česko-uherským vojskem – následoval přesun velké části obyvatel z území dobytého Turky na sever (jižní oblasti Uher, zejm. Vojvodina, byly pak nově dosídleny po r. 1750)
- 1529: vpád Turků na jižní Slovensko
- 1530: vyhlášení augsburské (luterské) konfese
- 1533: vydána první mluvnice češtiny, tzv. náměšťská (*Gramatyka česká v dvojí stránce*) od V. B. Optáta (zemřel r. 1559) a P. Gzela a V. Filomatesa (narozen kolem r. 1490)⁴⁷
- 1535: vydán latinsko-německý slovník *Dictionarium Latinogermanicum* P. Dasypodia (asi 1495 – 1559)
- 1537: první mluvnice němčiny (*Ain Teütsche Grammatica*) od V. Ickelsamera (kolem 1500 – 1547)⁴⁸
- 1539: vydána první mluvnice maďarštiny (*Grammatica Hungarolatina*) od J. Sylvestera (asi 1504 – 1555)⁴⁹
- 1541: pád Budína, rozpad Uher do tří částí – maďarský jazyk a kultura žily až do konce 17. stol. na třech územích s rozdílnými podmínkami hospodářskými a konfesními (na území tureckém mezi Tisou a Dunajem, dále v samostatném, ale tureckému sultánovi podřízeném Sedmihradsku a ve zbylé habsburské části Uher za Dunajem)
- 1543: polština nahrazuje latinu i ve vyšších sférách administrativní komunikace v Polsku
- 1550: na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou zavedena výuka lužické srbštiny (*exercitiones linguae Vandalicae*)
- 1550: vydání prvních knih tištěných ve slovinštině – katechismu a abecedaria od P. Trubara (1508–1586)
- 1556: do českých zemí uvedeni jezuité, kteří byli při své misijní práci velmi aktivní také po jazykové (a lingvistické) stránce

47 Spolu s jinými mluvnicemi je k dispozici on-line na *Vokabuláři webovém*, který je budován v Ústavu pro jazyk český AV ČR: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-detail/NamGram1533/> [cit. 20. 12. 2014]

48 Ickelsamer (1881 [1537]). On-line na stránkách Ludwig-Maximilians Universitätsbibliothek v Mnichově: <http://epub.ub.uni-muenchen.de/12188/> [cit. 21. 12. 2014]

49 Sylvester (2006 [1539]).

- 1556: Turci dobývají pevnost Kostajnica na chorvatsko-bosenském pomezí, následuje útěk několika desítek tisíc Chorvatů na sever (vznik chorvatských enkláv v Rakousku a Uhersku)
- 1557: vychází první část překladu Nového zákona od P. Trubara (*Ta pervi deil tiga Noviga testamenta*)⁵⁰
- 1561: vydán první jednojazyčný slovník němčiny, *Die Teütsch Spraach* J. Maalera (1529–1599)
- 1561–65: v bádensko-würtemberském Urachu působila tiskárna protestantských knih, z níž vyšlo asi 30 titulů, převážně v chorvatštině (ve velkých nákladech a ve všech třech abecedách – latince, cyrilici i hlaholici)
- 1564: vydán velký latinsko-polský slovník *Lexicon latino-polonicum* J. Mączyńskiego (asi 1518 – 1584)
- 1568: vydána první polská gramatika (*Polonicae grammatices institutio*) od P. Statoriusa (vl. jm. Stojeński, zemř. 1591)⁵¹
- 1569: uzavření tzv. lublinské unie, která dovršila proces politické a kulturní integrace Polska a Litvy
- 1571: J. Blahoslav (1523–1571) dokončil *Gramatiku českou*, která vedle mnoha zajímavých lingvistických postřehů obsahovala také záznam normy spisovného jazyka, uplatněné později při překladu *Bible kralické*
- 1574: vydání první dolnolužickosrbské knihy, zpěvníku, který sestavil a překladem Lutherova *Malého katechismu* doplnil A. Moller (1541–1618)
- 1578: vydána vlivná *Grammatica Germanicae linguae* od J. Clajuse (1539–1592), která byla v 16. a 17. stol. asi nejužívanější německou mluvnicí
- 1579–93: vydání šestidílné *Bible kralické*, která byla po stránce metody a kvality překladu i po stránce úrovně jazyka po několik staletí měřítkem jazykové kultury a vzorem pro podobné projekty v českém i jinოსlovanském prostředí

50 Jak ukazuje titul překladu, německo-slovanský bilingvismus některých starších slovinských (a lužickosrbských) spisovatelů stál v pozadí náběhů k vytvoření kategorie členu i v těchto jazycích – Berger (1999a).

51 Statorius (1980 [1568]).

- 1581: vydání překladu Lutherova *Malého katechismu* v bibličtině, tj. v češtině se slovenskými prvky⁵²
- 1584: dokončen překlad Nového zákona do dolní lužické srbštiny od M. Jakubici, silně závislý na české předloze
- 1584: vydána první mluvnice slovinštiny, *Arcticae horulae succisivae* od A. Bohoriče (asi 1520 – 1598), jejíž pravopisný úzus přetrval ve slovinském prostředí až do 40. let 19. stol. (mluvnice obsahuje mj. Otčenáš v dolní lužické srbštině)⁵³
- 1590: vydána *Károlyiho bible*, první úplný překlad bible do maďarštiny (překladačem byl evangelický duchovní G. Károlyi, 1529–1591)
- 1592: vydán slovník H. Megisera (1553–1618) *Dictionarium quattuor linguarum videlicet*, porovnávající latinu, italštinu, němčinu a slovinštinu („ilyrštinu“)
- 1595: vydán slovník latiny, italštiny, němčiny, čakavské chorvatštiny („dalmatštiny“) a maďarštiny – *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* chorvatského polyhistora a biskupa F. Vrančice (1551–1617)
- 1595: vydání první hornolužickosrbské knihy, překladu Lutherova *Malého katechismu* od W. Warichia (1564–1618)
- 1596: počátek intenzivní rekatolizace Slovinců, řízené císařem Ferdinandem II. (1578–1637)
- 1596: uzavření tzv. brestske unie, která podřizovala pravoslavnou církev na polsko-litevském území papeži (součást polské kulturní expanze na východ) – Varšava se stává hlavním městem Polska
- 1604: v Římě vychází první mluvnice chorvatštiny (resp. čakavštiny se štokavskými elementy) *Institutionum linguae Illyricae libri duo* od B. Kašiče (1575–1650)⁵⁴
- 17. stol.: hlaholice přestává být v chorvatském prostředí užívána jako písmo světských textů – nahrazuje ji latinka, která zároveň signalizuje příslušnost autora textu ke katolické konfesi

52 Charakteristika kulturního jazyka, užívaného na Slovensku v 16. století (fonologické rysy) – Lauersdorf (1996).

53 Slovinská gramatografie a jazykověkulturní snahy v době reformace a protireformace (s paralelami k českým poměrům) – Ahačič (2007; 2012).

54 Chorvatská gramatografie ve starší době – Horvat (1998), srov. též Kašič (2002 [1604]).

- polovina 17. stol.: počátek módního pěstování francouzské kultury a jazyka v polském prostředí vlivem dvora Vladislava IV. Vasy (vládl 1632–1648), později také Jana III. Sobieského (vládl 1674–1696) a jeho ženy Marie Kazimíry, zvané Marysieńka, která byla francouzského původu
- 1618–1648: probíhala třicetiletá válka, při které byly rozvráceny hospodářské i etnické poměry ve střední Evropě
- 20. až 60. léta 17. století: v díle J. A. Komenského (1592–1670) se integruje středoevropská kultura (i jazyky) s dědictvím antiky a evropského Západu
- 1621–32: vydán třisvazkový slovník *Thesaurus polono-latino-graecus* jezuity G. Knapského (1564–1638)
- 1624: Lužice přestává být součástí Českého království (získává ji do zástavy saský kurfiřt Jan Jiří a následně se pražským mírem r. 1635 Lužice stává součástí dědičného léna)
- 1627: vydáno *Obnovené zřízení zemské* (*Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Böheimb*), které výrazně podpořilo germanizační tendence v českých zemích
- 1631: konec užívání církevní slovanštiny v chorvatském prostředí (obnoveno r. 1893)
- 1635: založení univerzity v Trnavě (z iniciativy maďarského kardinála a politika P. Pázmánye, 1570–1637), která se postupně stala významným kulturním centrem, vlivným i po strážce jazykové (ustálením normy tzv. jezuitské slovenštiny)
- 1645: při požáru v Záhřebu byla mj. zničena řada slovanských rukopisů, uchovávaných v tamní jezuitské knihovně
- 1648: vestfálský mír přispěl k administrativní rozdrobenosti území, na kterém fungovala němčina
- 1670: evangelický duchovní M. Frencel (1628–1706) vydal překlad evangelia podle Matouše a Marka do horní lužické srbštiny
- 1670: vydán slovník kajkavské chorvatštiny *Dictionar ili Réchi Szlovenske vzxega ukup zebrane* od J. Habeliče (1609–1678)
- před 1675: chorvatský řeholník z řádu paulánů I. Belostenec (1593/94–1675) dokončil velký slovník *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium*, kombinující slova z různých chorvatských dialektů

- 1679: v Praze vychází první mluvnice lužické srbštiny *Principia linguae wendicae* od jezuitu J. Ticina (1656–1693)
- 1683: Turci obléhají Vídeň, ale jsou poraženi – konec jejich moci ve střední Evropě
- 1688: v Lipsku začal vycházet první německy psaný časopis *Monatsgespräche*, redigoval jej Ch. Thomasius (1655–1728)
- 1688–1707: katolický duchovní J. H. Swětlik (1650–1729) přeložil do horní lužické srbštiny celou Biblii (zůstala v rukopise)
- 1698–99: koná se karlovecký kongres (Sremski Karlovci ve Vojvodině v Srbsku), jímž byly ukončeny války evropských mocností s Turky
- 1706: vydán kompletní překlad Nového zákona do horní lužické srbštiny (od M. Frencela)
- 1715: vydán *Mali katechismus* v prekmurské (tj. uherské) variantě slovinštiny, připravený duchovním F. Temlinem
- 1721: J. H. Swětlik publikoval první latinsko-lužickosrbský slovník (*Vocabularium latino-serbicum*)
- 1721: G. Matthaei (J. Matej, 1652–1732) vydává hornolužickosrbskou mluvnici *Wendische Grammatica*, jejíž norma je založena na budyšínském dialektu
- 1727: v Praze založen *Lužický seminář*, určený pro přípravu lužickosrbských bohoslovců, který se stal významným centrem národního uvědomování Lužických Srbů (svou činnost ukončil r. 1922)
- 1728: vydána kompletní hornolužickosrbská *Biblia*, to je *Zyle swjate Pissmo Stareho a Noweho zakona*
- 1740: piaristický kněz S. Konarski (1700–1773) zakládá ve Varšavě *Collegium Nobilium*, ve kterém se vyučovaly mj. moderní jazyky a polština
- 1742: uzavření tzv. vratislavského míru mezi Rakouskem a Pruskem – od českých zemí bylo definitivně odděleno Slezsko a Kladsko, kde zůstaly zbytky českojazyčného obyvatelstva až do 20. stol.
- 1748: vychází gramatické pojednání o němčině *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* od J. Ch. Gottscheda (1700–1766), které výrazně přispělo ke sjednocení jazykové normy němčiny

- kolem 1750: čakavština (na území dnešního Chorvatska) přestává plnit roli literárního jazyka

1.3.4 Mezi l. 1750 a 1950

Čtvrtou etapou v našem schematickém rozdělení je období mezi léty 1750 a 1950, kdy se konstituovaly a funkčně rozvinuly moderní středoevropské národní jazyky, zdokonalily se formy mediální komunikace (v důsledku alfabetyzace společnosti, rozšíření novin a časopisů, zevšeobecnění soukromé četby knih), ale zároveň se vyostřila podoba jazykového konfliktu, jehož projevem byl moderní jazykový purismus.⁵⁵

Toto období plné zvrátů (i pokud jde o jazyky a jejich užívání) mohou charakterizovat zejm. tato historická data:

- po r. 1750: na východním Slovensku se v prostředí tamních kalvínských evangelíků zformovala tzv. kulturní východoslovenština (přetrvala až do 20. let 20. stol.)
- po r. 1750: počátek nového dosidlování nynější srbské Vojvodiny, ze které část původního slovanského obyvatelstva uprchla po obsazení Turky r. 1526
- po r. 1750: chorvatské písemnictví se nadále (až do nástupu ilyrismu v r. 1836) vyvíjí ve dvou liniích se samostatnými jazykovými normami, kajkavskou a štokavskou
- před r. 1756: rukopisný překlad bible do západní slovenštiny (s českými prvky) v Červeném klášteře nedaleko Kežmaroku, v prostředí tzv. kamaldulských mnichů (odnož benediktinů)⁵⁶
- 1758: úřady na území dnešního Slovinska začínají tlumočit právní normy do slovinštiny
- 1762: vydání vlivné mluvnice němčiny od J. Ch. Gottscheda (*Vollständigere und Neuerläuterte Deutsche Sprachkunst*)

⁵⁵ Podstata a projevy purismu v českém prostředí – Jelínek (2007). Puristické tendence v současném Chorvatsku – Vlašić (2012).

⁵⁶ Charakteristika jednotlivých pokusů o spisovnou slovenštinu v 18. a 19. stol. – Smirnov (2001).

- 1772: první dělení Polska mezi Rakousko, Prusko a Rusko (další dělení následovala r. 1793 a 1795 a přinesla národnostní i jazykový útlak)
- 1773: založení *Komisji Edukacji Narodowej* pod patronátem krále Stanislawa Augusta Poniatowského (vládl 1764–1795), která organizovala polské školství
- 1777: císařovna Marie Terezie (1717–1780) vydává *Ratio educationis*, řád pro organizaci školství v Uhrách – maďarština a ostatní jazyky Uher se stávají vyučovacími jazyky na nižších stupních škol
- 1778–83: vydána polská *Gramatyka dla szkół narodowych* od O. Kopczyńskiego (1735–1817)
- 1779: Chorvatsko bylo zcela podřízeno Uhersku i v otázkách vnitřní administrativy; zesílení hungarizace
- 1780: vydán slovinsko-německo-latinský slovník M. Pohlina (1735–1801) *Tu malu besedishz teh jesikov*
- 1781: Josef II. (1741–1790) vydává patent o zrušení nevolnictví a tím mj. stimuluje počátek stěhování českého etnika do měst a jeho národní sebeuvědomování
- 1781: vydání prvního všeobecného slovníku němčiny (*Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart* J. Ch. Adelunga, 1732–1806)
- 1784: císař Josef II. zavedl v Uhrách jako úřední jazyk němčinu místo latiny
- 1785: Josef II. zrušil Chorvatsko jako státoprávní celek
- 1787–90: A. Bernolák (1762–1813) se pokusil ve dvou gramatických spisech (*Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum a Grammatica slavica*) kodifikovat normu nové spisovné slovenštiny, a to na základě převážně západoslovenském
- 1789: založeno *Slovenské učené tovarištvo*
- 1791: první z řady uherských jazykových zákonů, nepříznivých vzhledem k nemaďarským národnostem země
- 1792: maďarština prohlášena povinným předmětem v uherských školách a nepovinným v chorvatských
- 1803–06: vychází zevrubná maďarská mluvnice *Elaboratio grammatica Hungarica* (3. svazek vyšel až r. 1908) od Miklóse Révaiho (1750–1807)

- 1807–1814: S. B. Linde (1771–1847) vydal *Słownik języka polskiego*, který významně přispěl k uchování komunikačních kvalit polštiny v nepříznivých podmínkách po třetím dělení Polska r. 1795⁵⁷
- 1808–09: vydána první vědecká mluvnice slovinštiny, *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* B. Kopitara (1780–1844)
- 1809: vychází mluvnice češtiny *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* od J. Dobrovského (1753–1829), která se stala základem pro uvedení češtiny do role moderního spisovného jazyka (znovu vydána v r. 1819)
- 1809–13: území dnešního Slovinska bylo součástí francouzských Ilyrských provincií
- 1810: na slovinském území byla zavedena slovinština jako vyučovací jazyk ve školách (i na gymnáziích)
- 1811: maďarský učenec a překladatel F. Kazinczy (1759–1831) inicioval hnutí jazykové obnovy maďarštiny – podobně jako český J. Jungmann prosazuje neologizování (mj. ve studii *Orthológus és neológus nátlunk és más nemzeteknél* z r. 1819)⁵⁸
- 1812: vznik stolice slovinštiny na univerzitě v Grazu
- 1815: vznik stolice slovinštiny na lyceu v Lublani
- 1817–18: „nalezení“ *Rukopisu královédvorského a zelenohorského*, literárních padělků, které později přispěly k tříbení etnických hodnot a filologických metod a zanechaly stopu v lexiku novodobé spisovné češtiny
- 20.–30. léta 19. stol.: spory o podobu pravopisu slovinštiny – P. Dajnko (1787–1873) a F. S. Metelko (1789–1860)
- 1825: vydán pětisvazkový *Slowár Slowenski Česko-Latínsko-Ňemecko-Uherski* A. Bernoláka (1762–1813)
- 1827: na sněmu v Záhřebu Chorvati připustili, aby se ve školách vyučovalo maďarštině jako jazyku povinnému
- 1830: Chorvat Lj. Gaj (1809–1872) v díle *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja* zavádí tzv. gajici, nový pravo-

57 Dějiny polštiny v 19. stol., její prosazování do vyšších komunikačních funkcí (proti němčině a ruštině) a proměny její struktury – Bajerowa (1986–2000).

58 Snahy F. Kazinczyho na poli jazykové kultury – Benkó (1982).

pisný systém, založený na českém vzoru – gajica byla přijata nejdříve v chorvatském, pak ve slovinském prostředí

- 1832: F. Palacký (1798–1876) vydal v reakci na pokusy o „zlibozvučení“ spisovné češtiny stať *O českém jazyku spisovném*, ve které byly poprvé moderně formulovány zásady péče o spisovný jazyk
- 1832: vydáno základní dílo ilyrského hnutí, *Dizertacija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom* od hraběte J. Draškoviće (1770–1856)
- 1835–39: J. Jungmann (1773–1847) vydává za přispění mnoha spolupracovníků svůj pětidílný *Česko-německý slovník*
- 1836: Lj. Gaj (1809–1872) a jeho spolupracovníci zakládají spisovný jazyk na normě štokavských nářečí v duchu ideje tzv. ilyristu, inspirované myšlenkami J. G. von Herdera (1744–1803), W. von Humboldta (1767–1835) a J. Kollára (1793–1852); ilyristus podlehl Vukovu serbokroatismu až koncem 19. stol.
- 40. léta 19. stol.: tzv. skladná oprava českého pravopisu (zaveden v podstatě dnešní systém)
- 1842: vydán první moderní slovník chorvatštiny, *Njemačko-ilirski slovar* I. Mažuraniće (1814–1890)
- 1842: založena *Matica hrvatska*
- 1844: zavedení maďarštiny jako úředního jazyka v celých Uhrách
- 1846: vydáno dílo L. Štúra (1815–1859) *Nauka reči slovenskej*, které položilo základy k moderní spisovné slovenštině (slovenskou inteligencí přijata r. 1847)⁵⁹
- 1846: založení první katedry chorvatského jazyka (v Královské akademii věd v Záhřebu)
- 1847: v Lužici založena *Maćica Serbska*, která mj. iniciovala pokusy o sblížení obou konfesijních variant horní lužické srbštiny (katolické a evangelické)

---

59 Štúrova základní díla jsou (mezi jinými) k dispozici on-line na stránkách Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied: http://www.juls.savba.sk/publikacie_plne_verzie.html [cit. 20. 12. 2014]

- 1848: střeoevropské revoluce proklamovaly mj. národnostní rovnoprávnost⁶⁰
- 1849: čeština, slovinština a polština se v Rakousku stávají vedlejšími úředními jazyky
- 1849: uherský sněm přijal zákon, který umožňoval užívání jiných jazyků Uher ve státní správě a ve školství (protežoval však maďarštinu)
- 1850: *Vídeňská smlouva (Bečki dogovor)* mezi představiteli Srbů a Chorvatů, iniciovaná V. S. Karadžićem (1787–1864), vyhlásila jazykovou jednotu obou národů na základě tzv. srbochorvatštiny, jejímž základem byly ijekavské dialekty štokavštiny
- 1854: bratři J. Grimm (1785–1863) a W. Grimm (1786–1859) začali vydávat třiatřicetisvazkový slovník němčiny (jenž byl dokončen až r. 1971 a od té doby je znovu přepracováván)
- 1854: v Chorvatsku zaveden do úřadů a škol jazyk německý a za úředníky dosazováni Němci (a poněmčení Slovinci a Češi)
- 1854: vydáno základní mluvnické dílo jazykového ilyristu, *Ilirska slovnica* V. Babukiće (1812–1875)
- 1861: v Martině přijato *Memorandum slovenského národa* s výzvou k národnostnímu zrovnoprávnění Slováků a Maďarů v Uhrách a prosazující právo Slováků na vlastní teritorium a spisovný jazyk
- 1863: založena *Matica slovenská*, podporující slovenský kulturní a jazykový život (zakázána r. 1875, obnovena r. 1919)
- 1866: český panslavista F. J. Jezbera (1829–1901) vydává *Prvý česko-slovenský slabikář písmem slovanským* – pokouší se zavést českou cyrilici
- 1867: rakousko-uherské politické vyrovnání – projevilo se v zesílení protirakouských nálad mezi Čechy a ve vystupňování jazykového útlaku nemaďarských etnik v Uhrách
- 1868: v Uhersku vydán zákon, který výrazně omezoval národnostní a jazyková práva nemaďarských etnik
- 1871: sjednocení řady menších států a vyhlášení Německého císařství (s politickou dominancí Pruska), zesílená germanizace slovanského obyvatelstva v obojí Lužici

60 Porovnání „jara národů“ v prostředí různých střeoevropských etnik – Le Rider (1996, s. 63) a dále V. Macura (1995) a M. Hroch (2009).

- 1877: v Chorvatsku definitivně převážil vukovský serbokroatismus jako jazykověpolitická doktrína
- 1880: vychází velmi vlivný pravopisný slovník němčiny od K. Dudena (1829–1911)
- 1880: v Rakousku vydána tzv. Stremayrova jazyková nařízení, která zrovnoprávňovala jazyky mocnářství v administrativním styku – byla však neúčinná (podobně jako tzv. Badeniho jazyková nařízení z r. 1897)
- 1880: začíná vycházet základní lexikografické dílo Vukova serbokroatismu, tříadvacetisvazkový *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, jehož vydávání bylo iniciováno Vukovým žákem Đ. Daničićem (1825–1882) – poslední díl tohoto slovníku vyšel až r. 1976
- 1883: protesty proti maďarštině ve veřejných nápisech v Chorvatsku
- 1891: M. Lamurskij (vl. jménem Ternovec, 1842–1913) vydává v Terstu sbírku poezie, v níž se pokouší zavést cyrilici pro zápis slovinštiny
- 1893: obnovení užívání církevní slovanštiny jako liturgického a kulturního jazyka v chorvatském prostředí
- 1894–95: vydán dvoudílný *Slovensko-nemški slovar* M. Pletersniky (1840–1923)
- 1895: protimaďarské demonstrace studentů u příležitosti otevření Chorvatského národního divadla – odchod studentů na univerzity do Prahy a do Vídně
- 1902: přijetí jednotné pravopisné normy němčiny (Německo, Rakousko, Švýcarsko)
- 1912: založena *Domowina*, kulturní a vydavatelská organizace Lužických Srbů
- 1914–18: první světová válka
- 1918: rozpad Rakouska-Uherska, vznik nových národních států
- 1918: Slovensko (dříve též Horní Uhry, něm. Oberungarn, maď. Felvidék) se stává součástí Československa – v *Pittsburské dohodě*, podepsané v USA zástupci Čechů a Slováků, byla Slovensku v novém státě zaručena plná autonomie, a to i pokud jde o jazyk
- 1918: vyhlášena samostatná Polská republika (Rzeczpospolita Polska)

- 1918: vyhlášeno sjednocení Státu Srbů, Chorvatů a Slovinců s Královstvím srbským, vznik Království Srbů, Chorvatů a Slovinců – úřední jazyk v tomto státu byl popsán neurčitě („službeni jezik kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački“), charakteristický však de facto byl silný centralismus bělehradský
- 1919: smlouva mezi Čechy a vítěznými mocnostmi 1. světové války v Saint-Germain-en-Laye formulovala status češtiny v nově vzniklém Československu jako „jazyka oficiálního“
- 1919: založena univerzita v Lublani (do té doby Slovinci studovali zejm. na univerzitách v Praze, Vídni, Grazu a Záhřebu)
- 1927: konec užívání hlaholice v liturgických knihách chorvatské římskokatolické církve (po vydání misálu v latině od českého paleoslovenisty J. Vajse, 1865–1959)
- 1933–45: nacismus v Německu s jeho protislovanskými tendencemi všemožně omezuje kulturní a jazykový život Lužických Srbů
- 1935–57: vydáván devítisvazkový *Příruční slovník jazyka českého*
- 1939–45: druhá světová válka
- 1939: počátek nacisty organizované deportace Poláků a Židů ze severu a západu dnešního Polska do tzv. Generálního gouvernementu – takto bylo odsunuto asi 500 000 převážně polsky mluvících osob, jejichž místa zaujalo (podobně organizovaně) asi 350 000 Němců z baltských zemí, Volyně, Besarábie a Bukoviny
- 1940: jako protest proti jazykovému znevýhodňování Chorvatů v konceptu srbocharvátského jazyka vydáno dílo *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* od P. Guberiny (1913–2005) a K. Krstiče (1905–1987)
- 1941–45: Chorvatsko v područí nacistického Německa, v rámci okupační politiky probíhalo „očišťování chorvatštiny od srbismů“
- 1945: změna hranic Polska – země ztratila asi 180 000 km² svého předválečného území na východě (tzv. *Kresy Wschodnie*) a získala asi 110 000 km² na západě (*Ziemie Odzyskane*), spojeno s přesídlováním obyvatelstva⁶¹
- 1945–47: z Československa bylo odsunuto asi 2 800 000 Němců a tím zanikla mnohasetletá koexistence českého, slovenského

a německého etnika – české země byly následně až do 90. let 20. stol. etnicky téměř homogenní⁶²

- po r. 1945: doba zvláště intenzivních česko-slovenských jazykových kontaktů – mj. se Slováci ve větším počtu stěhovali do českých zemí (jejich počet zde kulminoval v 80. letech 20. stol.)
- po r. 1947: podpora lužickosrbského národního života v sovětském sektoru poválečného Německa – v Sasku byl r. 1948 přijat zákon na ochranu srbské kultury a jazyka (*Gesetz zur Wahrung der Rechte der sorbischen Bevölkerung*; r. 1950 přijat též v Braniborsku) a mj. byla založena srbská gymnázia v Budyšině (1947) a Chotěbuzi (1951)
- 1949: vznik Německé spolkové a Německé demokratické republiky (znovu sjednoceny až r. 1990)

1.3.5 Po r. 1950

Poslední, pátou etapou je období, jehož začátek schematicky vymezujeme rokem 1950, kdy se po předchozím vyvraždění velké části střeoevropských Židů nacisty, po vyhnání Němců z velké části střední Evropy a po přesunech slovanského (polského, českého) obyvatelstva do uvolněných prostor ustálil nový etnický charakter střední Evropy. Samostatného vymezení si období po r. 1950 žádá také s přihlédnutím k rychlému rozvoji komunikačních technologií, zejm. televize, která umožnila nové formy jazykového kontaktu, a také se zřetelem k zásadním sociálním změnám, které se v této době odehrály (definitivní zánik tradiční zemědělské kultury, sociálních vazeb, které z ní vyplývaly, apod.).⁶³

Dějiny jazyků střední Evropy jsou v tomto období vystihnutelné především těmito fakty:

- po 1945: industrializace Lužice – usazování Němců odsunutých z východu, snižování podílu lužickosrbského obyvatelstva

61 Válečné a poválečné dějiny polštiny – Bajerowa (2003).

62 Krajní odpor k němčině se příznačně projevil např. i ve vlně počestování německých příjmení u Čechů v prvních letech po r. 1945 – Matúšová (2003).

63 Vyhnání Němců z části střední Evropy po r. 1945 – Le Rider (1996, s. 26). Situace v Československu – Frommer (2010).

- 1951: v Budyšině založen Institut für sorbische Volksforschung (od r. 1992 Sorbisches Institut) a na univerzitě v Lipsku (téhož roku) Institut für Sorabistik
- 1954: uzavření *Novosadské dohody* (*Novosadski dogovor*), která podporovala jednotu spisovného jazyka Srbů a Chorvatů a nabízela řešení některých sporných otázek
- 1959: vydán první díl slovníku *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (do r. 2010 vyšlo osmnáct dílů – po heslo *ocariti*)
- 1959–62: vydán sedmidílný výkladový slovník maďarštiny (*A magyar nyelv értelmező szótára*)
- 1959–68: vydán šestidílný *Slovník slovenského jazyka*
- 1964: horní lužická srbština přestala být na školách v Horní Lužici povinným vyučovacím předmětem
- 1967: v Chorvatsku zveřejněna deklarace proti násilnému pro-sazování srbštiny v kulturním životě Jugoslávie (*Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*)
- 1970–91: vydán pětídílný akademický slovník slovinštiny (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*)
- 1976: vydána *Niedersorbische Grammatik für den Gebrauch der Sorbischen Erweiterten Oberschule* P. Janaše (1933)
- 1976–84: vydána reprezentativní mluvnická díla o horní lužické srbštině – dvoudílná *Gramatika hornjoserbskeje rěče* od H. Schuster-Šewce (1927) a *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart: Morphologie* od F. Michałka (1927–1992) a H. Fasskeho-Fasky (1932)
- 1979: založena *Niedersorbische Sprachkommission* – orgán, který měl podpořit zachování dolní lužické srbštiny
- 1986–87: vydána třísvazková tzv. akademická *Mluvnice češtiny*
- 1989–91 vydán dvoudílný *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch* (*Němsko-hornjoserbski słownik*), připravený autorským kolektivem pod vedením Helmuta Jentsche-Jenče (1936)
- 1990: znovusjednocení Německa
- 1991: počátek etnických konfliktů v bývalé Jugoslávii, rozpad srbochorvatštiny – chorvatský kulturní (i jazykový) život má od té doby tři kulturní centra, a sice štokavské (Osijek, Vukovar), kajkavské (Záhřeb) a čakavské (Dubrovnik, Split, Rijeka)

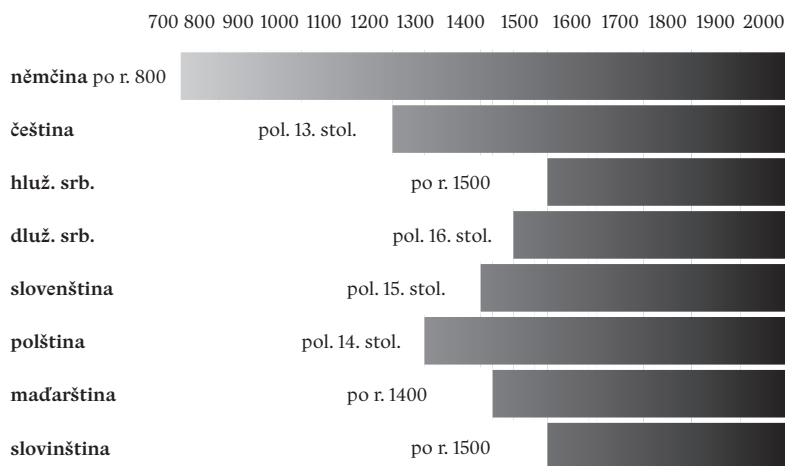

- 1991: válka Slovinska za nezávislost
- 1991–95: válka Chorvatska za nezávislost
- 1992: ústavy spolkových zemí Sasko a Braniborsko garantují Lužickým Srbům všechna národnostní práva, včetně péče o jejich kulturu a jazyk
- 1992–2008: vydána čtyřdílná mluvnice maďarštiny (*Strukturális magyar nyelvtan*) od F. Kiefera (1931) a kolektivů
- 1993: rozdělení Československa do dvou samostatných států – konec česko-slovenského „státního“ bilingvismu
- 1995: na Slovensku je přijat zákon o státním jazyku (proměněn r. 1999 ve smyslu Evropské unie) – upravuje mj. podobu úředního jednání v obcích se smíšeným obyvatelstvem⁶⁴
- 1995: Rakousko vstupuje do Evropské unie
- 1996: poměrně radikální reforma německého pravopisu
- 1997: vydána třísvazková *Grammatik der deutschen Sprache* od G. Zifonunové (1946) a kol.
- 1999: v Německu přijat nový zákon o Lužických Srbech (*Sächsisches Sorbengesetz*)
- 1999: v Polsku vyhlášen zákon o polském jazyce (omezení užívání cizích slov, podpora regionálních dialektů, podpora výuky polštiny) – o jeho naplňování se stará *Rada Języka Polskiego*
- 1999: vydán *Dolnosěrbsko-nimski slownik* M. Starosty (1941)
- 2004: Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko vstupují do Evropské unie
- 2006: otevření a masové rozšíření webového systému *Facebook* významně (a v pozitivním smyslu) ovlivnilo možnosti zachování či revitalizace malých jazyků a variant jazyků středně velkých
- 2011: vyšlo sedmé vydání reprezentativního německého slovníku *Duden Deutsches Universalwörterbuch*
- 2013: Chorvatsko vstupuje do Evropské unie

Velké rozdíly jsou mezi jednotlivými jazyky střední Evropy především v tom, jak dlouho a s jakou intenzitou fungují v roli jazyků psaných – právě psanost je totiž jednou z hlavních podmínek ustálení struktury jazyka, mj. i vzhledem k tomu, jak snadná (nebo naopak

komplikovaná) je jejich interference s některým jiným jazykem, reprezentujícím kulturu s větší asimilační silou.⁶⁵

Tab. 1: Písemnictví ve vernakulárních (národních) jazycích střední Evropy

V tabulce nevyznačujeme písemnou tradici ve variantách církevní slovanštiny u Moravanů a Čechů (9. až 11. stol.), Slovinců (10. až 11. stol.), Chorvatů (od 12. stol.), event. i u Poláků. Nebereme také v potaz starší texty ve vernakulárním jazyce, které ještě nebyly součástí prokazatelně rozvinuté literární tradice (např. českou píseň *Hospodíne, pomiluj ny* z konce 10. stol., polskou píseň *Bogurodzica* z doby okolo r. 1300 nebo slovinské jazykové památky z doby před r. 1500).

1.4 POVAHA A VÝSLEDKY KONTAKTŮ MEZI JAZYKY

Z relativně bohaté literatury na téma kontaktů mezi jazyky (mj. Weinreich 1968; Winford 2003; Matras 2009; Hickey ed. 2010; Trudgill 2010) je při popisu vývoje jazykové situace ve střední Evropě asi

⁶⁴ Povah a fungování slovenského jazykového zákona – Dinka (2009).

⁶⁵ Vliv fungování jazyka v psané komunikaci na jeho morfológickou strukturu (na materiálu češtiny a lužických srbštin) – Vykypělová (2004).

nejlépe aplikovatelný teoretický aparát S. Thomasonové (2001), který nedávno úspěšně využil V. Boček (2014) při svém popisu a analýze výsledků jazykového kontaktu v praslovanštině. S. Thomasonová (2001, s. 66–76 a 77–85) rozlišuje jednak tři základní sociolingvistické a tři úžeji lingvistické (systémové) faktory, které společně určují povahu a výsledky kontaktu mezi jazyky, jednak čtyři stupně kontaktu mezi jazyky.

1.4.1 Nedokonalé osvojování jazyka

Asi nejdůležitějším sociolingvistickým faktorem, který formuje povahu vzájemného ovlivňování mezi jazyky v kontaktní situaci, je nedokonalé osvojování druhého jazyka. Podle S. Thomasonové (2001, s. 129–156) může toto nedokonalé osvojování probíhat zejm. tehdy, kdy jsou interferující jazyky součástí jedné z těchto sedmi kontaktních situací:

- střídání kódů, kdy jeden a týž mluvčí užívá jazykových prostředků ze dvou (příp. více) jazyků v jedné a téže komunikační situaci, někdy i v rámci jedné výpovědi; tento druh střídání kódů, nejspíš jen málo častý, by se mohl podobat např. situaci, kterou zobrazuje staročeská hra *Mastičkář* ze 14. století (mistr Severin, který jinak mluví česky, zde říká také: „Rubíne! vo pistu kvest?“)
- alternace kódů, kdy jeden a týž mluvčí užívá materiál ze dvou (příp. více) jazyků nikoli v jedné a téže komunikační situaci, ale naopak každý z jazyků v různých komunikačních situacích; alternace kódů byla ve středoevropském areálu celkem častá, např. v prostředí české nebo slovinské inteligence (do 19. stol.) alternoval slovanský jazyk s němčinou, v prostředí německé a polské aristokracie (17. a 18. stol.) fungovala podobně francouzština jako alternativa k domácímu jazyku a vůbec v celé střední Evropě byla po staletí alternativním kódem pro vyšší sféry komunikace (a znakem prestižnosti, závaznosti, psanosti) latina, která v této roli zejm. v Uhersku (v prostředí slovenském, maďarském a chorvatském) přetrvávala až do 19. stol.

- pasivní obeznámenost s kódem, kdy si mluvčí osvojuje rysy z jazyka, kterému pasivně rozumí, ale aktivně ho neovládá; tato situace byla dříve jistě běžná např. u řemeslníků, jejichž mateřským jazykem byl některý slovanský jazyk střední Evropy a kteří nutně museli rozumět němčině, prostřednictvím níž jim často byla zadávána práce a sjednávány další podmínky kontraktu
- zprostředkování (negociace), kdy mluvčí pozměňuje svůj vlastní jazyk, aby jej přiblížil spontánně pocítované charakteristice jiného jazyka (jak jej vnímá onen mluvčí) – je typické, že v takové situaci dochází k různým modifikacím „předlohy“, takže nápodoba nemusí být přesná; příkladem takového zprostředkování by snad mohlo být jidiš, které nese stopy původních slovanských jazyků, jimiž původně mluvili středoevropští Židé (zjednodušení flexe u členu, jediný minulý čas, dvojí negace aj.)⁶⁶
- strategie osvojování druhého jazyka – tato situace se podobá situaci výše zmíněné; mluvčí se různými způsoby vyrovnává s podobnostmi a rozdíly, kterými jsou charakterizovány oba interferující jazyky (příkladem by mohla být česká Kucheldeutsch, „kuchyňská němčina“)
- osvojování dvou prvních jazyků, kdy je mluvčí (dítě) odmaňka vystavován působení dvou různých jazyků a je konfrontován s jejich odlišnými strukturami, které pak v závislosti na tom, jak vyrovnaný je poměr mezi oběma jazyky v jeho jazykovém povědomí, kombinuje; tento stav byl typický např. v aristokratických rodinách česko-německých nebo slovensko-maďarských, opět až do přelomu 19. a 20. stol.
- změna daná záměrným rozhodnutím mluvčího, že ji usku-teční – tato kontaktní situace byla v minulosti typická pro Čechy, Slovinci, Poláky a Lužické Srby, kteří se systematicky poněmčovali, nebo pro pomadařštěné Slováky a Chorvaty⁶⁷

66 K znakům jidiš, které připomínají slovanské jazyky – Berkov (2002, s. 108 a 113).

67 Dvojjazyčnost, poněmčování Čechů a počešťování Němců v dějinách českých zemí – Skála (1980).

Na druhém místě co do důležitosti stojí jako faktor, který formuje povahu a výsledky kontaktového působení (opět podle S. Thomasonové), intenzita kontaktu. V případě přejímání (u Thomasonové *borrowing*) platí vztah, že čím je delší doba trvání kontaktu mezi dvěma jazyky a čím vyšší je stupeň bilingvismu, tím je pravděpodobnější, že bude kontaktem zasaženo nejen lexikum, ale i strukturní prvky jazyka (zejm. jeho syntax a fonologie). Jinak se vztah mezi dobou trvání kontaktu a mírou zasaženosti jazyka, na který působí jiný jazyk, projevuje v případě nedokonalého učení (u Thomasonové *shift*). V případě *shiftu* dojde k interferenci tím spíše, čím kratší bude doba trvání kontaktu (za předpokladu, že v dané situaci existuje velký počet bilingvních mluvčích zdrojového jazyka; blíže viz Boček 2014, s. 145).

Liší se tedy např. jazykový kontakt česko-německý, který byl stabilně velmi intenzivní a trval více než sedm set let (v případě jazykového kontaktu slovinsko-německého a lužicko-německého to bylo ještě déle), od jazykového kontaktu slovensko-maďarského, který výrazněji probíhal jen asi pět set let, a navíc ne vždy se stejnou intenzitou (vyložene intenzivní, a to dokonce intenzivnější než kontakt česko-německý, byl jen asi sto let – v 19. stol. v období institucionálně řízené hungarizace obyvatelstva Uher). Podstatně slabší než v případě kontaktů slovanských jazyků střední Evropy s němčinou a maďarštinou byly kontakty maďarštiny a chorvatštiny s turečtinou po expanzi Turků do Evropy na počátku novověku. Relativně intenzivní kontakt tu trval jen asi dvě stě let a jeho účinek byl dále relativizován i značnou asymetrií mezi mluvčími turečtiny (správní a vojenská úředníci, obchodníci) a mluvčími středoevropských jazyků, kteří počet turkofonů mnohonásobně převyšovali.

Podobně významná byla i naprostá početní převaha Němců nad ostatními etniky středoevropského areálu – velmi silná byla jako faktor, určující povahu kontaktové situace, v „ostrůvkových“ jazycích (*Inselsprachen* – slovinština a lužické srbštiny), silná byla u Čechů (jistě ne tak silná v převážně české Praze jako na germanizované Moravě a ve Slezsku) a opět podstatně jiný byl poměr etnik a jejich jazyků na území, na němž jako běžně mluvený jazyk fungovala kromě němčiny polština. Specifický typ jazykové převahy se vyvinul v panonském subareálu střední Evropy, kde nebyla demo-

grafická pozice maďarskojazyčného obyvatelstva silná, a právě proto byla asimilační síla maďarštiny podložena institucionálními zásahy uherské vlády (hungarizace Slováků, Chorvatů a dalších uherských etnik tedy plynula paradoxně z „nepřevahy“ Maďarů).⁶⁸

Třetím sociolingvistickým faktorem, určujícím povahu a výsledky kontaktu mezi jazyky, jsou postoje mluvčích k mateřskému i k cizímu jazyku – ty jsou velmi rozmanité a těžko zobecnitelné. Např. skutečnost, že české nebo lužickosrbské jazykové společnosti žilo po celou dobu své existence v těsném sousedství s dominujícím jazykovým společenstvím německým a že síla i motivace ke vzdorování vůči asimilaci byla u početnějších a sebevědomějších Čechů větší než u Lužických Srbů, je v rozporu s faktem, že fonologický systém lužických srbštin (se zachovanou měkkostní korelací konsonantů) je paradoxně ještě méně ovlivněn němčinou než fonologický systém češtiny. Naopak značná demografická mohutnost Polabských Slovanů (srovnatelná jistě přinejmenším s Čechy) a několikasetletý ozbrojený odpor vůči Němcům vyústily v poměrně rychlou jazykovou asimilaci slovanského obyvatelstva a v rychlý zánik jeho jazyka.⁶⁹

1.4.2 Strukturní vlastnosti jazyků

Kontakt mezi jazyky je přirozeně determinován i strukturními vlastnostmi jazyka, který působí na jiný jazyk, a jazyka, který tomuto působení podléhá. V pohledu S. Thomasonové (2001, s. 76–77) hrají při kontaktu mezi jazyky důležitou roli zejm. tři faktory:

Především je to příznakovost přenášeného jazykového prostředku – příznakový rys je v jazycích obecně málo častý a je zpravidla obtížné se mu naučit, a proto se přenáší nesnadno. I když tedy např. došlo k jisté synchronizaci stavby souvětí mezi němčinou, sousedícími slovanskými jazyky a maďarštinou (vše jistě i pod vlivem latiny), nebyla přenesena např. specifická pravidla distribuce časových a modálních tvarů slovesa ve vedlejší větě.

68 První fáze hungarizace slovanských etnik Uher, provázející proces etnického sebevědomování u Maďarů – Rapant (1947).

69 Bilingvismus česko-německý byl vždy prokazatelně slabší, než byl a je bilingvismus lužickosrbsko-německý.

Druhým úžeji lingvistickým faktorem je stupeň integrace jednotlivých jazykových rysů, vystavených jazykovému kontaktu, do systému – čím je určitý jazykový subsystém integrovanější, tj. v čím složitějším předivu vzájemných vztahů se nacházejí jeho jednotlivé členy, tím méně pravděpodobný je jejich přenos. Jazykové prostředky silně integrovaných systémů (fonologie nebo flexe konkrétního jazyka) jsou tedy málokdy jak přenášeny, tak ovlivňovány. Zato syntax nebo lexikum, jejichž jednotky jsou ve volnějších vzájemných vztazích, se při jazykovém kontaktu ovlivňují a proměňují snadněji.

Přirozeně dost podstatným faktorem je i typologická vzdálenost mezi jazykem, který působí, a jazykem, který je působení vystaven. Velmi snadné je tedy vzájemné působení u jazyků typologicky podobných (např. vysoce flexivních – u češtiny a slovenštiny, češtiny a polštiny, chorvatštiny a slovinštiny), naopak ztížen je ve srovnání s tím kontakt např. mezi němčinou, v níž se vedle flexe významně uplatňuje i izolace, a slovanskými jazyky nebo mezi maďarštinou, jejíž typologická dominanta je aglutinační, a slovanskými jazyky. Velmi omezené je pak např. kontaktné působení vietnamštiny na podobu evropských jazyků v úzu Vietnamců. Obecně platí, že přenášeny jsou spíše ty rysy zdrojového jazyka, jimž jsou rysy v jazyce zasahovaném podobné i ve smyslu typologickém.⁷⁰

1.4.3 Stupně jazykového kontaktu

V pohledu S. Thomasonové (2001, s. 70–71) se, pokud jde o proces přejímání (*borrowing*) jazykových struktur, rozlišují celkem čtyři stupně jazykového kontaktu – nahodilý, pravidelný, intenzivní a velmi intenzivní.

Nejslabší je působení jazyka na jazyk tehdy, když se uživatelé jednoho a druhého jazyka konfrontují spíše nahodile. V takovém případě neužívají mluvčí jazyka, který je vystaven působení, „cizího“ jazyka plynně (tj. jejich kompetence v něm není velká) a skupina bilingvních osob je mezi uživateli cílového jazyka také jen nepočtená.

---

70 Poměrně dobré možnosti interference dokumentuje na příkladu romštiny M. Bořkovicová (2006), naopak ztížené až nemožné možnosti interference ukazuje na příkladu vietnamštiny v českém prostředí I. Vasiljev (2009–2010).

Předmětem přejímání je při nahodilém kontaktu jen lexikum (základové slovní druhy – nejčastěji substantiva, ale také slovesa, adjektiva a adverbia), ale výpůjčky spadají do oblasti mimo základní slovní zásobu (tj. kromě asi 1 500 slov, která v každém jazyce označují základní složky prostředí, ve kterém člověk žije, a základní vztahy mezi nimi). Příkladem tohoto typu kontaktu může být situace, která vznikala při misionářských aktivitách německojazyčných kněží v prostředí západních Slovanů.⁷¹

Druhým stupněm je kontakt, který můžeme nazvat pravidelným. V takovém případě už mezi uživateli cílového jazyka zpravidla existuje menší, ale nikoli nepodstatná skupina bilingvních osob, která je hlavním hybatelem přejímání jak na úrovni lexika, tak i dalších rovin jazyka. Vedle lexikálních přejímek, spadajících do skupiny základových slovních druhů, se jazykový kontakt projevuje i v užívání nesamostatných slovních druhů (spojovací výrazy, částice). Oblast základní slovní zásoby však zůstává jazykovým kontaktem dosud nedotčena. Při tomto pravidelném kontaktu mezi jazyky lze už očekávat i jisté množství kontaktních jevů ve struktuře jazyků, tj. v oblasti fonologie, syntaxe a obecnějších významových rysů v lexiku. Nepřejímají se však takové struktury, které by mohly nahradit už existující synonymní struktury v jazyce, který je vystaven vlivu. Přejímky fonologické spočívají hlavně v realizaci nových fonémů novými hláskami, vždy ale v rámci výpůjček. V rovině syntaxe se přejímají některé struktury, stejně jako nové funkce nebo funkční omezení pro struktury již existující, zvyšuje se frekvence některých syntaktických jevů (např. konkrétních slovosledných typů) apod. Tento tzv. pravidelný kontakt byl nepochybně charakteristický pro celou dobu koexistence českého a německého etnika v sudetském subareálu nebo pro situaci ve Slezsku v 15. a 16. století, kdy vrcholil vliv češtiny na polštinu.⁷²

Třetím stupněm kontaktu je kontakt intenzivní – ten předpokládá již větší množství dokonale bilingvních osob a dále existuje

---

71 Pojem základního lexika, ilustrovaný na materiálu slovanských jazyků – Kopečný (1981).

72 Příkladem na cizí foném, integrovaný do struktury jazyka, může být [f] v češtině (a také např. ve slovenštině a lužických srbštinách) – Vykypělová (2003).

tenci postojú a ďalších vlivných sociálných faktorů, ktoré významne podporujú prejímaní. V tomto prípade se prejíma i základní slovní zásoba (včetně číslovek pro nízké hodnoty a zájmen), lexémy spadající mezi nesamostatné slovní druhy a derivační afixy. Ve struktuře jazyka probíhají změny, které však neproměňují základní typologickou charakteristiku jazyka, jenž je vystaven působení. Ve zvukové rovině jazyka se mění způsob realizace původních (domácích) fonémů, některé původní fonémy (jež nejsou v druhém jazyce) se ztrácejí, nové fonémy pronikají i do domácí slovní zásoby, dochází ke změnám v oblasti prozodie, proměňuje se struktura slabiky a dosavadní morfonologické zákonitosti. Na úrovni syntaxe se mění např. slovosled jednoduché věty, významně se proměňuje charakter souvětí, včetně poměru mezi větami a jejich ekvivalenty. Vliv jednoho jazyka na druhý v tomto případě (byť omezeně) může zasáhnout i flexi, zejm. její kategoriální rámec, v němž dochází k synchronizaci mezi distribucí izofunkčních formantů v jednom a druhém jazyce. Tento stupeň kontaktu byl zřejmě typický mezi jazyky v panonském subareálu střední Evropy – blížilo se mu asi kontaktné působení slovanských jazyků na maďarštinu a působení němčiny na slovinštinu ve starším období.

Nejvyšším stupněm kontaktu je pak podle S. Thomasonové velmi intenzivní kontakt – v tomto případě v prostředí jazyka, který je zasahován působením jiného jazyka, existuje již téměř všeobecný bilingvismus a sociolingvistické faktory, zmiňované sub 1.4.1, silně podporují prejímaní, jak v lexiku, tak ve struktuře jazyka. Přejímky v tomto případě pozměňují celkový charakter přijímajícího jazyka. Fonologický systém je přebudován podle dominujícího jazyka, stejně jako pravidla distribuce fonémů. Na úrovni syntaxe dochází k velkým změnám ve slovosledu, ve stavbě souvětí, ve způsobech negace, koordinace a subordinace větných členů, dále např. ve stupňování a ve způsobu vyjadřování kvantity. Přenášejí se a vnitřně modifikují celé gramatické kategorie, mizí ty kategorie, které chybí v dominujícím jazyce, a celkově se proměňuje typologická charakteristika jazyka. Takovou situaci lze předpokládat např. pro poslední (předzánikovou) fázi ve vývoji slovanských dialektů na území dnešního Maďarska a Rakouska nebo dialektů Polabských a Pobaltských Slovanů.

2 Lexikum jazyků střední Evropy

Jazyky střední Evropy mají tři různá genetická východiska (germánské, slovanské, ugrofinské), a navíc jsou různé i typologicky – zatímco v němčině dominuje jazykový typ izolační za významné účasti typu flexivního a polysyntetického (Skalička 2004, s. 481; srov. i rozšířené pojetí J. Popely, které počítá též se silnou účastí aglutinačního momentu ve struktuře němčiny – Popela 1998 a 2002), všechny slovanské jazyky střední Evropy mají silnou dominantu flexivní s vedlejší účastí typu aglutinačního (Skalička 2004, s. 764). V maďarštině je zastoupení obou posledně zmíněných typů opačné než v jazycích slovanských – silná dominantu aglutinační je tu doplňována rysy flexivními (tamtéž, s. 1026).

2.1 CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA LEXIKA

Charakter lexika jazyků střední Evropy se tedy vzájemně velmi liší. Nejen co do užitých slovtvorných základů a slovtvorných formantů, ale také co do relativních poměrů mezi lexémy značkovými, derivovanými a komponovanými a samozřejmě také co do užitých typů derivace, kompozice apod.

2.1.1 Značkové, derivované a komponované lexémy

Obecně lze konstatovat, že ve všech jazycích střední Evropy je derivace jako slovtvorný způsob (dobře kombinovatelný s flexivně vyjadřovanými gramatickými kategoriemi; k tomu Boček 2011) produktivnější než např. v silně izolačních jazycích západní Evropy, jako je např. angličtina, srov. (tučným písmem vyznačujeme slovtvorné afixy):

angl. *curtain* „záclona“ proti něm. *Vorhang*; č. *záclona*; hluž. *před-wěšć* (vedle *gardina*); dluž. *zapowjesć*; slk. *záclony*; pol. *zastona*; maď. *fűggöny* (< *fűgg* „viset“); sln. *zavesa*; ch. *zavjesa*.

angl. (*very small*) *house* „domeček“ proti něm. *Häuschen*; č. *domeček*; hluž. *domček*; dluž. *domcyk*; slk. *domček*; pol. *domek*; maď. *házacska*; sln. *hišica*; ch. *kućica*.

angl. *choose* „vybrat“ proti něm. *auswählen*; č. *vybrat*; hluž. *wubrać*; dluž. *wubras*; slk. *vybrat*; pol. *wybrać*; maď. *kiválaszt*; sln. *izbrati*; ch. *izabrati*.

angl. *mad* „bláznivý“ proti něm. *närrisch*; č. *bláznivý*; hluž. *cybnjeny* (k *cybać* „třepit“); dluž. *narski*; slk. *bláznivý*; pol. *zwariowany*; maď. *bolondos*; sln. *zmešan* (též *nor*); [ch. *lud*],⁷³ ale též *luďak* „blázen“.

angl. *play* „hra“ proti něm. *Spiel* (< *spielen* „hrát“); č. *hra* (< *hrát*, tj. s nulovým slovtovorným formantem – jeho funkci plní formant gramatický); hluž. *hra*; dluž. *graše*; slk. *hra*; pol. *gra*; maď. *játék* (< *játszik* „hrát“); sln. *igra*; ch. *igra*.

angl. *strong* „silný“ proti něm. *kräftig*; č. *silný*; hluž. *sylny*; dluž. *mócnny*; slk. *silný*; pol. *siłny*; maď. *erős* (< *erő* „síla“); sln. *močen*; ch. *szaznan*.

angl. *switch* „vypínač“ proti něm. *Schalter*; č. *vypínač*; hluž. *přehibak*; [dluž. *šalter*]; slk. *vypínač*; pol. *wyłącznik*; maď. *kapcsoló* (< *kapcsol* „družit“); sln. *stikalo*; ch. *przekład*.

Naopak zastoupení značkových (tj. nederivovaných a nekomponovaných) slov je v jazycích střední Evropy podstatně nižší než v angličtině.

Jazyky střední Evropy se také vzájemně liší v tom, jak významná je v jejich slovtvorbě kompozice – zatímco v němčině a v maďarštině, kde ji zřejmě podporují aglutinačně vyjadřované gramatické kategorie (Boček 2011), je velmi frekventovaná, ve slovanských jazycích středoevropského areálu je jen vedlejší (byť ne zcela okrajovým) slovtvorným způsobem, srov. např.:

⁷³ V hranatých závorkách uvádíme jen doklady, které plně neodpovídají charakteru jevu, jenž je právě popisován, a slouží jen pro úplnost výčtu (resp. pro srovnání se zbytkem).

něm. *Fegefeuer* „očistec“ (< *fegen* „zametat“ + *Feuer* „ohně“); maď. *tisztítótűz* (< *tisztít* „čistit“ + *tűz* „ohně“); proti č. *očistec*; hluž. *čísć*; [dluž. *cysćecy wogonj*]; slk. *očistec*; pol. *czyścić*; sln. *vice*; ch. *čistilište*.

něm. *Flugzeug* „letadlo“ (< *fliegen* „létat“ + *Zeug* „věc“); maď. *repülőgép* (< *repülő* „létací“; *gép* „stroj“) proti č. *letadlo*; hluž. *lětadło*; dluž. *lětadło*; slk. *letadlo*; pol. *samolot* (s prefixoidem); sln. *letalo*; [ch. *zrakoplov*].

něm. *Gefrierschrank* „mraznička“ (< *frieren* „mrznout“ + *Schrank* „skříň“); maď. *mélyhűtő* (< *mély* „hluboký“ + *hűtő* „chladit“); proti č. *mraznička*; hluž. *chlódnica*; [dluž. *zamarznjeńska spižka*]; slk. *mraznička*; pol. *zamrażarka*; [sln. *zamrzovalna omara*]; ch. *zamrzivač*.

něm. *Schnellzug* (< *schnell* „rychlý“ + *Zug* „vlak“); maď. *gyorsvonat* (< *gyors* „rychlý“ + *vonat* „vlak“) proti č. *rychlík*; hluž. *spěšnik*; dluž. *spěšnik*; slk. *rýchlík*; [pol. *pociąg pospieszny*]; [sln. *hitri vlak*]; [ch. *brzi vlak*].

něm. *stattfinden* „konat se“ (< *Stätte* „místo“ + *finden* „najít“); maď. *végbemegy* (< *vég* „konec“ + *bemegy* „vejít“) proti č. *konat se*, hluž. *wotměwać so*; dluž. *wótměwać se*; slk. *konat sa*; pol. *odbywać się*; sln. *odvijati se*; ch. *odrżati se*.

něm. *Tageszeitung* (< *Tag* „den“ + *Zeitung* „noviny“); maď. *napilap* (< *napi* „denní“ + *lap* „list“) proti č. *deník*; hluž. *dženík*; dluž. *ženík*; slk. *denník*; pol. *dziennik*; [sln. *dnevni časopis*]; ch. *dnevník*.

něm. *Zahnarzt* (< *Zahn* „zub“ + *Arzt* „lékař“); maď. *fogorvos* (< *fog* „zub“ + *orvos* „lékař“) proti č. *zubař*; hluž. *zubař* (vedle častějšího *zubny lékař*); dluž. *zubař*; slk. *zubár*; [pol. *dentysta*]; [sln. *zobozdravnik*]; ch. *zubar*.

2.1.2 Domáci a přejaté lexémy

Pro všechny současné jazyky střední Evropy je charakteristické, že jejich lexikum – jak z pohledu prostého inventáře, tak pokud jde

o frekvenci konkrétních jednotek – obsahuje z větší části lexémy domácího původu, resp. lexémy, které obsahují kořen a příp. slovotvorné morfémy, jež kolektivy uživatelů konkrétních jazyků nepokládají za cizí. Míra této původnosti, nepřijatosti lexika je však v jednotlivých jazycích střední Evropy různě vysoká – velmi vysokou míru zastoupení domácích prvků v lexiku můžeme pozorovat v maďarštině, slovenštině a chorvatštině, vysokou míru pak v němčině a dále v češtině, slovinštině a v obou lužických srbštinách, zatímco v polštině je míra zastoupení lexémů domácího původu relativně nejnižší ze všech jazyků střeoevropského areálu. I tak ale lexikum polštiny obsahuje méně přejímek než lexikum většiny jazyků západní Evropy.⁷⁴

Protože je lexikální rovina jazyka nejtěsněji propojena s kulturou a dějinami etnik, která konkrétního jazyka užívají, lze drobné rozdíly v poměru mezi domácími a cizími prvky v lexiku jazyků střední Evropy vysvětlit právě s ohledem na specifickou situaci jednotlivých jazyků. Jazyky první zmíněné skupiny – tj. maďarština, chorvatština a slovenština – jsou jazyky, jejichž uživatelé (resp. kulturní elita, která těchto jazyků užívala) v minulosti vzdorovali asimilačnímu tlaku jiného etnika (ale roli zde jistě hrála i typologická dominanta ve zmíněných jazycích – tj. malá kompatibilita mezi složitou morfologií a přejímáním lexémů; k tomu Skalička 2006, s. 1169).⁷⁵

Maďaři, kteří se na konci 18. století národně probouzeli v prostředí multietnických Uher, cítili ohrožení své národní a jazykové svébytnosti jednak ze strany Slovanů, jejichž dialekty už i tak po mnoho staletí ovlivňovaly podobu maďarštiny, jednak i ze strany Němců, kteří po kulturní, hospodářské a jazykové stránce v habsburské říši, jejíž součástí Uhry byly, naprosto dominovali. Tento pocit ohrožení a zároveň i potřeba jednoznačně se odpoutat od latiny, která v Uhrách do té

---

74 Typologie lexikálních přejímek – Haspelmath (2008). Zastoupení přejímek v lexiku mj. úzce souvisí se způsoby, jakými se v jazyce manifestoval nacionalismus jeho uživatelů – řadu ilustrací přináší pohledy, které vycházejí právě ze střeoevropské kulturní situace, např. Gellnerův (1993) a Hrochův (2009).

75 Jazyková situace v habsburské monarchii – Rindler-Schjerve (2003) a zejm. řada studií S. M. Newerkly (2002; 2002–2003; 2004; 2007b). Kulturněhistorický rámec vývoje jazyků v Rakousku-Uhersku – Fejtö (1998) a Le Rider (1996, s. 52). Statistiky slovanských etnik v habsburské monarchii podává C. Czoernig (1856).

doby fungovala jako administrativní jazyk, vedly k puristické aktivitě, jež pokračovala až do 20. století, a slábne až v současnosti.⁷⁶

Chorvati budovali své novodobé písemnictví v národním jazyce pod podobným tlakem jako Maďaři, a navíc byli ve srovnání s nimi národem početně asi jen polovičním. Jejich kulturní jazyk, zapisovaný už od středověku, byl vnitřně daleko nejednotnější než v případě Maďarů a asimilační tlak jiných kultur a jazyků byl často silnější – vedle Maďarů, kteří na chorvatskou kulturu a jazyk působili v rámci Uher, do nichž velká část dnešního Chorvatska administrativně náležela, a vedle latiny jako jazyka administrativy a též vedle kultury a jazyka italského, zejm. v přímořských oblastech, působila na chorvatskou kulturu a jazyk po celé 19. a 20. století především sebevědomá a velmi agilní kultura sousedních Srbů, která mohla (na rozdíl od Maďarů) využít strukturní blízkosti svého jazyka k chorvatštině. V neposlední řadě představovala pro národní a jazykovou svébytnost Chorvatů jisté „nebezpečí“ i kultura a jazyk Němců, kteří tvořili kulturní elitu několika chorvatských měst (především Záhřebu, Osijeku, Dakovu a Vukovaru) a kteří na chorvatskou kulturu působili i prostřednictvím státní správy habsburské monarchie. Jazyková politika Habsburků, počínaje Josefem II., měla zřetelně germanizační charakter, jakkoli to bylo motivováno spíše praktickými účely administrativními než nacionalismem. Proto je v chorvatském prostředí, mj. po tragické zkušenosti z 90. let 20. století, purismus ve srovnání s ostatními slovanskými jazykovými společenstvími asi nejsilnější.⁷⁷

Slováci ve svých moderních dějinách podléhali nejprve pozitivně, ale posléze negativně vnímanému asimilačnímu působení ze strany Čechů. Na dlouhodobé užívání slovakizované češtiny jako jazyka slovenského písemnictví (od 15. do 19. století) navázalo na počátku 19. století „nabídnutí“ češtiny jako společného jazyka Slovákům ze strany českých obrozeneckých elit. To definitivně odmítla až generace L. Štúra ve 40. letech 19. století a od této doby se spisovná slovenština,

76 Německo-maďarské jazykové kontakty – Horváth (1978), Mollay (1982). Latina jako univerzální jazyk textů s vyšší komunikační ambicí v Uhersku (včetně dnešního Chorvatska) – Birnbaum (1986). Jazyková situace byla komplikována také tím, že latina, užívaná v uherské administrativě, obsahovala výrazné maďarské prvky – Hadrovics (1969).

77 Purismus – Vlašic (2012). Jazyková situace v Chorvatsku (19. stol.) – Šesták (2003).

češtině tak blízká jako chorvatština srbštině, vyvíjí se stálým zřetelem k češtině jako „antiideálu“. Zvláště po několika desetiletích koexistence obou jazyků v Československu, v němž byla (zprvu dokonce institucionálně, vyhlášením tzv. jazyka československého) podporována faktická nerovnocennost slovenštiny ve vztahu k češtině, slovenské jazykové společnosti (zejm. jeho elita) pozorně vnímá každý náznak bohemizace slovenštiny. Slovenské jazykové prostředí se vymezuje také vůči maďarštině, která byla do funkčního pole slovenštiny (úřady, školství, tisk) v závěru 19. století násilně prosazována a která i dnes – s přihlédnutím k půlmilionové maďarské menšině na Slovensku a k bilingvistu jejích příslušníků – může slovenštinu ovlivňovat.⁷⁸

Jazyky z druhé zmíněné skupiny – němčina, čeština, obě lužické srbštiny a slovinština – jsou si navzájem podobné ve výsledku dlouhodobého vztahu k cizím jazykovým prvkům, ale ne v příčinách tohoto vztahu. Němčina je na rozdíl od všech ostatních jazyků střední Evropy jazykem, jehož význam zdaleka přesahuje hranice států, v nichž dnes dominuje jako hlavní dorozumívací kód. Ze všech jazyků střední Evropy vykazovala němčina v minulosti zdaleka největší tendenci k expanzi – asimilačnímu tlaku německé kultury a jazyka podleho v průběhu staletí úplně nebo zčásti hned několik středoevropských etnik. Podobně jako tomu bylo u kulturně mnohem slabších Maďarů, také Němci, kteří se v 18. století národnostně probouzeli, měli (zejm. v Rakousku, ale také v pozdějším Německu) přirozenou obavu o zachování své etnické svébytnosti, jejímž základním výrazem je kulturní (spisovný) jazyk, a v neposlední řadě také svébytnosti politické. Proto se jazykově, prostřednictvím puristických úprav lexika, vymezovali jednak vůči konkurujícím kulturám západoevropským, jako byli Francouzi a později Anglosasové, jednak vůči kulturám středoevropským, které se staly jakýmsi substrátem dominující kultury německé a často –

78 Pražák (1922); Pauliny (1983, s. 114 a 226). Lexikální a syntaktické bohemismy ve slovenštině – Doruľa (1977); Dolník (1992, 2008 a 2009); Berger (2000) a Blanár (2003). Odluka od Čechů a češtiny ve 40. letech 19. stol. však nebyla ve slovenském prostředí v žádném případě pojímána jako nějaké „vítězství nad zlem“ – sám L. Štúr v základním lingvistickém pojednání *Náuka reči Slovenskej r. 1846* píše: „Ňezabudňime ničdi ani na vďačnosť, ktorú sme pracovitjemu a umnjemu Českjemu kmenu povinní; on nás v hliveňi našom opatruvau a nás k životu viššjemu svojimi duchovnimi plodami pripravuvau, preto vďačnosť naša nach vždi ostaňe k němu svježa a vrúcna v srdcach našich.“ (Štúr 1846)

právě v Rakousku, českých zemích, na území dnešního jižního Polska i jinde – podněcovaly svou kulturní aktivitou projevy německého nacionalismu. A ten zase získával svůj výraz v purismu.

Čeština – např. na rozdíl od dialektů Polabských Slovanů – příznivou shodou okolností přežila téměř v úplném obklopení německou kulturou a jazykem všechny asimilační tlaky, které se objevovaly (přínejmenším) v posledních sedmi staletích. Česká kultura a jazyk tak časem dospěly k jistému druhu symbiózy s kulturou a jazykem Němců – české jazykové společenství, byť se jeho elity pravidelně projevovaly protiněmecky, převzalo všechny podstatné znaky vztahu k vlastnímu jazyku od Němců a německé aktivity puristické (podobně jako např. i jejich aktivity literární) inspirovaly i Čechy k podobnému chování, mj. k propracovanému způsobu kalakování cizích slov, syntaktických konstrukcí, ale také struktur neязыkových, totiž kulturních institucí (vzdělávacích, literárních, tělovýchovných aj.). České jazykové společenství tak i ve svých novějších dějinách (od 18. století) dosáhlo poměrně brzy vysokého stupně vyspělosti, takže mohlo jednak inspirovat jiná slovanská jazyková společenství (viz např. přejímání české odborné terminologie v prostředí slovinském a chorvatském), jednak vyvíjet – s patřičnou hospodářskou a administrativní základnou – i ojedinělé pokusy o asimilační působení mimo oblast českých zemí, jak ukazuje příklad meziválečného Slovenska a Podkarpatské Rusi.⁷⁹

Obě jazyková společenství lužickosrbská – podobně jako mnohem větší kolektivy uživatelů chorvatštiny nebo slovinštiny – se po dlouhou dobu potýkala s nedostatkem jednotného kulturního jazyka. Navíc na rozdíl od všech ostatních jazykových společenství

---

79 Jakkoli vrchol puristických tendencí v českém jazykovém společenství nastal až v 70.–90. letech 19. stol., výrazné projevy purismu lze pozorovat už daleko dříve. Např. výstřední český filolog F. C. Kampelík reflektoval v jedné ze svých knih tehdejší jazykovou situaci češtiny touto parodií: „Nepujdem, amice, na špacír? Tam ubi nostri collegae sa divertyrjou, ako sa jim kuťa lelky lubí? No nerekol som vám, to že horrenda gaudia jsú, a vy doma erdeg teremtete!“ Kampelík (1864, s. 100) Purismus v českém prostředí přehledně – Jelínek (2007). Německá inspirace českého purismu – Engelhardt (2001). Paralely česko-lužickosrbské – Siatkowska (2007). Nástrojem ke sblížení češtiny a slovenštiny, a tedy i prostředkem k posílení expanze češtiny na Slovensko měla být *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931 (o nich Novák 1935). Složitost jazykové situace na meziválečném Podkarpatské Rusi a role češtiny na tomto území – Gerovskij (1934); Tichý (1938).

střední Evropy nežili Lužičtí Srbové nikdy ve vlastním státě, který by podporoval užívání jejich vlastních jazyků, ale naopak vždy sdíleli státní útvary (často dost rozmanité a proměnlivé) s německojazyčnou většinou, jež je obklopovala. Všeobecný lužickosrbsko-německý bilingvismus, charakteristický pro celé novější dějiny jazykové situace v Lužici, byl pak na jedné straně základem rozsáhlých jazykových interferencí, ale na straně druhé umožňoval i efektivní diferencování mezi němčinou a lužickou srbštinou v jazykové praxi vzdělanějších jednotlivců, kteří spontánně vytvářeli jazykovou normu. Jazyk lužickosrbských kulturních elit tak (celkem paradoxně) často dosahoval větší míry „slovanskosti“, resp. menší míry výskytu germanismů než jazyk kulturních elit českých, jejichž česko-německý bilingvismus byl nevyrovnaný (ve prospěch češtiny).⁸⁰

Společenství uživatelů slovinštiny je do značné míry podobné jazykovému společenství lužickosrbskému, mj. v tom, že podstatná část Slovinců žije v jinojazyčném prostředí – rozdíl je však v demografické síle Slovinců, která historicky byla a je nesrovnatelně větší než u Lužických Srbů. Zároveň se jazykové společenství užívající slovinštinu podobá i jazykovému společenství českému (se kterým se vyvíjí do jisté míry paralelně) v tom, že rovněž historicky dospělo k symbióze s kulturou a jazykem německým. Také slovinština, vývojově determinovaná bilingvismem (s němčinou) snad ještě dříve než čeština, obsahuje ve svém lexiku jednak přímé přejímky, jednak kalky. Některé části slovinského jazykového území (Přímoří, Rezie) navíc podléhají vlivu sousední italštiny.⁸¹

Jak ještě vícekrát ukážeme v dalších kapitolách (zejm. sub 2.2.4), polština – zmíněná výše jako jazyk, který ze všech jazyků střední Evropy užívá relativně největšího množství lexikálních přejímek – se ze středoevropského areálu znatelně vymyká, a to nejen po stránce jazykové, ale i po stránce demografické a geografické. Polské jazykové společenství je jednak čtyřikrát větší než jsou největší „neněmecká“ jazyková společenství středoevropská (Maďaři a Češi), jednak v průběhu své historie ab-

80 Systematické úsilí o zachování slovanského rázu lexika horní lužické srbštiny v novější době – Jenč (1999a) a zejm. Brankačec (2009). Paralelní tendence v gramatografii – Wölke (2005).

81 Role purismu v novějších dějinách slovinštiny – Thomas (1997).

solvovalo dva významné přesuny svých kulturních, a tedy i jazykových center. Významnější je přesun směrem východním, pozorovatelný od 14. století, který se později institucionálně projevil ve vzniku polsko-litevského státního útvaru a který z jazykového hlediska znamenal to, že se novodobé jazykové normy polštiny utvářely v dotyku s východoslovanskými jazyky. Druhý přesun, iniciovaný vítěznými mocnostmi po 2. světové válce, proběhl pak směrem západním – byla polonizována rozsáhlá území na západě dnešního Polska a na baltském pobřeží, zatímco někdejší polská území východoevropská připadla Sovětskému svazu. Tento druhý přesun způsobil, že se polština stala – alespoň někde – adstrátem němčiny, se kterou jinak odedávna koexistovala zejm. ve Slezsku. Rozhodujícím faktorem, který ovlivnil relativně vysoký podíl přejímek v lexiku polštiny, byla pak kromě velikosti polského jazykového společenství a jeho sebevědomí (které tlumilo xenofobii, jinak obvyklou u menších etnik střední Evropy) také úzká vazba polských kulturních elit na kulturu a jazyk francouzský.⁸²

Mapa č. 2: Proměny hranic Polska ve 20. století – světle šedou barvou jsou vyznačena východní území (Kresy Wschodnie), ztracená po r. 1945. Bílou barvou jsou vyznačena území, která Polsko po válce získalo (Ziemie Odzyskane). Tmavě šedá střední část je jádro polského jazykového i státního území.

Vzhledem k úzké provázanosti středoevropských etnik a jazyků rozvrhujeme výklad o jazykových kontaktech podle zdrojových jazyků, a to s respektem jak k intenzitě, tak k chronologii vzájemného působení – pojednáme zvláště o kulturních europeismech (kam řadíme tehdy, když se zabýváme slovanskými jazyky a maďarštinou, i germanismy a vůbec „okcidentalismy“, tj. i galicismy a anglicismy), dále o slavismech (většinou i s identifikací konkrétního slovanského jazyka) a hungarismech.

2.2 KULTURNÍ EUROPEISMY

Lze předpokládat, že základní kvantitativní poměry mezi evropskými etniky byly v minulosti podobné jako dnes. Proto představovalo jazykové společenství, užívající různé dialekty němčiny, v situaci střední Evropy už od počátku jeho pronikání východním směrem – tj. od 8. století – nepochybně velmi silný kulturní fenomén, jehož účinnost byla ještě, zejm. v pozdějších fázích jeho pronikání na východ, umocněna hospodářskou vyspělostí uživatelů německých dialektů.

2.2.1 Křesťanská a nejstarší civilizační terminologie

Asi nejvýznamnější svědectví o raném vlivu němčiny na slovanské jazyky poskytuje křesťanská terminologie, která se do prostředí těch slovanských etnik, jež se christianizaci celkem ochotně podrobila (moravští a panonští Slované) dostala ještě před misí Konstantina a Metoděje.

O předchozích aktivitách cizích misionářů, zprostředkovávajících moravským a panonským Slovanům – přinejmenším příslušníkům jejich aristokracie – základní články víry a pravidla křesťanského života, ostatně svědčí už jen často citovaná pasáž z poselství knížete Rostislava byzantskému císaři Michalu III., kterou zaznamenává staroslověnský *Život Metodějův* (5, 2): „...i sutъ vъ ny vъšli učitele mnozi krъstijani iz Vlachъ i iz Grъkъ i iz Němъсь.“ Rozhodujícím momentem, který zahájil definitivní postup křesťanství do

---

82 Sekundární sblížení struktury polštiny s východoslovanskými jazyky – Grek-Pabisowa (1997) a Bajerowa (1986–2000). Situace na nově osídlených územích – Bajerowa (2003) a Gajda, ed. (2001).

Panonie, na Moravu a pak i do Čech, bylo však tažení císaře Karla Velikého na východ v l. 791–796, jež vyústilo v porážku Avarů (kteří do té doby ovládali středoevropský prostor a s ním i zdejší Slované). Následovalo (r. 798) povýšení salzburského biskupství na arcibiskupství, doprovázené ihned Karlovým příkazem, aby se věnovalo misii na slovanských územích. V tomto případě už měla misie mezi Slované v Panonii a na Moravě ráz nejenom duchovní, ale i ryze „institucionální“ – na Karlův podnět vznikla při salzburském arcibiskupství čtyři podřízená biskupství, jež měla poměrně přesně vymezena své misijní oblasti. Území Moravy, na němž christianizace započala dříve než v Čechách, spadala do sféry působení biskupství v Pasově. To do své misijní oblasti vysílalo pevně organizované skupiny kněží, kteří (koordinováni archipresbyterem) připravovali půdu pro pozdější vytvoření kompletní církevní správy a pro duchovní (a vlastně i politické) přivtělení Moravy k západnímu křesťanskému světu.

Misionáři byli pro svůj úkol nepochybně dobře vybaveni – potřebné jazykové znalosti si přinášeli nejspíš už přímo ze své domoviny, protože dnešní bavorské Podunají bylo v 9. stol. ještě poměrně hustě osídleno Slované. Jejich dialekty musely být (při tehdejší malé jazykové diferencovanosti Slovanů) dialektům Moravanů ještě bližší než dialekty bulharsko-makedonské, které znali a na Moravě používali Konstantin s Metodějem. Jazykový ráz části bavorských Slovanů, zejm. v oblasti mezi řekami Chamb (č. Chuba) a Naabou, ale také v širším okolí, byl (soudě podle rekonstruovaných podob několika desítek místních jmen) vůbec čistě český, protože šlo o oblast kolonizovanou z Čech (kmene, které prošly do Bavorska Všerubským průsmykem pravděpodobně někdy v 8. stol.). Za vyloužené znalce slovanských dialektů byli ostatně už ve své době označováni řezenský biskup Baturich s kruhem spolupracovníků v dómské kapitule sv. Emmerama v Řezně, kteří se velmi pravděpodobně zasloužili o vyškolení misionářů, určených pro oblast Čech. Vzácnou představu o tom, jaké pomůcky pro christianizaci mohly v prostředí bavorských misí vznikat, poskytují tři kratší, latinkou (a německým pravopisem) psané slovanské texty z 10.–11. stol., známé pod označením *Frisinské zlomky*.⁸³

Výše uvedená fakta o etnické příslušnosti prvních křesťanských misionářů (ať už tzv. iroskotských, nebo prostě bavorských a středomořských), kteří přicházeli mezi moravské a panonské Slovany, korespondují s jazykovým rázem nejstarších křesťanských termínů. Ze staré horní němčiny byly do moravské a panonské slovanštiny přímo přežaty „kulturní europeismy“, tj. slova řecko-latinského původu, užívaná v různých variantách na celém křesťanském Západě – nejvýznamnějším je zřejmě výraz *сѣрка* „kostel“ (< sthn. *kiriſſha* < řec. *κῆρι(a)κόν* „Páně“, tj. dům, příbytek aj.), přičemž šlo pravděpodobně už o druhou přejímku téhož slova přes germánské jazyky do slovanštiny, označující onen nejnápadnější stavební fenomén, který v lidských sídlištích symbolizoval přijetí křesťanství. Podobně novým fenoménem (a termínem) byl *britovъ* „hřbitov“ (< sthn. *friſhof*) jako místo u kostela, kam měli být (v rozporu s dosavadní praxí) pohřbíváni zemřelí. Německým prostřednictvím se do slovanského prostředí dostala snad i slova *крѣствъ* „křest“ (< sthn. *Krist* „Kristus“ jako zástupné pojmenování pro obřad, kterým se katechumen stává „Kristovým“, totiž křesťanem), *кризьмо* „svěcený olej“ (< sthn. *chrismo* < lat. *chrisma*), *оплатъ* „hostie“ (snad ze starobavorského *oplāta* < lat. *oblāta*), *postъ* „půst“ (< sthn. *fasta*), *вѣноцѣ* „Vánoce“ (< sthn. *wīnnahten*) a *џалмъ* (< sthn. *salm* < lat. *psalmus*).⁸⁴

Nápadná je stopa staré horní němčiny u některých dalších křesťanských „europeismů“ latinsko-řeckého původu, které označovaly představitele rozrůstající se křesťanské církve – *пapeџъ* (sthn. < *bābes* „tatínek“ < lat. *pāpa*, snad ještě i dalším románským prostřednictvím; J. Rejzek zde upozorňuje na starofrancouzské *papes* téhož významu), *бискупъ* „biskup“ (< sthn. *bischof* < lat. *episcopus*, také patrně románským prostřednictvím), *попъ* „kněz“ (< sthn. *pfaffō* < lat. *pāpa* „otec“),

83 Citát ze *Života Metodějova* reprodukuji Z. Hauptová a R. Večerka (1997, s. 71); viz též Vavřínek (1963). Slované v Bavorsku, kteří byli germanizováni až kolonizací v 11. a 12. stol. – Schwarz (1960). Misijní aktivity před Konstantinem a Metodějem a význam řezenského centra – Kadlec (1991, s. 10); Dvorník (1999, s. 37); Isačenko (1943).

84 Základní křesťanská terminologie v češtině a dalších jazycích středoevropského areálu – viz např. výklady u Machka (1971, s. 87), Rejzka (2001, s. 106) a Isačenka (1946, s. 171). Srov. též Miklosich (1876, s. 17), Jagić (1902, s. 152), Klich (1927), Mareš (2000, s. 576), Karpluk (2001) a zejm. *Etymologický slovník* (1989–2012). Vývojovou řadu sthn. *wīnnahten* > psl. *вѣноцѣ > č. *Vánoce*, slk. *Vianoce* bezpečně prokázal F. M. Mareš (2000, s. 574).

možná i *jagьnъ* „jáhen“ (< sthn. *jāchono*; Rejzek uvažuje o přejímce pozdější, ze střední horní němčiny), ale určitě *opatъ* (< sthn. *abbāt/appāt* < lat. *abbās*). Celkově tvoří „europeismy“ převzaté do panonské a moravské slovanštiny ze staré horní němčiny asi jednu čtvrtinu základní křesťanské terminologie.⁸⁵

Vedle těchto zjevných přejímek je možné v české (a západoslovanské, resp. panonské) křesťanské terminologii rozeznat ještě další možné stopy starších misií, které – podobně jako přejímky – Konstantin s Metodějem po svém příchodu do našich zemí integrovali do terminologie staroslověnské. Předně, v české variantě modlitby *Otčenáš*, která musela být do slovanského jazyka přeložena asi jako první, je např. slovo *vezdejší* kalkem (přesným otiskem) sthn. adjektiva *emezzig* „stálý“ a také po stránce gramatické se v českém *Otčenáši*, odlišném i v tomto bodě od *Otčenáše* staroslověnského, vyskytuje řada rysů, dosvědčujících závislost na znění této modlitby ve starohornoněmeckém překladu (nejlépe asi v rukopisu *Abrogans*, sestaveném z příkazu biskupa Arbea z Freisingu okolo r. 765) a v latinském překladu, který byl zase předlohou verze starohornoněmecké (viz např. imperativy typu *osvěť se*, které odpovídají latinským konjunktivům lépe než staroslověnské opisné konstrukce typu *da světitъ se*, dále užití relativních zájmen aj.). Jako kalky německých (ale i širěji „západních“ termínů a terminologických spojení) se interpretují i výrazy *světibъ* „svátek“ (snad kalk sthn. *wihtīdi*), *mōčēnikъ* „mučedník“ (tento výraz, jehož obsah pohané chápali jen velice těžko, může být kalkem sthn. *marty-runga*), *pkъlъ* „peklo“ (původní význam je „smůla“ – rozšíření sémantiky tohoto slova i na význam „místo věčného zatracení“ mohlo proběhnout analogicky podle sthn. *pēch*, které má oba významy, a navíc s naším slovem *peklo* pravděpodobně souvisí etymologicky), *sbъlъ* „posel“ (snad podle sthn. *boto*), *srēda/strēda* „středa“ (snad pod vlivem „německého“ počítání dnů v týdnu od neděle jako prvního dne dále, srov. *Mittwoch*) nebo termín *nedělja cvětъnaja* „Květná neděle“ (ne tedy

85 Etymologie termínů *papež* (Rejzek 2001, s. 446) a *jáhen* (Rejzek 2001, s. 243). Zastoupení kulturních europeismů v celkovém inventáři základních křesťanských termínů – Frinta (1919, s. II). Substituce vokálů v nejstarších přejímkách z románských do slovanských jazyků – Boček (2009; 2010a). Etymologická analýza nejstarších romanismů, zejm. v češtině – Boček (2010b; 2013).

„Palmová“ podle lat. *dominica in Palmis*), který může být kalkem ně- kterého terminologického spojení, užívaného pro označení poslední neděle v půstu na evropském Západě. Názvy dní (*vb*) *vbterajb* „úterý“ (srov. ruské *vtoroj* „druhý“, tj. den), *čtvrťkь* „čtvrtek“ a *pětъkь* „pátek“ svědčí zase pro vliv jižní, tj. akvilejský (dalmatsko-istrijský).⁸⁶

Od českých, moravských a panonských Slovanů se tyto termíny, spjaté s křesťanstvím, brzy rozšířily k ostatním slovanským etnikům středoevropského areálu, která byla – alespoň pokud jde o jejich aristokracii – christianizována do konce 10. století. V nejstarších obdobích německo-slovanských (resp. germánsko-slovanských)⁸⁷ jazykových kontaktů byly do slovanských jazyků střední Evropy a také do maďarštiny, která převrstvila slovanské dialekty Panonie na přelomu 9. a 10. století, přejaty např. tyto lexémy:⁸⁸

sthn. *hwila* > č. *chvíle*; slk. *chvíľa*; hluž. *chwila*; dluž. *chyla*; pol. *chwila*; [maď. *pillanat*]; sln. *čas*; [ch. *kratko vrijeme*].

sthn. *grävio* (< lat. *grafio* „správce, daňový úředník“, to pak z řechtiny) > č. *hrabě*; slk. *gróf* (ze střhn. přes maď.); hluž. *hrabja*; dluž. *groba*; pol. *hrabia*; maď. *gróf*; sln. *grof*; ch. *grof*.

sthn. *chuchhina* (z lat. *coquina*) > č. *kuchyně*; slk. *kuchynä*; hluž. *kucheri*; dluž. *kuchnja*; pol. *kuchnia*; maď. *konyha*; sln. *kuhinja*; ch. *kuhina*.

sthn. *kubil (z lat. *cupellus* nebo *cubellum* „soudek“) > č. *kbel(ík)* (přes psl. *kbьbьlь); slk. *gbel(ec)*; [hluž. *bow*]; dluž. *kólbaš*; jen stpol. *gbel*; [maď. *sajtár*]; sln. *kebel*; ch. *kabao*.

86 Závislost českého znění modlitby *Otče náš* na německé předloze – Isačenko (1946, s. 276 a 279). Novější kopie rukopisu *Abrogans*, vyhotoveného na konci 8. stol., je v klášterní knihovně v St. Gallen – Třeštík (2001, s. 119). Etymologie termínů *peklo* (Machek 1971, s. 442), *svět* „posel“ (Isačenko 1946, s. 313). Termín *Květná neděle* – Mareš (2000, s. 575). Názvy dní v týdnu – Matuszewski (1978); Mareš (2000, s. 577).

87 Už před 6. stoletím byly, jak ukazuje S. M. Newerkla (2011), přejaty do praslovanské štiny např. termíny *chléb*, *chlum*, *kněz*, *lest* nebo *nebozez*. Viz též Boček (2014, s. 305).

88 Materiál pro porovnávací přehledy jednotlivých lexémů v jazycích střední Evropy čerpáme z německého etymologického slovníku (ed. J. Riecke 2014), ze slovníku germanismů S. M. Newerkly (2011) a v menší míře se opíráme též o české etymologické slovníky V. Machka (1971) a J. Rejzka (2001).

sthn. *lāga* > č. *láhev* (přes psl. *lagy, gen. *lagъve*); slk. *lahva*; hluž. *lahej*; dluž. *lagwja*; pol. *tagiew*; [maď. *palack*]; sln. *lagev*; ch. *lagav*.

sthn. *muoz(z)an* > č. *mušet*; slk. *musieť*; hluž. *musyc*; dluž. *musys*; pol. *musieć*; [maď. *kell*]; [sln. *morati* (od *more* „může“)]; [ch. *morati*].

sthn. *phenning* > č. *peníz* (přes psl. *pěņędzь); slk. *peniaz*; hluž. *pjes- jez*; dluž. *pjenjez*; pol. *pieniądz*; maď. *pénz*; sln. *penez*; ch. *pjenez*.

sthn. *scrini* (z lat. *scrinium* „pouzdro, krabice, skříň“) > č. *skříň*; slk. *skriňa*; hluž. *křinja*; [dluž. *spižka*, *kašč* (< něm. *Kasten*)]; pol. *skrzy- nia*; maď. *szekrény*; sln. *skrinja*; ch. *škrinja*.

sthn. *trumba* > č. *trouba* (přes psl. *trōba); slk. *trúba*; hluž. *truba*; dluž. *tšuba*; pol. *trąba*; maď. *trombita*; sln. *trobľja*; ch. *truba*.

sthn. *wāga* > č. *váha*; slk. *váha*; hluž. *waha*; dluž. *waga*; pol. *waga*; [maď. *mérleg*]; sln. *vaga*; ch. *vaga*.

Intenzita germánsko-slovanského jazykového kontaktu nebyla však před r. 1200 silná – v souboru asi 3 500 přejímek, který shromáždil a detailně analyzoval S. M. Newerkla (2011), pochází z této doby jen asi jedno sto. Velmi významný je však právě onen už výše dokumentovaný fakt, že převážně německým prostřednictvím se do střední Evropy dostala široká vrstva kulturních termínů řeckolatinského původu, tj. nejstarších kulturních europeismů. Na rozdíl od obyvatel německo-kojazyčných států totiž středoevropští Slované a Maďaři nepřišli do přímého styku s (vulgární) latinou jako jazykem běžné komunikace.

Na slovanské jazyky střední Evropy a na maďarštinu působila tedy latina jen jako exkluzivní jazyk církve a později vědy a vysoké kultury. Tento vliv byl navíc v jednotlivých středoevropských regionech různě silný – o tom svědčí např. rozdíly mezi podobou exonym v maďarštině a polštině, kde jsou obvyklé jejich latinizované podoby, na jedné straně a v češtině na straně druhé, srov. maď. *Dánia* – č. *Dánsko*, maď. *Lusatia* – č. *Lužice*, maď. *Skócia* – č. *Skotsko* nebo, zde to platí ještě ve větší míře, pol. *Bawaria* – č. *Bavorsko*,

pol. *Brandenburgia* – č. *Braniborsko*, pol. *Karyntia* – č. *Korutany*, pol. *Kolonia* – č. *Kolín nad Rýnem*, pol. *Monachium* – č. *Mnichov*, pol. *Raty-zbona* – č. *Řezno*, pol. *Tamiza* – č. *Temže*, pol. *Sekwana* – č. *Seina*; český dříve též *Sekvana*. Výrazný podíl latinských podob jmen v polské exonymii ve srovnání s exonymií českou vysvětluje J. Siatkowski jednak větší demokratičností českého jazykového prostředí, jednak užšími vazbami Čechů na kulturní život západní Evropy v pozdním středověku a raném novověku.⁸⁹

Mezi staré kulturní latinismy v němčině, z nichž mnohé pak přešly do dalších jazyků střední Evropy, patří:

lat. *altāre* (od *altus* „vysoký“) > sthn. *altār(r)i* (něm. *Altar*); č. *oltář*; slk. *oltár*; hluž. *woltař*; dluž. *woltař*; pol. *oltarz*; maď. *oltár*; sln. *oltar*; ch. *oltar*.

lat. *bacārium* > sthn. *behhari* > něm. *Becher*; č. *pohár*; slk. *pohár*; dluž. *bjachar*; [pol. *kubek*]; maď. *pohár*; [sln. *kozarec*]; ch. *pehar*.

lat. *calcātūra* > sthn. *calcture* > něm. *Kelter* „vinný lis“; [č. *lis*]; [slk. *lis*]; [hluž. *prasa*, tj. z jiného lat. kořene]; [dluž. *prasa*]; [pol. *prasa*]; [maď. *prés*]; [sln. *preša*]; [ch. *preša*].

lat. *calix* > sthn. *kelich* > něm. *Kelch*; č. *kalich* (to asi až ze střhn. *kelich*); slk. *kalich*; hluž. *keluch*; dluž. *keluch*; pol. *kielich*; maď. *kehely*; sln. *kelih*; ch. *kalež*.

lat. *camera* > sthn. *kamara* > něm. *Kammer*; č. *komora*; slk. *komora*; hluž. *komora*; dluž. *komora*; pol. *komórka*; maď. *kamra*; sln. *kamra*; ch. *komora*.

lat. *cancelli* (pl.) „mřížoví“ > sthn. *kancellā* > něm. *Kanzel* „kaza-telna“; [č. *kazatelna*, jinak *kancelář*]; [slk. *kazateľňa*]; hluž. *klětka*

89 Sipos (1983, s. 250); Siatkowski (1991). Česká exonyma pro lokality na německém území (do r. 1620) – Berger (1992); Skála (1993b). Viz též podoby toponym na nejstarších mapových zobrazeních střední Evropy od E. Etzlauba, M. Kusánského aj. – Skála (2004a; 2004b; 2004c).

(snad kalk – z psl. *klětb „klec“); [dluž. *prjatk(ow)arnja*, ale podobně jako v č. i *kanclaja* ve významu „kancelář“]; [pol. *ambona*]; [maď. *szószék*]; [sln. *prižnica*]; [ch. *propovjedaonica*].

lat. *capella* „plášťík“ > sthn. *kapella* > něm. *Kapelle*; č. *kaple*; slk. *kaplnka*; hluž. *kapatka*; dluž. *kapatka*; pol. *kaplica*; maď. *kápolna*; sln. *kapela*; [ch. *crkvica*].

lat. *cella* > sthn. *cella* > něm. *Zelle*; č. *cela*; slk. *cela*; hluž. *cela*; [dluž. *kluznja*]; pol. *cela*; maď. *cella*; sln. *celica*; ch. *čelija*.

lat. *cepulla* > sthn. *zwibollo* > něm. *Zwiebel*; č. *cibule* (možná až ze střhn. *zibolle*); slk. *cibuľa*; hluž. *cybla*; dluž. *cybula*; pol. *cebula*; [maď. *hagyma*]; sln. *čebula*; ch. *kapula* (přímo z italštiny bez něm. prostřednictví).

lat. *ceresia* (maloasijského původu) > sthn. *chirsa* > něm. *Kirsche*; č. *třešeň* (přes psl. **čeršbn'á*); slk. *čerešňa*; hluž. *třešeň*; [dluž. *wišnja*]; pol. *czereśnia*; maď. *cseresznye*; sln. *češnja*; ch. *trešnja*.

lat. *claustrum* „závora, zámek, uzavřený prostor“ > sthn. *klōster* > něm. *Kloster*; č. *klášter* (snad ze střhn. *klōster*); slk. *kláštor*; hluž. *klóšter*; dluž. *kloštar*; pol. *klasztor*; maď. *kolostor*; [sln. *samostan*]; ch. *samostan*.

lat. *crux* (resp. lat. akuz. *crucem* se stopami severovýchodních nářečí italštiny, které by mohly prokazovat „účást“ misionářů akvilejského patriarchátu na zprostředkování tohoto slova Slovanům – to by se tak do střední Evropy dostalo jinak než německým prostřednictvím) > sthn. *krūzi* > něm. *Kreuz*; č. *kříž* (zde a obecně na severu asi později než ve sln. a ch.); slk. *kříž*; hluž. *kříž*; dluž. *kšića*; pol. *krzyż*; maď. *kereszt*; sln. *križ*; ch. *križ*.

lat. *ēvangeliūm* (z řečtiny) > sthn. *euangēlijō* > něm. *Evangelium*; č. *evangelium*; slk. *evanjélium*; hluž. *evangelij*; dluž. *ewangelium*; pol. *ewangelia*; maď. *evangélium*; sln. *evangelij*; ch. *evandēlje*.

lat. *chorus* (z řečtiny, pův. „sbor pěvců a tanečníků, sborový tanec“) > sthn. *chōr* > něm. *Chor*; č. *kůr*; slk. *chór*; hluž. *khór*; dluž. *chor*; pol. *chór*; maď. *kar*; sln. *kor*; ch. *kor*.

lat. [*malum persicum*] či [*prunus persica*] > sthn./střhn. *pfersich* > něm. *Pfirsich*; č. *broskev*; slk. *broskyňa*; hluž. *brěška*; [dluž. *rjaschen*]; pol. *brzoskwinia*; maď. *barack*; sln. *breske*; ch. *breskva*.

lat. [*ite missa est*], pův. „[jděte,] propuštění [je]“ (od lat. *mittere* „poslat“) > sthn. *missa* > něm. *Messe*; č. *mše*; slk. *mša*; hluž. *mša*; dluž. *namša*; pol. *msza*; maď. *mise*; sln. *maša*; ch. *maša*.

lat. *monachus* (z řečtiny, pův. „poustevník“) > sthn. *munih* > něm. *Mönch*; č. *mnich*; slk. *mních*; hluž. *mnich*; dluž. *mnich*; pol. *mnich*; [maď. *barát* (< psl. *bratrъ)]; sln. *menih*; ch. *monah*.

lat. *mūrus* > sthn. *mūra* > něm. *Mauer*; [č. *zeď*]; slk. *mur*; hluž. *murja*; dluž. *murja*; pol. *mur*; maď. *múr*; [sln. *zid, stena*]; [ch. *zid*].

lat. *mustum* [*vīnum*] „mladé [vino]“ > sthn. *most* > něm. *Most*; č. *mošt*; slk. *mušt*; hluž. *mošt*; dluž. *most*; pol. *moszcz*; maď. *must*; sln. *mošt*; ch. *most*.

lat. *nonna* „stará žena“ > sthn. *nunna* > něm. *Nonne*; stč. *nunvicě*; [slk. *mníška*]; [hluz. *mniška*]; [dluž. *mnichowka*]; [pol. *zakonnica*]; [maď. *apáca*]; sln. *nuna*; [ch. *časna sestra*].

lat. *organa* > sthn. *orgela, organa* > něm. *Orgel*; č. *varhany* (stč. *orhany*); slk. *organ*; [hluz. *pišćele*]; dluž. *orgele*; pol. *organy*; maď. *orgona*; sln. *orgle*; ch. *orgulje*.

lat. *praedicāre* „vypovídat, prohlašovat“, pak „kázat“ > sthn. *predigōn* > něm. *predigen*; [č. *kázat*]; [slk. *kázat*]; hluž. *prědować*; dluž. *prjatkowaś*; [pol. *wygłaszać*]; maď. *prédikál*; sln. *pridigati*; [ch. *naviještati*].

lat. *rēgula* „pravidlo“ > sthn. *regula* > něm. *Regel*; č. *řehoře*; slk. *rehoľa*; [hluž. *prawidło*]; dluž. *regula*; pol. *reguła*; maď. *rend* (z *ređb*); [sln. *pravílo*]; [ch. *pravílo*].

lat. *signāre* „označovat, znamenat“, pak „žehnat“ > sthn. *seganōn* > něm. *segnen*; č. *žehnat*; slk. *žehnať*; hluž. *žohnować*; dluž. *žognowaś*; [pol. *błogosławić*]; [maď. *áld*]; [sln. *blagoslavljati*]; [ch. *blagosloviti*].

lat. *trāiectōrium* > sthn. *trahter* > něm. *Trichter* „trychtýř“; č. *trychtýř*; [slk. *lievik*]; [hluž. *lík*]; [dluž. *lejk*]; [pol. *lejek*]; maď. *tölcsér*; [sln. *líjak*]; [ch. *líjevák*].

lat. *tunica* (semitského původu) > sthn. *tunihha* > něm. *Tunika*; č. *tunika*; slk. *tunika*; dluž. *tunika*; pol. *tunika*; maď. *tunika*; sln. *tunika*; ch. *tunika*.

lat. *vīnitor* > sthn. *wīnzuril* > něm. *Winzer* „vinař“; č. *vinař*; slk. *vinár*; hluž. *winicař*; dluž. *winicař*; [pol. *właściciel winnicy*]; [maď. *borász*]; [sln. *vinogradnik*]; ch. *vinar*.

lat. *vīnum* > sthn. *win* > něm. *Wein*; č. *víno*; slk. *víno*; hluž. *wino*; dluž. *wino*; pol. *wino*; [maď. *bor*]; sln. *vino*; ch. *vino*.

2.2.2 Terminologie spjatá s rytířskou, dvorskou a městskou kulturou

Výraznou, i když dobově omezenou vrstvou přejímek ve středoevropském prostředí byly výrazy spojené s rytířskou a dvorskou kulturou 12. a 13. století – většinou šlo o termíny francouzského původu, které zdomácněly v němčině, a odtud se šířily dále do střední Evropy, zejm. do prostředí českého, které díky své hospodářské prosperitě mohlo tento druh kulturních podnětů dobře přijmout, ale také do prostředí polského:

stfr. *courtoisie* > strhn. *kurtoisie*; č. *kurtoazie*; slk. *kurtoázia*; pol. *kurtuazja*; [maď. *udvariasság*]; sln. *kurtoazija*; ch. *kurtoazija*.

stfr. *danse* > střhn. *tanz*; č. *tanec*; slk. *tanec*; [hluž. *reja*]; [dluž. *reja*]; pol. *taniec*; maď. *tánc*; [sln. *ples*]; [ch. *ples*].

stfr. *lance* (z lat. *lancea* „kopí“) > střhn. *lanze*; [č. *kopí*]; [slk. *kopija*]; [hluž. *kopjo*]; dluž. *lanca*; pol. *lanca*; maď. *lándzsa*; [sln. *kopje*]; [ch. *kopje*].

stfr. *manière* „způsob chování“ > střhn. *manieren*; č. *manýry*; slk. *maniere*; hluž. *maniry*; dluž. *maniry*; pol. *maniry*; sln. *manira*; ch. *manira*.

lat. *ministeriālis* „císařský úředník“ > lat. *minister* „služebník“ > střhn. *minister*; č. *ministr*; slk. *minister*; hluž. *minister*; dluž. *ministar*; pol. *minister*; maď. *miniszter*; sln. *minister*; ch. *ministar*.

stfr. *pancier* (souvisí s lat. *pantex* „břicho“) > střhn. *panzer*; č. *pancíř*; slk. *pancier*; [hluž. *brónička*]; dluž. *pancer*; pol. *pancerz*; maď. *páncél*; [sln. *oklep*]; [ch. *oklop*].

středonizozemské *riddere* „jezdec“ (kalk stfr. *chevalier*) > střhn. *ritter*; č. *rytíř*; slk. *rytier*; hluž. *rycér*; dluž. *ryšar*; pol. *rycerz*; [maď. *lovag*]; [sln. *vitez*]; [ch. *vitez*].

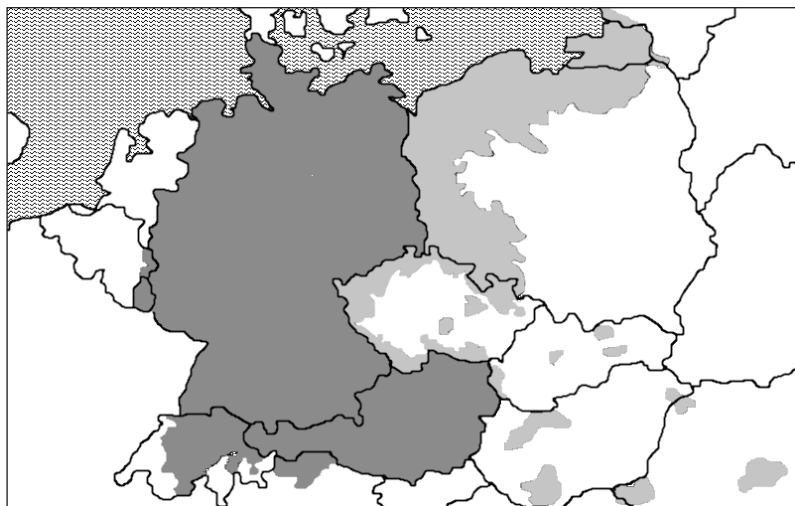
stfr. *turnier* > střhn. *turnier*; č. *turnaj*; slk. *turnaj*; [hluž. *kólba*]; dluž. *turněř*; pol. *turniej*; maď. *torna*; sln. *turnir*; ch. *turnir*.

stfr. *vassal* (z lat. *vassus* „sluha“, keltského původu) > střhn. *vasall*; č. *vazal*; slk. *vazal*; [hluž. *lenik*]; dluž. *wazal*; pol. *wasal*; maď. *vazallus*; sln. *vazal*; ch. *vazal*.

stfr. *visière* > střhn. *visier* „hledí“; [č. *hledí*, stč. *hledie*]; [slk. *priezor*]; [hluž. *hladatko*]; dluž. *wizěr*; pol. *wizjer*; sln. *vizir*; ch. *vizir*.

Vůbec největší význam pro jazykové kontakty ve střední Evropě měla však rozsáhlá německá kolonizace území na východ od Labe, vyvolaná jednak přelidněním západnějších německých regionů (demografický nárůst tam nastal v důsledku příznivých klimatických

podmínek a vysoké produktivity tamního zemědělství), jednak iniciovaná přímo světskou i církevní aristokracií středoevropských státních útvarů.⁹⁰

Mapa č. 3: Německé etnikum v Evropě dříve a dnes – do současných středoevropských států je tmavě šedou barvou vyznačeno území, na němž němčina v posledních staletích dominovala a stále dominuje. Světle šedou barvou jsou vyznačena území, na nichž němčina jako jazyk běžné komunikace převládala před r. 1945. Za pozornost stojí někdejší rozsáhlá německojazyčná území v dnešním Polsku (Slezsko, Pomořany, Východní Prusko), v českých zemích (Sudety a jazykové ostrovy kolem Jihlavy a Svitav), v Maďarsku (kolem Budapešti a Pécs) a v dnešním Rumunsku (v okolí Temešváru a v Sedmihradsku).

Na pozvání českých králů a biskupů se zejm. v průběhu 13. stol. (s vrcholem mezi l. 1240 a 1260) do českých zemí ze západní Evropy přistěhovalo mnoho desítek tisíc nových obyvatel, mluvících různými německými, zejm. bavorskými dialekty. Kolonisté – přicházející z Bavorska, ale také ze Saska, Horního Slezska a Franků – smě-

⁹⁰ V současné době je ve vědě pozorovatelná tendence vliv pravidelných i nepravidelných výkyvů klimatu na dějinné procesy přeceňovat, ale v případě počátků německé kolonizace je souvislost s klimatickým optimem, které způsobilo hospodářský a demografický rozvoj německojazyčných zemí (a tedy i expanzi německého etnika na východ), pravděpodobná – principy těchto procesů střízlivě nastiňuje W. Behringer (2010, s. 90).

řovali jednak do doposud neobydlených hornatých regionů Čech, Moravy a Slezska a také Slovenska, jednak do nově zakládaných měst, která byla často lokována na místě původních slovanských osad. V českých zemích obsadili Němci kromě vznikajících měst postupně téměř celé pohraniční území a dále vytvořili některé jazykové ostrovy (Svitavsko, Jihlavsko, Olomoucko). V oblasti Slovenska se usazovali zejm. na jihozápadě (Bratislava, něm. Pressburg, maď. Pozsony), dále v okolí v okolí Kremnice a na Spiši (Levoča, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Gelnica).⁹¹

Zejm. ve městech se německé etnikum, vyspělé kulturně a silné hospodářsky, a převrstvené etnikum domácí (především slovanské) sice sociálně diferencovaly, ale zároveň se prostupovaly a doplňovaly. Intenzivní jazykový kontakt mezi němčinou a místními jazyky (slovanskými a v menší míře i s maďarštinou) se stal charakteristickým prvkem jazykové reality střední Evropy pro dalších sedm století.

Starší lexikální výpůjčky a kalky ze střední horní němčiny, resp. evropské termíny němčinou zprostředkované, spadaly nejčastěji do sémantických okruhů, jako byla terminologie řemesel, hornictví, městského způsobu života a též terminologie státní správy:

střhn. *banchart* (první část souvisí s italským *banco* a něm. *Bank* „lavice“, druhá je posměšně převzata z antroponym typu *Eberhard*) > č. *parchant* (ze staršího *panchart*); slk. *panghart*; hluž. *bankart*; dluž. *bankart*; pol. *bękart*; sln. *pankrt*; [ch. *bastard*].

střhn. *blēh* > č. *plech*; slk. *plech*; hluž. *blach*; dluž. *blach*; pol. *blach(a)*; maď. *pléh*; sln. *pleh*; ch. *pleh*.

střhn. *buode* > č. *bouda*; slk. *búda*; hluž. *buda*; dluž. *buda*; pol. *buda*; maď. *bódé*; [sln. *stojnica*]; ch. *buda*.

91 Průběh německé kolonizace – Kuhn (1967); Boháč (1987, s. 61 a 78); Fialová, Horská a Maur (1996, s. 46); Skála (1993a; 2000, s. 78); Rogall (2002). Krajový původ německých kolonistů a charakteristika jejich dialektů – E. Schwarz (1934, 528). Odras středověkých etnických proměn v toponymii českých zemí – Skála (2003a). Němci na Slovensku – Gottas (2006). Svědectví o česko-německém a slovensko-německém jazykovém kontaktu na venkově poskytují dialekty těchto slovanských jazyků, viz zejm. Nekula a Greule, eds. (2003). Germanismy v dialektch slovenštiny – Habovštiak (1987), Schwanzer (1976).

střhn. *burgermeister* (z *burg* „hrad“ a *meister*, to z lat. *magister*) > č. *purkmistr*; slk. *burgmajster*; hluž. *byrgmistr*; dluž. *burmajster*; pol. *burmistrz*; maď. *polgármester*; [sln. *župan*]; [ch. *gradonačelník*].

střhn. *decke* > č. *deka*; slk. *deka*; [hluz. *wodźěžw*]; dluž. *deka*; pol. *deka*; maď. *deka*; sln. *deka*; ch. *deka*.

střhn. *jårmarket* > č. *jarmark*; slk. *jarmok*; hluž. *hermank*; dluž. *jarmank*, *jemark*; pol. *jarmark*; [maď. *marhavásár*]; [sln. *letni sejem*]; ch. *sajam*.

střhn. *kappust* (ze střlat. *caputia* „hlávka“) > č. *kapusta*; slk. *kapusta* „zelí“; [hluz. *kaf*]; [dluž. *kaf*]; pol. *kapusta* „zelí“; maď. *káposzta* „zelí“; sln. *kapus*; ch. *kupus*.

střhn. *kobe* „chlívek“ > č. *kobka*; slk. *kobka*; [hluz. *cela*]; [dluž. *cela*]; pol. *kob*; [maď. *zárka*]; sln. *kobača*; ch. *kobača*.

střhn. *krīde* (z lat. [*terra*] *crēta* „prosetá země/hlína“) > č. *krída*; slk. *krieda*; hluž. *kryda*; dluž. *krida*; pol. *kreda*; maď. *kréta*; sln. *kreda*; ch. *kréda*.

střhn. *lekerize* (z lat. *liquiritia*, to z řečtiny) > č. *lékořice*; slk. *lékorica*; hluž. *lekwica*; dluž. *lakrica*; pol. *lukrecja*; sln. *lakrica*; [ch. *sladić*].

střhn. *liste* > č. *lišta*; slk. *lišta*; hluž. *listwa*; dluž. *lejstwa*; pol. *listwa*; maď. *lísta*; sln. *lísta*; ch. *lista*.

střhn. *lōz* > č. *los*; slk. *lós*; hluž. *lós*; dluž. *los*; pol. *los*; [maď. *sorsjegy*]; [sln. *loz*]; ch. *ždrijeb*.

střhn. *papier* (z lat. *papyrus*, egyptského původu) > č. *papír*; slk. *papier*; hluž. *papjera*; dluž. *papjera*; pol. *papier*; maď. *papír*; sln. *papir*; ch. *papir*.

střhn. *rinc* > č. *ryn(e)k*; slk. *rinok*; hluž. *rynk*; dluž. *rynk*; pol. *rynek*; maď. *ring* „svaz“, „zápasiště“; [sln. *krog*]; [ch. *trg*].

střhn. *rōst* > č. *rošt*; slk. *rošt*; [hluž. *róženje*]; dluž. *rošt*; pol. *roszt*; maď. *rost*; sln. *rošt*; ch. *rošt*.

střhn. *sac(k)* > č. *žok*; slk. *žoch*; hluž. *zak*; [dluž. *měch*]; pol. *żak*; maď. *zsák*; sln. *žakeľj*; ch. *žak*.

střhn. *semel* (z lat. *simila* „jemná pšeničná mouka“, asijského původu) > č. *žemle*; slk. *žemľa*; [hluž. *caľta*]; [dluž. *guska*]; pol. *żymła*; maď. *zsemle*; sln. *žemlja*; ch. *zemička*.

střhn. *scharlāt* „drahá rudá látka“ (z lat. *scarlatum*, arabského původu) > č. *šarlat*; slk. *šarlát*; hluž. *šarlat*; dluž. *šarlat*; pol. *szkarlat*; maď. *skarlāt*; sln. *šarlat*; ch. *šarlat*.

střhn. *schělme* „mor, epidemie“ > č. *šelma*; slk. *šelma*; hluž. *šelma*; dluž. *šelma*; pol. *szelma*; maď. *selma*; sln. *šelm*; [ch. *šaljivac*].

střhn. *schilhen* > č. *šilhat*; slk. *škúlit*; hluž. *šělhač*; dluž. *šylawy*; pol. *szylawy*; [maď. *bandzsít*]; sln. *škiliti*; ch. *škiljiti*.

střhn. *slehte* „rod, původ, kmen“ > č. *šlechta*; slk. *šľachta*; hluž. *šlachta* „příbuzenstvo“; dluž. *šlachta* „příbuzenstvo“; pol. *szlachta* „urození lidé“; [maď. *nemesség*]; sln. *žlahta* „příbuzenstvo“; [ch. *plemstvo*].

střhn. *snuor* > č. *šňůra*; slk. *šnůra*; hluž. *šnóra*; dluž. *šnora*; pol. *sznur*; maď. *snúr*; sln. *žnora*; ch. *žnora*.

střhn. *spīse* „potrava, proviant“ (z lat. **expēnsa* „náklady, výlohy“) > č. *spiž*; slk. *špajza*; [hluž. *wjelb*]; dluž. *spiža*; pol. *spiż*; maď. *spájz*; sln. *špajža*; ch. *špajz*.

střhn. *tartsche* „malý kruhový štít“ > č. *terč*; slk. *terč*; hluž. *tarč*; [dluž. *cyncara*]; pol. *tarcza*; maď. *tárca*; sln. *tarča*; [ch. *nišan*].

střhn. *varwe* > č. *barva*; slk. *farba* (*f*-svědčí o přejetí v mladší době); hluž. *barba*; dluž. *barwa*; pol. *farba*, *barwa*; [maď. *szín*]; sln. *barva*; [ch. *boja*].

střhn. *vlasche* > č. *flaška*; slk. *flaša*; hluž. *bleša* (ale též *tahej*); dluž. *flaša*; pol. *flasza*; maď. *flaska*; sln. *flaša*; ch. *flaša*.

střhn. *vuorman* > č. *forman*; slk. *furman*; pol. *furman*; maď. *furmányos*; sln. *furman*; ch. *furman*.

střhn. *zěch* (ze sthn. *zehōn* „vybavit, dát do pořádku“) > č. *cech*; slk. *cech*; [hluz. *gilda*]; dluž. *cecha*; pol. *cech*; maď. *céh*; sln. *ceh*; ch. *ceh*.

střhn. *ziegel* (z lat. *tēgula*) > č. *cihla*; slk. *tehla* (přímo z lat., srov. i maď.); hluž. *cyhel*; dluž. *cygel*; pol. *cegła*; maď. *tégla*; [sln. *opeka*]; ch. *cigla*.

střhn. *zucker* (indického původu; v jazyce páli *sakkharā*) > č. *cukr*; slk. *cukor*; hluž. *cokor*; dluž. *cukor*; pol. *cukier*; maď. *cukor*; sln. *cuker*; ch. *cukar*.

Germanismy se v jazycích střední Evropy ujímaly prostřednictvím intenzivního německo-slovanského (resp. německo-maďarského) společenského styku, který byl charakteristickým prvkem reality středoevropských měst. Osoby, přicházející do těchto měst ze spíše venkovského prostředí, vnímaly germanismy jako nápadné – dobrým dokumentem této rané reflexe němčiny mimo její původní území je často citované pozorování J. Husa, který do Prahy přibyl až ve věku asi 16 let (cit. podle Hrabáka a Havránka, eds. 1957, s. 147):

„...hodni by byli mrskánie Pražené i jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy říekajíc *tobolka* za *tobolka*, *líko* za *lýko*, *hantuch* za *ubrusec*, *šorc* za *zástěrku*, *knedlík* za *šišku*, *renlík* za *trérožku*, *pancieř* za *kruněř*, *hunškop* za *konský náhlavek*, *marštale* za *konnici*, *mazhaus* za *svrchní sien*, *trepky* za *chódy*, *mantlík* za *pláštiek*, *hauzsknecht* za *domovní pacholek*, *forman* za *vozataj*. A kto by mohl vše vypsati, co sú řeč českú již změtli, tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie; a odtud pocházie hněv, závist, rozbroj, svárové a české otupenie.“

2.2.3 Obchodní a novější civilizační terminologie

S rozvojem evropského mezinárodního obchodu a se vzrůstající hospodářskou prestiží severoitalských obchodních center v 15. a 16. stol. se němčina stala zprostředkovatelkou celé řady obchodních termínů italského, resp. latinského původu, do jazyků střední Evropy. Mezi tyto kulturní europeismy středomořského původu patří např.:⁹²

it. *banco* „lavice (penězoměnců)“ (to ale z germánských dialektů) > něm. *Bank*; č. *banka*; slk. *banka*; hluž. *banka*; dluž. *banka*; pol. *bank*; maď. *bank*; sln. *banka*; ch. *banka*.

it. *bilancio* (z pozdně lat. *bilanx* „váha se dvěma miskami“) > něm. *Bilanz*; č. *bilance*; slk. *bilancia*; hluž. *bilanca*; dluž. *bilanca*; pol. *bilans*; [maď. *mérleg*]; sln. *bilanca*; ch. *bilanca*.

it. *brutto* (z lat. *brütus*) > něm. *brutto*; č. *brutto*; slk. *brutto*; hluž. *brutto*; dluž. *brutto*; pol. *brutto*; maď. *bruttó*; sln. *bruto*; ch. *bruto*.

lat. *calculāre* (z *calculus* „vápencový, tj. kamínek“) > něm. *kalkulieren*; č. *kalkulovat*; slk. *kalkulovať*; [hluz. *ličić*]; dluž. *kalkulërowaś*; pol. *kalkulować*; maď. *kalkulál*; sln. *kalkulirati*; [ch. *izračunavati*].

it. *capitale* „jmění“ (z lat. *capitālis* „hlavní“) > něm. *Kapital*; č. *kapitál*; slk. *kapitál*; hluž. *kapital*; dluž. *kapital*; pol. *kapitał*; [maď. *tőke*]; sln. *kapital*; ch. *kapital*.

it. *cassa* (z lat. *capsa* „schránka“) > něm. *Kasse*; č. [pokladna], řidčeji *kasa*; slk. *kasa*; hluž. *kasa*; dluž. *kasa*; pol. *kasa*; [maď. *pénztár*]; [sln. *blagajna*]; ch. *kasa*.

it. *citrone* (z lat. *citrus* „citroník“, předindoevropského původu) > něm. *Zitrone*; č. *citron*; slk. *citrón*; hluž. *citrona*; dluž. *citrona*; pol. *cytryna*; maď. *citrom*; [sln. *limona*]; [ch. *limun*].

92 Souvislosti mezi hospodářským vzestupem Itálie a expanzí její kultury (včetně terminologie) do jiných oblastí shrnují např. P. Burke (1996) nebo P. Johnson (2004).

it. *conto* (z pozdně lat. *computus* „spočítaný“ > něm. *Konto*; č. *konto*; slk. *konto*; hluž. *konto*; dluž. *konto*; pol. *konto*; maď. *kontó*; sln. *konto*; ch. *konto*).

it. *credito* (z lat. *crēditum* „předmět důvěry, půjčky“) > něm. *Kredit*; č. *kredit*; slk. *kredit*; [hluž. *wuwěra, póžč*]; dluž. *kredit*; pol. *kredyt*; [maď. *hiteľ*]; sln. *kredit*; ch. *kredit*.

it. *datillo* (z arabského *daqal*, sekundárně spojeno s lat. *dactylus* „prst“) > něm. *Dattel*; č. *datle*; slk. *datľa*; hluž. *datľa*; dluž. *datľa*; pol. *daktyľ*; maď. *datoľya*; sln. *datelj*; ch. *datufja*.

it. *marzapane* (asi arabského původu) > něm. *Marzipan*; č. *marcipán*; slk. *marcipán*; hluž. *marcipan*; dluž. *marcipan*; pol. *marcepan*; maď. *marcipán*; sln. *marcipan*; ch. *marcipan*.

it. *mellone* (z lat. *mēlo*, z řečtiny) > něm. *Melone*; č. *meloun*; slk. *melón*; hluž. *melona*; dluž. *melona*; pol. *melon*; [maď. *dínnye*]; sln. *melona*; [ch. *lubenica*].

střlat. *muscatta* (z [nux] *muscata* „ořech zavánějící pižmem“; lat. *mūscus* „pižmo“) > něm. *Muskat*; č. *muškát*; slk. *muškát*; hluž. *muskat*; dluž. *muskat*; pol. *galka muszkatołowa*; maď. *muskátli*; sln. *muškatni orešček*; ch. *muškát*.

it. *netto* (z lat. *nitidus* „lesklý, čistý“) > něm. *netto*; č. *netto*; slk. *netto*; hluž. *netto*; dluž. *netto*; pol. *netto*; maď. *nettó*; sln. *neto*; ch. *neto*.

lat. *olīva* (z řečtiny) > něm. *Olive*; č. *olīva*; slk. *olīva*; hluž. *olīwa*; dluž. *olīwa*; pol. *oliwka*; maď. *olīva*; sln. *olīva*; [ch. *maslīna*].

it. *resto* (z lat. *restāre* „zbývat, zůstávat“) > něm. *Rest*; č. *rest* [častěji *zbytek, zůstatek*]; [slk. *zvyšok*]; [hluž. *zbytk*]; [dluž. *wušk, zbytk*]; pol. *reszta*; [maď. *maradék*]; [sln. *ostanek*]; [ch. *ostatak*].

it. *risico* (asi z lat. *ressecum „skalisko“) > něm. *Risiko*; č. *riziko*; slk. *riziko*; hluž. *riziko*; dluž. *riziko*; pol. *ryzyko*; maď. *rizikó*; sln. *riziko*; ch. *riziko*.

Vzrůstající sebevědomí středoevropských státních útvarů, zejm. českého a polského, v 15. a 16. století (viz zde sub 1.3.3) mělo svůj výsledek mj. v zintenzivněných kulturních kontaktech s Němci, kteří již v očích středoevropské kulturní elity nepředstavovali nebezpečí, nýbrž partnery v kulturním sdílení. V této době se v jazycích střední Evropy objevila řada germanismů, označující různé prvky městského, vojenského a šlechtického života:

rnhn. *bagage* (fr. původu) > č. *bagáž* „zavazadla“, ale i *pakáž* „chamrad“; slk. *bagáž*; hluž. *bagaza*; [dluž. *hupa* „chamrad“]; pol. *bagaż*; maď. *bagázsia* „chamrad“; [sln. *prtľjaga* „zavazadla“, *drhal* „chamrad“]; [ch. *prtľjaga* „zavazadla“, *ološ* „chamrad“].

rnhn. *capral* (z italského *caporale* z *capo* „hlava“) > č. *kaprál*; slk. *kaprál*; hluž. *korporal*; dluz. *korporal*; pol. *kapral*; maď. *káplár*; sln. *korporal*; ch. *kapral*.

rnhn. *feldscher(er)* (z *feld* „pole“ a *scheren* „stříhat“; role holiče a lékaře splývala) > č. *felčar*; slk. *felčiar*; [hluz. *lěkar*]; [dluž. *gójc*]; pol. *felczar*; maď. *felcser*; sln. *feldšer*; ch. *felčer*.

rnhn. *luft* > č. *luft*; slk. *luft*; hluž. *lóft*; dluz. *luft*; pol. *luft*; maď. *luft*; sln. *luft*; ch. *luft*.

rnhn. *matratz* (z italského *materazzo*, to z arabského *matrah* „koberec na spaní“) > č. *matrace*; slk. *matrac*; hluž. *matraca*; dluz. *matraca*; pol. *materac*; maď. *matrac*; sln. *matrac*; ch. *mat(a)rac*.

rnhn. *merken* > č. *merčit*; slk. *merkovať*; hluž. *merkować*; dluz. *markowaś*; pol. *miarkować*; [maď. *elnéz*]; [sln. *opaziti*]; [ch. *opaziti*].

rnhn. *pastēte* (z lat. *pastata „těstová“ od *pasta* „těsto“) > č. *pašti-ka*; slk. *paštéta*; hluž. *pasteta*; dluz. *pasteta*; pol. *pasztet*; maď. *pas-tétom*; sln. *pasteta*; ch. *pašteta*.

rnhn. *pieke* (z fr. *pique*) > č. *píka*; slk. *píka*; hluž. *píka*; dluz. *píka*; pol. *píka*; maď. *píka*; sln. *pík*; ch. *píka*.

rnhn. *proviant* (přes stfr. *provende* z lat. *praebenda* „co má být poskytnuto“) > č. *proviant*; slk. *proviant*; hluž. *prowiant*; dluž. *prowiant*; pol. *prowiant*; maď. *prófund*; sln. *profant*; ch. *profont*.

rnhn. *raspel* > č. *rašple*; slk. *rašpla*; hluž. *rašpa*; [dluž. *gropny filník*]; pol. *raszpla*; maď. *ráspoly*; sln. *rašpa*; ch. *rašpa*.

rnhn. *schanze* > č. *šance*; slk. *šanec*; hluž. *šansa*; dluž. *šanca*; pol. *szańc*; maď. *sánc*; sln. *šanca*; ch. *šanac*.

rnhn. *schmack* > č. *šmak(ovat)*; slk. *šmak(ovať)*; [hluž. *štodžec*]; dluž. *šmekowaś*; pol. *smak, smak(ować)*; maď. *smak(kolni)*; sln. *žmah(ovati)*; ch. *šmek(ati)*.

rnhn. *schmergel* (z italského *smeriglio*, to pak z řečtiny) > č. *šmirgl*; slk. *šmirgel*; hluž. *šmirgl*; dluž. *šmirgel*; pol. *s(z)mergieł*; maď. *smirg-
li*; sln. *smirek*; ch. *šmirgl*.

rnhn. *stange* > č. *štangle* (přes rak.-bav. *stāngle*); slk. *štangla*; [hluž. *žerž*]; [dluž. *žerž*]; pol. *sztanga*; maď. *stangli*; sln. *štanga*; ch. *štanga*.

rnhn. (*joachims*)*thaler* „(peníz) z údolí sv. Jáchyma“ (podle Jáchymova v Čechách) > č. *tolar*; slk. *toliar*; hluž. *toler*; dluž. *tolar*; pol. *talar*; maď. *tallér*; sln. *taler, tolar*; ch. *talír, taler*.

rnhn. *torte* (z lat. *torta* „kroucené pečivo“ od *torquēre* „kroutit“) > č. *dort*; slk. *torta*; hluž. *torta*; dluž. *torta*; pol. *tort*; maď. *torta*; sln. *torta*; ch. *torta*.

rnhn. *triumf* (z lat. *triumphus*, to pak z řečtiny) > č. *trumf*; slk. *tromf*; hluž. *triumf*; dluž. *triumf*; pol. (slezské dialekty) *trómf*; maď. *tromf*; sln. *tromf, trumfa*; ch. *trjumf*.

rnhn. *tutzet* (ze stfr. *dozaine*, to z lat. *duodecim* „dvanáct“) > č. *tucet*; slk. *tucet*; hluž. *ducent*; dluž. *ducent*; pol. *tuzin*; maď. *tucat*; sln. *tucat*; ch. *tuce*.

rnhn. *werben* > č. *verbovat*; slk. *verbovať*; [hluž. *wabić*]; [dluž. *wabis*]; pol. *webować*; maď. *verbuvať(ni)*, *verbunkol(ni)*; sln. *verbovati*; ch. *verbovati*.

rnhn. *zimmer* > č. *cimra*; slk. *cimra*; [hluž. *stwa*]; [dluž. *špa*]; pol. *cymra*; [maď. *szoba*]; sln. *cimer*; ch. *cimer*.

2.2.4 Austriacismy a bavarismy

V době po třicetileté válce (od poloviny 17. století dále), kdy německý kulturní vliv ve střední Evropě opět zesílil na pozadí upadající kulturní prestiže jiných etnik, bylo do slovanských jazyků střední Evropy a do maďarštiny přejato několik set dalších výrazů, z nichž mnohé byly náhradou původních lexémů domácích. Nápadnou skupinou germanismů jsou výrazy původu bavorského a rakouského, které se rozšířily v jazycích habsburské monarchie (zejm. v češtině, slovenštině, slovinštině, chorvatštině a maďarštině), zatímco v jazycích, které žily převážně nebo zcela mimo tento státní útvar (polština, obě lužické srbštiny), se tyto lexémy vyskytují v podstatně menší míře:⁹³

rnhn. *akkurat* (z lat. *accūrātus* „pečlivě se starající“) > č. *akorát*; slk. *akurát*; hluž. *akuratny*; dluž. *akuratny*; [pol. *dokładny*]; maď. *akkurátus*; [sln. *točen*]; [ch. *brižfjiv*].

rnhn. *Ball* (přes stfr. *baller* „tancovat“ z pozdně lat. *ballāre*) > č. *bál*; slk. *bál*; hluž. *bał*; dluž. *bał*; pol. *bał*; maď. *bál*; [sln. *ples*]; ch. *bal(ski)* „taneční“.

rnhn. *Bande* (z fr. *bande* „vojenský oddíl“, to opět germánského původu) > č. *banda*; slk. *banda*; hluž. *banda*; dluž. *banda*; pol. *banda*; maď. *banda*; sln. *banda*; ch. *banda*.

93 Germanizaci nečelili v této době jen rakouští Slované, ale i Maďaři, kteří zejm. v pozdních fázích dějin habsburské říše měli (podobně jako Češi) značné kulturní i politické aspirace – o jazykové stránce německo-maďarské konkurence pojednává (s mnoha paralelami k situaci češtiny) P. Maitz (2005).

nhn. *Baracke* „dřevěná ubikace pro vojáky“ (přes fr. ze španělského *barraca* „bouda pro vojáky“) > č. *barák*; slk. *barak*; hluž. *baraka*; dluž. *baraka*; pol. *barak*; maď. *barakk*; sln. *baraka*; ch. *baraka*.

nhn. *Zopf* > č. *cop*; slk. *cop*; hluž. *cop*; dluž. *cop*; [pol. *warkocz*]; maď. *copf*; sln. *cof*; ch. *cof*, *copf*.

nhn. *fein* (ze stfr. *fin* „jemný, výborný“) > č. *fajn*; slk. *fajn*; [hluž. *něžny*, *cuni*]; [dluž. *šánki*]; pol. *fajny*; maď. *fájin*; sln. *fin*, *fajn*; ch. *fin*, *fajn*.

nhn. *Fusssockel* > č. *fusekle*; slk. *fusakla*; [hluž. *zoka* (z něm. *Socke*)]; [dluž. *štrumpica* (z něm. *Strumpf* „punčocha“)]; pol. *fusakle*; maď. *fuszekli*; [sln. *nogavica*]; ch. *fusakla*.

nhn. *Kapuze* (z it. *cappuccio*, to z lat. *caputium*) > č. *kapuce*; slk. *kapučňa*; hluž. *kapuca*; dluž. *kapuca*; pol. *kapuza*, *kapuca*; maď. *kapucni*; sln. *kapuca*; ch. *kapuljača*.

nhn. (rak./bav.) *Lawor* (z fr. *lavoir* „nádoba na praní“, souvisí s lat. *lavāre*) > č. *lavor*; slk. *lavór*; [hluž. *myjnica*]; [dluž. *myjnica*]; [pol. *umywalka*]; maď. *lavór*; sln. *lavor*; ch. *lavor*.

nhn. (rak./bav.) *Nocke* > č. *nok*; slk. *nokerle*; [hluž. *knedlík*]; [dluž. *knedlík*]; [pol. *kluseczka*]; maď. *nokedli*.

nhn. (rak./bav.) *Pintsch* (z angl. *pintsch* „uštípnout“) > č. *pinč(l)*; slk. *pinčlík*; pol. *pinczer* (z něm. *Pintscher*); maď. *pincsi*; sln. *pinč*; ch. *pinč*.

nhn. *Polizei* (z lat. *politia* „státní správa“), *Polizist* > č. *policajt* (-*t* přidáno s ohledem na flexi); slk. *policajt*; [hluž. *policist*, *pólcaj*]; dluž. *policist*; pol. *policjant*; [maď. *rendőr*]; sln. *policaj*; ch. *policaj*, *policajac*.

nhn. (rak./bav.) *Pomerantsche* (z lat. *pomorancium*, to z *pōmum* „plod“ a *arancia* „pomeranč“) > č. *pomeranč*; slk. *pomaranč*; hluž.

pomeranča [vedle *apelsina*]; [dluž. *apelsina*]; pol. *pomarańcza*; maď. *narancs*; sln. *pomaranča*; ch. *naranča*.

nhn. *schmeicheln* „lichotit, pochlebovat“ > č. *šmajchlovat se* „objímat se a líbat“; slk. *šmajchlovať sa*; [hluž. *liščić so*]; [dluž. *lěbgožiš*]; pol. *szmajchlować się*; sln. *šmajžlati*; ch. *šmajhlati*.

nhn. (rak./bav.) *Spemat* (přes italštinu z perského *ispanāh*) > č. *špenát*; slk. *špenát*; hluž. *spinat*; dluž. *špinat*; pol. *szpinat*; maď. *spenót*; sln. *špinača*; ch. *špinat*.

nhn. (rak./bav.) *Stamperl* (souvisí se *Stampfe* „hmoždýř“) > č. *štamprle*; slk. *štamperlík*, *štamprlík*; [hluž. *palencowa škleńčka*]; [dluž. *pa-leńcowy głażk*]; pol. (slezské dialekty) *sztamperla*; maď. *stampedli*; [sln. *šilce*]; [ch. *čašica za rakiju*].

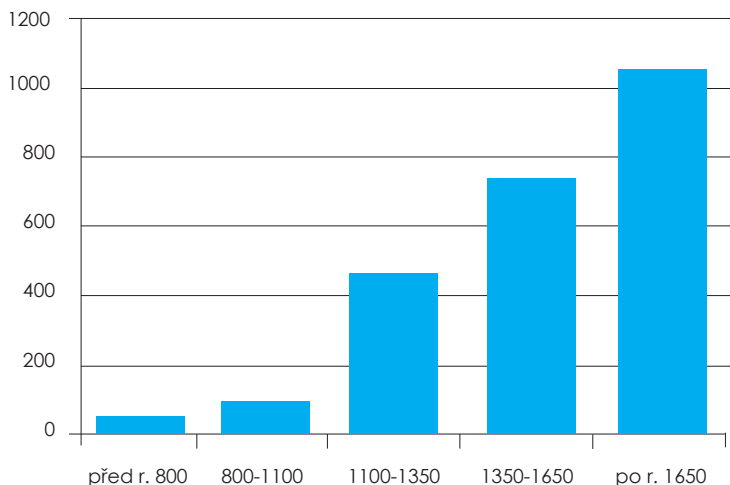
nhn. (rak./bav.) *Schunke* > č. *šunka*; slk. *šunka*; hluž. *šunka*; [dluž. *swinjecje scógno*]; pol. *szynka*; maď. *sonka*; sln. *šunka*; ch. *šunka*.

nhn. (rak./bav.) *Trafik* (z italského *traffico* „doprava, obchod, ob-rat“) > č. *trafika*; slk. *trafika*; [hluž. *kiosk*]; [dluž. *kiosk*]; pol. *trafika*; maď. *trafik*; sln. *trafika*; ch. *trafika*.

nhn. (rak./bav.) *Werkel* > č. *vergl*; slk. *verkel*; [hluž. *čapor*]; [dluž. *chabž*]; [pol. *rupieć*]; maď. *verklí*; [sln. *šara*]; ch. *vergl*.

nhn. (rak./bav.) *Zeller* (ze severoitalského *selleri*, to pak souvisí s lat. *selinon*) > č. *celer*; slk. *zeler*; hluž. *selerij*; dluž. *zelrij*; pol. *seler*; maď. *zeller*; sln. *celar*; ch. *celer*.

S využitím kvantitativních údajů o množství přejímek z němčiny do češtiny a slovenštiny ze slovníku S. M. Newerkly (2011) můžeme intenzitu německého vlivu v lexiku středoevropských jazyků v průběhu staletí schematicky vyjádřit v grafu, jehož svislá osa udává počet přejatých lexémů a vodorovná osa časové období, ke kterému se počet přejímek (z různých regionálních variet němčiny) vztahuje:

2.2.5 Kalky z němčiny

Jak jsme uvedli už dříve, typickým rysem jazyků střední Evropy je kalkování cizích, zejm. německých jazykových struktur (na poli slovo tvorby a frazeologie), např.: něm. *Affe* „opilost“ > č. *opice*, střhn. *āne danc* „mimovolně, neúmyslně“ > č. *bezděky* (stč. *bez dieky*), pol. *bez dzięki, prez dzięki*; něm. *angenehm* > č. *příjemný*; něm. *Bauchredner* (kalk za lat. *ventrioloquus*) > č. *břichomluvec*; něm. *Beinfrass* „tuberkulóza kosti“ > č. *kostižer*; něm. *blauer Montag* (jazyková hříčka z *b+lau* „nečiný“) > č. *modré pondělí*; něm. *brummen* „bručet“ ve smyslu „být ve vězení“ > č. *bručet*; něm. *Bücherwurm* > č. *knihomol*; něm. (*Fleisch*) *dämpfen* „dusit maso“ > č. *dusit (maso)*; něm. *das kann mir gestohlen bleiben* „je mi to jedno“ > č. *to mi může být ukradené*; něm. *einfallen* > č. *napadnout* (o myšlence); něm. *etwas rares* „něco vzácného“ > č. *epes rádes* „výborný, dokonalý“ (od počátku 20. stol.); něm. *Flügelhorn* „trubka pro lovecké signály, ovládání křídel při štvanicí“ > č. *křídlovka*; něm. *Geistesgegenwart* „duchapřítomnost“ (europeismus: ve francouzštině je *présence d'esprit*) > č. *duchapřítomnost*; střhn. *gemach* „klid“, ale také „světnice“ > č. *pokoj*; něm. *Gewittertulpe* „helma“ (argotové) > č. *bouřka* „druh klobouku“; něm. *Glimmstengel* „doutník“ (od *glimmen* „doutnat“) > č. *doutník* (od 1. poloviny 19. stol.); něm. *hinrichten* „popravit“ > č. *popravit*; něm. *Hof machen* „dvořit se“ (kalkem za fr. *faire la cour*) > č. *dvořit se*; něm. *Hühnerauge* (asi ze středolatinšského *oculus*

pullinus) > č. *kuří oko*; něm. *klappen* „shodnout se“ > č. *klapnout, klapat* (i slk. *klapat*); něm. *Mädchenhirt* „manažer prostitutky“ > č. *pasák*; něm. *marsch!* > interpretováno jako *maž!*, odtud *mazat* „rychle odejít“; něm. *Nashorn* (kalk z lat. *rhinoceros*) > č. *nosorožec*; něm. *Paradiesapfel* „rajče“ > č. *rajské jablko, rajče* (slk. *paradajka*); střhn. *pěch* „smůla“ (tak i ve slovanských jazycích), navíc však „peklo“ > č. *peklo*, už ne „pryskyřice“, ale „místo zatracení“; něm. *radebrechen* „lámat v kole, mrzačit“ > č. *lámat* (cizí jazyk) „nedokonale jej ovládat“; něm. *sich befinden* „nalézat se“ > č. *nalézat se*; něm. *Stamm* ve smyslu „etnos, plemeno“ > č. *kmen*; něm. *Stätte* „místo“ proti *Stadt* „město“ > č. *místo* proti *město* (srov. též hluž. *město*; slk. *miesto* proti *město*; pol. *miasto*; ch. *mjesto*); něm. (*etwas*) *stechen* „dát tajnou zprávu“ > č. *píchnout* (něco); něm. *Stiefel* „bota“, ale přeneseně též „velká chyba“ (*er redete einen grossen Stiefel*) > č. (*udělat, mít tam*) *botu* „velkou chybu“; něm. *stillen* „utišovat, kojit“ > č. *kojiti* (ale není jisté, zda je to opravdu kalk); střhn. *überhēre* „zpučnost“ > č. *nádhera* (přeložen jen prefix); něm. *Überwurf* „přehoz“ > č. *přehoz*; něm. *unterbieten* „nabízet pod cenou“ > č. *podbízet se*; něm. *verraten* > č. *zradit*; něm. *was ist mit dir (geschehen)?* > č. *co je s tebou?*; něm. *Wurzen* „venkovan příšlý do města za dobrodružstvím“ > č. *kořen*, zkráceně *křen*; něm. *Zuname* „příjmení“ (asi z lat. *cognōmen*) > č. *příjmení* a něm. *Zwiebel* „baňaté hodinky“ > č. *cibule*.⁹⁴

2.2.6 Germanismy v polštině

Zatímco čeština, slovenština, slovinština či maďarština užívá spíše kalků německých jazykových struktur, polština – vlivem rozsáhlých kontaktů polského etnika s německým, zejm. ve Slezsku a v Pobaltí – užívá značné množství přímých výpůjček z němčiny. Frekventované germanismy v polštině, z nichž některé (zvláště starší přejímky) se z němčiny do polštiny dostaly prostřednictvím češtiny, sémanticky spadají opět do oblasti městského života, řemesel a státní správy, např.: *banknot* „bankovka“ (< něm. *Banknote*), *dorsz* „treska“ (< *Dorsch*), *drukować* „tisknout“ (< *drucken*), *durszлак* „průklep“ (< *Durchschlag*), *fach* „obor“ (< *Fach*), *firanka* „záclona“ (< *Vorhang*),

⁹⁴ Kalkování německých struktur slovtvorných do češtiny – Půda (2010). Společné rysy němčiny a dalších jazyků střední Evropy ve frazeologii – Feodosov (2002).

garnitur „pánský oblek“ (< *Garnitur*), *gatunek* „druh“ (< *Gattung*), *gmina* „obec“ (< *Gemeinde*), *kartofel* „brambora“ (< *Kartoffel*; hlavně ve Slezsku, v pol. je jinak obvyklé domácí *ziemniak*), *kosztować* „stát (peníze aj.)“ (< *kosten*), *kształt* „tvar“ (< *Gestalt*), *meble* „nábytek“ (< *Möbel*), *meldować* „hlásit, oznamovat“ (< *melden*), *rachunek* „účet“ (< *Rechnung*), *ratunek* „výpomoc, záchrana“ (< *Rettung*), *ratusz* „radnice“ (< *Rathaus*), *ślusarz* „zámečník“ (< *Schlosser*), *sznyceł* „řízek“ (< *Schnitzel*; hlavně ve Slezsku, vedle pol. *kotlet*), *szturm* „útok“ (< *Sturm*), *szuflada* „zásuvka“ (< *Schublade*, srov. č. šuplík), *szwankować* „selhávat, špatně fungovat (např. o hodinkách)“ (< *schwingen*), *traf* „náhoda (hlavně v pozitivním smyslu)“ (< *Treff*), *tratować* „dupat (např. při panice)“ (< *treten*), *winszować* „přát“ (< *wünschen*; hlavně ve Slezsku) a *zupa* „polévka“ (< *Suppe*).⁹⁵

2.2.7 Fenomén slezštiny

Specifický vztah k přejímkám z němčiny je v oblasti Slezska, jež bylo dříve silně germanizováno a v němž i v současnosti existuje (v porovnání s jinými částmi polskojazyčného území) poměrně silná německá menšina, zejm. v oblasti kolem měst Opole a Częstochowa. Původní běžně mluvená polština, navazující na místní tradiční dialekty, se dochovala v Horním Slezsku, jehož přirozenými centry jsou města Opole (něm. Oppeln), Katovice (pol. Katowice, něm. Katowitz) a Ratiboř (Racibórz, něm. Ratibor), a na Těšínsku, tj. zčásti i v dnešní České republice. V Dolním Slezsku byly původní polské dialekty od 13. stol. postupně vytlačeny němčinou (až na okrajové části a území na severovýchod od Vratislavi, pol. Wrocław, kde se zachovaly do 19. stol., a na východní okraje území). Poláci, kteří dnes žijí v těchto oblastech, mají ke germanismům přirozeně otevřenější vztah než Poláci v jiných částech země a běžně mluvený jazyk Slezska⁹⁶ obsa-

95 Čeština jako zprostředkovatelka germanismů do polštiny – Brückner (1974, s. 363); Czarnecki (1970). Podobně čeština zprostředkovala germanismy i do slovenštiny – Newerkla (2007c). Představu o výsledcích přirozeného vývoje českého lexika v těsném kontaktu s němčinou (a dalšími jazyky), před nástupem puristických snah, tj. o tom, jaká byla frekvence germanismů v (pozdní) střední češtině, podává A. Kamiš (1974).

96 Slezská varianta polštiny – Hentschel (2001). Užívání němčiny ve Slezsku – Kneip (1999). Etnická a jazyková situace Slezska, zejm. českého (rakouského) v minulosti – Pallas (1970).

huje podstatně více germanismů než např. současné hanácké dialekty češtiny, jak se ukazuje např. při srovnání těchto vět:

spisovně polsky – *W niedzielę spotykamy się całą rodziną i pijemy razem herbatę.*

slezsky – *W niydziała trefiomy sie całom familiom a pijymy razym tyj.*

„V neděli se celá naše rodina schází a pijeme spolu čaj.“

Velmi frekventované (a v polštině jiných regionů špatně srozumitelné) jsou např. tyto germanismy, jejichž frekvence je zřejmě největší v okolí Gliwic, ale široce fungují i v jiných oblastech Slezska: *ajmer* „vědro“ (< *Eimer*; pol. *wiadro*), *ancug* „oblek“ (< *Anzug*; pol. *garnitur*), *bal* „míč“ (< *Ball*; pol. *piłka*), *bana* „vlak, dráha“ (< *Bahn*; pol. *pociąg, kolej*), *banhof* „nádraží“ (< *Bahnhof*; pol. *dworzec kolejowy*), *bigłować* „žehlit“ (< *bügeln*; pol. *prasować*), *biksa* „plechovka“ (< *Büchse*; pol. *puszka*), *bletrować* „listovat“ (< *blättern*; pol. *przewracać kartki*, např. *książki, gazety*), *brechsztan-ga* „páčidlo“ (< *Brechstange*; pol. *łom*), *briftasza* „peněženka, pouzdro“ (< *Brieftasche*; pol. *portfel*), *cuk* „vlak“ (< *Zug*; pol. *pociąg*), *cygareta* „cigareteta“ (< *Zigarette*; pol. *papieros*), *fet* „tuk“ (< *Fett*; pol. *tłuszcz*), *flek* „skvrna“ (< *Fleck*; pol. *plama*), *fluchciorz* nebo *fluchcior* „uprchlík“ (< *Flüchtling*; pol. *uciekinię*), *frechowny* „drzý“ (< *frech*; pol. *bezczelny*), *frela*, *frelka* „dívka, slečna, přítelkyně“ (< *Fräulein*, pol. *dziewczyna*), *gelynder* „zábradlí“ (< *Geländer*; pol. *poręcz*), *gipsdeka* „strop“ (< *Decke*; pol. *sufit*), *glaca* „pleš“ (< *Glatze*; pol. *łysina*), *gruba* „důl“ (< *Grube*; pol. *kopalnia*), *gryfny* „hezký“ (základ je ve slovese *greifen* „vzít, chytnout“; pol. *zgrabny*), *hajcować* „pálit, roztápět“ (< *heizen*; pol. *palić*, např. *w piecu*), *halba* „půllitr“ (< *Halbe*; pol. *pół litra*), *heft* „sešit“ (< *Heft*; pol. *zeszyt*), *karlus* „kluk“ (< *Kerl*; pol. *chłopak, facet*), *keta* „řetěz“ (< *Kette*; pol. *łańcuch, naszyjnik*), *kryka* „hůl“ (< *Krücke*; pol. *laska, laga*), *kusik* „polibek“ (< *Kuss*; pol. *całus*), *libsta* „přítelkyně, milenka“ (< *Liebste*; pol. *narzeczona, kochanka*), *luft* „vzduch“ (< *Luft*; pol. *powietrze*), *luftować* „provětrat“ (< *lüften*; pol. *wietrzyć*), *mantel* „kabát“ (< *Mantel*; pol. *plaszcz*), *myca* „čepice“ (< *Mütze*; pol. *czapka*), *oma* „babička“ (< *Oma*; pol. *babcia*), *opa* „dědeček“ (< *Opa*; pol. *dziadek*), *rant* „okraj“ (< *Rand*; pol. *brzeg*), *recht* „pravda“ (< *Recht*; pol. *racja*), *szac* „partner, přítel“ (< *Schatz* „poklad, zlatičko“; pol. *chłopak, narzeczony, kochanek*), *szachtla* „stará žena (pohrdlivě),

piksle“ (< *Schachtel*; pol. a neutrálně *starsza kobieta*), *sznita* „krajíc chleba“ (< *Schnitte*; pol. *kromka*), *sznupała* „šňupal, všetečný člověk“ (< základ je ve slovese *schnupfen*; pol. *wścibski*), *szporować* „šetřit“ (< *sparen*; pol. *oszczędzać*), *sztajfny* „tuhý“ (< *steif*; pol. *sztwywny*), *sztrykować* „plést“ (< *stricken*; pol. *robić na drutach*), *szychta* „směna“ (< *Schicht*; pol. *zmiana robocza*), *tasza* „taška“ (< *Tasche*; pol. *torba*), *tera* „dehet“ (< *Teer*; pol. *smoła*) a *zicherka* „zavírací špendlík“ (< *Sicherheitsnadel*; pol. *agrafka*).⁹⁷

Běžně mluvená „slezština“ není na celém území Slezska jednotná – velké rozdíly lze pozorovat jednak mezi podobou jazyka ve městech a na venkově, jednak i při srovnávání běžně mluveného jazyka v různých slezských městech (např. v Rybníku a Katovicích). I přesto se v posledních desetiletích objevují náběhy k vytvoření kulturní slezštiny, jejichž základem je běžně mluvený jazyk z okolí Gliwic a které jsou podporovány širokými možnostmi, jež nabízí internet. Na rozdíl od podobných tendencí na Moravě (vytvoření „moravštiny“) má kulturní jazyk, který vzniká na Slezsku, podstatně blíže ke statutu alternativy k oficiálnímu spisovnému jazyku, tj. k polštině. Při posledním sčítání lidu (r. 2011) se ke slezštině jako ke svému mateřskému jazyku přihlásilo více než 500 000 obyvatel Polska a téměř 850 000 se etnicky definovalo jako Slezané (nikoli Poláci). Slezština, která mj. disponuje vlastní variantou Wikipedie, Facebooku a několika slovníčky (i tzv. kódem jazyka, užívaným v knihovních katalozích – *szl*), byla v poslední době předmětem kodifikačních pokusů.⁹⁸

2.2.8 Germanismy ve slovinštině

Jen o málo méně germanismů proniklo do lexika jazyků, ležících na jižním okraji kontaktového germánsko-slovanského jazykového areálu, tj. do slovinštiny a chorvatštiny. Také v těchto jazycích se germanismy typicky objevovaly v terminologii řemesel, administra-

97 Germanismy v polštině a zvl. v běžně mluveném jazyce ve Slezsku – Nowowiejski (2010); Obara (2013). Za údaje o užívání a významových odstínech germanismů v běžně mluvené polštině ve Slezsku děkujeme Aleksandře Cybulské a Lauře Kozik ze Slezské univerzity v Katovicích.

98 Demografické údaje o Slezsku, dokumentující etnoidentifikační funkci slezštiny – *Przynależność* (2011). Słownik śląski na internetu: <http://www.fazi.nstrefa.pl/slownikslaski.html> [cit. 12. 12. 2014]. Představu o podobách současného etnického povědomí ve Slezsku lze dále získat např. na stránkách <http://grzyfnie.com/> nebo <http://slonzoki.org/> [obojí cit. 12. 12. 2014].

tivy, vojenství a městského života. Germanismy, které až do dneška zůstaly v užívání v běžně mluvené slovinštině, se často kryjí (formou i významem) s germanismy v chorvatštině.

Velmi intenzivní kontakt s němčinou, daný ranou kolonizací a míšením etnik v oblasti kolem nynějších rakouských hranic byl a je charakteristický pro slovinštinu – především v Korutanech, ale také ve velkých městech v nynějším Slovinsku, v Lublani (něm. Laibach) a Mariboru (něm. Marburg an der Drau). Typickými germanismy jsou ve slovinštině např. lexémy *díla* „prkno“ (< něm. *Diele*; sln. *deska*), *firer* „řidič“ (< něm. *Führer*; sln. *voditelj*), *havba* „sušící helma (u kadeřníka)“ (< něm. *Haube*; sln. *sušilna kapa*), *jamrati* „naříkat“ (< *jammern*; sln. *tožiti*), *koštati* „stát (mít cenu)“ (< *kosten*; sln. *stati*), lampa „lampa“ (< *Lampe*; sln. *svetilka*), *malica* „svačina“ (< *Mahlzeit*; sln. *manjši obrok hrane*), *ohcet* „svatba“ (< *Hochzeit*; sln. *svatba*), punt „povstání“ (< *Bund* „spolčení“; sln. *vstaja*), *rotovž* „radnice“ (< *Rathaus*; sln. *mestna hiša*), *šluk* „hlt“ (< *Schluck*; sln. *požirek*), *šminka* „líčidlo“ (< *Schminke*; sln. *ličilo za ustnice*), *šmirati* „dvořit se, flirtovat“ (< *schmieren*; sln. *ljubimkati*), *špampet* „postel“ (< *Spanbette*; sln. *postelja*), *šparati* „spořit“ (< *sparen*; sln. *varčevati*), *špas* „legrace“ (< *Spass*; sln. *šala*), *špricati* „kropit“ (< *spritzen*; sln. *škropiti*), *šraubenciger* „šroubovák“ (< *Schraubenzieher*; sln. *izvijlač*), *štanga* „tyč“ (< *Stange*; sln. *drog, oje*), *štekar* „zástrčka“ (< *Stecker*; sln. *vtikalo, vtikač*), *štempelj* „razítko“ (< *Stempel*; sln. *pečat*), *štihati* „rýt“ (< *stechen*; sln. *obračati zemljo*), *štrena* „pramen vlasů“ (< *Strähne*; sln. *preja*), *štrihati* „natírat“ (< *streichen*; sln. *pleskati*), *štrik* „lano“ (< *Strick*; sln. *vrv*), *šus* „výstřel“ (< *Schuss*; sln. *izstrelitev*), *švercati* „pašovat“ (< *schwärzen*; sln. *tihotapiti*), *tuš* „sprcha“ (< *Dusche*; sln. *prha*), *zos* „omáčka“ (< *Sauce*, europeismus; sln. *omaka*) a *župa* „polévka“ (< *Suppe*; sln. *juha*).⁹⁹

2.2.9 Germanismy v chorvatštině

Běžně mluvená chorvatština je co do míry užívání germanismů diferencovaná. Germanismy jsou obvyklé zejm. v běžně mluveném jazyce hlavního města Záhřebu (ch. Zagreb, něm. Agram) a v jeho okolí

⁹⁹ Němci ve Slovinsku a jejich kulturní a jazykový vliv – Striedter-Temps (1963); Hornung (1994); Suppan (1998).

a dále v jazyce Osijeku (něm. Esseg, maď. Eszék) a přilehlých oblastí na severovýchodě Chorvatska, méně už pak v chorvatských regionech jižních. Zejm. oblast kolem Záhřebu byla v minulosti pod silným německým vlivem – jednak sem ve 13. století směřovala část německých kolonistů, jednak byla tato oblast germanizována při dosídlování, které následovalo po vytlačení Turků ze střední Evropy (po r. 1689).¹⁰⁰

Většina germanismů, které tu uvádíme, je obvykle užívána i v současné běžně mluvené chorvatštině – část z nich se také objevuje jako esteticky působivý prvek i v klasické chorvatské beletrii 20. stol. (typicky u M. Krleži): *aufenger* „poutko“ (< *Aufhänger*; ch. *vješalica*, *petlja*), *bešteck* „příbor“ (< *Besteck*; ch. *pribor za jelo*), *cange* „kleště“ (< *Zange*; ch. *kliješta*), *curikati* (resp. *curiknuti*) „ustupovat, couvnout“ (< *zurück*; ch. *vući natrag*), *fajrcajg* „zapalovač“ (< *Feuerzeug*; ch. *upaljač*), *foršpan* „úvodní pasáž, titulky“, např. článku v novinách nebo filmu (< *Vorspann*; ch. *uvodni odlomak*), *frišak* „svěží“ (< *frisch*; ch. *svjež*), *gebis* „zuby“ (< *Gebiss*; ch. *zubalo*), *gemišt* „vinný střik“ (< *gemischt*), *glancati* „lesknout se“ (< *glänzen*; ch. *sjajiti se*), *kauguma* „žvýkačka“ (< *Kaugummi*; ch. *guma za žvakanje*), *kelner* „číšník“ (< *Kellner*; ch. *konobar*), *kifla* „rohlík“ (< *Gipfel*; ch. *hljepčić*), *knap* „narychlo“ (< *knapp*; ch. *tijesno*, *oskudno*, *jedva*), *kofer* „kufr“ (< *Koffer*; ch. *kovčeg*), *koštati* „stát (mít cenu)“ (< *kosten*; ch. *stajati*), *logorovati* „tábořit“ (< *Lager* „tábor“; ch. *leći*, *počivati*), *lojtre* „žebřík“ (< *Leiter*; ch. *ljestve*), *mišajfl* „lopata na hnůj, na smetí“ (< *Mistschaufel*; ch. *lopata za smeće*), *paradajz* „rajče“ (< *Paradiesapfel*; ch. *rajčica*), *penzl* „štětec“ (< *Pinsel*; ch. *kist*), *rolati se* „kutálet se“ (< *rollen*; ch. *koturati se*), *ruksak* „batoh“ (< *Rucksack*; ch. *naprtnjača*), *šalter* „přepážka, např. v bance nebo na poště“ (< *Schalter*; ch. *prekidač*), *šlagwort* „heslo“ (< *Schlagnwort*; ch. *krilatica*, *geslo*), *šlauf* „hadice“ (< *Schlauch*; ch. *gumena cijev*), *šnajder* „krejčí“ (< *Schneider*; ch. *krojač*), *šnala* „sponka do vlasů“ (< *Schnalle*; ch. *kopča*), *šnicla* „útržek“ (< *Schnitzel*; ch. *odrezak*), *špancir* „procházka“ (kořen je ve slovese *spazieren*; ch. *šetati*), *špigla* „zrcadlo“ (< *Spiegel*; ch. *ogledalo*, *zrcalo*), *šprica* „stříkačka“ (< *Spritze*; ch. *brizgalica*, *štrcaljka*, též *injekcija*), *štimung* „nálada“ (< *Stimmung*; ch. *raspoloženje*, *ugodaaj*, též *atmosfera*), *štrudla* „závin“ (< *Strudel*;

100 Němci v Chorvatsku – Barić (2013); Beus Richembergh (2010).

ch. *pita savijača*), *tipfeler* „tisková chyba“ (< *Tippfehler*; ch. *tiskarska greška*), *ura* „hodina“ (< *Uhr*; ch. *sat*, tj. turcismus), *vekerica* „budík“ (< *Wecker*, ch. *budilica*), *vešmašina* „pračka“ (< *Waschmaschine*; ch. *stroj za pranje rublja*) a *ziher* „jistý“ (< *sicher*; ch. *siguran*).¹⁰¹

2.2.10 Germanismy v lužických srbštinách

Významné jsou interference mezi němčinou a oběma lužickými srbštinami, jejichž mluvčí jsou bez výjimky bilingvní. Dokonalá bilingvnost mluvčích lužických srbštin je však zároveň faktorem, který působení němčiny na lužické srbštiny tlumí – mluvčí si uvědomují přenášení jazykových prvků z jednoho jazyka do druhého a většinou se mu snaží čelit v zájmu zachování své vlastní (lužickosrbské) jazykové identity, a to i podvědomě. Tímto způsobem lze vysvětlit, proč se v lužických srbštinách objevuje méně lexikálních (i syntaktických) germanismů, než by se dalo očekávat se zřetelem k demografické situaci Lužických Srbů. I tak se ale v horní i dolní lužické srbštině vyskytuje řada přímých přejímek a také kalků z němčiny (resp. ze středodolnoněmeckých dialektů), např.: *bom* (dluž.) „strom“ (< *Bōm*), *darjene krydnyć/dostać* „dostat jako dar“ (< *geschenkt gekommen*), *domapytać* „vniknout, vloupat se“ (< *heimsuchen*), *dupiš* „křtít“ (< *dōpen*), *hasa* (hluž.), *gasa* (dluž.) „ulička“ (< *Gasse*), *horje brać* „zvednout“ (< *aufnehmen*), *lidowaś* „trpět, snášet“ (< *liden*), *manželstwowotamanje* „nevěra“ (< *Ehebruch*), *nutř wozyc* „vjet“ (< *einfahren*), *smerćchory* „na smrt nemocný“ (< *todkrank*), *won brać* „vyjmout“ (< *herausnehmen*), *wšogomocny* (dluž.) „všemohoucí“ (< *allmächtig*) nebo *z ruku džělač* „pracovat rukama“ (< *mit der Hand arbeiten*).¹⁰²

2.2.11 Germanismy v polabštině

V žádném z jazyků střední Evropy však germanismy nepronikly tak hluboce do lexika (i struktury jazyka) jako v drevanské polab-

101 Lexikální germanismy v současné chorvatštině (zejm. se zřetelem k Záhřebu a Osijeku) – Štebih (2002); Binder (2006); Glovacki-Bernardi (2013). K výpůjčkám z němčiny v chorvatštině viz též Striedter-Temps (1958).

102 Starší přehled výpůjček z němčiny v horní lužické srbštině – Bielfeldt (1933). Interference mezi němčinou a lužickými srbštinami v lexiku a gramatice – Löttsch (1990; 1991). Německé prvky v gramatice běžně mluvené horní lužické srbštiny – Scholze (2007).

štině – ta byla zbytkem dialektu Polabských Slovanů, jenž se díky příznivé shodě náhod uchoval až do poloviny 18. století a byl zachycen písmem. Mezi stovky germanismů ve slovní zásobě polabštiny (i v lexiku zcela základním) patří např. *antvardol sã* „zodpovídal se“ (podle *sich verantworten*; Olesch 1983, s. 6), *diržet gegěn* „nasměrovat, napřáhnout“ (podle *entgegenhalten*; tamtéž, s. 288), *vil komonã* „hodně odchýlený, např. z cesty“ (podle *viel weit abgkommen*; tamtéž, s. 454) nebo *visědanesnã* „vezdejší“ (< *všedněšnyjě [skyby „skývy“, tj. „chléb“]; tamtéž, s. 206). Smíšenou německo-slovanskou povahu drevanské polabštiny dokumentuje i např. věta *tok tō kri(x) va gancěn velťě afstōřãl* (něm. *so hat er den Krieg in der ganzen Welt abgewendet* „tak odvrátil válku v celém světě“), kde je sloveso v predikátu přímou přejímkou z dolnoněmeckého *afstüren* „držet od něčeho dál, rozptýlit“.

2.2.12 Obecné galicismy v jazycích střední Evropy

Galicismy, tedy výrazy převzaté z francouzštiny, byly do jazyků střední Evropy příznačně přejímány v 17. a 18. století jako výraz módního obdivu k francouzské kultuře, který se projevil i v oblibě francouzštiny jako konverzačního jazyka v prostředí mnoha šlechtických i několika královských dvorů střední Evropy. Např. pruští králové v této době francouzštinu údajně ovládali lépe než svou rodnou němčinu. Tu podle Voltaira (který si dopisoval s pruským králem Fridrichem II. Velikým a mj. také pobýval na jeho dvoře) užívali prý jen ke komunikaci s vojskem a koni.¹⁰³

Sémanticky spadají starší galicismy zejm. do okruhu módy, společenského života, literatury a vojenství, viz např.:

fr. *allée* > něm. *Allee*; č. *alej*; slk. *alej*; hluž. *aleja*; dluž. *aleja*; pol. *aleja*; maď. *allé*; sln. *aleja*; ch. *aleja*.

fr. *bouillon* > něm. *Bouillon*; č. *bujon*; slk. *bujón*; hluž. *buljon*; dluž. *buljon*; pol. *bulion*; [maď. *erőleves*]; [sln. *krepka juha*]; ch. *bujon*.

103 Dějiny polštiny v 18. stol. a počátky novodobého spisovného jazyka, mj. se zřetelem k přejímání slov i komunikačních norem – Bajerowa (2011 [1964]).

fr. *cavalier* > něm. *Kavalier*; č. *kavalír*; slk. *gavalier*; hluž. *kawalěr*; dluž. *kawalěr*; pol. *kawaler*; maď. *gavallér*; sln. *kavalír*; ch. *kavalír*.

fr. *coulisse* „posuvná stěna“ > něm. *Kulisse*; č. *kulisa*; slk. *kulisa*; hluž. *kulisa*; dluž. *kulisa*; pol. *kulisa*; maď. *kulissza*; sln. *kulisa*; ch. *kulisa*.

fr. *dame* (z lat. *domina*) > něm. *Dame*; č. *dáma*; slk. *dáma*; hluž. *dama*; dluž. *dama*; pol. *dama*; maď. *dáma*; sln. *dama*; ch. *dama*.

fr. *dessert* > něm. *Dessert*; č. *dezert*; slk. *dezert*; hluž. *dessert*; dluž. *dessert*; pol. *deser*; maď. *desszert*; sln. *desert*; ch. *desert*.

fr. *élégant* „vybíravý“ > něm. *elegant*; č. *elegantní*; slk. *elegantný*; hluž. *elegantny*; dluž. *elegantny*; pol. *elegancki*; maď. *elegáns*; sln. *eleganten*; ch. *elegantan*.

fr. *façade* > něm. *Fassade*; č. *fasáda*; slk. *fasáda*; hluž. *fasada*; dluž. *fasada*; pol. *fasada*; maď. *faszád*; sln. *fasada*; ch. *fasada*.

fr. *frisure* > něm. *Frisur* „účes“; č. *frizura*; slk. *frizúra*; hluž. *frizura*; dluž. *frizura*; pol. *fryzura*; maď. *frizura*; sln. *frizura*; ch. *frizura*.

fr. *garde-robe* „šatna“ > něm. *Garderobe*; č. *garderoba*; slk. *garderóba*; [hluž. *drastnja*]; dluž. *garderoba*; pol. *garderoba*; [maď. *ruhatár*]; sln. *garderoba*; ch. *garderoba*.

fr. *limonade* > něm. *Limonade*; č. *limonáda*; slk. *limonáda*; hluž. *limonada*; dluž. *limonada*; pol. *lemoniada*; maď. *limonádé*; sln. *limonada*; ch. *limunada*.

fr. *manchette* „ručičky“ > něm. *Manschette*; č. *manžeta*; slk. *manžeta*; hluž. *manšeta*; dluž. *manšeta*; pol. *mankiet*; maď. *mandzsetta*; sln. *manšeta*; ch. *manšeta*.

fr. *omelette* > něm. *Omelett*; č. *omeleta*, *amoleta*; slk. *omeleta*; hluž. *omelet* [též *plinc*]; dluž. *omelet*; pol. *omlet*; maď. *omlett*; sln. *omleta*; ch. *omlet*.

fr. *parfum* > něm. *Parfüm*; č. *parfém*; slk. *parfum*; hluž. *parfím*; dluž. *parfím*; pol. *perfumy*; maď. *parfüm*; sln. *parfum*; ch. *parfem*.

fr. *parquett* > něm. *Parkett*; č. *parket(y)*; slk. *parket*; hluž. *parket*; dluž. *parket*; pol. *parkiet*; maď. *parkett*; sln. *parket*; ch. *parket*.

fr. *peruque* > něm. *Perücke*; č. *paruka*; slk. *parochňa*; hluž. *perika*; dluž. *perika*; pol. *peruka*; maď. *paróka*; [sln. *lasulja*]; ch. *perika*.

fr. *pommade* (derivát z it. *pomo* „jablko“) > něm. *Pomade*; č. *pomáda*; slk. *pomáda*; hluž. *pomada*; dluž. *pomada*; pol. *pomada*; maď. *pomádé*; sln. [*briljantina*]; ch. *pomada*.

fr. *poudre* > něm. *Puder*; č. *puďr*; slk. *púder*; hluž. *puder*, *puďra*; dluž. *puder*; pol. *puder*; maď. *púder*; sln. *puder*; ch. *puder*.

fr. *service* „služba“ > něm. *Service*; č. *servis*; slk. *servis*; hluž. *serwis*; dluž. *serwis*; pol. *serwis*; maď. *szerviz*; sln. *servis*; ch. *servis*.

fr. *veste* (z lat. *vestis* „šaty“) > něm. *Weste*; č. *vesta*; slk. *vesta*; [hlíž. *lac*]; [dlíž. *bruslac*]; [pol. *kamizelka*]; [maď. *mellény*]; [sln. *telovnik*]; [ch. *prsluk*].

Přílivu kulturních europeismů do němčiny se už v 17. století snažila zabránit vlivná jazyková akademie Fruchtbringende Gesellschaft (v překladu „Užitečná“ či doslova „Plodná společnost“ existovala v l. 1617–1680). Fruchtbringende Gesellschaft uživatelům němčiny nabídla místo přejatých výrazů domácí ekvivalenty, z nichž řada funguje dodnes, např. *Anschrift* „adresa“ (místo *Adresse* < fr. *adresse*), *Briefwechsel* „korespondence“ (*Korrespondenz* < středolat. *correspondēre*), *Jahrhundert* „století“ (*Säkulum* < lat. *saeculum*), *Mehrzahl* „plurál“ (*Plural* < lat. *plūrālis*), *Mundart* (*Dialekt* < řec. *diálektos*), *Rückblick* „pohled zpět“ (*Retrospektive* < fr. *rétrospective*), *Verfasser* (*Autor* < lat.

auctor „původce“) či *Wörterbuch* (*Vokabular* < lat. *vocābulārium*). Většinou šlo o kalky latinských a řeckých slov, vytvořené pomocí domácích slovních kořenů a formantů. Puristické aktivity našly už ve své době kritický ohlas, např. v epigramu J. W. Goetha *Purista* (*Der Purist*), který byl určen přednímu německému puristovi J. H. Campemu: „Důmyslně čistíš jazyk od cizích slov / tedy pověz, příteli, jak poněmčit slovo *Pedant*.“

Na přelomu 19. a 20. stol. vystupoval v německém prostředí proti galicismům, které se šířily zejm. v důsledku rozvoje techniky a moderní kultury, spolek *Allgemeine Deutsche Sprachverein* – byla zavedena řada domácích termínů jako např.: *Abteil* „kupé“ (místo fr., resp. kulturního europeismu *Coupé*), *Erdgeschoss* „přízemí“ (*Parterre*), *Fahrschein* „jízdenka“ (*Billet*), *Kraftwagen* „auto“ (*Automobil*), *Landstrasse* „silnice (nižší třídy)“ (místo fr. *Chaussee*), *Leitbild* „vzor, ideál“ (*Ideal*), *Schaffner* „průvodčí“ (*Conducteur*), *Strom* „proud, elektřina“ (*Elektrizität*) či *Umwelt* „prostředí“ (*Milieu*).

Snad ještě větší snaha nahrazovat kulturní europeismy kalokvanými výrazy z domácích zdrojů se projevila v jazykovém prostředí maďarském. V maďarštině dodnes mnohým mezinárodním výrazům konkurují synonymní výrazy domácí, např. *elmélet* „teorie“, *folyamatosság* „kontinuita“, *hullámzás* „fluktuace“, *iránytű* „kompas“, *jegyzőkönyv* „protokol“, *közgazdász* „ekonom“, *lámpaláz* „tréma“, *mozdony* „lokomotiva“, *műkedvelő* „amatér“, *sebészet* „chirurgie“, *szöveg* „text“, *tudományos kísérlet* „vědecký experiment“, *villamosság* „elektřina“ nebo *zseni* „génus“.

Prudký rozvoj vědy a techniky ve 2. polovině 19. století v jazykových společenstvích střední Evropy byl sice následován dalšími puristickými pokusy, ale purismus jako postoj k jazyku viditelně slábl – proto se už záhy základní i specializovanější vědecká terminologie jazyků střední Evropy sjednotila na celoevropských základech:

fr. *électricité* (z řeckého základu) > něm. *Elektrizität*; č. *elektřina*; slk. *elektrina*; hluž. *elektrika* [též *milina*]; dluž. *electricita*; pol. *elektryczność*, *elektryka*; maď. *elektromosság*; sln. *elektrika*; ch. *elektricitet*.

fr. *industrie* „píle“ > něm. *Industrie*; č. [průmysl], *industrie* jen zřídka; [slk. *priemysel*]; hluž. *industrija*; dluž. *industrija*; pol. *przemysł*; [maď. *ipar*]; sln. *industrija*; ch. *industrija*.

lat. *locus + movēre* > něm. *Lokomotive*; č. *lokomotiva*; slk. *lokomotíva*; hluž. *lokomotiwa*; dluž. *lokomotiwa*; pol. *lokomotywa*; [maď. *mozdo-ny*]; sln. *lokomotiva*; ch. *lokomotiva*.

fr. *machine* > něm. *Maschine*; č. *mašina* [obvykle ale *stroj*]; slk. *mašina*; hluž. *mašina*; dluž. *mašina*; pol. *maszyna*; [maď. *gép*]; [sln. *stroj*]; [ch. *stroj*].

novolatinské *technica* > něm. *Technik*; č. *technika*; slk. *technika*; hluž. *technika*; dluž. *technika*; pol. *technika*; maď. *technika*; sln. *tehnika*; ch. *tehnika*.

angl. *tunnel* > něm. *Tunnel*; č. *tunel*; slk. *tunel*; hluž. *tunl*; dluž. *tunel*; pol. *tunel*; [maď. *alagút*]; sln. *tunel*; ch. *tunel*.

angl. *waggon* > něm. *Waggon*; č. *vagon*; slk. *vagón*; hluž. *wagon*; dluž. *wagon*; pol. *wagon*; maď. *vagon*; sln. *vagon*; ch. *vagon*.

2.2.13 Galicismy v polštině

Zvláště nápadná je vrstva kulturních galicismů, které pokrývaly sémantický okruh městského života a uspokojovaly potřeby konverzace ve střední a vyšší společenské třídě, v současné polštině. Poměrně frekventované jsou v současné polštině např. tyto galicismy: *abażur* „stínítko na lampě“ (< fr. *abat-jour*; dnes je však častější *klosz*), *awans* „povýšení“ (< *avancement*), *bagatela* „maličkost“ (< *bagatelle*), *beret* „baret“ (< *béret*), *beza* „pěnové cukroví“ (< *baiser*), *brylować* „vynikat důvtipem“ (< *briller*), *decydować* „rozhodovat“ (< *décider*), *dyżur* „služba“ (< *du jour* „denní“), *egzamin* „zkouška“ (< *examen*), *eksmisja* „vystěhování“ (< *exmission*; konkurují mu odvozeniny z pol. *wyrzucić*), *fotel* „křeslo“ (< *fauteuil*), *frykas* „pochoutka“ (< *friandise*; konkuruje mu však *smakołyk*, *przysmak*), *garmaż* „polotovar“ (< *gourmandise*), *kolor* „barva“ (< *couleur*), *konfitura* „marmeláda“ (< *con-*

fiture; v pol. zaměňováno s *marmolada*), *korniszon* „kyselá okurka“ (< *cornichon*), *krokiet* „kroketa“ (< *croquette*), *makijaż* „líčení obličejů“ (< *maquillage*), *mezalians* „nerovné manželství“ (< *mésalliance*), *ofer-ta* „nabídka“ (< *offre*), *parasol* „slunečník, deštník“ (< *parasol*), *parter* „přízemí“ (< *parterre*), *pomidor* „rajče“ (< *pomme d'or* „zlaté jablko“), *portfel* „peněženka“ (< *portefeuille*), *seans* „představení (filmové)“ (< *séance*), *sos* „omáčka“ (< *sauce*), *spryt* „oduševnělost, vychytralost“ (< *esprit*), *szalet* „veřejné záchodky“ (< *chalet*), *szantażować* „vydírat“ (< *faire chanter*), *szarlotka* „žemlovka“ nebo „dezert ze sušenek a tvarohu“ (< *charlotte*; vlastně totéž co angl. *cheesecake*), *szezlong* „sofa, pohovka“ (< *chaise longue*), *tiul* „lehká látka (např. na záclony)“ (< *tulle*), *walizka* „kufř“ (< *valise*), *zero* „nula“ (< *zéro*) a *żyrandol* „dekorační lustr“ (< *girandole*).¹⁰⁴

2.2.14 Obecné anglicismy v jazycích střední Evropy

Angličtina byla až do počátku 20. století ve střední Evropě jazykem téměř exotickým. V roli nositele kulturních hodnot, resp. v roli jazyka, který z pohledu neněmeckých etnik střední Evropy alternativně k němčině zprostředkovává kulturní bohatství západní Evropy, byla angličtina dočasně zastiňována francouzštinou. Situace se však začala měnit po první světové válce, mj. díky mezinárodní autoritě Spojených států amerických. V té době se zároveň staly mimořádně populárními některé sporty, spojené tradičně s anglofonním prostředím (fotbal, hokej, box, tenis), které svou terminologií působily na rozšiřování povědomí o angličtině, a nepominutelný vliv měla také obliba jazzové a swingové hudby, vzrůstající i ve střední Evropě od konce 20. let 20. stol.¹⁰⁵ Do starší vrstvy anglicismů v jazycích střední Evropy patří např.:

104 Galicismy v současné polštině – Damborský (1999); Cygal-Krupa (1995); Reczkowa (1982). Za informace o míře živosti galicismů v polštině a o jejich významových odstínech děkujeme Aleksandře Cybulské a Lauře Kozik ze Slezské univerzity v Katovicích.

105 Anglicismy v evropských jazycích – Muhr a Kettemann, eds. (2002). Situace v němčině, vztáhnutelná i na ostatní jazyky střední Evropy (s drobnými modifikacemi) – Onysko (2007); Glahn (2002). Anglicismy a další přejaté lexikum v češtině – Dickins (2009); Svobodová (2007).

angl. *bunker* > něm. *Bunker*; č. *bunker*; slk. *bunker*; hluž. *bunker*; dluž. *bunker*; pol. *bunkier*; maď. *bunker*; sln. *bunker*; ch. *bunker*.

angl. *clown* > něm. *Clown*; č. *klaun*; slk. *klaun*; hluž. *clown*; dluž. *klown*; pol. *klaun*; [maď. *bohóc*]; sln. *klown*; ch. *klaun*.

angl. *film* > něm. *Film*; č. *film*; slk. *film*; hluž. *film*; dluž. *film*; pol. *film*; maď. *film*; sln. *film*; ch. *film*.

angl. *football* > něm. *Fussball*; č. *fotbal*; slk. *futbal*; [hluž. *kopańca*]; [dluž. *kopańca*]; pol. *futbol* (ale též *półka nożna*); maď. *futball*; [sln. *nogomet*]; [ch. *nogomet*].

angl. *gentleman* > něm. *Gentleman*; č. *džentlmen*; slk. *džentlmen*; hluž. *gentleman*; dluž. *gentleman*; pol. *dżentelmen*; sln. *gentleman*; ch. *džentlmen*.

angl. *international* > něm. *international*; [č. *mezinárodní*]; slk. [meďzinárodny], též *internacionálny*; hluž. *internacionalny* [též *mjezynarodny*]; dluž. *internacionalny* [též *mjazynarodny*]; [pol. *międzynarodowy*]; [maď. *nemzetközi*]; sln. [meďnaroden], též *internacionalen*; ch. [meďunarodan], též *internacionalan*.

angl. *comfort* > něm. *Komfort*; č. *komfort*; slk. *komfort*; hluž. *komfort*; dluž. *komfort*; pol. *komfort*; maď. *komfort*; sln. *komfort*; ch. *komfort*.

angl. *conservative* > něm. *konservativ*; č. *konzervativní*; slk. *konzervatívny*; hluž. *konserwatiwny*; dluž. *konserwatiwny*; pol. *konserwatywny*; maď. *konzervatív*; sln. *konservativen*; ch. *konzervivan*.

angl. *partner* > něm. *Partner*; č. *partner*; slk. *partner*; hluž. *partner*; dluž. *partnar*; pol. *partner*; maď. *partner*; sln. *partner*; ch. *partner*.

angl. *snob* > něm. *Snob*; č. *snob*; slk. *snob*; hluž. *snob*; dluž. *snob*; pol. *snob*; sln. *snob*; ch. *snob*.

angl. *sport* > něm. *Sport*; č. *sport*; slk. *šport*; hluž. *sport*; dluž. *sport*;
pol. *sport*; maď. *sport*; sln. *šport*; ch. *sport*.

angl. *tennis* > něm. *Tennis*; č. *tenis*; slk. *tenis*; hluž. *tenis*; dluž. *tenis*;
pol. *tenis*; maď. *tenisz*; sln. *tenis*; ch. *tenis*.

angl. *trick* > něm. *Trick*; č. *trik*; slk. *trik*; hluž. *trik*; dluž. *trik*; pol. *trik*
[ale též *sztuczka*]; maď. *trükk*; sln. [zviijača], též *trik*; ch. *trik*.

angl. *veranda* > něm. *Veranda*; č. *veranda*; slk. *veranda*; hluž. *we-*
randa; dluž. *weranda*; pol. *weranda*; maď. *veranda*; sln. *veranda*; ch.
veranda.

angl. *reporter* > něm. *Reporter*; č. *reportér*; slk. *reportér*; hluž. *re-*
porter; dluž. *reportar*; pol. *reporter*; maď. *riporter*; sln. *reporter*; ch.
reporter.

angl. *interview* (z fr. *entrevue* „schůzka“) > něm. *Interview*; č. *in-*
terview; slk. *interview*; hluž. *interview*; dluž. *interview*; pol. *interview*;
maď. *interjú*; sln. *intervju*; ch. *intervju*.

Uvolnění politických poměrů po r. 1990 způsobilo, že se západní jazyky, a zejm. angličtina, v daleko větší míře i v prostředí jazyků střední Evropy stávaly zdrojem potřebných nových pojmenování. Kulturní rozdíly mezi Západem a Východem se během 90. let 20. stol. do značné míry vyrovnaly. Největší význam pro výše zmíněnou porevoluční kulturní výměnu mělo zobecnění internetu jako komunikačního média ve 2. polovině 90. let. Intenzivní kulturní styk, podporovaný internetem, přinesl záhy do jazyků střední Evropy řadu frekventovaných anglicismů (resp. kulturních europeismů či „globalismů“):¹⁰⁶

---

106 Adaptace lexikálních přejímek, zejm. z angličtiny, v současné češtině (z hlediska slovo tvorby a flexe) – Svobodová (2007). Stav v polštině – Mańczak-Wohlfeld (2006). Kulturní europeismy v chorvatštině (na pozadí puristických tendencí) – Samardžija (2000a); Vlašić (2012).

angl. *comics* > něm. *Comics*; č. *komiks*; slk. *komiks*; hluž. *comicsy*; dluž. *comic*; pol. *komiks*; [sln. *strip*, tj. jiný anglicismus]; [ch. *strip*].

angl. *computer* > něm. *Computer*; [č. *počítač*]; [slk. *počítač*]; hluž. *komputer*; dluž. *computer*; pol. *komputer*; maď. *komputer*; [sln. *računalnik*]; ch. *kompjutor*.

angl. *container* > něm. *Container*; č. *kontejner*; slk. *kontajnéř*; hluž. *kontainer*; dluž. *kontejner*; pol. *kontener*; maď. *konténer*; sln. [zabojnik], též *kontejner*; ch. *kontejner*.

angl. *design* > něm. *Design*; č. *design*; slk. *dizajn*; hluž. *design*; dluž. *design*; pol. *design*; maď. *dizájn*; sln. [oblikovanje], též *dizajn*; ch. *dizajn*.

angl. *e-mail* > něm. *E-Mail*; č. *e-mail*, *mejľ*; slk. *e-mail*; hluž. *e-mail*, *mejľka*; dluž. *e-mail*, *mejľka*; pol. *e-mail*; maď. *e-mail*; sln. *e-mail*; ch. *e-mail*.

angl. *hit* > něm. *Hit*; č. *hit*; slk. *hit*; hluž. *hit*; dluž. *hit*; pol. *hit*; sln. *hit*; ch. *hit*.

angl. *homepage* > něm. *Homepage*; č. *homepage* [též *domovská stránka*; slk. *homepage* [též *vlastná/domovská stránka*]; hluž. *homepage*; dluž. *homepage*; [pol. *strona domowa*]; maď. *homepage*; [sln. *domača stran*]; [ch. *webstranica*].

angl. *internet* > něm. *Internet*; č. *internet*; slk. *internet*; hluž. *internet*; dluž. *internet*; pol. *internet*; maď. *internet*; sln. *internet* [též *medmrežje*]; ch. *internet*.

angl. *jeans* > něm. *Jeans*; č. *džíny*; slk. *džínsy*; hluž. *jeansy*; dluž. *jeanse*; pol. *džínsy*; maď. *dzseki*; sln. [kavbojke, tj. jiný anglicismus], též *džins*; ch. *džins*.

angl. *job* > něm. *Job*; č. *job*, *džob*; slk. *džob*; hluž. *job*; dluž. *job*; [pol. *zajęcie*]; maď. *dzsob*; [sln. *začasna zaposlitev*]; [ch. *zanimanje*].

angl. *know-how* > něm. *Know-how*; č. *know-how*; slk. *know-how*; hluž. *know-how*; dluž. *know-how*; pol. *know-how*; maď. *know-how*; sln. *know-how*; ch. *know-how*.

angl. *management* > něm. *Management*; č. *management*; slk. *manažment*; hluž. *management*; dluž. *management*; pol. *management*; maď. *menedzsment*; sln. [vodenje], též *menedžment*; ch. *menadžment*.

angl. *marketing* > něm. *Marketing*; č. *marketing*; slk. *marketing*; hluž. *marketing*; dluž. *marketing*; pol. *marketing*; maď. *marketing*; sln. *marketing*; ch. *marketing*.

angl. *server* > něm. *Server*; č. *server*; slk. *server*; hluž. *serwer*; dluž. *server*; pol. *server*; [maď. *kiszolgáló*]; sln. *server*; ch. *server*.

angl. *shirt* > něm. *Shirt*; [č. *tričko*, tj. z fr.]; [slk. *tričko*]; hluž. *T-shirt*; dluž. *shirt*; pol. *t-shirt* [ale též *koszulka (z krótkimi rękawami)*]; [maď. *trikó*]; [sln. *majica (s kratkimi rokavi)*]; [ch. *majica*].

angl. *show* > něm. *Show*; č. *show*; slk. *šou*; hluž. *show*; dluž. *show*; pol. *show*; maď. *show*; sln. *šov* [též *zabavnoglasbena prireditev*]; ch. *šou*.

angl. *spot* > něm. *Spot*; č. *spot*; slk. *spot*; hluž. *spot*; dluž. *spot*; pol. *spot*; maď. *spot*; sln. *spot*; ch. *spot*.

angl. *team* > něm. *Team*; č. *tým*; slk. *tím*; hluž. *team*; dluž. *team*; pol. *team*; maď. *team*; sln. *tim*; ch. *tim*.

angl. *teenager* > něm. *Teenager*; č. *teenager*; slk. *tinedžer*; hluž. *teenager*; dluž. *teenager*; [pol. *nastolatek*]; maď. *teenager*; [sln. *najstnik*]; ch. *tinejdžer*.

2.3 SLAVISMY

Zatímco germanismy, galicismy a anglicismy se do jazyků střední Evropy šířily s expanzí německé kultury a etnika jako prvek adstrá-

tový, slavismy (tj. prvky převzaté ze slovanských dialektů a jazyků) byly často prvkem substrátovým, který místy pozměňoval původní rysy expandujícího jazyka.

2.3.1 Slavismy v maďarštině

Tento fakt platí především pro maďarštinu. Maďaři, kteří expandovali do Podunají na přelomu 9. a 10. století a kteří dočasně velmi ovlivnili život v celé střední Evropě (zejm. rozvrácením hospodářství a světské i církevní správy na většině území Velkomoravské říše), asimilovali značné množství slovanského obyvatelstva, jež bylo jazykově i kulturně podobné dnešním Slovákům a Slovincům. S postupným přijetím zemědělského způsobu života a křesťanství se do maďarštiny, jazyka, který převrtil původní slovanské dialekty, dostalo několik set slovanských termínů. Toto množství bylo v dalších staletích ještě rozšířeno do té míry, že podíl slavismů v základním lexiku dnešní maďarštiny přesahuje 15 %.¹⁰⁷

Za více než tisíc let maďarsko-slovanského sousedství a prolínání v maďarštině zdomácněly např. tyto slavismy: *asztal* „stůl“ (< *stolъ), *barát* „mnich“ (< *bratъ „bratr“), *beszéd* „řeč“ (< *besěda „společné posezení“), *csata* „boj“ (< *četa „skupina lidí“), *csütörtök* „čtvrtek“ (< *četvrtъkъ), *drága* „drahý“ (< *dragъ), *galuska* „knedlíček“ (< *haluška; z polštiny), *garmada* „hromada“ (< *gramada), *gatya* „kalhoty“ (< *gaťa), *gazda* „hospodář“ (< *gospoda), *gerenda* „trám“ (< *gręda, srov. č. *hřad* „bidlo v kurníku“), *golyva* „vole, struma“ (< *glíva), *gomolya* „tvaroh“ (< *gomola), *gorond* „písečná duna na dolním toku řeky“ (< *grōdъ, srov. *hrúd*), *harang* „zvon“ (< *gornъ „pohřební zpěvy“), *haraszt* „chrastí“ (< *chrastъ), *ispán* „župan, královský úředník“ (< *županъ), *kacsá* „kachna“ (< *kača), *király* „král“ (< *korľ, resp. *kraljъ), *komornyik* „komorník“ (< *komornik), *kotor* „rýpat se“ (< *kutati; souvisí asi s něm. *kutten*), *kulcs* „klíč“ (< *kľučъ), *ladik* „loďka“ (< *lodьka), *lapát* „lopata“ (< *lopata), *lóca* „lavice“ (< *lavica), *munka* „práce“ (< *mōka „muka“), *oszlop* „sloup“ (< *stьlpъ), *pálca* „palice“ (< *palica), *paraszt* „sedlák“ (< *prostъ

107 Rekonstrukce původního slovanského dialektu z území dnešního Maďarska – Richards (2003). Kultura panonských Slovanů před příchodem Maďarů – Sós (1973). Jazyková situace v Uhersku kolem r. 1000 – Benkó (2000) a Kiss (2000).

„prostý, obyčejný“), *parlag* „pole, které po určitý čas leží ladem“ (< *prělogъ), *patak* „potok“ (< *potokъ), *pelenka* „plínka“ (< *pe-lenъka), *pesztonka* „chůva“ (< *pěstunъka), *pince* „sklep“ (< *pivnica), *puszta* „step“ (< *pustъ „pustý“), *répa* „řepa“ (< *rěpa), *sapka* „čapka“ (< *čapka; kulturní europeismus, srov. lat. *cappa*), *szabad* „svo-bodný“ (< *svobodъnъ), *szecska* „sečka, řezanka“ (< *sečъka), *szemét* „smetí“ (< *smetъ), *szent* „svatý“ (< *světъ), *szilva* „švestka“ (< *sliva), *szíta* „sító“ (< *sito), *szolga* „sluha“ (< *sluga), *szomszéd* „soused“ (< *spsědъ), *tészta* „těsto“ (< *těsto), *tiszta* „čistý“ (< *čistъ), *udvar* „dvůr“ (< *dvorъ), *vitéz* „hrdina, rytíř“ (< *vitędzъ) a *vajda* „vůdce“ (< *vojevoda).¹⁰⁸

Slovansko-maďarské jazykové kontakty byly přirozeně silné i v celých pozdějších dějinách maďarštiny. Zvláštní kapitolu v nich představuje kontakt s češtinou a s českou kulturou, jehož prvotním vyjádřením byla *Husitská bible* (maď. *Huszita biblia*), první překlad biblického textu do maďarštiny, který před polovinou 15. stol. pořídili maďarští studenti pražské univerzity. Po krátkou dobu, vy-mezenou dobou panování krále Matyáše Korvína a za posledních Jagellonců na českém trůně (tj. ve 2. polovině 15. století a na začátku 16. století), fungovala čeština také jako diplomatický jazyk v budín-ské královské kanceláři, v níž působilo také několik českých huma-nistů (např. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a Jan z Rabštejna).¹⁰⁹

2.3.2 Slavismy v německých dialektech

V daleko menší míře než do maďarštiny pronikaly slavismy do ně-meckých dialektů, jejichž nositelé expandovali do Polabí a Pobaltí sice už od 8. století, ale jejichž expanze dostala systematický ráz až počínaje 11. stoletím.

Na rozsáhlých územích severozápadně od českých hranic, která jsou dnes osídlena z naprosté většiny Němci, sídlily až do 12. století celkem kompaktně kmeny Polabských a Pobaltských Slovanů, které

108 Lexikální slavismy v maďarštině – Kniezsa (1974) a údaje ve čtyřsvazkovém historicko-etymologickém slovníku maďarštiny (ed. Benkő 1967–1984).

109 Dějiny česko-maďarských kulturních kontaktů – Pražák (2002). *Husitská bible* – Horváth (1994). Řadu českých listin, formulovaných v Uhrách, otiskují (translite-rovaně) Š. Kniezsa a P. Király (1952).

byly po jazykové stránce blízké dnešním Polákům, Lužickým Srbům a Čechům. Tyto kmeny tvořily zřejmě tři kulturní a dialektové celky, tradičně vymezované pomocí etnonym Obodriti, Lutici a Srbové. Nejzápadněji, a vlastně už mimo areál střední Evropy v našem užším vymezení, byla položena oblast Obodritů, jejíž západní hranicí a zároveň hranicí slovanského osídlení dnešního Německa byla zřejmě linie sahající od Kielu, přes Neumünster a Alsteru až k Hamburku. Blíže k Čechám a k Polsku, západně od střední a dolní Odry, a tedy už na periférii střední Evropy v našem vymezení, leželo území Luticů. K Čechám pak bezprostředně přiléhalo území polabských Srbů, jejichž pokračováním jsou obě dnešní lužickosrbská etnika. V Podunají, v oblasti dnešního Bavorska a Rakouska, existovalo pak poměrně řídké slovanské osídlení, později smíšené s germánským. Mezi jednotlivými slovanskými kmeny byly ve starší době přirozeně plynulé přechody kulturní i jazykové, takže můžeme uvažovat např. o kontinuu srbsko-českém v severních Čechách nebo česko-slovinském v bavorském a rakouském Podunají, v obou případech doloženém hlavně místními jmény. Uvnitř tohoto území, jehož přírodní podmínky (lesy, bažiny, řeky, jezera) místy ztěžovaly obchodní i administrativní komunikaci, přetrvávaly zřejmě i ve staletích po příchodu Slovanů do střední Evropy (tj. po 6. století) ostrůvky germánského osídlení – kontinuálně a ve větší míře asi v dnešním Durynsku, místy ve Slezsku, zcela určitě též v Bavorsku a v rakouských zemích.¹¹⁰

Germanizace Obodritů, Luticů a částečně též Srbů probíhala asi mírněji, plynuleji a dlouhodoběji, než by se zdálo např. z líčení dobových kronik, které vyprávějí často o „vyhubení“ celých slovanských kmenů a vylištění krajiny – takto vyznívá např. líčení Thietmara (975–1018), biskupa v Merseburku, ještě více pak záznamy ve čtvrté knize kroniky Adama Brémského (zemřel mezi l. 1080 a 1085)

---

110 O dějinách Slovanů na území dnešního Německa informuje asi nejlépe kompendium, vydané J. Herrmannem (1985). Kompaktní slovanské osídlení sahalo v raném středověku podle L. Niederleho (1927, s. 75) přibližně k linii dané dnešními městy Kiel, Neumünster, Alster, Hamburg – od této linie na západ ležely už jen jednotlivé osady, které byly germanizovány asi nejdříve. Charakteristika slovanských dialektů na území dnešního Německa – Eichler (1998), Holzer (1999). Pokus o vymezení někdejší česko-slovinské (resp. západoslovansko-jihoslovanské) hranice v dnešním Rakousku (na základě zhodnocení toponymického materiálu) – Kronsteiner (1974). Slovanská toponyma v Dolním Rakousku a v Podunají – Kronsteiner (1973; 1980); Newerkla (2006).

a nejvíce asi příběhy zaznamenané v *Kronice Slovanů* od Helmolda (asi 1120 – po 1177), faráře v Bosau. Křesťanští misionáři, kteří na území kmenových svazů Obodritů a Luticů přicházeli nejpozději od 8. století, se sice místy setkávali s odporem a v celé této rozsáhlé oblasti byla svedena řada bitev (protože místní slovanská knížata v misijní činnosti právem viděla politický akt), ale vlastní zanikání slovanské kultury a jazyka probíhalo většinou po několik generací, místy až po několik staletí. Na rozdíl od ideologických doktrín z 20. století neusilovalo šířící se křesťanství ani šířící se politická moc německých vládců o zničení slovanské kultury a jazyka (nebo dokonce jejich nositelů) a podle možnosti se zdejšími podmínkami přizpůsobovaly v zájmu větší efektivity misijních a politických snah. Misionáři přicházeli na pohanská území s alespoň základní znalostí slovanských dialektů, v nichž měli někdy zformulována (kromě základních modliteb, textu vyznání víry a textů nutných ke zpovědi a křtu) také misijní kázání. Je možno tedy s licencí říci, že právě v dialektech Pobaltských a Polabských Slovanů vznikla i jistá „literatura“ – to spolu s dalšími jevy, které provázely šíření křesťanství a mj. i šíření základní terminologie řecko-latinského původu, dokládá ve své kronice merseburský biskup Thietmar:

„[Merseburský biskup Boso] sepsal Boží slovo ve slovanském jazyce, aby mohl sobě svěšené duše snáze poučovat. Žádal je, aby zpívaly *kyrie eleison*, a vysvětlil jim jeho význam. Ti zlotřilci to však zesměšnili a zkomolili na *ukrivolsa*, což v naší řeči znamená ‚v křoví stojí olše‘. Ačkoli se je pokoušel opravovat, tvrdili: ‚Tak to říkal Boso.‘“¹¹¹

Praktický zájem o slovanské dialekty je však doložen jen u jednotlivců mezi misionáři – kromě zmíněného merseburského biskupa Bosa (zemřel 970) podporoval vzdělávání kleriků (ve škole v Magdeburku) ve znalosti slovanského jazyka také míšeňský biskup Benno (zemřel 1106) a slovansky psaná kázání si r. 1156 údajně vzal na

¹¹¹ Příhoda s recitováním *ukrivolsa* – Thietmar (2008, s. 72). Thietmarův popis kulturních styků německo-slovanských – Guth (1988); srov. též ed. Helmoldovy kroniky (2012).

misii k Obodritům také altenburský biskup Bruno. Žádná památka na tyto jazykové akty se však nezachovala – jejich poslední stopou mohly být tzv. Magdeburské žaltářní glosy z 12. stol., zničené za druhé světové války.¹¹²

Příčinou zanikání slovanských dialektů v dnešním Německu tedy většinou nebyl násilný akt, ale dobrovolné přijetí rozvinutější hmotné i duchovní kultury, jejímž jednotícím znakem bylo užívání německých dialektů. Ačkoli bylo celé území Obodritů a Luticů, stejně jako území polabských Srbů, politicky podmaněno německými vládci už v polovině 12. století, byly slovanské dialekty např. jako jednací jazyk u soudu zakazovány až o více než sto let později – r. 1290 to bylo v Magdeburku, r. 1293 v Anhaltsku, r. 1300 obecně v Sasku, r. 1327 současně v Altenburku, Lipsku (Leipzig), v oblasti Plisenska (něm. Pleissenland; na pomezí Saska a Durynska) a v Zwickau a místy přetrvaly slovanské dialekty jako běžný zjev ještě déle. Např. v Míšni (něm. Meissen) byly dialekty místních Srbů, jak dosvědčuje kronika tak řečeného Dalimila, obvyklé ještě na počátku 14. století (u soudu bylo jejich užívání zakázáno až r. 1427). Podobně dlouho přežívaly slovanské dialekty v některých oblastech Meklenburska, kde např. v diecézi s centrem v Ratiboru (něm. Ratzeburg) bylo ještě v polovině 13. století několik desítek osad čistě slovanských, a také v oblasti mezi řekami Labem a Sálou, kde teprve ve 13. století (nejprve v okolí Jüterbogu) začalo převládat německé osídlení. Ve 14. století jsou zaznamenány zbytky Obodritů v jižní části okresu neuhauského (nyní Blekede) v Jabelheide a též v Schollähne a na Fehmarnu, dále na ostrově Rujána (Rügen), kde poslední osoba hovořící slovanským jazykem zemřela v r. 1404, a ještě mnohem později jsou doloženy zbytky lutického kmene Brižanů v okolí Pritzwalku (v severozápadním Braniborsku), kde je v 2. polovině 16. století dosvědčuje teolog, právník a kronikář Zacharias Garcaeus (1544–1586), podobně jako jsou zbytky Slovanů doloženy ve stejné době přímo ve městě Lübeck.¹¹³

112 „Slovanské knihy“ v misijní oblasti německých biskupů – Mareš (2000, s. 227); Frinta (1954, s. 28).

113 Christianizace Obodritů – Hoffmann (1998); Niederle (1927, s. 171–176).

Kromě značného množství Lužických Srbů, které od rané germanizace uchránila zřejmě i několikasetletá příslušnost jejich území k českému státu, se až do poloviny 18. století zachoval slovanský jazyk v odlehle venkovské oblasti Drawehn (Drevansko) východně od Lüneburgu v Dolním Sasku – poslední žena mluvící tímto jazykem („vendsky“, v místním jazyce *venstě*, něm. *wendisch*) zemřela r. 1756. Právě okolnosti, za kterých drevanská polabština zanikala a o kterých referuje Christian Hennig (1649–1719), farář ve Wustrowě (polab. *Wāstriiw*), v předmluvě ke svému *Vocabularium Venedicum* z r. 1711, poskytují nejspíš věrný obraz o zanikání slovanských dialektů kdekoli jinde (a kdykoli předtím) na území dnešního Německa a Rakouska (cit. podle Olesche 1989, s. 138, v překladu O. B.):

„Nyní tu mluví vendsky už jen několik starých lidí, kteří před svými dětmi nebo jinými mladými lidmi tímto jazykem nesmějí říct ani slovo – jinak by se jim vysmáli. Mladí lidé totiž cítí takový odpor vůči své mateřské řeči, že ji nechtějí ani slyšet, natož aby se jí učili.“

Na rozdíl od Maďarů v Podunají přicházeli němečtí kolonisté do Polabí a Pobaltí z regionů kulturně značně rozvinutých, a proto je jejich komunikativní potřeby vedly jen k přejímání takových termínů, které označovaly specifické fenomény obsazených území, a to jak přírodní, tak kulturní.

Dodnes fungují ve spisovné němčině tyto staré slavismy: *Bilch* „plch“ (< *pьlchъ), *Doline* „dolina“ (< *dolina), *Dolmetscher* „tlumočník“ (< *tlъmačъ, východního původu), *Dudelsack* „dudy“ (< *dudy), *Forst* „les“ (< *chrastъ), *Graupe* „kroupa“ (< *krupa), *Grenze* „hranice“ (< *granica), *Gurke* „okurka“ (< *ogurьka, asi řeckého původu), *Halunke* „holomek“ (< *holomъdecъ), *Jauche* „močůvka“ (< *jucha), *Klinke* „klika“ (< *klīka), *Kren* „křen“ (< *chrěňъ), *Kretscham* „hospoda“ (< *krъčьma), *Kummet* „chomout“ (< *chomъtъ), *Maline* „malina“ (< *malina), *Möhre* „mrkev“ (< *mьrky), *Nerz* „norek“ (< *norъky), *Peitsche* „bič“ (< *bičъ), *Petschaft* „pečetidlo“ (< *pečatъ), *Plinse* „palačinka plněná kompotem“ (< *blinc; je dodnes v hluž.), *Plötze* „plotice“ (< *plotvica), *Prahm* „pramice“ (< *pramъ), *Preisellbeere* „brusinka“

(< *brusnica), *Quark* „tvaroh“ (< *tvarogъ), *Quast* „štětka“ (< *chvostъ), *Reizker* „ryzec (druh houby)“ (< *ryzъkъ), *Schmetterling* „motýlek“ (< *metelъkъ), *Stieglitz* „stehlík“ (< *stegъlъ), *Trappe* „drop (druh ptáka)“ (< *dropъtъva „běhavý pták“), *Ukelei* „ouklej (druh ryby)“ (< *uklěja), *Zapfen* „čep“ (< *čepъ) a *Zeisig* „čížek“ (< *čizъkъ).¹¹⁴

Toto množství starých slavismů bylo podstatně rozhojňeno v těch oblastech, kde německá a slovanská etnika koexistovala po delší dobu, resp. po několik staletí. To platí zejm. pro oblast obou Lužic, pro západní oblasti dnešního Polska, pro jeho baltské pobřeží a zcela jistě i pro oblast někdejších českých Sudet. V německých dialektech těchto oblastí se porůznu vyskytovaly a vyskytují tyto slavismy: *Borufke* „borůvka“ (< asi pol. *borówka*), *Bradaize* „bradavice“ (< *bradavica, resp. dluž. *brodajca*), *Bulke* „houska“ (< pol. *bułka*), *Dese* „díže“ (< *děža), *Drosch* „droždí“ (< *droždiję, resp. hluž. *drożdże*), *Graupe* (< *krupa), *himpeien* „houpat se“ (< dluž. *hympaś*), *Jese* „jez“ (< *jězъ), *Kapse* „kapsa“ (< dluž. *kapsa*, to ale z lat. *capsa*), *kaupeln* „provozovat v malém směnný obchod“ (< *kupovati, může však souviset i s pozdně lat. *caupōnāri* „hokynařit“), *Komurke* „komůrka“ (< pol. *komórka*), *Kretscham* „hospoda“ (< *kъrčъma), *Krutsch* „skrček“ (< *kratъšijъ „kratší“), *Lusche* „louže“ (< *luža), *Mauke* „mouka“ (< pol. *mąka*), *Mure* „noční můra, strašidlo“ (< *mora), *Nusteln* „bidlo“ (< *nosidlo), *parig* „špinavý, ošklivý“ (derivováno z dluž. *para* „populiční špína“), *Pampuschen* „papuče“ (< pol. *papucie*), *Plauze* „plíce, břicho, žaludek“ (< *pluca), *pomale* „pomalu“ (< pol. *pomalu*), *Quas* „svátek, hostina“ (< *kvasъ), *Robot* „robota“ (< *robota), *Saupe* „představený obce“ (< *županъ), *schisskojenne* „to je lhostejné“ (< pol. *wszystko jedno*), *Schmetten* „smetana“ (< *sъmetana), *Schüprine* „kštice“ (< pol. *czupryna*), *Temnitz* „vězení“ (< *tъmъnica), *Tesack* „lovecký nůž“ (< hluž. *tesak* nebo č. *tesák*), *Warmo* „polévka z podmáslí“ (< dluž. *warmo*, k *wariś* „vařit“) nebo *Zille* „člun“ (< *čьlnъ).¹¹⁵

114 Přejímky ze slovanských jazyků v lexiku němčiny – Bielfeldt (1965); Brysz-Mladjenovic (1995); Müller (1995); Riecke (1997).

115 Na některé slovanské prvky ve východnějších dialektch němčiny a v němčině obecně upozorňoval už Wackernagel (1879, s. 164), který zmínil (asi dost odvážně) i možný vliv kulturně aktivních germanizovaných Slovanů, kteří se jako autoři textů podíleli na utváření norem němčiny (1879, s. 144, pozn. 88). Slavismy ve východních dialektch němčiny – Eichler (1965); Bellmann (1971).

Specifickou skupinu slavismů v němčině pak tvoří lexémy českého původu, užívané v běžně mluveném jazyce v Rakousku. Zdrojem těchto slavismů je hlavně běžně mluvený jazyk Vídně, v níž Češi tvořili na sklonku 19. století podstatnou část obyvatel města (odhad jejich počtu k r. 1910 se pohybuje mezi 100 000 do 500 000). Typické jsou zejm. výrazy *Kolatsche* (< *koláče*), *Slíwowitz* (< *slivovice*), *Powidl* (< *povidla*) a *Strizzi* „kuplíř, pasák“ (< *strýc*).¹¹⁶

Jakkoli německá etnika a jejich jazyk v obsazených částech střední Evropy dominovala a převažoval bilingvismus zdejších Slovanů nad bilingvismem Němců, vyskytují se i ve středověkých památkách německé literatury některé citáty ze slovanských jazyků, dokumentující jejich alespoň základní znalost v prostředí Němců. Tak např. v díle štyrského básníka Ulricha von Liechtenstein (asi 1200 až 1275) je zaznamenán text pozdravu, jímž protagonistu básně, převlečeného za bohyni Venuši, pozdravil 1. 5. 1227 v okolí Thörl-Maglern (sln. Vrata Megvarje) v Korutanech zdejší kníže Bernhard von Spanheim:

„Der fürste und die gesellen sin
mich hiezen willechomen sin
ir gruoz was gegen mir alsus:
„Buge waz primi, gralva Venus!“¹¹⁷

Kromě slovinštiny byla v německých básnických dílech z 13. století citována také čeština, jak ukazuje úryvek z básně Wernhera der Gartenaere, vzniklé někdy mezi l. 1250 a 1280 v Bavorsku či Rakousku:

„Zem vater sprach er: „Deu sal!“
zuo der muoter sprach er sâ
bêheimisch: „Dobraytrâ!“

116 Odhad počtu Čechů ve Vídni – Zöllner (1974, s. 443). Slavismy ve vídeňské němčině – Steinhauser (1978). Výskyt slovanských (českých) příjmení ve Vídni – Repp (1974).

117 V překladu: „Bůh vás opatruj, královno Venuše.“ *Mittelhochdeutsche Begriffsdatabank*. Universität Salzburg. On-line: <http://mhdadb.sbg.ac.at:8000/>. Nejstarší slovinské jazykové památky (tj. předreformační) – Mikhailov (2001).

Si sâhen beide einander an,
beide daz wîp und der man.¹¹⁸

2.3.3 Slavismy v židovských jazycích

Jen o málo dřív, než vznikla citovaná báseň Wernhera der Garten-aere, vrcholila v prostředí středoevropských Židů, jejichž centrem byla Praha se svou proslulou ješivou (židovskou vyšší školou), tendence k užívání češtiny jako pomocného jazyka při výkladu teologických pojmů z bible a talmudu. V židovské terminologii té doby byla čeština, která jinak fungovala jako běžně mluvený jazyk českých Židů, nazývána „jazykem kenaanským“ (תַּעֲנַנְךָ וְיִשְׂרָאֵל; tj. v aluzi na biblickou zemi Kenaan), a prestiž několika významných reprezentantů pražské ješivy jako duchovních autorit způsobila, že se češtiny v roli pomocného jazyka v teologických výkladech příležitostně užívalo i daleko za hranicemi českých zemí.¹¹⁹

V několika středověkých hebrejských rukopisech se do dnešní doby dochovalo celkem asi 200 českých glos, které mají výjimečně i charakter slovních spojení. Např. ve spisech francouzského talmudisty Josefa Ḳary (zemřel ve 30. letech 12. stol.) se vyskytuje celé české souvětí zapsané hebrejským písmem. Jde o překlad části starozákonního verše z knihy Jozue (1,18), analyzovaný a komentovaný v poslední době R. Dittmannem (2012c). Na prvním řádku níže uvádíme autentickou podobu textu v rukopise, který je nyní ve fondu Ruské národní knihovny v Petrohradě, na druhém řádku transkripci od R. Jakobsona a na třetím znění téže biblické pasáže v Českém ekumenickém překladu z r. 1979:

טוֹלִיקוּ בּוּדֵי סִטְטֵי אַנְמוֹסָא אִי נִיפְיָי

Tolíko buď státý a neměj s'a iné péci.

Jen buď rozhodný a udatný.

118 V překladu (od O. B.): Otcí řekl: „Deu sal!“ / A matce vzápětí zas / česky: „Dobrayrá!“ / Pohlédli jeden na druhého / oba – ta žena i její muž. On-line: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/13Jh/Helmbrecht/hel_meir.html.

119 Česko-židovské jazykové kontakty – zejm. u R. Dittmanna (2012a; 2012b) a v jednotlivých studiích in Bláha – Dittmann – Uličná, eds. (2013).

Od konce 13. stol. se Židé, žijící původně v relativně velké koncentraci v českých zemích, začali hojně stěhovat na severovýchod, do dnešního Polska, Běloruska a Ukrajiny. Jako jejich mateřský jazyk se v této době už definitivně etablovalo jidiš. Přes celkově germánský charakter své struktury obsahuje jidiš ve svém lexiku (vedle hebraismů) velké množství slavismů, z nichž některé již na první pohled pocházejí ze západoslovanského (tedy i středoevropského) jazykového areálu. Jsou to typicky termíny z oblasti rituální úpravy masa a jídla obecně, termíny označující prvky živé i neživé přírody a termíny příbuzenské. Za západoslavismy („středoeuropeismy“) v jidiš můžeme pokládat např. lexémy *bejneks* „baňka na pouštění žilou“ (srov. psl. **ban'ka*), *belme* „oční zákal“ (psl. *běľmo), *bejlik* „bílek“ (psl. *běľikъ), *dejže* „díže“ (psl. *děža), *khrejn* „křen“ (psl. *chrěńъ), *kikelechi* „sladké pečivo“ (asi podle psl. jména rostliny *kuklíkъ, přidávané do těsta), *klejt* „obchod“ (psl. *klěťb), *knihe* „část kravského žaludku“ (psl. *kniga), *kopite* „kopyto, ševcovský nástroj“ (psl. *kopyto), *kvejt* „květ“ (psl. *kvěťb), *ledvice* „ledvina“ (souvisí s psl. *lědvъja, *lědvъję*), *lopete* „lopaty“ (psl. *lopata), *mejre* „odměřený kus těsta“ (psl. *měra), *pijavkes* „pijavice“ (psl. *pijavica, *pijavъka*), *pleice* „ramena, plece“ (psl. **plet'e*), *prejdik* „přední část masa“ (psl. *prěďkъb), *serp* „srp“ (psl. *srpъb*), *sičke* „řezanka“ (psl. *sečъka), *sirovatke* „syrovátka“ (psl. *syrovatъka), *smetene* „smetana“ (*sъmetana), *stoler* „truhlář“ (psl. *stolarъb), *tate* „táta“ (psl. *tata), *trejbern* „tříbit, zbavovat nečistých částí“ (psl. *trěbiti), *večere* „večeře“ (psl. *večer'a*), *zejde* „děd“ (srov. psl. *děďb) a *zodik* „zadní část masa“ (*zadъkъb).¹²⁰

2.3.4 Další případy slovansko-německé konvergence

Několikasetleté úzké vztahy mezi Němci a slovanskými etniky však nezanechaly v lexiku němčiny stopy tak významné, jako jsou např. slavismy v maďarštině (viz sub 2.3.1) – přímé lexikální přejímky jsme v téměř úplném přehledu (alespoň pokud jde o lexémy, které fungují širěji než jen regionálně) uvedli výše. Slovanský vliv na němčinu je však – a to asi v míře větší než v případě lexikálních přejímek – patrný v oblasti frazeologie a syntaxe. Zejm. v rakouské němčině fungovaly

120 Přejímky ze slovanských jazyků v jidiš – Altbauer (2002); Steffen (2001).

kalky jako *auf Schwämme gehen* „jít na houby“ (místo obvyklejšího *Pilze suchen gehen*), *du bist von Mehl* „jsi od mouky“ (místo *du bist mit Mehl beschmutzt*), *ich gehe mich ausbaden* „jdu se vykoupat“ (místo *ich gehe baden*), *mir will sichs nicht* „nechce se mi“ (místo *ich habe keine Lust*) nebo *setzen wir sich* „posadme se“ (místo *setzen wir uns*). Na sklonku existence soužití Slovanů a Němců ve středoevropských státních útvech, kdy i pražská němčina (kdysi považovaná za vzor němčiny kultivované) stagnovala, charakterizoval tento kód známý polyglot a filolog P. Eisner takto:¹²¹

„Řekl bych vůbec, že t. zv. rakouská němčina děkuje za četné ze svých zvláštností a úchylek od spisovného usu říšskoněmeckého prolínání českých (a jiných slovanských) idiotismů do německé mluvy lidové, vojenské, úřední až nahoru do stavovského argotu feudálního (lze to doložit z německé beletrie v Rakousku vzniklé od Ebnerové-Eschenbachové až do Meyrinka).“

2.3.5 Bohemismy v polštině

Vzrůstající mezinárodní prestiž českého království za posledních Přemyslovců a vysoká kulturní úroveň českých zemí stála v pozadí expanze češtiny do Slezska a přilehlých oblastí dnešního Polska. Vliv češtiny na polštinu byl výrazný už v raném středověku, kdy byla z českých zemí organizována christianizace Polska. Do polštiny v této době pronikly tyto bohemismy, resp. kulturní europeismy zprostředkované do českých zemí němčinou a do Polska pak češtinou: např. *anioł* (staropolsky *anjel* ze stč. *anjel* – pod vlivem lat. výslovnosti), *arcybiskup*, *biskup*, *diabeł* (pův. *dyjaboł*, z lat. *diabolus*), *dziekan* (z lat. *decānus*), *chrzest* (pův. *krzest*, podoba s *ch-* převládla až v 18. stol.), *jałmużna*, *kapłan*, *klasztor* (možná z moravské češtiny či ze slovenštiny, kvůli *-o-*), *kościół*, *krzyż*, *mnich*, *msza* (starší, přejato už asi v době Velkomoravské říše), *ofiara* (ze stč. *ofěra*, to přes střhn. *opfer/e/* z lat. *opera*), *ołtarz*,

121 Četné příklady slovansko-německých interferencí v lexiku a frazeologii jsou v Berankově (1970) atlase sudetoněmeckých dialektů. Velmi složitou jazykovou situaci českých Němců v posledních desetiletích jejich pobytu v českých zemích dokumentuje jazykové povědomí a chování spisovatele F. Kafky – Nekula (2000; 2001; 2002 a zejm. 2003). Citát o slavizovanosti rakouské němčiny – Eisner (1933, s. 315).

oplatek (ze stč. *oplatek*, to přes bavorské *oplāta* z lat. *oblāta*), *pacierz* „text modlitby k opakovanému odříkávání“ (ze stč. *páteř*, to z lat. *Pater [noster]* „Otče [náš]“), *papież, pop* „kaplan“, *post* „půst“, *pralat* „církvní hodnostář“ (z lat. *praelātus* „vynesený před jiné“), *proboszcz* „představený“ (z lat. *praepositus*), *przeor* „převor“ (z lat. *prior* „první“), *żegnać* aj.

Lexikální i syntaktické bohemismy se do polštiny dostaly mj. prostřednictvím překladu bible – polský překlad byl na starším překladu českém, jak ukázali zejm. S. Urbańczyk a Z. Stieber, ve svých prvních redakcích závislý. Navíc čeština často v případě, že se autor konkrétního staropolského textu rozhodoval, zda užije formu původu velkopolského nebo malopolského, plnila roli arbitra. Vybírána byla ta forma, která se shodovala s českou. Velký význam při šíření bohemismů do sousedních jazyků mělo přirozeně i husitství, včetně „spanilých jízd“ husitských vojsk do okolních zemí, a především prosazování češtiny jako administrativního jazyka ve Slezsku, které bylo tehdy (celé) zemí Koruny české.¹²²

Bohemismy se vyskytují u mnoha polských autorů, zejm. v 16. století – jsou velmi hojné např. u Biernata z Lublinu (asi 1465 – asi 1529), Jana z Koszyczek (před 1490 – 1526), u Marcina Bielského (1495–1575), v tzv. modlitební knížce sestry Konstance (16. stol.), u Jendrzeje Glabera z Kobylna (asi 1500 – asi 1572), Jana Seklucjana (asi 1510 – 1578), Grzegorza Pawła z Brzezin (asi 1526 – 1591) nebo u Mikołaje Reje (1505–1569). Jejich charakteristickým rysem je to, že konzervují mnohé fonologické rysy češtiny, jako např. nepřítomnost nosovek a polské přehlásky *e > o* a *ě > a*, přítomnost skupin *trat*, *tlat* místo pol. *trot*, *tlot*, přítomnost hlásky *h* aj.

Čeština poskytla polštině nejen nové lexémy (jednak z okruhu náboženské terminologie, jednak šlechtického života a vojenství), ale ovlivnila i sémantiku a kolokabilitu některých výrazů, které již byly v polštině přítomny dříve, např.: *baranek Boży* „zástupné označení pro Spasitele“ (z lat. *Agnus Dei*), *dzień sądny* „soudný den“, *dzie-*

122 Vztah *Biblii królowej Zofii* k soudobým českým biblím (mj. k *Biblii olomoucké*) – Urbańczyk (1946), Kyas (1953; 1955; 1997, s. 120–123). Čeština jako arbitr při výběru variantní jazykové formy – Stieber (1950, 1955). Užívání češtiny v administrativní komunikaci ve Slezsku – Havránek (1998 [1939]), Krafl (2003). Ohlas husitství v střední Evropě – Mikulka (1992).

sięcioro przykazanie „desatero přikázání“, *hakownica* „hákovnice, ruční palná zbraň s hákem“, *harcować* „útočit“, *hasło* „heslo“ (možná přejato přímo ze střhn.), *hejtman*, *herold* „osoba určená k vyhlásování zpráv“ (stč. *herolt*), *hufnica* „palná zbraň pro střelbu na houf, na zástup nepřátel“, *chrzciciel* „kdo křtí“ (pův. *krzciciel*), *jelca* „držadlo meče“, *kolba* „rytířské klání“, *koncerz* „krátký meč“ (stč. *končíř*, asi tureckého původu), *kropierz* „ozdobná pokrývka na koně“, *kusza* „kuše“, *łebka* „helma“, *łotr* (zde i ve stč. mělo ještě hanlivější význam než ve střhn., kde bylo *lotter* „ničemný“), *mać duchowna* „zástupné označení pro Marii“, *małżeństwo* „manželství“ (staré hybridní slovo germánsko-slovanské), *marnotratny*, *modła*, *niemy grzech* „němý hřích, tj. takový, o kterém nemá ani kněz kázat, aby k němu nesvedl své posluchače“, *pawęza* „velký štít“, *piszczała* „palná zbraň“, *plac* „volné prostranství“, *pokryciec* „pokrytec“ (kalk podle řecko-latinského *hypokrita*), *posadka* „dislokovaná vojenská jednotka“, *przyłbica*, *puklerz* „vypouklý okrouhlý štít“, *rucznicą*, *śmiertelny grzech*, *smilstwo*, *sprawiedlny*, *straceniec* „člověk stížený klatbou, vyhnanec“, *świętość*, *świętynia*, *świętokradca* „svatokrádežník“, *szrank* „závora“, *taraśnica* „obléhací dělo“, *zwoleńnik* „kdo byl vybrán, zvolen“.¹²³

Česká kultura a jazyk byly v prostředí polské aristokracie po jistou dobu vysloveně módní záležitost, jak ve své známé knize *Dworzanin polski* dosvědčuje Ł. Górnicki (1639, s. 45; přel. O. B.):

„...[dvořan], třebaže ani nebyl přímo v Čechách, ale jen jednou jedenkrát překročil slezské hranice, ten když se vrátí, nechce už mluvit jinak než česky: a ví Bůh, jaká je to čeština. Když mu řekneš, aby mluvil svým jazykem, hned se vymlouvá, že zapomněl, nebo že se mu jeho přirozený jazyk zdá jakýsi hrubý, a aby to dokázal, vytáhne nějaké staropolské slovo z Bogarodzice a srovná je s nějakým hladkým českým slůvkem, to aby ukázal hrubost svého jazyka a půvab jazyka cizího.“

123 Siatkowski (1996). Lexikografické zpracování bohemismů v polštině – Basaj a Siatkowski (2006).

Od konce 16. stol. příliv bohemismů slábl, pozdější přejímky jsou už velmi řídké (např. *lump, masarz, pawlacz, robot, spolegliwy, styki*).

To však neplatí v areálu velmi intenzivního polsko-českého kontaktu v nejjihnější části Horního Slezska a zejm. v tzv. česko-polském smíšeném pruhu na území dnešní České republiky. Zdejší polsko-české lexikální shody lze však často vyložit také jako polské archaismy, zachované na okraji polskojazyčného území – ve zdejší běžně mluvené polštině fungují např. lexémy *asi* „asi“ (pol. *chyba*), *borówka* „borůvka“ (srov. obecně pol. *czarna jagoda*), *dzierzycy* „držet“ (pol. *trzymać*), *dycki* „vždycky“ (pol. *zawsze*), *kapsa* „kapsa“ (pol. *kieszeń*), *koto* „jízdni kolo“ (pol. *rower*), *kurzić* „kouřit“ (pol. *palić*), *mineralka* „minerálka“ (pol. *woda mineralna*), *naopak* „naopak“ (pol. *na odwrót*), *podarzić sie* „podařit se“ (pol. *udać się*), *podziwać się* „podívat se“ (pol. *popatrzeć*), *poływka* „polévka“ (pol. *zupa*), *prawić* „pravít (archaicky)“ (pol. *mówić*), *przesnie* „přesně“ (pol. *dokładnie*), *rybierz* „rybář“ (pol. *rybak*), *rychli* „rychleji“ (pol. *prędzej*), *sice* „sice“ (pol. *wprawdzie*), *sio-trzynica* „sestřenice“ (pol. *kuzynka*), *szpatnie* „špatně“ (pol. *źle*), *wubec* „vůbec“ (pol. *wcale*), *wyrch* „vrch“ (pol. *wierzch*), *zadni* „zadní“ (pol. *tyłny*) a *zdrzadło* „zrcadlo“ (pol. *zwierciadło*). Shody jsou přirozeně i ve frazeologii (*dać se pozor* „dávat pozor“ proti pol. *uważać*), v užívání přechýlených tvarů (*pani profesorko* proti pol. *pani profesor*) a v rodové příslušnosti slov cizího původu (*adresa, banka, bynżyn, witamin* se na polsko-českém pomezí rodově shodují s češtinou).¹²⁴

2.3.6 Bohemismy v lužických srbštinách

Podobně jako tomu bylo v polštině, i do obou lužických srbštin (a zejm. do horní) některé bohemismy pronikly už v rané době (spolu s christianizací) a další pak ve staletích, kdy byla Lužice součástí českého státu. Český vliv v lužických srbštinách však nebyl tak výrazný jako v případě polském, a to i přesto, že až do 13. století existovalo česko-lužickosrbské jazykové kontinuum v oblasti Míšeňska a Žitavska (podobné česko-polskému kontinuu, které na severovýchodní Moravě a ve Slezsku existuje dodnes). Teprve ně-

¹²⁴ Současný stav běžně mluveného jazyka Poláků na českém Těšínsku – Raszka (2009) a dále zejm. Bogoczová (1996; 2003).

meckou kolonizací ve 13. století bylo toto kontinuum narušeno, a to i uvnitř české kotliny, kde snad sídlily také některé okrajové srbské kmeny, mezi něž jsou někdy počítáni také čeští Děčané a Pšované. Ke zjevným bohemismům v horní lužické srbštině patří např. *bohosłowc, hrěch, kazanje, mandžel, miłosć, pokora, smilować so, swědomje, štwórtk, tydžeń a zbor* „pěvecký sbor“.¹²⁵

Ve 14. až 17. století náležela obojí Lužice k českému království – i při vědomí, že „český“ v tomto případě nemusí znamenat „českojazyčný“, lze konstatovat, že právě příslušnost Lužice do jednoho státního celku s dalšími zeměmi, které byly osídleny převážně Slovany, hrála důležitou roli v přetrvání existence lužickosrbské kultury a jazyka až do současnosti, a to i přes významný germanizující faktor, jímž byl hospodářský spolek tzv. Šestiměstí (Hexapolis), tvořený Budyšínem (něm. Bautzen), Zhořelcem (Görlitz), Kamenecem (Kamenz), Lobavou (Löbau), Lubání (Lubań v dnešním Polsku) a Lobavou (Löbau).

Především v 16. století, kdy lze počítat s relativně kompaktním srbskojazyčným osídlením na lužickém venkově a též kolem Míšně, Pirny, Eilenburgu a Wurzeny, byly i jazykové vazby Lužických Srbů k Čechům zvláště silné, jak ukazuje zachovaný text přísahy městské rady v Budyšíně asi z r. 1532:

„Ja přisaham Bohu a našemu nejgnadnejšemu knjezu, knjezu (...), krali českom a jeho gnadě dědicuom a všicknym potomnym kraluom českim, bürgermajstru a radě tohoto města Budyšina věrny, poslušny a poddany bejć.“

Po jazykové stránce jde o text v podstatě český, který nejspíš neodráží skutečnou podobu tehdejší administrativní komunikace v Lužici

¹²⁵ Česko-lužické kulturní a jazykové kontakty v minulosti – Boháč (1993). Fonologické paralely mezi dialekty severovýchodočeskými a sousedními jižními dialekty lužickosrbskými (kolem Lübau) – Valenta (1997). Na dialektové podobnosti češtiny a lužické srbštiny upozorňuje už A. V. Šembera (1864, s. 8). Analýza slovanských toponym v údolí Labe na česko-německém pomezí (z hlediska fonologického) – Eichler (2009). Česko-lužickosrbská jazyková hranice v předkolonizační době – Muka (1904), Schwarz (1927; 1931, s. 247). České a srbské kmeny v oblasti Čech – Turek (1952, s. 37). Výčet bohemismů (někdy však diskutabilních) v lužické srbštině – Frinta (1954). Srov. k tomu recenzi H. Schustera-Šewce (1957).

– právě proto, že jde o přísahu, a tedy text exkluzivní (navíc o přísahu českému králi), lze předpokládat, že jeho počestěný ráz měl funkci symbolickou. Na sklonku 16. století vznikl nejstarší překlad Nového zákona do lužické srbštiny – překlad z r. 1584 od M. Jakubici byl vyhotoven podle německého překladu Lutherova, ale zároveň byl silně závislý též na textu českém (český překlad Jana Hada z r. 1545), ke kterému Jakubica trvale přihlížel a z něhož přejímal jednak česká slova, která v lužické srbštině nikdy nebyla, jednak některé nepřesné překlady biblických veršů. Silný český vliv se projevoval i v lužickosrbských textech z doby mnohem pozdější – typicky např. v textech zakladatele evangelické varianty horní lužické srbštiny M. Frencela (1628–1706). Česko-lužickosrbský jazykový kontakt celkem nepřerušeně probíhal až do nové doby – s kulturní emancipací českého národa v 2. polovině 19. stol. ještě zintenzivněl a projevil se mj. i v inspiraci lužickosrbského národního a jazykového obrození v 19. století obrozením českým.¹²⁶

2.3.7 Čeština v německojazyčných zemích

Úpadek prestiže českého království i českého jazyka po r. 1620 a zejm. konfesijní a etnické proměny, které ve střední Evropě nastaly za třicetileté války a po ní, znamenaly ve svých důsledcích opětovné posílení vlivu němčiny na slovanské jazyky střední Evropy a na maďarštinu. Němčina byla v tomto období (vedle latiny) zvláště silným faktorem, formujícím podoby jednotlivých národních jazyků, které fungovaly spíše jen jako pomocné kódy „pro styk s lidem“.¹²⁷

Nepřímé svědectví o jazykových kontaktech této doby přináší známé dílo Hanse Jakoba Christoffela von Grimmelshausen (1622–1676) v ličení, jak byla jeho hlavní postava před branami města Hanau v Hessensku zajata oddílem Krobotů (tj. Chorvatů, ale vlastně Čechů). Text uvádíme nejdříve transliterovaně podle jeho

126 Přísaha budyšínské městské rady – ed. Schuster-Šewc (1967, s. 33). Jakubicova česká předloha a bohemismy v jeho překladu – Kyas (1964), Jenč (1998–99). Bohemismy u M. Frencela – Jenč (1999b). Vývoj lexika v horní lužické srbštině od 18. stol. do počátku 20. stol. – Jentsch (1999).

Zejm. k novějším česko-lužickosrbským kontaktům – Měškank (2001). České vzory lužickosrbského jazykového obrození – Siatkowska (2007). Vliv češtiny na současnou horní lužickou srbštinu v oblasti stylové diferenciacie – Vykypěl (2010).

127 Stav češtiny v 18. stol. na materiálu administrativních dokumentů – Berger (1999b).

německého vydání z r. 1669 (Grimmelshausenovu citaci českých vět vyznačujeme kurzívou) a teprve pak v novodobém českém překladu:

„Zwar ftunden fie erfilich im Zweifel, ob fie mich mit nehmen wolten oder nicht? Biß endlich einer auff Böhmifch sagt: ‚*Mih weme daho Blafna febao, bo we deme ho gbabo Oberfto wi.*‘ Dem antwort ein anderer: ‚*Prfchis am bambo ano, mi ho nagonie poßfdeime, wan rofumi niemezki, won bude mit Kratoek wille febao.*‘“

„Byli sice zprvu na rozpacích, mají-li mne také vzít, ale pak jeden z nich po česku řekl: ‚Vezměme toho blázna s sebou, zavedeme ho k panu obristovi.‘ Jiný mu odpověděl: ‚Přisámboh, ano, posadíme ho na koně. Obrist rozumí německy, bude z něho mít kratohvíli.‘“

Zatímco výše ilustrované jazykové kontakty mezi němčinou a slovanskými jazyky měly charakter epizodní, v prostředí habsburské monarchie představovaly tyto kontakty i v době po r. 1620 důležitý faktor, který ovlivnil i podobu komunikačně dominující němčiny. Rakouská němčina získala, mj. díky svému slovanskému (a také maďarskému) „kontextu“, některé charakteristické vlastnosti, patrné dodnes.¹²⁸

Specifický, i když z hlediska dějin obou jazyků opět spíš marginální případ jazykového kontaktu mezi češtinou a němčinou vznikl v prostředí českých pobělohorských exulantů, jejichž nejvýznamnější centra se po r. 1621 vytvořila v Sasku (Drážďany, Pirna, Zwickau, Žitava). Čeština zde po několika generacích žila i jako jazyk literární tvorby, jejíž jazyková úroveň byla už po několika desetiletích narušena právě pozvolným vtroušováním německých prvků (a také českých dialektových nebo jednoduše defektních). Také čeští exulanti v malé míře přispěli k upevnění slovanské (zejm. lužickosrbské) složky v lexiku místních německých dialektů.¹²⁹

128 Grimmelshausen (1669, s. 178). Český překlad – Grimmelshausen (1951, s. 114). Srov. rozsáhlý lexikální materiál u Steinhausera (1974) a starší poznámky H. Schurhardta (1883).

129 Vliv němčiny na podobu jazyka v textech českých pobělohorských exulantů – Kosek (2007; 2008a; 2008b). Srov. též interference mezi němčinou a češtinou, zejm.

2.3.8 Bohemismy ve slovinštině

Mnohem pozdějšího původu než bohemismy v polštině a lužických srbštinách (a než je vrstva slavismů v němčině), je vrstva bohemismů ve slovinštině a chorvatštině, kam byly výrazy, potřebné pro rozvoj administrativy v domácím jazyce (ne tedy v němčině a maďarštině) a také termíny využívané ve vědě, publicistice a při běžné komunikaci v prostředí slovinské a chorvatské kulturní elity, přejímány až v průběhu 19. století a zejm. na jeho sklonku.¹³⁰

Velkou část bohemismů ve slovinštině užíli poprvé ve svém díle M. Ravnikar, P. Dajnko, F. Metelko a U. Jarnik, kteří částečně čerpali z díla J. Dobrovského, a asi nejvíce bohemismů, rovněž s využitím děl všech těchto obrozenců, uvedl do slovinštiny jednak ve svém slovníku z r. 1833 Anton Murko, jednak M. Cigale ve svém slovníku odborné terminologie pro střední školy z r. 1880. Některé bohemismy byly úzce spjaty s dočasným rozkvětem slovinského Sokola. Dodnes jsou relativně stále v užívání tyto přejímky z češtiny, které jsou vesměs i ve svém nynějším lexikálním významu shodné s češtinou: *bradlja* „bradla“, *dojem*, *dovoliti*, *dovtip*, *geslo*, *gmota*, *kolek*, *lepenka*, *naboj*, *nabožen*, *načelník*, *nazor*, *nazoren*, *odpor*, *pehota*, *pivo*, *pivovar*, *plin* „plyn“, *podel* „podlý“, *posadka*, *prevrat*, *pribor*, *prispevati*, *rakev*, *raznožka*, *sadra*, *slog* „sloh“, *smer*, *smernica*, *stavka*, *tlak*, *tovarna*, *urad*, *usmeriti*, *ustava*, *veda*, *vlak*, *vodik*, *vzajemen*, *znamka* a *žezlo*.

Užívání bohemismů ve Slovinci obývané části Rakouska-Uherska bylo podpořeno též přítomností řady českých úředníků, kulturních pracovníků a podnikatelů – r. 1897 byla mj. založena Lublaňská úvěrová banka, ve které měla hlavní kapitálový podíl česká Živnobanka. Ve prospěch zavádění bohemismů působil i slovinský jazykový purismus, jehož představitelé usilovali o poslovanštění mnohých kulturních europeismů – úspěšnost nově vytvořených výrazů typu *žvr-*

---

v lexiku a syntaxi (slovosled, infinitivní konstrukce, posesivnost), na materiálu současných českých periodik vycházejících ve Vídni – Vojtová (1999).

130 Mezi vlivy češtiny je třeba počítat i inspirační působení českého diakritického pravopisu na tzv. gající a další systémy a samozřejmě i vliv předchozího českého pravopisu spřežkového – Frinta (1998 [1939]).

golišče (místo *klavír*), *razpočinica* (místo *žemlja*) nebo *pocestnica* (místo *tramvaj*) byla daleko menší než úspěšnost přejímek z češtiny.¹³¹

2.3.9 Bohemismy v chorvatštině

Podobně motivováno bylo přejímání z češtiny i v prostředí chorvatském. Bohemismy sloužily často jako alternativa za výrazy německého, maďarského nebo i srbského původu. Většinu bohemismů uvedl do chorvatštiny ve svém slovníku přírodovědec Bogoslav Šulek (1816–1895), jenž byl mj. absolventem evangelického lycea v Bratislavě, stoupencem filologických názorů J. Kollára a též přesným chorvatským protějškem českého J. Jungmanna. Šulekův *Njemačko-hrvatski rječnik* z l. 1850–1859 v mnoha rysech připomínal o dvacet let starší *Česko-německý slovník* Jungmannův a uvedl do chorvatštiny – v zájmu jejího puristicky proponovaného sblížení s ostatními slovanskými jazyky – řadu bohemismů. Těmito bohemismy zároveň B. Šulek doplnil starší vrstvu bohemismů typu *časopis*, *okolnost* nebo *učinak*, které se v západní části Balkánu ujaly už dříve (alespoň přechodně), zejm. přičiněním Chorvata I. Mažuraniće (1814–1890) a Slovince J. Drobniće (1812–1861), stoupenců starší, sjednocující varianty slovanského národního hnutí na Balkáně, tj. ilyrismu. Třetí, poslední vlna bohemismů v chorvatštině je spojena opět s B. Šulekem a s jeho úsilím o vytvoření chorvatské odborné terminologie v 70. letech 19. stol.

Relativně časté jsou v chorvatštině tyto bohemismy: *bajoslovan*, *bodar* „bodrý“, *časopis*, *dojam*, *dostatan*, *dostaviti*, *dražba*, *kisik*, *kopačka*, *ličilo*, *naklada*, *nakladnik*, *nježan*, *obrazac*, *obzor*, *odraz*, *ogavan*, *opetovati*, *pisanka*, *pištolj*, *ploha*, *podlost*, *pojam*, *poredak*, *povod*, *predio*, *prednost*, *prevaga*, *prijam*, *prirodopis*, *pronevjeriti*, *robot*, *slog*, *smjer*, *snimak*, *spis*, *stanovište*, *stranka*, *stroj*, *sustav*, *svjež*, *tlak*, *tlakomjer*, *uloga*, *ustav*, *ustroj*, *važnost*, *vlak*, *vodik*, *zbirka*, *zemljovid* (kalk podle *zeměpis*) a *živalj*. Faktorem, který alespoň v drobné míře podpořil česko-chorvatské kulturní a jazykové kontakty, je více než dvousetletá přítomnost

131 Česko-slovincké kontakty v 19. a 20. stol. – B. Urbančič (1995); J. Gašparič, ed. (2010); A. Jensterle-Doležalová, ed. (2011). O bohemismech ve slovinštině, ale také o kalkování z němčiny v prostředí českém a slovinském na přelomu 19. a 20. stol. – Damborský (2003).

české menšiny na území dnešního Chorvatska, zejm. v okolí města Daruvar ve Slavonii (na severu země; viz zde sub 2.3.17).

Purismus mohl v chorvatském prostředí už v 19. století navazovat na dlouhou tradici. Výrazným chorvatským puristou byl už osvícenský básník A. M. Relković (1732–1798), který kritizoval především turcismy – nejprve v básnickém cyklu *Satir iliti diviji čovik* (1762) a posléze i ve své mluvnici *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767), v níž uvádí i podrobný výčet starých přejímek z turečtiny jako např. *fišek* „kornout“, *kaiš* „opasek“ nebo *marama* „šátek“.

Zdaleka největší úsilí o „očišťování“ chorvatštiny od cizích jazykových prvků bylo však charakteristické až pro chorvatské jazykové obrození, které se odehrálo o několik málo desetiletí později než obdobný proces v českých zemích, počínaje 30. léty 19. stol. Skutečnost, že chorvatští národně uvědomělí intelektuálové dovedli bohatě zužitkovat české zkušenosti s „navracením“ mateřského jazyka do jeho „osobitosti“ (podobně se českým příkladem nechali v mnohém inspirovat i Slovinci, Lužičtí Srbové a Bulhaři), dobře ilustruje dílo lingvisty, historika, ale také např. právě už dříve zmíněného přírodovědce Bogoslava Šuleka.

Puristická tendence se projevila právě i v terminologii, v níž se B. Šulek pokusil využít chorvatské sufixy k nahrazení mezinárodních prefixoidů, označujících řády fyzikálních jednotek – sufix *-ak* měl být užíván místo prefixoidu *deci-* (*mjerak* za *decimetar*), *-ić* místo *centi-* (*mjerić* za *centimetar*), *-čić* místo *milí-* (*mjerčić* za *milimetar*), *-etina* místo *kilo-* (*mjeretina* za *kilometar*) apod. I zde mohl podle našeho názoru působit český vzor – totiž pojmenování oxidů podle valence prvku, který vstupuje do sloučeniny (sufixy *-ný*, *-natý*, *-itý* atd.), zavedené českým chemikem V. Šafaříkem v učebnici *Základové chemie čili lučby* z r. 1860.

2.3.10 Bohemismy ve slovenštině

Od 19. století trvá také další etapa lexikálního působení češtiny na slovenštinu, nyní již samostatný spisovný jazyk – navazuje se vlastně na někdejší fungování češtiny jako kulturního jazyka na Slovensku, zejm. v prostředí slovenských evangelíků (bibličtina). Největší část bohemismů pronikla do slovenštiny přirozeně až v období exis-

tence společného státu s Čechy (1918 až 1939 a 1945 až 1992) – zejm. v druhé části tohoto období čeština na slovenštinu působila jednak prostřednictvím společných médií, jednak společných správních orgánů, v jejichž jednání výrazně převažovala čeština. Silný vliv češtiny na slovenštinu (a naopak) přetrval i po rozdělení Československa r. 1993.¹³²

I v případě slovenštiny se vedle přejímání nových výrazů objevila také nová slovní spojení a posuny v sémantice slov pod vlivem češtiny, např. *botník* (místo toho doporučováno *skrinka na topánky* nebo *topánkovník*), *brusliť* (místo *korčuľovať*), *cop* (místo *vrkoč*), *deleno* a *lomeno* (*delené*, *lomené*), *delník* (*robotník*), *doba* (v konkrétních kontextech preferováno „slovenštější“ *čas*), *dokážem urobiť* (místo *viem urobiť*), *dopad* (*dôsledky*), *dopis* (*list*), *doporučovať* (*odporúčať*), *doprovod* (*sprievod*), *dosavádny* (*doterajší*), *dosažitelný* (*dosiagnuteľný*), *dotaz* (*otázka*), *drát* (*drôt*), *gulička* (*gulôčka*), též *guličkové pero* (*gulkové*, *gulôčkové*), *haviar* (místo *baník*), *horko* (*teplo*), *hranolky* (*hranolčeky*), *chovať sa* (*správať sa*), *chytrý* (*bystrý*), *jednať* (*konať*), *kapesník* (*vreckovka*), *kartáč* (*kefa*), *kelímek* (*téglik*), *kludne* (*pokojne*), též *len klud* (*upokoj sa*), *kojenec* (*dojča*), *kotník* (*členok*), *krabica* (*škatuľa*), *lehatko* (místo *ležadlo*), *límeč* (místo *golier*), *lízatko* (*lízanka*), *lomítko* (*lomka*), *mlsný* (*maškrtný*), *nápodobne* (*podobne*), *naviac* (*navyše*), *nevadiť* (*neprekážať*), *obiloviny* (místo *obilniny*), *ochocení* (místo *skrotený*), *pádlo* (*veslo*), *pohovka* (doporučováváno *hovník*), *polobotky* (místo *polotopánky*), *pomazánka* (*nátierka*), *prádlo* (*bielizeň*), *rada* „řada“ (*rad*), *razítko* (*pečiatka*), *rohlík* (*rožok*), *rozospalý* (*rozospatý*), *sáčok* (*vrecko*), *savý* (*pijavý*), *skluzeň* (*žatva*), *smlúvať sa* (*vyjednávať*), *snímok* (*snímka*), *stávajúci* (místo *terajší*), *strúhatko* (*strúhadlo*), *špáratko* (*špáradlo*), *tlačítko* (*tlačidlo*), *uherák* (místo *maďar*), *varianta* (*variant*),

132 Dějinná role češtiny ve slovenském písemnictví – A. Pražák (1922) a zejm. L. Ďurovič (2004 [1998]). Historické a etnolingvistické aspekty česko-slovenských jazykových vztahů – Dolník (2009). Rozsáhlý komentář k postojům československých (resp.) českých státních institucí ke slovenštině za první republiky přináší kniha L. Nováka (1935, zejm. na s. 301–318); též V. Blanár (2003). Komplexní přehled o česko-slovenských jazykových vztazích v l. 1918 až 1992 poskytuje J. Lipowski (2005) a J. Dolník (1992; 2007, zejm. na s. 103–141; 2008). Kořeny českého vztahu ke Slovensku („mýtus Slovenska“) – Lorenzová (1990). Povaha působení češtiny na slovenštinu po rozdělení Československa r. 1993 – Berger (2000). Současný stav česko-slovenských jazykových vztahů – Nábělková (2008; 2009).

vodítka (vôdzka), výdaje (výdavky), vypoariadať sa s nečím (místo porátať sa, vyrovnáť sa), vzpomínať sa (spamätať sa), závadný (kazový, chybný), zbožie (tovar) a zemedelstvo (poľnohospodárstvo).

V současné slovenštině se vyskytují také časté kalky zřetelně českých předložkových vazeb a frazeologických spojení, např. *cez sto ľudí, cez to všetko, ďaleko viac, idem pre niečo, jednať o niečom, k čomu je to dobré?, mať otázku na niekoho, na obtiaž, náchylný k niečomu, odraziť sa na cene, odviešť kus dobrej práce, potrebný k niečomu, pre túto chvíľu, prísť za hodinu, súhlas k niečomu, určený pre niečo, vzhľadom k, za päť minút, závislý na drogách, zúčastniť sa niečoho* nebo *že? že áno?* (v dialogu jako výzva k tomu, aby partner souhlasil – místo slovenského *však?*). Výborná znalost českých filmů, televizních seriálů a knih vede ve slovenském prostředí také k užívání různých citátů („v původním českém znění“), např. *Co tím chtěl básník říci?; Kdepak ty ptáčku hnízdo máš?; Kdo umí, ten umí; Lepší než drátem do oka; Odvolávám, co jsem slíbil, a slíbuj, co jsem odvolal; To není jako práce s buzolou* apod.

Bohemismy, zprostředkovávané médii, byly (často oprávněně) předmětem kritiky, např. v diskusi v časopise *Kultúrny život*, kterou v 60. letech 20. stol. vyvolal článek překladatele J. Ferenčíka a do které se zapojili mj. i lingvisté E. Pauliny, J. Orlovský nebo Š. Peciar. Bohemismy jsou porůznu kritizovány též na stránkách časopisu *Slovenská reč*.

2.3.11 Polonismy v češtině

Asi největší vliv jednoho spisovného slovanského jazyka na druhý spisovný jazyk (přinejmenším v areálu střední Evropy) lze vidět v přejímání z polštiny do češtiny v době českého národního obrození, kdy byla polština vzorem a v lexikální rovině i hlavním zdrojem pro posílení a rozšíření komunikačních funkcí češtiny. Řada raných poetických děl v češtině vznikala pod přímým polským vlivem (kruh básníků kolem A. J. Puchmayera). Sám Puchmayer se při překládání *Chrámu gnídkého* Ch. L. Montesquieua (1804) přidržoval překladu J. Szymanowského a řadu poetismů polského původu uvedl do českého prostředí svými překlady básní F. Karpiňského, I. Krasického a F. D. Kniažnina. J. Jungmann při překladu *Ztraceného ráje* J. Miltona (1811) využíval překlad J. Przybylského, a nadto přeložil (s patrnou závislostí na před-

loze) *Dumu o Stefanu Potockém* od U. J. Niemcewicze, část z *Dworzani-
nina polského* od L. Górnického a kázání biskupa J. Kossakowského.

Vliv polštiny se hojně projevuje i v původní poezii J. Kollára, K. H. Máchy, F. L. Čelakovského a V. Hanky, jehož polonofilství se odrazilo nejen v překladech polské lidové poezie a děl A. Mickiewicze a A. E. Odyńce, ale zejm. v *Krakoviácích* (1835), psaných skutečně kompromisním polsko-českým jazykem. Nejvíce byly polonismy využity při budování české vědecké terminologie. Koordinátorem a hlavním tvůrcem tohoto projektu byl J. Jungmann, který od r. 1816 s širokým kruhem spolupracovníků připravoval vydání velké české encyklopedie. Dílčí studie k ní, obsahující řadu polonismů, vycházely jednak v nově založených vědeckých časopisech *Krok* (od r. 1821) a *Časopis Českého museum* (od r. 1827), jednak v řadě knižních příruček a pojednání. Sumou lexikologického úsilí J. Jungmanna a jeho spolupracovníků byl pak pětidílný *Slovník česko-německý* (1834–39), jehož koncepce se inspiruje o málo starším *Słownikiem języka polskiego* od S. B. Lindeho (1771–1847) z l. 1807–14 a z tohoto slovníku čerpá i řadu polonismů. K nejvýznamnějším z nich, které se v češtině dosud užívají, patří *baviti* (< *bawić*), *blankytný* (< *blękitny* < lat. *blanchētus*), *budova* (< *budowa*), *dostupný* (< *dostępny*), *dozor* (< *dozór*), *chov* (< *chów*), *jitřenka* (< *jutrzeńka*), *kadeřník* (< *kędziornik*), *kreslit* (< *kreślić*), *křeslo* (< *krzesło*), *lidový* (< *ludowy*), *ložisko* (< *łożysko*), *mohyla* (< *mogiła*), *náčelník* (< *naczelnik*), *navzájem* (< *nawzajem*), *nudný* (< *nudny*), *obřad* (< *obrzęd*), *odvaha* (< *odwaga*), *okázaly* (< *okazały*), *okres* (< *okres*), *označiti* (< *oznaczyć*), *płynný*, *plyn* (< *płyn*), *předmět* (< *przedmiot*), *příroda* (< *przyroda*), *půvab* (< *powab*), *pyl* (< *pył* „prach“), *rostlina* (< *roślina*), *rostlinný* (< *roślinny*), *rozčítit* (< *rozczulić*), *rozhlas* (< *rozgłos* „rozléhání se hlasu“), *samouk* (< *samouk*), *sešit* (< *zeszyt*), *shoda* (< *zgoda*), *sklepení* (< *sklepenie*), *skromný* (< *skromny*), *slovník* (< *słownik*), *svěží* (< *świeży*), *ústava* (< *ustawa* „zákon“), *věda* (< *wiedza*), *výkřik* (< *wykrzyk*), *vzor* (< *wzór*), *zábava* (< *zabawa*), *záhada* (< *zagadka* „hádanka“), *záměr* (< *zamiar*), *zápletka* (< *zapletka*), *zdroj* (< *źródło*) a *zjev* (< *zjaw*).

Jungmann a jeho spolupracovníci napodobili polský slovník S. B. Lindeho, i pokud jde o otevřený vztah k přejímkám z jiných slovanských jazyků. Sám Linde v předmluvě ke svému slovníku píše (Linde 1951 [1854], s. XI), přeložil O. B.):

„Ačkoli náš jazyk, polština, jistě co do ohebnosti a rafinovanosti nezaostává za žádným jiným slovanským dialektem [tj. jazykem], je sblížení našich dialektů jedním z nejvýhodnějších způsobů, jak získat to, čeho se nám nedostává. Protože žádný jazyk není tak dokonalý, aby se tu a tam nenašlo něco, co by mu prospělo. Zvláště to platí o slovanských dialektech. Což není lepší opatřit si od našich bratří slova blízká, než si pomáhat latinou, němčinou, francouzštinou či italštinou?“

V současnosti se nové polonismy objevují jen v češtině asi 30 000 Poláků, žijících poměrně kompaktně v polsko-českém smíšeném pruhu v bývalých okresech Frýdek-Místek a Karviná na území Moravskoslezského kraje. Jazyková situace na tomto území je charakteristická svou „trojjazyčností“ – nejrozšířenějším kódem, který je zde vnímán jako přirozený a první, jsou místní dialekty a interdialekty, jež tvoří plynulý přechod mezi českým a polským národním jazykem (s převahou rysů, které se vyskytují v polštině). Druhým kódem je spisovná čeština, která se uplatňuje v psané komunikaci a také v mluvené oficiální komunikaci, zejm. ve školách a na úřadech – užívánost a prestiž spisovného jazyka (nebo „spisovně zamýšleného“) je v Moravskoslezském kraji vyšší než na většině českého jazykového území. Třetím kódem je tu pak spisovná polština, která se také (v menší míře než čeština) uplatňuje v psané a oficiální mluvené komunikaci a jejíž funkce jsou především symbolické (etnoidentifikační a sjednocující). Není tedy vždy snadné rozhodnout, zda rysy, které Čech v mluvě českých Poláků hodnotí jako polonismy, pocházejí přímo z polštiny, nebo z jejich dialektů na českém území. Do vnitřně rozmanité skupiny polonismů i „polonismů“ patří jak mezijazyková homonyma a slovtvorné kalky, tak přímé lexikální přejímky, např.: *časem* „někdy“ (srov. pol. *czasem*), *dědečkove* „oba prarodiče, dědeček a babička“ (pol. *dziadkowie*), *dobry humor* „dobrá nálada“, *dochody* „příjmy“ (pol. *dochody*), *dokumentální* „dokumentární“ (pol. *dokumentalny*), *kořist* „výhoda“ (pol. *korzyść*), *modlitva* „modlitba“ (pol. *modlitwa*), *mysl* „myšlenka“ (pol. *myśl*), *neodpovídat* „nelíbit se“, *nepozorně* „nenápadně“ (pol. *niepozornie*), *podekscitovaný* „rozrušený“ (pol. *podekscytowany*), *popírat* „souhlasit“ (pol. *popierać*), *pověšit*

„zvýšit“ (pol. *powiększyć*), *přeminout* „pominout“ (pol. *przeminąć*), *přesond* „pověra“ (pol. *przesąd*), *skutek* „následek“, *školnictvo* „školství“ (pol. *szkolnictwo*), *těsto* „pečivo“ (pol. *ciasto*), *utěšit se* „zaradovat se“ (pol. *ucieszyć się*), *v záležitosti od situace* „v závislosti na situaci“ (pol. *w zależności od sytuacji*), *vyčerpující* „vyčerpávající“ (pol. *wyczerpujący*), *vzbohatit se* „obohatit se“ (pol. *wzbogacić się*), *z přimusu* „z donucení“ (pol. *z przymusu*) nebo *zrozumět* „rozumět“ (pol. *zrozumieć*).¹³³

2.3.12 Rusismy v češtině

V době národního obrození a zejm. v době mezi napoleonskými válkami a proslulou „poutí českých vlastenců do Moskvy“ r. 1867 byl v českém prostředí výrazný také obdiv k Rusku a ruské kultuře, který dobře vystihuje např. báseň Antonína Marka (1785–1877), vydaná r. 1814:

„Tam od východní strany duch Slávie věje,
tam rod se silných vzpíná vštípen od naděje.
Tam k Slovanům je otvor líbezného zření...“

Ruského původu jsou mnohé poetismy, užívané v české literatuře 19. století, a také některé intelektuální a odborné termíny, např. *celovati* (< *целовать*), *děva* (< *дева*), *chrabří* (< *храбрый*), *jeseň* (< *осень*), *něha* (< *нега*), *ohromný* (< *огромный*), *ples* (< *пляс*), *příroda* (< *природа*), *ryk* (< *рык*), *soulad* (< *слад*), *sveřerý* (< *свирепый*), *syry* (< *сырой*); bylo však už ve staré češtině, *šije* (< *шея*), *šum* (< *шум*), *trud* (< *труд*), *úděl* (< *удел*), *úhor* (< *угор*), *unylý* (< *унылый*), *vějíř* (< *вер*), *velikolepý* (< *великопелый*), *věrolomný* (< *вероломный*), *vesna* (< *весна*), *vzduch* (< *воздух*), *vznikati* (< *возникать*), *žár* (< *жар*), *ženština* (< *женщина*), *žertva* (< *жертва*) a *žřec* (< *жрец*). Další vlna rusismů přišla do češtiny s československými legionáři, kteří strávili světovou a občanskou válku na území Ruska a kteří tvořili ideologicky exponovanou složku obyvatelstva Československa mezi válkami. Poslední vlna rusismů přišla (i do ostatních slovanských jazyků střední Evropy)

¹³³ Muryc (2010) a dále Bogoczová (1996; 1997; 2003).

s politickými změnami po r. 1945, kdy se slovanské státy staly závislými na Sovětském svazu.¹³⁴

2.3.13 Rusismy v chorvatštině

Z ruských zdrojů čerpala už na sklonku 19. století také chorvatština – zde však roli zprostředkovatele často hrála srbština, jejíž nositelé (resp. kulturní elita Srbů) pěstovali s Ruskem poměrně intenzivní kulturní styky: delší dobu nebo trvale fungovaly v chorvatštině rusismy (resp. srbismy) *bodar* „svěží“ (< *бодрый*), *činovnik* „úředník“ (< *чиновник*), *izvijestiti* „informovat“ (< *известить*), *pagrada* „odměna“ (< *награда*), *odvažan* „odvážný“ (< *отважный*), *opasan* „nebezpečný“ (< *опасный*), *ročiniti* „spravit“ (< *починить*), *podržavati* „podporovat“ (< *поддерживать*), *rogраниčni* „pohraniční“ (< *пограничный*), *posjetiti* „navštívit“ (< *посетить*), *rikovnik* „důstojník“ (< *полковник*), *savršen* „dokončený“ (< *завершённый*), *svojestvo* „vlastnost“ (< *свойство*), *točan* „přesný“ (< *точный*) a *vjerojatan* „uvěřitelný“ (< *вероятный*).

2.3.14 Srbismy v chorvatštině

Jednou z cest, jak mohli Chorvati čelit hrozbě kulturní a jazykové asimilace ze strany Maďarů a Němců, bylo známé jazykové a literární sjednocení se Srby, vyjádřené tzv. Vídeňskou dohodou z 23. 3. 1850 (cit. podle edice Z. Vinceho z r. 1990, s. 279–280, v překladu O. B.):

„My, níže podepsaní, kteří jsme přesvědčeni, že jednotný národ má mít jednotnou literaturu, a kteří s lítostí pozorujeme, jak je naše literatura roztržštěná, a to nejen v písmu, ale i v pravopisu, sešli jsme se v těchto dnech, abychom se dohodli, jak bychom se v naší literatuře mohli sjednotit. A tak jsme (...) se shodli na tom, že je nejspravedlivější a nejlepší přijmout jako spisovný jazyk jižní nářečí. (...) Jestliže by někdo z jakéhokoli důvodu tímto nářečím

134 Rusismy přejaté do češtiny v době národního obrození (a často pak i předávané do dalších slovanských jazyků, zejm. slovenštiny) – Liličová (1982). Ruština (a polština) jako vzor rozvinutého spisovného jazyka v očích české kulturní elity 19. stol. – Giger (2013). Rusismy v češtině po r. 1945 (paralelní k rusismům v ostatních slovanských jazycích) – Filipec (1998).

nechtěl psát, ať píše některým ze zbylých dvou nářečí, ale ať je navzájem nemíchá a nevytváří jazyk, který mezi lidem neexistuje.“

Obsah této dohody byl postupně aplikován do jazykové praxe v 2. polovině 19. století a zejm. po vzniku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců v r. 1918. Po přechodném oslabení unitaristické (srbochorvatské) státní jazykové politiky po druhé světové válce nastalo nové posílení unitarismu v tzv. novosadské smlouvě z r. 1954, jejímž důsledkem byl však opět vzestup chorvatského jazykového uvědomění a purismu, jenž vyvrcholil v době tzv. chorvatského jara v l. 1971 a 1972. Tragickým vyústěním etnických a jazykových rozporů v bývalé Jugoslávii byla pak válka, která následovala po vyhlášení samostatného Chorvatska v r. 1991. V témže roce vyšel nový chorvatský slovník V. Aniće (1991), v němž se z pochopitelných důvodů výrazně projeví puristické tendence, stejně jako v diferenčním slovníku V. Brodnjaka (1991). I na sklonku 20. stol. a dnes, kdy už Chorvaté žijí v samostatném státě, jsou puristické tendence v jejich jazykovém kolektivu stále silné, jak dokládají hojně vydávané a čtené jazykové příručky, ve kterých se objevují často vzájemně rozporuplné výklady a interpretace jazykových jevů – to se týká např. mnohokrát vydané příručky I. Protuđera (poprvé 1997) nebo spisu J. Dujmušiće (2008).¹³⁵

Některé závažnější rozpory lze nalézt i při srovnání tří aktuálních jazykových příruček s kodifikačními ambicemi – první z nich je příručka nazývaná *Ansilan* podle jmen autorů V. Aniće a J. Siliće (2001), druhou pak školní pravopisná příručka od S. Babiće, S. Hama a M. Moguše (2005), která navazuje na tradici tzv. *Londonca* z období chorvatského jara (1. vydání této příručky bylo r. 1971 zrušeno a příručka vyšla poprvé až o dva roky později v Londýně). Třetí platnou a užívanou příručkou s kodifikačními ambicemi je tzv. matiční pravopis autorů L. Baduriny, I. Markoviće a K. Mićanoviće (2007). Výmluvné je, že od r. 1850 do současnosti se oficiální komunikace v Chorvatsku řídila postupně celkem sedmnácti kodifikacemi (tj. zhruba každých deset let se objevila nová verze pravopisu) – tento fakt, svědčí jednak o nejednotném vývoji norem spisovné chorvatštiny (daném mj. paralelní existencí několika kulturních center s vlastními normami),

jednak o tom, že spisovný jazyk je v Chorvatsku stále důležitým prostředkem k deklarování politických tendencí a záměrů.

V souladu s tím všechny výše uvedené jazykové příručky doporučují, aby se místo srbismů (uvedených v závorkách) užívaly tyto „chorvatštější“ lexémy: *dopustiti* „dovolit“ (místo srbismu *dozvoliti*), *juha* „polévka“ (místo srbismu, resp. kulturního europeismu *supa*), *kruh* „chléb“ (místo *hljeb*), *plin* „plyn“ (místo *gas*), *računalo*, též *rednik* „počítač“ (neologismus, místo *kompjuter*), *stvaralac* „tvůrce“ (místo *reator*), *sudjelovati* „podílet se“ (místo *učestvovati*), *tisuća* „tisíc“ (místo *hiljada*), *uspješan* „úspěšný“ (místo *efikasan*), *vlak* „vlak“ (místo *voz*), *vrhnje* „smetana“ (místo *pavlaka*), *vrhovnik* „generál“ (archaismus, místo *general*) či *zrakomlat* nebo *uvrtnjak* „vrtulník“ (místo *helikopter*).

Kritizovány jsou často i výrazy, které nejsou vyloženě srbské, ale lze je rovněž nahradit „chorvatštějšími“, např. *glede* „vzhledem k“ (místo *s obzirom na*), *mladež* „mládež“ (*omladina*), *pogibelj* „nebezpečí“ (*opasnost*), *postaja* „zastávka“ (*stanica*), *promidžba* „propagace“ (*propaganda*) a *stega* „disciplína“ (*disciplina*). Současná chorvatská jazyková kultura také doporučuje nahrazovat některé slovtvorné morfémy, společně se srbštinou, morfémy typicky chorvatskými, a užívat tedy např. slov *čitatelj* „čtenář“ (místo *čitalac*), *izvješće* „zpráva“ (místo *izvještaj*), *priopćenje* „sdělení“ (místo *saopćenje*) nebo *uporaba* „užití“ (*upotreba*).¹³⁶

2.3.15 Srbismy ve vojvodinské slovenštině

Velké množství srbismů obsahu v lexiku a frazeologii, ale také v užívání předložek, spojek a částic a vůbec v syntaxi je patrné v běžně mluveném jazyce Slováků, žijících ve Vojvodině na severu Srbska. Slováci, kterých zde v současnosti žije více než 50 000, jsou potomky převážně evangelických osadníků, kteří se do Vojvodiny

135 Historické a kulturní okolnosti srbsko-chorvatského jazykového sjednocení – Milinčević (2001); dále Okuka (2006) a Ivićová (1997).

136 Jazyková politika v Jugoslávii a v nástupnických státech – Okuka (1998); Le Rider (1996, s. 126). Konstituování srbštiny, chorvatštiny, černohorštiny a bosenskohercegovštiny – Neweklowsky (2000); Samardžija (2000b); Greenberg (2005).

vystěhovali po r. 1750 v rámci znovuosidlování této oblasti po vytlačení Turků ze střední Evropy.¹³⁷

Ze srbštiny přejali vojvodinští Slovinci především řadu termínů z oblasti administrativy, hospodářství, zdravotnictví a vojenství, např.: *armija* „armáda“ (podle srbského *armija*), *autopút* „vozovka“, *bárut* „střelný prach“, *blagájna* „pokladna“, *bólnica* „nemocnice“, *čuvár* „strážník“, *dízalica* „jeřáb“, *kamata* „úroková míra“, *kazna* „trest“, *korist* „prospěch“ (podle srbského *korist*), *molba* „žádost“, *odbor* „výbor“, *prikolica* „vlečka“ (podle srbského *prikolica*), *pritisak* „krevní tlak“ a *véte* „rada“ (podle srbského *veće*). Interference se srbštinou je patrná i např. ve vazbách předložek, např. *čo za seba zarobí* „co si vydělá“ (místo *pre seba*), *posle tejto vojne* „po této válce“, *za mňa* „o mně“.

2.3.16 Kroatismy ve slovinštině

Podobné puristické snahy jako v prostředí chorvatském (bránícím se skutečným či domnělým srbismům) lze po r. 1991, kdy došlo k rozpadu Jugoslávie, sledovat i v prostředí slovinském, kde se jazyková kritika soustřeďovala na kroatismy, a prosazovala užívání konkrétních lexémů na úkor jiných. Rozlišit, který je výraz je kroatismem a který nikoli, bylo někdy obtížné. Níže uvádíme v závorkách lexémy, které byly považovány za spíše chorvatské než slovinské, a proto kritizovány – často však o jejich „chorvatskosti“ či „slovinskosti“ rozhoduje jen kontext, v němž jsou tyto výrazy užity, jejich významový odstín a také styl.

Jako „slovinštějších“ se v 90. letech 20. stol. doporučovalo užívat lexémů jako *besedilo* „text“ (místo „chorvatského“, ale fakticky mezinárodního výrazu *tekst*; dnes se užívá obou slov), dále *biti* „nacházet se“ (místo *nahajati se*; to je však stylově vyšší), *enostavno* „jednoduše“ (místo *preprosto*), *garancija* „ručení“ (místo *jamstvo*; rozdíl je však i v kolokabilitě a stylovém vyznění), *izogib* „vyjma“ (místo *da se izognemo*), *kakovost* „kvalita“ (místo *kvaliteta*; i zde je však drobný rozdíl ve významu), *košarkar* „košíkář, basketbalista“ (místo *košarkaš*), *meniti*, *domnevati*, *sklepati* „domnívat se, soudit“ (místo *smat-*

137 Popis zvukové a gramatické stavby vojvodinské slovenštiny – Štolc (1968).
Současná jazyková situace slovenštiny ve Vojvodině – Týrová (2006; 2012).

rati), *naprej* „dále, dopředu“ (místo *dalje*), *naslednje* „další, následující“ (místo *sledeče*), *nekdanji* „někdejší“ (místo *bivši*), *odprtje* „otevření“ (místo *otvoritev*), *omahovati* „váhat, otálet“ (místo *oklevati*), *paradižnik*, *rajski plod* „rajče“ (místo *paradajz*; tento výraz je stylově nižší), *povratnik* nebo *vrnitev* „návrat“ (místo *povratek*), *pozneje* „později“ (místo *kasneje*; to už dnes také převažuje), *prek* „přes“ (místo *potom*; to naprosto ustoupilo), *prenočitev* „nocleh“ (místo *nočitev*), *raznovrsten*, *različen* či *pester* „rozličný“ (místo *raznolik*), *storitev* „služba“ (místo *usluga*; toto slovo ve sln. znamená spíš „náklonnost“), *trg* „náměstí“ (místo *tržišče*; sln. *tržišče* jen „tržiště“), v *času* „během (něčeho)“ (místo *tekom*), *vodič* „průvodce“ (místo *vodnik*), *zaradi* „během, zatímco“ (místo *radi*; téměř úplně ustoupilo), *zmožljivost* „schopnost něco udělat“ (místo *kapaciteta*; příklad na sémantické rozlišení, *kapaciteta* je významově širší) a *zunaj* „vyjma“ (místo *izven*).

Podobně jsou kritizovány některé předložkové vazby a další slovní spojení, pokládané za kroatismy, např.: *in tako naprej*, zkratkou *itn.* „a tak dále“ (místo *in tako dalje*, zkratkou *itd.*), *izdatna hrana* „jídlo, které zasytí“ (místo *hranljiva hrana*; ve sln. znamená *hranljiva* spíš „energeticky vydatná“), *ne glede na* „bez ohledu na“ (místo *brez obzira na*), *okolju prijazen* „příjemný svému okolí“ (místo *prijazen za okolje*), *po ceni 300 tolarjev* „v ceně 300 tolarů (více produktů)“ (místo *za 300 tolarjev*; toto však spíš ve významu „jedna věc za 300 tolarů“), *pri blagajni* „u pokladny“ (místo *na blagajni*; prakticky se užívá obojí, předložka *na* má širší význam), *proti*, *v smeri proti* „ve směru“ (místo *v smeri*), *v primeru* „v případě“ (místo *v slučaju*), *v vrednosti* „v hodnotě, ve výši“ (v *višini*) a *zdravju prijazen* „prospěvající zdraví“ (místo *prijazen do zdravja*).¹³⁸

2.3.17 Kroatismy v daruvarské češtině

Podobně jako Slováci v srbské Vojvodině (srov. zde výše sub 2.3.15) jsou i daruvarští Češi potomky osadníků, kteří tyto oblasti osídlili po definitivním vytlačení Turků ze střední Evropy, když tehdejší rakouské úřady usilovaly o hospodářské pozvednutí tzv. Vojenské

138 Za posouzení skutečných i domnělých kroatismů ve slovinštině a za údaje o jejich stylové hodnotě a významových odstínech děkujeme kolegovi Nejci Ložarovi z univerzity v Lublani.

hranice (ch. Vojna Krajina, něm. Militärgrenze, maď. Határőrvidék), bezpečnostního pásma na pomezí Rakouské říše a Osmanské říše. V současnosti žije na Daruvarsku téměř 10 000 osob, ovládajících v nějaké míře češtinu (v obci Končanica tvoří Češi dokonce většinu obyvatelstva) – v oblasti fungují dvě základní školy a na gymnáziu v Daruvaru existuje česká pobočka.

Pro češtinu na Daruvarsku je charakteristická velká míra interferencí s chorvatštinou jako jazykem strukturně blízkým – patrná je zejm. v lexiku, méně pak v syntaxi. Z chorvatštiny přecházejí do běžně mluvené češtiny na Daruvarsku jednak přímé výpůjčky, jednak (a to asi nejčastěji) se české lexémy přizpůsobují svým chorvatským ekvivalentům jak po stránce sémantické (např. co do kolokability), tak formální – chorvatské lexémy se do češtiny přesně „překládají“. Obě uvedené skupiny výrazů mohou být reprezentovány např. slovy a slovními spojeními *dloužit* „dlouho mluvit“ (ch. *dužiti*), *dostěhovat se* „přistěhovat se“ (podle ch. *doseliti*), *doviděnja* „na shledanou“ (ch. *dovidenja*), *kanta* „kbelík“, *klepača* „drbna“ (od ch. *klepati* „klábosit“), *kravátka* „šátek, šálka“ (ch. *kravata* „šátek“), *kúča* „barák“ (ch. *kuća*), *naslaňáč* „lenoch“ (podle ch. *naslanjati* „opírat se“), *navolat* „zavolat (telefonem)“ (podle ch. *nazvati*), *penkalo* „propiska“ (ch. *penkala*), *podělit* „rozdělit“ (podle ch. *podijeliti*), *pohľavarstvo* „zastupitelstvo“ (ch. *pogľavarstvo*), *prošířit* „rozšířit“ (podle ch. *proširiti*), *přítisk* „tlak, nátlak“ (ch. *pritisak*), *putovnice* „cestovní pas“ (ch. *putovnica*), *rakije* „kořalka“ (ch. *rakija*), *rujan* „září“, *safalád* „buřt“ (ch. *safalada*), *stiro-por* „polystyren“, *technická tužka* „mikrotužka“ (ch. *tehnička olovka*), *vrt* „zahrádka“ a *zaspat* „usnout“ (podle ch. *zaspati*).¹³⁹

2.3.18 Slovakismy v češtině

Na rozdíl od vztahu k srbismům v prostředí chorvatském (a také ke kroatismům v prostředí slovinském a k bohemismům v prostředí slovenském) je současný vztah Čechů ke slovakismům v podstatě nevšimavý. Jistě zejm. proto, že role asimilujícího jazyka příslušela v dějinách Československa právě češtině. Kromě velké strukturní

139 Čeština na Daruvarsku – Mirković (1968); Jančák (1971; 1973); Stranjik (2011; 2014). Obecněji o kultuře daruvarských Čechů – Sohrová (1999).

blízkosti obou jazyků a oboustranného pasivního bilingvismu mezi Čechy a Slováky, který se vyvinul působením společných médií, správních orgánů a vůbec i vlivem hojných osobních styků mezi příslušníky obou národů (cesty za prací a studiem, základní vojenská služba apod.), zde hrál jistě roli také fakt, že spisovná slovenština – na rozdíl od češtiny vystavěná na mluvené regionální podobě národního jazyka (kultivací středoslovenských nářečí) – inspirovala uživatele češtiny svou „nehistoričností“, operativností pojmenování a také jako vítaný zdroj aktualizací pro stále nenucenější, „mluvenější“ formy oficiální a polooficiální komunikace v češtině.

Mezi častějšími slovakismy v češtině se uvádějí např. tato slova a slovní spojení: *brát do úvahy* (místo *v úvahu*), *být na čele* (místo *v čele*), *být na vině* (*být vinen*), *dovolenka*, *horko-těžko* „ztěžka“, *hrozno* „hroznové víno“, *kolísat*, *lyžovačka*, *mimo čeho* s gen. (místo vazeb *mimo co*, *kromě čeho*), *nad ránem* „za brzkého rána“, *namyšlený* (místo *pyšný*, *zpupný*), *nárokovat*, *natěšený*, *pikoška* „pikantérie“, *protiřečit* (místo *být v protikladu*, *odporovat si*), *překabátit se* „změnit názorovou orientaci“, *rozlučka/rozlučka* „večírek nebo jiná akce na rozloučenou“, *strádati*, *středobod*, *střetnout se* „setkat se“, *vstřícný*, *výdobytek*, *zabírat se otázkou*, *zákruta* „zatačka“, *zástava* „prapor“ a *zaužívaný*. Vzájemná blízkost obou jazyků je také základem, ze kterého čerpá využívání slovenštiny v českém prostředí jako zdroje jazykové komiky – takto v českém prostředí funguje např. sloveso *nepremávat* „nebýt v provozu“ (*mobil mi nepremává*) a dále např. citátové věty jako *ta je prefíkaná* nebo *čo bolo, to bolo*.¹⁴⁰

2.3.19 Slovakismy v maďarštině

Slovenština působí také na jazyk slovenských Maďarů, kteří dnes v počtu asi 520 000 žijí hlavně v okresech Dunajská Streda (Dunaszerdahely), kde tvoří skoro 90 % obyvatelstva, a Komárno (Komárom), kde tvoří 70 % obyvatel okresu. Poměr znalostí druhého jazyka je u Maďarů a u Slováků asymetrický – zatímco téměř 70 % slovenských Maďarů ovládá slovenštinu, maďarštinu ovládá v etnicky smíšených regionech Slovenska asi jen 25 % Slováků. Interference mezi

140 Slovakismy v současné češtině – Musilová (2005); Nábělková (2008, s. 177).

oběma jazyky jsou možné zejm. ve slovtvorbě – slovenští Maďari ve větší míře než Maďari v samotném Maďarsku a pod zjevným vlivem slovenštiny přechylují (*fodrásznó* „kadeřnice“, *mérnöknő* „inženýrka“, *orvosnő* „lékařka“). Ve slovenské běžně mluvené maďarštině se také často objevují kalky slovenských syntaktických konstrukcí (nevyužívá se tedy specifických možností maďarštiny, pokud jde např. o přípony s konkrétním místním významem), srov. slovenskomadžarské *megy valaki után* „jít za někým“ s maďarským *megy valakihez* (-hez je sufix allativu, pádu vyjadřujícího směřování k někomu/něčemu), *szobán lakik* „bydlet v místnosti“ s maďarským *szobában lakik*, kalk ze slovenštiny *kulcs a szobától* „klíče od místnosti“ s typicky maďarskou formulací *a szoba kulcsa*. Doslovným překladem slovenské výpovědi je také *Tegnap láttalag téged a tévében* „včera jsem tě viděl v televizi“ (místo *Tegnap láttalak a tévében*). V nižších jazykových rovinách k interferencím obvykle nedochází – výjimkou je výslovnost některých vokálů ve slovenštině Maďarů a v maďarštině slovenských Maďarů.¹⁴¹

2.3.20 Vztahy mezi lužickými srbštinami

Rozdílné existenční podmínky obou lužických srbštin v historii byly stimulem pro přejímání z rozvinutější horní lužické srbštiny do méně rozvinuté lužické srbštiny dolní. Už kalendář *Serbska Pratyja* (vycházel od r. 1880) se spolu s dalšími publikacemi, které jej následovaly, přičinily o zobecnění řady přejímek z horní lužické srbštiny, díky nimž byly opět v dolní lužické srbštině potlačeny některé zjevné germanismy – to je případ dluž. slov jako *lazowaś* „číst“ (z něm. *lesen*; nověji podle horní lužické srbštiny *cytaś*), *rachnowaś* „počítat“ (z něm. *rechnen*; nověji *licyś*), *luft* (nověji i *powětr*), *štunda* (nověji *gožina*), ale také původně jen hluž. slov jako *dwórniśčo* „nádraží“, *gosceńc* „hostinec“, *nabožnina* „náboženství“, *pśinosk* „příspěvek“, *wustawa* „ústava“ nebo *zalětnjenje* „promlčení“. V posledně jmenovaném výrazu jde však původně o kalk podle německého *Verjähmung* – po-

141 Kulturní (a politická) situace Maďarů na Slovensku – Sokolová (1987); Šutaj (1990, též další stati ve sborníku); Slavík (1932); Vígħ (1992); Gyurgyik (1994); Lanstyák – Szabómihály (2002). Jazyková situace na jižním Slovensku, slovensko-madžarské interference a kontaktní variety maďarštiny na Slovensku – Lanstyák (2000; 2001; 2002).

dobně jsou takovými kalky, přejatými z horní lužické srbštiny do dolní lexémy jako *swětłowobraz* „diapozitiv“ (podle něm. *Lichtbild*), *wodogospodarstwo* (*Wasserwirtschaft*) nebo *wuskofilm* „krátkometrážní film“ (*Schmalfilm*). Přejímky z horní lužické srbštiny někdy přispěly i k zániku specifických místních lexémů dolnolužickosrbských: *dluž. podpołnoc* bylo vystřídáno přejímkou z hluž. *sewjer, podpołdnjo* přejímkou *jug, zamožny* přejímkou *kmany* „schopný“, *kresliš* přejímkou *rysowaś* a *stojaškowaś* přejímkou *stawkowaś*.¹⁴²

2.4 HUNGARISMY

Až do konce 15. století převažoval v oblasti Uherska vliv místních slovanských dialektů na maďarštinu nad vlivem v opačném směru. Teprve poté, co začala být existence uherského a širěji habsburského státu ohrožována tureckou rozpínavostí, se poměry změnily. Období mezi r. 1526, kdy spojená česko-uherská vojska podlehla Turkům u Moháče, a r. 1689, kdy Turci neúspěšně obléhali Vídeň, lze pokládat za první období silnějšího vlivu maďarské kultury a jazyka na kulturu a jazyk slovanských etnik v Uhersku i v jeho sousedství.

2.4.1 Hungarismy ve slovenštině

Hned po porážce u Moháče na dnešní Slovensko prchali z rozsáhlých jižních území Uherska, obsazených Turky, jak Maďaři, tak i (v menší míře) Rumuni a Chorvati. Na pozadí exodu převážně maďarskojazyčného obyvatelstva z dolních Uher do oblasti dnešního Slovenska je v této době patrná postupná hungarizace zdejší nižší a střední šlechty a též obyvatelstva měst (Pauliny 1983, s. 137). Vedle starších latinismů, germanismů a bohemismů se v této době objevují nové hungarismy, zejm. z oblasti hmotné kultury a venkovského způsobu života, ale také termíny z oblasti řemesel a státní správy, a dokonce i rodinného života. Např.: *apa* „otec“, *árenda* „pronájem pozemku nebo domu“, *aťamešter* „cechmistr“ (< maď. *atyamester*; druhá část z něm.), *baganča* „těžší obuv“ (< maď. *bakanacs*), *balta* „sekera na delším

142 Lexikální výpůjčky z horní lužické srbštiny v dolní lužické srbštině – Pohončsch (2002). Vývojové tendence v současné lužické srbštině, mj. právě se zřetelem k přejímání – Pohončova, Šolcína a Wölkowa (2009).

topůrku“ (přes maď. z turečtiny), *bañas/baniaš* „horník“ (< *bányász*), *bard* „básník“ (< *bárd*; kulturní europeismus), *beštia* (< *bestia*, z lat.), *bialoš/béleš* „tvarohový koláč“ (< *bélés*), *bíreš* „panský sluha“ (přes maď. z turečtiny), *biršág* „pokuta“ (< *bírság*), *bitang* „lump“, *bosorák* „kouzelník“ (< *boszorkány*), *bučólák* „demižon“, *budzogáň* „okovaná palice“ (přes maď. z turečtiny), *bugár* „brouk“ (< *bogár*), *cifra* „ozdoba“, *časár* „císař“ (< *császár*), *čata* „souboj“ (< *csata*), *čižma* „vysoká obuv“ (< *csizma*), *dežma* „desátek“ (< *dézsma*), *doboš* „bubeník“ (< *dobos*), *dolomán* „zdobený kabát“ (< *dolmány*, z turečtiny), *fédelem* „víko“, *feferón* „feferonka“ (přes maď. z některého orientálního jazyka), *fertál* „končina“ (< *fertály*), *fiamčo* „syn“ (< *fiú*), *furuláš* „pištec“ (< *furulyás*), *góla* „čáp“ (< *gólya*), *gunár* „houser“ (< *gúnár*), *hadnad* „poručík“ (< *hadnagy*), *hajdúch* „dráb“ (< *hajdú*), *hamiš* „falešný člověk“ (< *hamis*), *hintov* „kočár“ (< *hintó*), *husár* „jezdec“ (< *huszár*), *inekeš* „zpěvák“ (< *énekes*), *juhás* „ovčák“ (< *juhász*), *kalamár* „kalamář“, *kalap* „klobouk“, *kantár* „ohlávka“, *katona* „voják“, *káva* (< *kávė*; arabského původu), *koč* „kočí“ (< *kocsi*), *koma* „kmoť“, *komoráš* „komorník“, *koňhamešter* „hlavní kuchař“ (< *konyhamester*), *kord* (< *kard*), *láda* „truhla“, *mešter* „mistr“ (z něm.), *míneš* „hřebčinec“ (< *ménes*), *nadršpán* „dvorský úředník“ (zpětná přejímka přes maď. ze slovanštiny), *orság* „stráž“ (< *órség*), *padlás* „prostor pod krovem“ (< *padlás*), *pagáč* „kulaté a ploché pečivo“ (< *pogácsa*), *pandúr* „strážník“, *papuča* (< *papucs*; z orientálních jazyků), *porkoláb/polkoráb* „správce zámku“ (přes maď. z němčiny, srov. *purkrabí*), *portapénz* „mýto“, *portáš* „vrátný, strážce hranic“ (< *portás*), *pulka* „krocán“ (< *pułyka*), *rováš* „dřevo se zářezy, účetní pomůcka“ (< *rovás*), *ryteš* „závin“ (< *rétes*), *salaš* „ohrada pro ovce s obydlím pro baču“ (< *szállás*, karpatismus), *sersám* „nářadí“ (< *szerszám*), *šarkan* „drak“ (< *sárkány*), *tanier* „talíř“ (< *tányér*), *trombitáš* „trubač“ (< *trombitás*) a *túz* „karta nejvyšší hodnoty“ (< *túz*).¹⁴³

Hungarismy fungují v současné slovenštině spíše v omezené míře – jsou nápadnější než bohemismy, a byly proto v minulosti z jazyka důsledněji vymycovány. Mezi běžnější hungarismy patří:

143 Základní vrstva hungarismů, spjatých se zemědělským a pasteveckým způsobem života (též v dalších slovanských jazycích někdejšího Uherska) – Schubert (1982). Proměnlivost vlivu maďarštiny na slovenštinu – Doruľa (1973). Hungarismy v dialektch slovenštiny – Habovštiak (1979) a zejm. třísvazkový slovník L. Rocchiho (1999–2010).

baganča „těžší obuv“ (< maď. *bakancs*), *banovať* „litovat“ (< maď. *bán*), *batoh* (< maď. *batyu*), *belčov* „kolébka“ (< *bölcső*), *čavargovať* „poflakovat se“ (< *csavar*), *čižma* „vysoká obuv“ (< *csizma*), *fánka* „jemné pečivo“ (< *fánk*), *fjok* „zásuvka“ (< *fiók*), *galiba* „nepříjemnost“ (< *galiba*), *hurka* „jitrnice“ (< [*májas*] *hurka*), *pagáč* „kulaté a ploché pečivo“ (< *pogácsa*), *palank* „plot“ (< *palánk*), *taliga* „dvoukolák“ (< *taliga*), *tarhoňa* „těstovina do polévky“ (< *tarhonya*) a *topánky* „lehká obuv“ (< *topánka*).

Specifická situace, pokud jde o hungarismy, panuje ovšem v prostředí slovenských jazykových ostrovů v dnešním Maďarsku – v regionu Békés v jihovýchodním Maďarsku, v pohoří Pilis v severním Maďarsku mezi Budapeští a Ostrihomí a v severomaďarském středohoří (Mátra). Slovenské jazykové ostrovy vznikly v 1. polovině 18. století (v rámci znovuosídlování oblastí, které se nedávno vymanily z turecké správy). Slováci žijící na území Maďarska (asi 10 000) jsou bilingvní a maďarština s jejich jazykem interferuje poměrně silně.¹⁴⁴

2.4.2 Hungarismy ve slovinštině a chorvatštině

Ještě intenzivnější byl lexikální vliv maďarštiny na slovinštinu v oblasti Prekmurje a také na chorvatštinu, a to zejm. po vítězství na Turky a jejich vytlačení ze střední Evropy. V době od konce 18. století do počátku 20. století do chorvatštiny pronikly např. tyto hungarismy: *baršun* „samet“ (< *bársony*), *bitanga* „lump“ (< *bitang*), *bunda* „kožich“ (< *bunda*), *cipela* „bota“ (< *cipő*, *cipellő*), *čarda* „hospoda“ (< *csárda*), *čardaš* „čardáš“ (< *csárdás*), *čilkoš* „hulvát“ (< *gyilkos* „vražedník“), *doboš* „bubeník“ (< *dobos*), *faćuk* „bastard“ (< *fattyú*), *gulaš* „guláš“ (< *gulyás*), *gumb* „knoflík“ (< *gomb*), *hajduk* „strážný“ (< *hajdú*), *kari-ka* „kroužek, obroučka“ (< *karika*), *kečiga* „jeseter“ (< *kecsege*), *kočija*, *kočijaš* „kočí“ (< *kocsi*, *kocsis*), *kopča* „spona“ (< *kapocs*), *lopov* „zloděj“ (< *lopó*), *lopta* „míč“ (< *labda*), *mačka* „kočka“ (< *macska*), *mamlaz* „hlupák“ (< *mamlasz*), *marva* „dobytek“ (< *marha*), *orijaš* „obr“ (< *óriás*), *pandúr* „dráb“ (< *pandúr*), *punda* „drdol“ (< *pongya*), *rit* „bažina“ (< *rét*), *roštíl* „rošt“ (< *rostély*), *sablja* „šavle“ (< *szablya*), *salaš* „ohrada

144 Atlas slovenských dialektů v Maďarsku – Fügedi, Ferenc, Király (1993).

pro ovce s boudou pro ovčáka“ (< szállás), šator „stan“ (< sátor), šogor „švagr“ (< sógor), varoš „město“ (< város) a šor „ulice“ (< sor).¹⁴⁵

Mapa č. 4: Maďarština ve střední Evropě – významné menšiny Maďarů žijí na Slovensku, na západní Ukrajině (bývalá Podkarpatská Rus, maď. Kárpátalja), v Rumunsku (zde je významná zejm. etnografická skupina Sikulů, maď. Székelyek, ve východní Transylvánii) a v Srbsku (ve Vojvodině, maď. Vajdaság).

2.4.3 Hungarismy v češtině

Čeština – na rozdíl od slovenštiny nebo chorvatštiny – přicházela do přímého kontaktu s maďarštinou jen velmi zřídka. Přesto se v jejím lexiku, zejm. ve východomoravských dialektech (valašských a slováckých), vyskytovaly některé hungarismy, které byly zprostředkovány intenzivním kulturním stykem se západoslovenskými regiony, např.: *bačkor(a)* (< *bocskor*), *bálík* (< *balek* „hlupák, prostáček, hýl“), *bambula* (< *bamba*), *bárskdo* „kdokoli“, *bárjak* „jakkoli“ (ve východomoravských dialektech č. < maď. *bár-*), *bosorka* „čarodějnice“ (< *boszorkány*), *bunda* (< *bunda* „kožich“), *buntovat* (< *bánt* „rušit“), *cifra* „ozdoba“, *cifrovat*

¹⁴⁵ Slovinsko-maďarské jazykové interference – Király (1978). Bohatý materiál k vlivu maďarštiny na chorvatštinu, zejm. v lexiku, přináší jednak L. Hadrovics (1985), jednak I. Popović ve svých dějinách srbochorvatštiny (Popović 1960, s. 41, 216 a 602).

„ozdobně tančit“ (< *cifra*; ze středověké latiny), *čabajka* (< *csabai kolbász* „klobása z města Csaba“), *čagan* (< *csákány* „krumpáč“; z tureckých jazyků), *čalamáda* (< *csalamádé*), *čik* (< *csík* „oharek z cigarety“), *čičma* (< *csizma*), *čutora* (< *csutura*; balkanismus), *guláš* (< *gulyás*), *harcovat se* (< *harc* „zápolit“), *hašteřit se* (< *házsártos* „hašteřivý“), *herdek* (< *ördög* „ďábel“), *husar* (< *huszár* „voják“, původně „lupič, vyzvědač“), *chotár* (< *határ* „hranice“), *katan* (< *katona* „voják“), *kočí* (< *kocsi*), *kord* (< *kard* „meč“), *korhel* (< *korhely* „lenoch, obžera“; to snad z něm. *Chorherr* „kanovník“), *kynožit se* (s něčím) „namáhat se“ (< *kínoz* „mučit, trápit“), *lečo* (< *lecsó*), *maďal* „druh jirovce“ (< *magyal* „cesmína“; převzato do č. J. S. Preslem), *mamlas* (< *mamlasz*), *mařec* „velmi silné pivo, medovina“ (< *márc*), *paprika* (< *paprika*; z jihoslovanských jazyků), *papuč* (< *papucs*; z turečtiny), *pašák* (< *pasas* „dobře placící host“, ale nejisté), *pohár* (< *pohár*; přes něm. z románského *picarium), *portáš* „strážce hranic“ (< *portás* „vrátný“; z lat. *porta*), *potkan* (< *potkán*; z románského *ponticāna* „pontská, tj. východní myš“), *primáš* (< *primás* „kapelník“; z lat. *primās*), *rakoš* „cihly srovnané do hranice“ (< *rakás* „hromada“), *rantoš* „usazenina z másla“ (< *rántás* „jíška“), *sejka* „druh krávy“, *sigot* „bahnité místo porostlé vrbami“ (< *sziget* „ostrov“), *sotor* „kabela z rákosí nebo ze slámy“, *šaroky* „druh obuvi“ (< *sarok* „pata“) a *talka* „bryčka“ (< *taliga* „vozik“).¹⁴⁶

3 Struktura jazyků střední Evropy

V předchozích kapitolách jsme konvergentní vývoj jazyků střední Evropy ilustrovali příklady zejm. z roviny lexika, která na společenský kontext, v němž jazyky žijí, reaguje nejrychleji, nejpružněji a nejexplicitněji. Mnohasetletá koexistence geneticky a strukturně odlišných jazyků ve středoevropském prostoru a zejm. velmi častý bilingvismus jejich mluvčích (česko-německý, maďarsko-německý, slovensko-maďarský aj.) však způsobily i to, že se jazyky střední Evropy sblížily také v nižších jazykových rovinách – přirozeně však jen tam, kde tomu nebránily vnitřní dispozice jejich systémů.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hungarismy v češtině – Sulán (1956; 1957).

¹⁴⁷ Základní práce o konvergenci středoevropských jazyků v rovině morfosyntaxe – Kurzová (1998).

3.1 SLOVOTVORBA

Vedle značného zastoupení kalků je charakteristickým rysem lexika jazyků střední Evropy – jako rys už nepochybně systémový – vysoký stupeň syntetičnosti slova, který se formálně projevuje jednak silným sklonem ke kompozici (němčina), jednak k derivaci (čeština a další slovanské jazyky střední Evropy), anebo ke kompozici i derivaci zároveň (maďarština). Jazyky, které stojí spíše na okraji středo-evropského areálu (polština, chorvatština), mají pak v lexiku vyšší podíl multiverbismů, které syntetický charakter lexika středoevropských jazyků relativizují.

3.1.1 Stupňování

Příznačně se tendence k syntetičnosti slova projevuje ve stupňování, srov. formulaci téhož verše z evangelia¹⁴⁸ v jazycích střední Evropy na jedné straně a v ruštině na straně druhé:

něm. *Doch der **kleinste** im Reich Gottes ist **größer** als er.* (L 7,28)

č. *Avšak i ten **nejmenší** v království Božím jest **větší** nežli on.*

slk. *No ten, kto je v Božom kráľovstve **menší**, je **väčší** ako on.*

pol. *Lecz **najmniejszy** w królestwie Bożym **większy** jest niż on.*

maď. *De aki a **legkisebb** az Isten országaiban, **nagyobb** nála.*

sln. *Vendar je **najmanjši** v Božjem kraljestvu **večji** od njega.*

ch. *A ipak, i **najmanji** u kraljevstvu Božjem **veći** je od njega.*

rus. *Но даже тот, кто **всех меньше** в Царстве Бога, **больше**, чем он.*

Relativně největší podíl analytických komparativů a superlativů je (ve srovnání s ostatními jazyky střední Evropy) v polštině a slovinštině, srov.:

---

148 Používáme zde pro ilustraci ekvivalentní verše ze soudobých překladů evangelia, ale jsme si – při všech výhodách, které přináší přesně přeložený a po jazykové stránce spíš nekomplikovaný text – vědomi i některých omezení tohoto materiálu. Především faktu, že je evangelium jako text pevně vklíněno do předchozí překladatelské tradice, nereprezentuje skutečně živý jazyk a v neposlední řadě bývá i jazykově závislé na řeckém (a někdy i jen latinském) textu, ze kterého se překládalo. Poznámky ke stylu Českého ekumenického překladu Bible – Kurzová (2006).

č. V otcově domě byl ze všech **nejváženější**. (Gn 34,19)

pol. Był zaś **najbardziej szanowany** ze wszystkich w rodzinie swego ojca.

č. Ty si pak vezmi **nejvácnější** balzámy. (Ex 30,23)

sln. Vzemi si **najbolj dragocene** díšave.

3.1.2 Prefixace

Podobně bychom mohli za charakteristický systémový rys jazyků střední Evropy (společný však přinejmenším s ostatními slovanskými jazyky v areálu balkánském a východoevropském) pokládat velmi silně využívanou možnost prefixace sloves a také dalších slovních druhů. Prefixace tu slouží jak k vyjadřování významů lexikálních, tak gramatických. Srov. např. formulaci téže myšlenky v angličtině (využívající prefixů poměrně málo) na jedné straně a v jazycích střední Evropy (a též v ruštině) na straně druhé:

angl. *He has **anointed** me to preach the gospel to the poor. He has sent me to heal the brokenhearted, to preach deliverance to the captives, and **recovering** of sight to the blind, to set at liberty them that are bruised, to preach the acceptable year of the Lord.* (L 4,18–19)

něm. *Er hat mich **gesandt**, damit ich den Armen eine gute **Nachricht** bringe; damit ich den Gefangenen die **Entlassung verkünde** und den Blinden das Augenlicht; damit ich die **Zerschlagenen** in Freiheit setze.*

č. *Proto mne **pomazal**, abych **přinesl** chudým radostnou zvěst. **Poslal** mne, abych **vyhlásil zajatcům propuštění** a slepým **navrácení zraku**, abych **propustil zdeptané** na svobodu.*

hluž. *A je mje **póstał**, zo bych khudym evangelium **předował**, a **wu**-strowjał, kotřiž su **roz**kateje wutroby; zo bych **připowědžel** jatym **spušćenje** a slepym widženje, zo bych **wu**pušćil zraženych na svobodu.*

slk. *Pomazal ma zvestovať chudobným evanjelium a uzdravovať skrúšených srdcom. Poslal ma oznámiť zajatým **prepustenie**, slepým vrátiť zrak, **utláčaných prepustiť** a **vyhlásiť** milostivý rok Pánov.*

pol. *Namaścić i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więz-
niom głosił wolność, a niewidomym przejrzenie; abym uciśnionych
odsylał wolnymi.*

mađ. *Az Úr Lelke van énrajtam, mivel felkent engem, hogy evangéli-
umot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást
hirdessem a foglyoknak, és a vakoknak szemük megnyílását; hogy
szabadon bocsássam a megkínzottakat, és hirdessem az Úr kedves
esztendejét.*

sln. *Poslal me je, da oznanim jetnikom prostost in slepim vid, da pus-
tim zatirane na prostost, da oznanim leto, ki je ljubo Gospodu.*

ch. *Duh Gospodnji na meni je jer me pomaza! On me posla blagovjes-
nikom biti siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima,
na slobodu pustiti potlačene, proglasiti godinu milosti Gospodnje.*

rus. *Он послал Меня бедным возвестить Радостную Весть,
пленным объявить о свободе, слепым о прозрении. Он послал
Меня освободить угнетенных, возвестить, что настало время
милости Господней.*

3.2 SYNTAX

Relativně dobře přístupná vlivu jazyka na jazyk je, jak jsme už uved-
li jinde (sub 1.4), syntax, zejm. ve svých vyšších celcích (souvěti), ale
i v některých jevech na úrovni věty. Zvláště silné projevy interference
v syntaxi lze pozorovat přirozeně tam, kde je rozvinut bilingvismus
se silnou dominancí jednoho ze zúčastněných jazyků.¹⁴⁹

3.2.1 Předložkové vazby sloves

Ještě na pomezí lexika a gramatiky spadá velmi široká škála shod ve
valenci sloves, které můžeme při srovnání jednotlivých jazyků střed-
ní Evropy s geneticky spjatými jazyky, žijícími však v jiných areálech,
rozpoznat. Už jen při letném srovnání celkem 188 relativně nejčas-
tějších předložkových vazeb slovesa v němčině s českými ekvivalen-
ty jsme dospěli ke zjištění, že u 91 vazeb (tj. v 48,4 % případů) je

¹⁴⁹ Viz např. německo-slovanské interference v syntaxi obou lužičtin a dále v ko-
rutanské slovinštině a burgenlandské chorvatštině – Bayer (2006).

mezi němčinou a češtinou shoda úplná, naopak u 79 předložkových vazeb (tj. v 42 % případů) se němčina s češtinou jasně neshoduje a u 18 vazeb (v 9,6 % případů) se shoda nebo neshoda zřejmě nedá přesně stanovit. Při konfrontaci téhož souboru německých předložkových vazeb s ruskými ekvivalenty klesla míra shody mezi oběma jazyky asi na 40 %. Srov. např. tyto vazby:

něm. *arbeiten an etwas* – č. *pracovat na něčem* – rus. *работать над чем*

něm. *kommen auf etwas* – č. *přijít na něco* – rus. *узнать, найти что*

něm. *verstossen gegen etwas* – č. *provinit se proti čemu* – rus. *провиниться перед кем/чем*

něm. *rechnen mit jemandem/etwas* – č. *počítat s někým/něčím* – rus. *рассчитывать на что*

něm. *benennen nach jemandem* – č. *pojmenovat po kom* – rus. *называть что/кого в честь кого*

něm. *warnen vor jemandem/etwas* – č. *varovat před kým/čím* – rus. *предостерегать кого от кого/чего*

České sloveso bývá navíc nezřídka kalkem slovesa německého, srov.:

něm. *sich auskennen in etwas* – č. *vyznat se v čem* – rus. *разбираться в чем*

něm. *sich begeistern für jemanden/etwas* – č. *nadchnout se pro někoho/něco* – rus. (multiverbismus) *прийти в восторг от чего*

Není tedy zřejmě příliš přehnaný výrok R. Jakobsona o češtině, pronesený v dobře známé diskusi o jazykové kultuře češtiny v r. 1932:

„Rusovi, který ovládá češtinu a němčinu, je snadnější překládat z jednoho z těchto jazyků do druhého, než z těchto jazyků do ruštiny či naopak. O stejné zkušenosti povídali mně také francouzští a jihoslovanští filologové.“¹⁵⁰

150 R. Jakobson (1932, s. 117). Přehled stereotypů i faktů o češtině jako o „nejponěmčenějším“ slovanském jazyce – Rytel-Schwarz (2009).

3.2.2 Základní typy souvětí

V rovině syntaxe, při jejímž budování v prvních staletích fungování jazyků střední Evropy jako jazyků psaných působila shodně jako „synchronizující“ vzor latina, se všechny porovnávané jazyky shodují v podobě základních typů souvětí a v inventáři a fungování mnoha spojovacích výrazů. Typické jsou v jazycích střední Evropy např. přívlasktové věty s flektovanými relativy. Srov. verše opět z překladů evangelia (zde Mk 10,39):

něm. *Ihr werdet den Kelch trinken, **den** ich trinke, und die Taufe empfangen, **mit der** ich getauft werde.*

č. Kalich, **který** já piji, budete pít a křtem, **kterým** já jsem křtěn, budete pokřtěni.

slk. Z kalicha, **z ktorého** ja pijem, budete piť. Aj krstom, **ktorým** som pokrstený, budete pokrstení.

pol. Kielich, **który** Ja mam pić, pić będziecie; i chrzest, **który** Ja mam przyjąć, wy również przyjmiecie.

maď. Azt a poharat, **amelyből** én iszom, kiisszátok, és azzal a keresztiséggel, **amellyel** én megkeresztelkedem, megkeresztelkedtek.

sln. Kelíh, **ki** ga jaz pijem, bosta pila, in s krstom, **s katerim** sem jaz krščen, bosta krščena.

ch. Čašu **koju** ja pijem pit ćete i krstom **kojim** se ja krstim bit ćete kršteni.

Podobně je uspořádáno totéž souvětí v latině:

*Calicem **quidemquem** ego bibo bibetis et baptismum **quo** ego baptizor baptizabimini.*

Většina jazyků střední Evropy používá jako relativ zájmena tázacího původu – částečně to platí i pro němčinu, ve které kromě relativ *der*, *die*, *das* funguje i flektovatelné relativum *welcher*.¹⁵¹

¹⁵¹ Distribuce něm. *der* a *welcher* ve srovnání s českými ekvivalenty – Komárek (2006, s. 217).

Shody mezi jazyky střední Evropy lze nalézt i v užívání minimálně dvou desítek dalších spojovacích výrazů, např. odporovacích spojek, srov. angličtinu s dalšími jazyky:

angl. *God is not the God of the dead, **but** of the living.* (Mt 22,32)

něm. *Er ist doch nicht der Gott der Toten, **sondern** der Gott der Lebenden.*

č. *On přece není Bohem mrtvých, **nýbrž** živých.*

pol. *Bóg nie jest [Bogiem] umarłych, **lecz** żywych.*

maď. *Az Isten nem a holtak Istene, **hanem** az élőké.*

sln. *Ni pa Bog mrtvih, **ampak** živih.*

Angl. spojce *but* zde odpovídá několik funkčně odstíněných odporovacích spojek (typu *nýbrž*, *však*, *avšak*), srov. pak např. užití něm. spojek *aber* „ale“, *jedoch* „avšak“, *sondern* „nýbrž“ a maď. *de* „ale“, *azoban* „avšak“, *hanem* „nýbrž“ s užitím jejich českých ekvivalentů.

Všechny jazyky střední Evropy dále společně tíhnou k vyjadřování vedlejších predikací závislými větami, ne tedy nevětně, srov. formulaci v angličtině na jedné straně a v němčině a dalších jazycích na straně druhé:

angl. *When Jesus therefore saw **her weeping, and the Jews also weeping** who came with her, he groaned in his spirit, and was troubled.* (J 11,33)

něm. *Als Jesus sah, **wie sie weinte und wie auch die Juden weinten**, die mit ihr gekommen waren, war er im Innersten erregt und erschüttert.*

č. *Když Ježíš viděl, **jak pláče a jak pláčou i Židé**, kteří přišli s ní, v Duchu se rozhorlil.*

slk. *Keď Ježíš videl, **že plače a že plačú aj Židia**, ktorí prišli s ňou, zachvel sa v duchu.*

pol. *Gdy więc Jezus ujrzał **jak płakała ona i Żydzi**, którzy razem z nią przyszli, wzruszył się w duchu.*

maď. *Amikor Jézus látta, **hogy** Mária sír, és a vele jött zsidók is **sírnak**, megrendült lelkében és háborgott, és megkérdezte.*

sln. *Ko je Jezus videl, **da joka in da jokajo tudi Judje**, ki so prišli z njo, je bil v duhu pretresen in se je vznemiril.*

ch. *Kad Isus vidje **kako plače ona i Židovi koji je dopratiše**, potresen u duhu i uzbuđen upita (...)*

S výše uvedenou tendencí souvisí i různě silný sklon k vyjadřování vedlejších predikací nikoli už konstrukcemi s infinitními tvary sloves, zděděnými např. v češtině z předchozích fází vývoje, ale vedlejšími větami (tedy finitním slovesem; Mt 2,16):

něm. *Als Herodes **merkte**, dass ihn die Sterndeuter getäuscht hatten, wurde er sehr zornig.*

č. *Když Herodes **poznal**, že ho mudrci oklamali, rozlítit se.*

hluž. *Tuž Herodes **spózna**, zo je zjebany wot mudrych, rozhněwa so jara.*

slk. *Keď potom Herodes **zbadal**, že ho mudrci oklamali, veľmi sa nahneval.*

maď. *Amikor Heródes **látta**, hogy a bölcsek túljártak az eszén, nagy haragra lobbant.*

sln. *Ko je Herod **videl**, da so ga modri prevarali, se je zelo razjezil.*

Srov. však znění téhož verše v polštině a chorvatštině jako jazycích, které (i z hlediska jejich gramatické struktury) leží spíše na okraji středoevropského areálu:

pol. *Wtedy Herod **widząc**, że go Mędrcy zawiedli, wpadł w straszny gniew.*

ch. ***Vidjevši** da su ga mudraci izigrali, Herod se silno rasrdi.*

Zcela jistě však právě zde hraje roli tradice biblického překladu a tendence k udržování archaických forem, srov. např. překlad téhož verše (v překladu hluž. evangelií od M. Hórnika a ve starším č. překladu J. L. Sýkory) s č. ekumenickým překladem (Mt 2,11):

č. *I **vešedše** do domu, našli dítka s Marií, matkou jeho, a **padše**, klaněli se jemu, a **otevřevše** poklady své, obětovali mu dary: zlato, kadidlo a myrrhu.*

hluž. A **zastupiwiši** do domu namakachu džěcatko z Mariju jeho mačerju a **poklaknywiši** modlachu so k njemu.

č. **Vešli** do domu a **uviděli** dítě s Marií, jeho matkou; **padli** na zem, **klaněli se** mu a **obětovali** mu přinesené dary – zlato, kadidlo a myrhu.

Tendence vyjadřovat vedlejší propozici větou s verbem finitem, a ne konstrukcí s infinitivním tvarem slovesa, je patrná i např. ve vyjadřování účelu, srov. verše (Mk 3,2):

č. Číhali na něj, uzdraví-li ho v sobotu, **aby** jej **obžalovali**.

hluž. A keďbowachu na njeho, wuhoji-li jeho na sabaće, zo **bychu** jeho **wobskoržili**.

slk. Pozorne ho sledovali, či nezačne uzdravovať v sobotu, **aby** ho mohli **obžalovať**.
maď. Figyelték Jézust: vajon meggyógyítja-e szombaton, hogy **vádat emelhessenek** ellene.

sln. Prežali so nanj, ali ga bo ozdravil v soboto, da **bi** ga **tožili**.

ch. A oni vrebahu hoće li ga Isus u subotu izlječiti, da ga **optuže**.

V polštině, podobně jako např. v ruštině, se v této funkci často objevují konstrukce s infinitivem:

pol. A śledzili Go, czy uzdrowi go w szabat, **żeby** Go **oskarżyć**.

rus. За Иисусом следили, не станет ли Он лечить его в субботу, **чтобы** потом **обвинить**.

Němčina se, i přes nespornou tendenci k větnému vyjadřování vedlejší propozice, častěji než ostatní jazyky střední Evropy uchyluje k jmennému vyjádření:

něm. Und sie gaben Acht, ob Jesus ihn am Sabbat heilen werde; sie suchten nämlich einen Grund **zur Anklage** gegen ihn.

Tendenci potlačovat užívání finitních tvarů sloves má němčina společnou s jazyky západní Evropy, např. s angličtinou, kde je však tato tendence daleko silnější, srov. užití infinitivu a finitních tvarů sloves:

angl. *And he charged him to tell no man.* (L 5,14)
něm. *Jesus befahl ihm, niemand etwas zu sagen.*

č. *Přikázal mu, aby nikomu nic neříkal.*

hluž. *A wón poručí jemu, zo by nikomu njepowědal.*

slk. *Prikázal mu, aby nikomu o tom nehovoril.*

Tendence k vyjadřování vedlejší predikace jinak než vedlejší větou, často jmenně, je ostatně patrná i ve zmíněné polštině, která se v tomto ohledu blíží spíš slovanským jazykům východním, protože jmenných konstrukcí využívá často také tam, kde i němčina tíhne k užití vedlejší věty, srov.:

pol. *Idźcie do wsi, która jest przed wami, a zaraz przy wejściu do niej znajdziecie osłę uwiązane, na którym jeszcze nikt z ludzi nie siedział.*
(Mk 11,2)

něm. *Geht in das Dorf, das vor euch liegt; gleich wenn ihr hineinkommt, werdet ihr einen jungen Esel angebunden finden, auf dem noch nie ein Mensch gesessen hat.*

č. *Jděte do vesnice, která je před vámi, a hned, jak do ní vejdete, naleznete přivázané oslátko, na němž dosud nikdo z lidí neseseděl.*

slk. *Choďte do dediny pred vami. Hneď ako ta vojdete, nájdete priviazané osliatko, na ktorom dosiaľ nijaký človek nesesedel.*

maď. *Menjetek az elöttetek levő faluba, és mindjárt, amint beértek, találtok egy szamárcsikót megkötve, amelyen még nem ült soha senki.*

sln. *Pojdita v vas, ki je pred vama. Takoj ko prideta vanjo, bosta našla privezanega oslička, na katerem še nikoli ni sedel noben človek.*

ch. *Hajdete u selo pred vama. Čim u nj uđete, naći ćete privezano magare koje još nitko nije zajahao.*

Právě v inventáři infinitních tvarů slovesa jsou při srovnání jazyků západoevropských a středoevropských podstatné rozdíly. Je ovšem větší gramatického popisu a terminologie, zda např. zvýrazněný tvar v české výpovědi *Všiml si auta jedoucího kolem* bude pokládán za participium, nebo nikoli.

Tab. 2: Inventář infinitivních tvarů slovesa

	angl.	něm.	č.	hluž.	dluž.	slk.	maď.	pol.	sln.	ch.	rus.
infinitiv	(+)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
supinum	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
participium	+	+	(-)	+	+	+	(-)	+	+	+	+
gerundium	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Relativně vysoké funkční využití a frekvence finitivních tvarů sloves v jazycích střední Evropy, na rozdíl od slovanských jazyků východní Evropy, koresponduje s faktem, že se v těchto jazycích výrazně preferuje negace větná (spjatá s predikátem) nad negací členskou. Srov. např. formulaci téže myšlenky v ruštině a v jazycích střední Evropy:

rus. *He мир Я принес, но меч.*¹⁵² (Mt 10,34)

něm. *Ich bin nicht gekommen, um Frieden zu bringen, sondern das Schwert.*

č. *Nepřišel jsem uvést pokoj, ale meč.*

hluž. *Njeprińdžech pokoj přinješć, ale mječ.*

slk. *Neprišiel som priniesť pokoj, ale meč.*

sln. *Nisem prišel, da prinesem mir, ampak meč.*

ch. *Ne, nisam došao donijeti mir, nego mač.*

3.2.3 Tendence k formalizaci věty

Jazykům střední Evropy je dále společná tendence k formalizaci věty, tj. k obligatornímu a formálně signalizovanému vyjadřování jednotlivých větných členů, včetně subjektu. Proto se v těchto jazycích užívá relativně málo neosobních vět typu polských konstrukcí s *nie ma*, srov.:¹⁵³

¹⁵² Podobně v maď.: *Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem hogy kardot.*

¹⁵³ Něco jiného je ovšem vyjadřování subjektu obligatorního, jak jej známe ze „standardní průměrné evropštiny“. Redundantní vyjadřování subjektu v běžně mluvené češtině „západního typu“ (1. os. sg. a pl. přet.), které připomíná i východní jazyky (ruštinu aj.) nevyplývá ze systémových změn v jazyce ani z jazykového kontaktu, ale jen z povahy mluveného jazyka s jeho redundancí. Tedy se západními

pol. *Dla Boga bowiem **nie ma** nic niemożliwego.* (L 1,37)

něm. *Denn für Gott **ist nichts unmöglich.***

č. *Nebot u Boha **není nic nemožného.***

hluž. *Přetož pola boha **njebudže** žana **wěc** njemožna.*

slk. *Lebo u Boha **nič nie je** nemožné.*

maď. *Mert az Istennek **semmi sem** lehetetlen.*

sln. *Bogu namreč **ni nič** nemogoče.*

ch. *Ta Bogu **ništa nije** nemoguće.*

Tendence k neosobnímu vyjádření propozice je významným rysem, odlišujícím jazyky slovanského východu od slovanských jazyků střední Evropy. Srov.:

rus. *Ему **пришлось сесть** в лодку, а весь народ стоял на берегу.*
(Mt 13,2)

něm. *Er **stieg** deshalb in ein Boot und setzten sich; die Leute aber standen am Ufer.*

č. *Musel **vstoupit** na loď; posadil se v ní a celý zástup stál na břehu.*

hluž. *Do čolmika **stupiwši so sydže**; wšón lud pak stoješe na brjozy.*

slk. *Musel **nastúpil** na loď a sadnúť si, kým celý zástup stál na brehu.*

pol. *Wszedł do łodzi i usiadł, a cały lud stał na brzegu.*

maď. *Ezért **beszállt** egy hajóba, és leült; az egész sokaság pedig a parton állt.*

sln. *Tako da **je stopil** v čoln in sedel, vsa množica pa je stala na obrežju.*

ch. *Je **morao ući** u lađu: sjede, a sve ono mnoštvo stajaše na obali.*

S odstraňováním neosobních typů vět souvisí také vyjadřování modality nutnosti spojením slovesa *muset* (< sthn. *muozzan*) a infinitivu, příp. též jejího odstínu „nutnost uložená vnější autoritou“ v konstrukcích typu *mám přijít*.¹⁵⁴

jazyky (včetně němčiny) nesouvisí. Ke tvarům typu *já věděl* – Nübler (2001); Načeva-Marvanová (2011).

154 Základní odstíny modality v jazycích střední Evropy (jejichž příkladem může být čeština) ve srovnání se starším stavem ve slovanských jazycích – Večerka (1973), též Porák (1968).

Příznačné je též užití genitivu záporového v neosobní větě v jazycích, jako je ruština – v jazycích střední Evropy je táž myšlenka vyjadřována pravidelně základním typem výpovědi (nominativ ve funkci subjektu + negované plnovýznamové sloveso), srov.:

rus. *He было никого во всем роде человеческом, кто был бы выше Иоанна.* (Mt 11,11)

něm. *Unter allen, die von einer Frau geboren sind, ist keiner aufgetreten, der größer ist als Johannes der Täufer.*

č. *Mezi těmi, kdo se narodili z ženy, nevystoupil nikdo větší než Jan Křtitel.*

hluž. *Mjez rodženymi wot žónskich njepowstany žadyn wjetši, dyžli Jan křćenik.*

slk. *Medzi narodenými zo ženy nepovstal nikto väčší ako Ján Krstiteľ.*

sln. *Med rojenimi od žená ni bil obujen večji od Janeza Krstnika.*

ch. *Između rođenih od žene ne usta veći od Ivana Krstitelja.*

Právě uvedený příklad ukazuje, že nápadnou tendencí středoevropských jazyků je též sklon k potlačování jiných než čistě syntaktických funkcí pádu. Tato tendence směřuje ke stavu, který můžeme pozorovat v jazycích západoevropských, v nichž se tato tendence uplatnila už dřív (většinou v době doložené texty) a vedla k postupné deflektivizaci těchto jazyků (angličtiny, francouzštiny, v poněkud menší míře němčiny aj.).¹⁵⁵

Nominativ tíhne v jazycích střední Evropy k tomu, stát se výhradním pádem subjektu nebo jmenné části predikátu. V posledně zmíněné funkci vytlačuje instrumentál, který byl v některých slovanských jazycích v predikátu základním pádem jména, srov. novější č. *Autor je vysokoškolský pedagog* vedle staršího *Autor je vysokoškolským pedagogem*.

Genitiv se ve středoevropských jazycích stává výhradním pádem nekongruentního atributu, a ve slovanských jazycích střední Evropy

155 Koncept „standardní průměrné evropštiny“ (Standard Average European) a míra „europeizace“ češtiny vzhledem k uvedenému konceptu – Garvin (1949), Kurzová (1997), Haspelmath (2001) a Giger (2004).

tedy mizí především z objektu, ale i z dalších větněčlenských pozic, kde vyjadřoval sémantické odstíny jako negaci (gen. záporový), neúplnost (gen. partitivní) nebo srovnání. Např. východoslovanským konstrukcím s genitivem srovnávacím ve středoevropských jazycích velmi často odpovídají konstrukce s předložkovým či bezpředložkovým akuzativem, srov.:

rus. *Ученик не может быть выше учителя, а слуга – своего господина.*¹⁵⁶ (Mt 10,24)

č. *Žák není nad učitele ani sluha nad svého pána.*

hluž. *Wučownik njeje przez mištra, ani služownik przez swojego knjeza.*

slk. *Učeník nie je nad učiteľa ani sluha nad svojho pána.*

pol. *Uczeń nie przewyższa nauczyciela ani sluga swego pana.*

sln. *Učenc ni nad učiteljem in služabnik ne nad svojim gospodarjem.*

ch. *Nije učeník nad učiteljem niti sluga nad gospodarom svojim.*

Německý ekvivalent se v tomto případě liší užitím předložky *über*, která se v tomto významu pojí s dat. (*Ein Jünger steht nicht über seinem Meister und ein Sklave nicht über seinem Herrn*).

Dativ se stává pádem signalizujícím druhý objekt, a proto mizí z vedlejších funkcí, které ještě pravidelněji plní v jazycích na periférii středoevropského areálu, srov.:

pol. *Jan będzie mu na imię.* (L 1,63)

ch. *Ivan mu je ime.*

něm. *Sein Name ist Johannes.*

č. *Jeho jméno je Jan.*

hluž. *Jan je jeho mjeno.*

slk. *Jeho meno je Ján.*

maď. *János a neve.*

sln. *Janez je njegov o ime.*

156 V překladu do maďarštiny je táž myšlenka vyjádřena synteticky, pádovým tvarem adessivu: *A tanítvány nem felebbvaló a mesterénél, sem a szolga az uránál.*

Akuzativ vystupuje v jazycích střední Evropy primárně ve funkci objektu – zobecněl v němčině, češtině a maďarštině, zatímco např. slovenština, horní lužická srbština nebo polština ještě v těchto pozicích často zachovává starý genitiv, srov.:

něm. *Von jetzt an wirst du **Menschen** fangen.* (L 5,10)

č. *Od této chvíle budeš lovit **lidi**.*

maď. *Mostantól fogva **embereket** fogsz.*

slk. *Odteraz budeš lovit **ľudí**.*

hluž. *Wot nětka budžeš **čłowjekow** łojic.*

pol. *Odtąd **ludzi** będziesz łowic.*

K udržení genitivu jako vedlejšího pádu objektu přispívá asi i častá homonymie mezi genitivem a akuzativem, srov.:

sln. *Odslej boš lovil **ľjudi**.*

ch. *Odsada ćeš łowiti **ľjude!***

Nejslabší je tendence k syntaktizaci pádu zřejmě v polštině, kde má genitiv v platnosti objektu velmi široké využití, srov.:

pol. *Widzisz tę **kobietę**?* (L 7,44)

něm. *Siehst du diese **Frau**?*

slk. *Vidiš túto **ženu**?*

maď. *Látod, ezt az **asszonyt**?*

sln. *Vidiš to **ženo**?*

ch. *Vidiš li ovu **ženu**?*

Instrumentál je ve slovanských jazycích střední Evropy (podobně jako lokál) primárně pádem adverbialním (slouží k vyjádření „nástroje“, „průvodu“ někoho někým apod.) a z dalších funkcí je vytlačován nebo již vytlačen – opět se tak dociluje shody s němčinou.

Srov. však ruštinu a polštinu, která se i v tomto případě mírně vymyká z obvyklých vlastností slovanských jazyků střední Evropy,

s dalšími jazyky střední Evropy a dále s němčinou a s maďarštinou (v níž jsou v tomto případě užita adverbia):

rus. *И, возвратившись, находит его незанятым, подметенным и прибранным.* (Mt 12,44)

pol. *A przyszedłszy zastaje go nie zajęтым, wymiecionym i przyozdobionym.*

něm. *Und wenn er es bei seiner Rückkehr leer antrifft, sauber und geschmückt (...)*

č. *Přijde a nalezne jej prázdný, vyčištěný a uklizený.*

slk. *Keď tam príde, nájde ho prázdný, vyzametaný a vyzdobený.*¹⁵⁷

maď. *Amikor odaér, gazdátlanul, kiséperve és felékesítve találja azt.*

sln. *Ko pride, jo najde prazno, pometeno in urejeno.*

ch. *I došavši, nađe je praznu, pometenu i uredenu.*

3.2.4 Opisné pasivum

Společným rysem jazyků střední Evropy, který je zřejmě také produktem zmiňované „synchronizace“ jejich gramatických struktur prostřednictvím latiny ve středověku a raném novověku, je poměrně široké užívání opisného pasiva (typu latinského *laudatus sum*), které se ve slovanských jazycích funkčně doplňuje s domácím reflexivním pasivem (deagentivem typu [*dům*] *se staví*). Srov. vyjádření téže myšlenky v latinském textu Vulgáty a v současných jazycích:

lat. *Et Dominus quidem postquam locutus est¹⁵⁸ eis adsumptus est in caelum.* (Mk 16,19)

něm. *Nachdem Jesus, der Herr, dies zu ihnen gesagt hatte, wurde er in den Himmel aufgenommen.*

č. *Když jim to Pán řekl, byl vzat vzhůru do nebe.*

157 Ve znění slovinském (*Ko pride, jo najde prazno, pometeno in urejeno*) a chorvatském (*I došavši, nađe je praznu, pometenu i uredenu*) je vazba s řídicím substantivem ženského rodu.

158 Tvar *locutus est* je participiem perfekta aktiva k *loquor* „říkat“.

hluž. *A Knjez Jėzus, hdyř bė z nimi rėĉat, **bu** do njebjes **wzaty**.*
slk. *Keď im to Pán Ježiř povedal, **bol vzatý** do neba.*
sln. *Potem ko je Gospod Jezus govoril z njimi, je **bil vzet** v nebo.*
ch. *I Gospodin Isus, pořto im to reĉe, **bude uzet** na nebo.*

V ruřtinė se zpravidla uřiva aktiva nebo reflexivního tvaru pasiva (ĉi jiný ch způsobů, jak vyjádřit deagentnost) :

rus. *Skazav eto, Gospod' Iisus **voznecsa** na nebo.*

Polřtina se od ostatních jazyků střední Evropy liřı v pomocné slořce pasiva (které zřejme není vhodne pokládat za tvar slovesa, tj. za slovní tvar, ale za volnejřı syntaktickou konstrukci), jıř je velmi ĉasto sloveso *zostaĉ*:

pol. *Po rozmowie z nimi Pan Jezus **został wzięty** do nieba i zasiadł po prawicy Boga.*

Konstrukce „latinského“ typu vřak není ani v polřtine zdaleka vylouĉena, srov.:

ĉ. ***Je psáno** o Synu ĉloveka: (...)* (Mk 9,12)
pol. *Ale jak **jest napisane** o Synu Człowieczym?*

Maďarřtina vyjadřuje pasivní významy tzv. faktitivnımi tvary sloves, které se tvoří pomocí přípon *-at/-tat*, *-et/-tet* a mají význam obdobný ĉeskym konstrukcím typu *dát si spravıt (boty)*:

maď. *Az Ur Jezus pedig miután ezeket monda nekik, **felemeltetett** a mennybe.*

Pasivizace bıvala v minulosti mezi uřivateli slovanský ch jazyků střední Evropy pravem pokládána za rys, který svedĉı o německém vlivu (vliv nemĉiny vřak ĉasto není rozeznatelný od vlivu latiny). Je vřak zřejme, ře v jazycích, jejichř mluvcı byli tradiĉne bilingvní, je pasivum rozřıřeno nad míru obvyklou v ostatních geneticky spřıř-

něných jazycích, srov. latinský a německý překlad biblického verše se starším českým překladem kralickým (z r. 1579) a starším lužicko-srbským překladem:

lat. *Tunc Iesus **ductus est** in desertum ab Spiritu ut **temptaretur** a diabolo.* (Mt 4,1)

něm. *Dann **wurde** Jesus vom Geist in die Wüste **geführt**; dort **sollte** er vom Teufel in Versuchung **geführt werden**.*

č. *Tehdy Ježíš **veden jest** na poušť od Ducha, aby **pokoušín byl** od dábla.*

hluč. *Tehdy **bu** Jězus wot Ducha do pusciny **wjedženy**, zo by wot djaboła **spytowany byl**.*

„Synchronizace“ jazyků střední Evropy prostřednictvím latiny vycházela především z prestiže a vlivu biblických překladů. Bible byla do vernakulárních jazyků střední Evropy překládána z Vulgáty¹⁵⁹ (např. první český překlad vznikl už ve 14. století) a novější redakce biblického překladu (už druhá redakce českého překladu ze začátku 15. století) byly latinským překladem ovlivněny zpravidla ještě více. V jazycích střední Evropy se takto – někdy dočasně – objevují další syntaktické latinismy, jako je např. překlad latinského konjunktivu ve vedlejších větách kondicionálem, nahrazování spojení slovesa *chtiati* s infinitivem vedlejší větou se spojovacím výrazem *aby* a především šíření spojení akuzativu s infinitivem po slovesech smyslového vnímání (typ *slyšeli ho zpívat*) a pak i po slovesech myšlení a mluvení. Často je ale, jak jsme již uvedli, nesnadné rozhodnout, zda jde o přímý vliv latiny, nebo o latinismus zprostředkovaný němčinou.¹⁶⁰

159 Srov. ostatně už jen podobu vlastních jmen užitých v evangeliích – zatímco středoevropské podoby těchto jmen vycházejí z latinských, podoby týchž jmen např. v ruském překladu jsou na latinské předloze nezávislé: lat. *Iesus* > něm. *Jesus*, č. *Ježíš*, ale rus. *Иисус*; lat. *Herodes* > něm. *Herodes*, č. *Herodes*, ale rus. *Ирод*; lat. *Barabbas* > něm. *Barabbas*, č. *Barabáš*, ale rus. *Бар-Абба*; lat. *Bethleem* > něm. *Bethlehem*, č. *Betlém*, ale rus. *Вифлеем*; lat. *Hierusalem* > něm. *Jerusalem*, č. *Jeruzalém*, ale rus. *Иерусалим*). Srov. poznatky R. Dittmanna (2009) o podobách toponym v českých překladech Starého zákona.

160 Srov. dále některá fakta u Běličové a Uhlířové (1996). Obtížnost rozlišení latinského a německého vlivu – Jelínek (2006). Inventář syntaktických jevů, které lze

3.3 FLEXE

Nepochybně nápadným rysem, který odlišuje jazyky střední Evropy od jazyků západoevropských, ale také od jazyků Balkánu, je relativní chudost inventáře gramatických forem, které vyjadřují časové významy. Tento inventář je ve sledovaných jazycích v zásadě tříčlenný a obsahuje préteritum, prézens a futurum.

Tab. 3: Inventář slovesných forem pro vyjádření časových významů

	angl.	něm.	č.	hluž.	dluž.	slk.	maď.	pol.	sln.	ch.	rus.
prézens	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
perfektum	+	(+)	-	+	+	-	-	-	-	-	-
préteritum	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
aorist	-	-	-	+	+	-	-	-	-	(+)	-
imperfektum	-	-	-	+	+	-	-	-	-	(+)	-
antepr./plusqpf.	+	+	(-)	+	+	+	-	(-)	+	+	-
futurum	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
antefuturum	+	+	-	-	-	-	-	-	-	(+)	-

Odhlédneme-li od „desiderat“, které se objevily v mluvnických popisech středoevropských jazyků (zejm. z 19. a 20. století) a částečně i od němčiny (v níž funguje plusquamperfektum), můžeme konstatovat, že jazyky střední Evropy nedisponují žádnými relativními časy a že někdejší rozmanitost forem pro vyjadřování různých rozměrů minulých dějů a stavů se v dnešních jazycích odráží jen ve zbytcích.

3.3.1 Vyjadřování minulosti

Za takové „zbytky“ můžeme pokládat jednak formálně dvojí způsob vyjádření minulosti v němčině (perfektum, préteritum), jednak přetr-

ve středoevropských jazycích hodnotit jako výsledky konvergence, je ještě širší – paralely existují např. také v uspořádání nominální fráze výpovědi (Pilarský 2000).

vávající nesložené préteritum v lužických srbštinách a v chorvatštině. Zatímco v případě němčiny jsou obě formy synonymní a jejich užití je diferencováno pouze regionálně (v oblasti hornoněmecké se preferuje složený tvar, tj. perfektum), v případě lužických srbštin je zachování nesloženého préterita funkčním archaismem, vyvolaným zřejmě situovaností lužické srbštiny na periférii slovanského jazykového areálu. V případě chorvatštiny, která i v některých jiných rysech naplňuje schéma, kterým zde definujeme středoevropské jazyky, poněkud volněji než např. čeština, vystupují obě nesložená préterita (aorist a imperfektum) jako balkanismus. Jeho živost, popíraná staršími mluvničemi, je v poslední době, jak se zdá, podpořena písemnou komunikací prostřednictvím moderních elektronických médií, např. skrze SMS, v nichž je praktické volit co nejkratší slovní tvary (srov. např. *napisah* a *napisao sam* „napsal jsem“).¹⁶¹ Srov.:

hluž. *Tuž Herodes skradžu mudrych powoła, a pilnje wuprašowaše so jich čas hwězdy, kotraž bě jim so zjewiła.* (Mt 2,7)

ch. *Tada Herod potajno dozva mudrace i razazna od njih vrijeme kad se pojavila zvijezda.*

něm. *Danach rief Herodes die Sterndeuter heimlich zu sich und ließ sich von ihnen genau sagen, wann der Stern erschienen war.*

č. *Těhdy Herodes tajně povolal mudrce a podrobně se jich vyptal na čas, kdy se hvězda ukázala.*

slk. *Vtedy Herodes zavolał potajomky mudrcov a dôkladne sa ich vyptoval, kedy sa im zjavila hviezda.*

pol. *Wtedy Herod przywołał potajemnie Mędrców i wyptał ich dokładnie o czas ukazania się gwiazdy.*

mađ. *Ekkor Heródes titokban hívatta a bölcseket, pontosan megkérdezte tőlük a csillag feltűnésének idejét.*

sln. *Tedaj je Herod skrivaj poklical modre in od njih natančno poizvedel o času, ko se jim je prikazala zvezda.*

161 Formy pro vyjadřování minulosti (a jejich funkce) ve vývoji lužických srbštin, češtiny a polštiny – Brankačkec (2014).

V podstatě identický je inventář gramatické kategorie času i v ruštině (ale vedlejší predikace s konkrétním časovým významem, např. minulým, tu může být, podobně jako i v polštině, častěji vyjádřena jinak než tvarem finitního slovesa):

rus. *Тогда Ирод, тайно призвав к себе звездочетов, выведал у них точное время появления звезды.*

Srov. výše uvedené příklady s anglickým překladem téhož biblického verše, v němž je navíc užito předminulého času:

angl. *Then Herod, when **he had** privately called the wise men, **inquired** of them diligently what time the star **appeared**.*

Plusquamperfektum najdeme jako pravidelně „vyžadovaný“ tvar slovesa jen v němčině, která, jak jsme vícekrát uvedli, je ve střední Evropě sice hlavním jazykovým formativem, ale sama její hranice překračuje (a to i po stránce své jazykové struktury). Dále se plusquamperfektum vyskytuje jako archaismus i v lužických srbštinách (snad i pod vlivem srbsko-německého bilingvismu) a v chorvatštině – srov. tyto jazyky s ostatními jazyky střední Evropy:

něm. *Er merkte nämlich, dass die Hohenpriester nur aus Neid Jesus an ihn **ausgeliefert hatten**.* (Mk 15,10)

hluž. *Přetož wón wédžeše, zo **běchu** jeho wyšši měšnicy ze zawisće **podali**. ch. *Znao je doista da ga glavari svećenički **bijahu predali** iz zavisti.**

č. *Věděl totiž, že mu ho velekněží **vydali** ze zášti.*

slk. *Lebo vedel, že veľkňazi ho **vydali** len zo závisti.*

pol. *Wiedział bowiem, że arcykapłani **wydali** Go przez zawiść.*

maď. *Mert tudta, hogy irigységből **szolgáltatták** ki Jézust a főpapok.*

sln. *Vedel je namreč, da so ga véliki duhovniki **izdali** iz zavisti.*

3.3.2 Vyjadřování budoucnosti

Futurum nebylo v žádném z popisovaných jazyků střední Evropy zděděno z prajazyka – vyvinulo se až na půdě jednotlivých vernaku-

lárních (národních) jazyků v době, kdy si jej vyžádaly nové komunikační potřeby, spjaté s rozvojem intelektuálního života, administrativy a vůbec písemné kultury. Toto období, spadající v naší periodizaci dějin do doby po r. 1200, bylo zároveň obdobím silných vzájemných kontaktů – jednak německo-slovanských a německo-maďarských, jednak i např. česko-polských. Proto i formy futura vznikly v jazycích střední Evropy „synchronizovaně“, přičemž německý vliv na ostatní jazyky nelze vyloučit, ale ani bezpečně potvrdit.¹⁶²

Všechny sledované jazyky tvoří futurum analyticky, s využitím pomocného slovesa, které navazuje na některé významově vágní sloveso ingresivní – v němčině je to *werden* „stát se“ a v západoslovanských jazycích a ve slovinštině budoucí tvar psl. slovesa **byti* „být“, tj. **bȳdǫ*, které mělo i význam „stanu se (něčím vzhledem k něčemu)“. Tato pomocná slovesa se pojí s infinitivem, ale v polštině je vedle této (převládající) podoby futura k dispozici ještě synonymní podoba s *l*-ovým tvarem. Futurum s kontinuantem psl. **bȳdǫ* a *l*-ovým tvarem je základním futurem též ve slovinštině.¹⁶³

Srov.:

něm. *Ich werde meinen Geist auf ihn legen und er wird den Völkern das Recht verkünden. Er wird nicht zanken und nicht schreien und man wird seine Stimme nicht auf den Straßen hören.* (Mt 12, 18–19)

č. *Vložím na něho svého Ducha. A vyhlásí soud národům. Nebude se přít ani rozkřikovat, na ulicích nikdo neuslyší jeho hlas.*

hluž. *Położu svojego ducha na njeho, a budže sud připowědować pohanam. Njebudže so wadžić ani wołać, a nictó njezasłyši jeho hlós na dróhach.*

slk. *Na neho vložím svojho Ducha a on oznámi právo národom. Nebude sa škriepiť, ani kričať, na uliciach nikto nepočuje jeho hlas.*

pol. *Położę ducha mojego na Nim, a On zapowie prawo narodom. Nie będąc się spierać ani krzyczał, i nikt nie usłyszy na ulicach Jego głosu.*

162 Shody v původu i fungování futura v jazycích střední Evropy – Kurzová (1996).

163 Analytické konstrukce ve slovesné flexi západoslovanských jazyků – Giger (2006); Bláha (2008).

sln. *Svojega duha **bo**m položil nanj in narodom **bo** oznanil sodbo. Ne **bo** se prepiral in ne vpil, nihče ne **bo** na ulicah slišal njegovega glasu.*

Podobně se futurum tvoří i v maďarštině, kde je pomocným slovesem, které se pojí s infinitivem slovesa plnovýznamového, *fog* „chopit se něčeho“, srov.:

maď. *A szeretet soha el nem múlik. De legyen bár prófétálás: el **fog** töröltetni; legyen nyelveken való szólás: meg **fog** szűnni; legyen ismeret: el **fog** töröltetni.* (1. Kor 1,13)

č. *Láska nikdy nezanikne. Proroctví – to pomine; jazyky – ty ustanou; poznání – to **bude překonáno.***

V chorvatštině se však futurum tvoří obdobně jako v ostatních jazycích na Balkáně, a pomocnou složkou je tu tedy kontinuant psl. *chotěti „chtít“:

ch. *Stavit ću Duha svoga na njega: **naviještati** će pravo narodima; **pre-tise neće, neće bućiti**, glas mu se **neće ćuti** po trgovima.* (Mt 12, 18–19)

Významně diferencován je středoevropský jazykový areál v distribuci analytického futura. Zatímco v němčině, maďarštině, slovinštině a chorvatštině lze toto futurum tvořit v zásadě od všech sloves, v češtině, v obou lužických srbštinách, ve slovenštině a polštině je jeho tvoření omezeno jen na imperfektivní slovesa (typ *budu kupovat*). Slovesa perfektivní vyjadřují budoucnost svým přítomným tvarem (typu *koupím*), a lze tedy konstatovat, že tříčlenný systém časů je v nich ještě redukován, protože paradigma futura a přítomnu je neúplné (obě řady jsou v komplementárním vztahu). V tomto bodě se čeština, horní a dolní lužická srbština, slovenština a polština shodují s východoslovanskými jazyky, srov. výše uvedené překlady biblických veršů (Mt 12, 18–19) se zněním ruským:

rus. *Ему Я дарую Мой Дух, и Он **возвестит** Мой Суд народам. Не **будет спорить** Он, не **будет кричать**, речей на улицах **произносить** не **будет.***

3.3.3 Inventář flektivních formantů

Při srovnávání jazyků střední Evropy na úrovni flexe, jejíž formální stránka (na rozdíl od funkční) nemůže být zasažena konvergenčními procesy, lze konstatovat jediné to, že jde o jazyky, které jsou v tomto směru vesměs bohaté. Východiskem tohoto náčrtu relativní bohatosti flexe sloves a substantiv v jazycích střední Evropy je popis systému, ne tedy fungování slovních tvarů v textu. Sledujeme prostý inventář flektivních formantů bez ohledu na frekvenci jednotlivých formantů v textech (ta se může značně lišit, např. u formantů duálových a singulárových) a bereme v úvahu pouze jazyk psaný a spisovný. Psaný a spisovný jazyk se může – např. v případě češtiny a slovinštiny, ale také němčiny – velmi výrazně lišit od podob jazyka běžně mluveného a podoba této reprezentativní variety je často ovlivněna také faktory poměrně nahodilými, zejm. jazykověpolitickými (to se týká např. lužické srbštiny, jejíž kodifikace přirozeně preferuje takové jazykové prostředky, které nejsou zcela ekvivalentní s německými).

V podkapitole o flexi sloves a substantiv navíc – právě proto, že sledujeme systém, ne text – nebereme v úvahu alomorfy tvarotvorných bází, podílející se na vyjadřování gramatických významů, protože tyto alomorfy jsou svým výskytem často vázány na konkrétní lexémy a jejich typy, přípony aj. Např. lexémy *píseň* a *kolej* náležejí oba k témuž flektivnímu typu, ale zatímco v paradigmatu prvního lexému se střídají alomorfy tvarotvorné báze *píseň-* a *písn-* (nom. sg. *píseň-ø* proti gen. *písn-ě* atd.), báze druhého lexému zůstává vždy stejná, tj. *kolej-*. Jsme si také vědomi, že „morfografie“ (tedy způsob záznamu morfémů, daný pravopisnými konvencemi) se od morfonologie jazyka mluveného značně liší – např. nom. sg. [spjɛf] se zapíše jako *zpěv* (v písmu je tedy zastřena alternace finály tvarotvorné báze), podobně dat. sg. [žɛňɛ] se zapíše jako *ženě*, a tím se jednak opět zastře alternace finály a navíc se (pro psaný jazyk) vytvoří nový formant *-ě*, funkčně však identický s formantem *-e* v dat. sg. *Kláře*, v němž se jako spoluformant „viditelně“ projeví střídání finály *r* a *ř* (*Klára* – *Kláře*). Pro zpřehlednění celkového obrazu zde nebereme v úvahu ani substantiva deadjektivní (typ *hajný*, *telecí* apod.) a nezabýváme se ani substantivy nesklonnými, kterých v některých zkoumaných jazycích (např. v polštině) funguje nezanedba-

telné množství. Jsme si též vědomi faktu, že na vyjadřování pádu se specifickým způsobem podílejí předložky, které jsou někdy v úzkém vztahu s volbou variantního pádového formantu (srov. např. tvary lok. sg. v *roce 2013* a *do roka to vrátí*) a které jsou často funkční obdobou „pádových“ přípon v maďarštině. Opět v zájmu zjednodušení tohoto náčrtu upouštíme i od popisu složitých vztahů mezi předložkami a formanty, stejně jako nebereme další (složitější) syntaktické aspekty fungování pádových tvarů. Člen v němčině pro účely tohoto popisu pokládáme – s ohledem na jeho funkci – za pádový formant substantiva.

Popis flexe slovesa omezuje jen na tvary přítentu – kategoriální i formální charakteristiky slovesa se totiž ve zkoumaných jazycích liší natolik, že by to celkový obraz (má-li být pouze pracovní sondou, která abstrahuje od skutečně živého jazyka, tj. rezignuje na analýzu textu) znepřehledňovalo. Zabýváme se tu navíc pouze pravidelnými slovesy (ač slovesa nepravidelná, v češtině např. *být, jít, vědět*, mají velmi vysokou frekvenci, a celkový charakter jazyka tedy silně ovlivňují).¹⁶⁴

První řádek tabulky (f) přináší údaje o počtu formantů slovesa ve zkoumaných jazycích, druhý řádek (f^{norm}) pak tyto hodnoty normalizuje, tj. uvádí je v intervalu od 0 do 1. V třetím řádku (g) uvádíme počet kombinací osoby a čísla v přítentu. Čtvrtý řádek (ef) informuje o efektivitě systému tvarů sloves v přítentu, kterou tu definujeme tak, že v případě, kdy počet kombinací osoby a čísla odpovídá počtu formantů, je efektivita rovna 100 %. Pokud je počet formantů menší než počet kombinací osoby a čísla, efektivita stoupá (podle hodnoty rozdílu) přes 100 %, a naopak pokud je počet formantů větší než počet kombinací osoby a čísla, efektivita systému klesá pod 100 %. Lze tedy zároveň konstatovat, že čím je efektivita systému nižší, tím je počet formantů v konkrétním jazyce bohatší. V pátém řádku tabulky (ef^{norm}) je hodnota vyjadřující efektivitu systému normalizována, tj. vyjádřena v intervalu od 0 do 1.¹⁶⁵

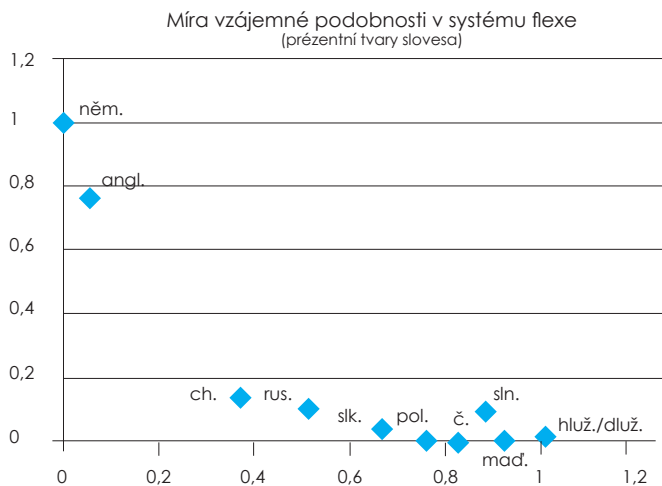
164 Podkladem pro kvantifikaci byla paradigmata uvedená u H. Běličové (1998, s. 177–195).

165 Aplikujeme zde principy srovnávání jazykových systémů, popsané a dokumentované v knize T. Dubědy (2005, s. 30–31).

Tab. 4: Flexe slovesa (v přítentu) v jazycích střední Evropy, angličtině a ruštině

	angl.	něm.	č.	hluž.	dluž.	slk.	maď.	pol.	sln.	ch.	rus.
f	5	4	31	41	41	25	34	30	32	17	21
f ^{norm}	0,03	0	0,81	1	1	0,63	0,9	0,78	0,84	0,39	0,51
g	6 ¹⁶⁶	6	6	9	9	6	6 ¹⁶⁷	6	9	6	6
ef	120 %	150 %	19 %	22 %	22 %	24 %	18 %	20 %	28 %	35 %	29 %
ef ^{norm}	0,77	1	0	0,03	0,03	0,04	0	0,01	0,07	0,12	0,08

Zobrazíme-li data z tabulky v dvourozměrném grafu, získáme následující obraz o podobnosti jazyků střední Evropy, pokud jde o flexi sloves v přítentu, v porovnání s angličtinou a ruštinou. Svislá osa vyjadřuje efektivitu flektivního systému, vodorovná osa počet formantů.

Srovnání základních parametrů, vystihujících charakter flexe slovesa v přítentu, poskytuje celkem očekávatelný pohled na jednotlivé srovnávané jazyky. Němčina se, pokud jde o flexi slovesa v přítentu, podobá angličtině víc než slovanským jazykům, ale

166 Vedle kategorie osoby a čísla rozhoduje v angličtině o volbě slovesného formantu také fakt, zda přezens prostý i průběhový.

167 Vedle kategorie osoby a čísla rozhoduje v maďarštině o volbě slovesného formantu také fakt, zda má sloveso/predikát objekt (v takovém případě se volí sada formantů tzv. určitého časování) nebo nemá (tzv. neurčité časování).

zároveň je mezi němčinou a angličtinou větší relativní rozdíl než např. slovinštinou a maďarštinou. Ze slovanských jazyků jsou jazykům evropského Západu relativně nejbliže (i když i tak je mezi nimi na jedné straně a angličtinou a němčinou na straně druhé značný rozdíl) chorvatština a ruština s jejich poměrně jednoduchou slovesnou flexí (rozmanitost flektivních typů slovesa tu je menší než např. v češtině). Velmi podobné jsou si v množství formantů i efektivitě systému polština s češtinou, v efektivitě systému (bereme-li ji v úvahu samostatně) je pak patrná velká blízkost mezi slovenštinou, polštinou, češtinou, maďarštinou a lužickými srbštinami, zatímco slovinština se po stránce efektivitě systému flexe slovesa v přítomnosti podobá spíše ruštině a chorvatštině. Maďarština je v tomto celkovém pohledu, abstrahujícím od parametrů jako „genetická spřízněnost“ nebo „srozumitelnost“, blízká slovanským jazykům.¹⁶⁸

Podobným způsobem můžeme porovnat flexi substantiv v jazycích střední Evropy a dále v angličtině a ruštině – v tomto případě (pro relativní jednoduchost popisu forem substantiva) můžeme kvantifikovat kompletní paradigmata, jak je zachycují gramatické popisy. Angličtina je v tomto ohledu v podstatě neporovnatelná s ostatními jazyky, protože v ní (pomineme-li okrajové případy) flexe substantiv zcela vymizela.

I při kvantifikaci formantů substantiva je třeba opakovat, že velká část gramatických formantů je minimálně frekventovaná (např. složité formanty bývalých konsonantických flektivních typů, např. gen. sg. *kuř-ete*, nom. pl. *kuř-ata*, formanty duálové aj.), zatímco frekvence jiných formantů je velmi vysoká, jako tomu je např. v případě značně polyfunkčního nulového formantu, který má v souvislém českém textu až třetina všech tvarů substantiva. Dále je vhodné konstatovat, že množství formantů v inventáři je ve volném vztahu k celkové složitosti systému – např. slovenština má ve flexi substantiv podstatně více formantů než čeština, ale distribuce formantů v češtině je mnohem složitější než ve slovenštině (čeština je charakteristická množstvím

---

168 „Srozumitelnost“ je do určité míry zavádějící kritérium. Na drobné strukturální odlišnosti slovenštiny od češtiny, které relativizují představu o „dokonalé blízkosti“ obou jazyků, upozorňuje např. M. Giger (1999). Viz též M. Sloboda (2004).

přechodů mezi flektivními typy, kolísáním a vysokou homonymií formantů).¹⁶⁹

Níže uvedená tabulka je sestavena stejně jako tabulka s údaji o flexi slovesa v přítomnosti – první řádek tabulky (f) přináší údaje o počtu formantů substantiva ve zkoumaných jazycích, druhý řádek (f^{norm}) tyto hodnoty normalizuje, třetí řádek (g) uvádí počet kombinací pádu a čísla, čtvrtý řádek (ef) informuje o efektivitě systému substantivní flexe (v případě, že se počet kombinací pádu a čísla rovná počtu formantů, je efektivita systému 100 %). Pokud je počet formantů větší než počet kombinací osoby a čísla, efektivita systému klesá pod 100 %. V pátém řádku tabulky (ef^{norm}) je hodnota vyjadřující efektivitu systému normalizována, tj. vyjádřena v intervalu od 0 do 1.

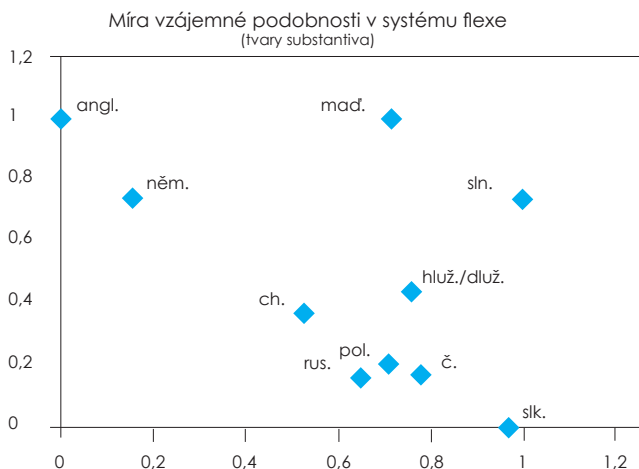
Tab. 5: Flexe substantiva v jazycích střední Evropy, angličtině a ruštině

	angl.	něm.	č.	hluž.	dluž.	slk.	maď.	pol.	sln.	ch.	rus.
f	2	10	38	37	37	49	36	36	50	27	33
f^{norm}	0	0,16	0,75	0,72	0,72	0,97	0,71	0,71	1	0,52	0,65
g	2	8	14	21	21	12	36	14	18	14	12
ef	100 %	80 %	37 %	57 %	57 %	24 %	100 %	39 %	36 %	52 %	36 %
ef^{norm}	1	0,73	0,17	0,43	0,43	0	1	0,2	0,76	0,37	0,16

I v tomto dvourozměrném zobrazení relativní vzájemné blízkosti jazyků střední Evropy (a angličtiny a ruštiny), pokud jde o flexi substantiva, vyjadřuje svislá osa efektivitu flektivního systému, zatímco vodorovná osa vyjadřuje počet formantů.

V následujícím zobrazení je zajímavá především vzájemná blízkost mezi ruštinou, polštinou a češtinou, v nichž flexe substantiva vykazuje zjevně velmi podobné rysy. Pokud zobrazený stav není prostě náhoda, můžeme snad uvažovat o nějaké souvislosti mezi délkou fungování ruštiny, polštiny a češtiny v roli jazyka psaného, nadregionálního a postrádajícího přímé vazby k dialektům, a zobrazenou „konsolidovaností“ flexe substantiva. Řečeno jinak, sub-

¹⁶⁹ Podkladem pro kvantifikaci byla opět paradigmata uvedená u H. Běličové (1998, s. 103–130). Přihlédli jsme též k popisům flexe češtiny u P. Sgalla (1960) a horní lužické srbštiny u M. Giger (1998).

stantivum, jehož flexe je v dialektech zřejmě diferencovanější než flexe slovesa (viz např. rozdíly mezi běžně mluvenou češtinou v Čechách na jedné straně a na střední a východní Moravě na straně druhé), by byla v ruštině, polštině a češtině jako v jazycích s mnohasetletou literární tradicí „optimalizována“ k fungování v textech psaných. Ty jsou na přesnost a zároveň ekonomičnost vyjádření zvláště náročné a navíc je v nich podoba flexe zřejmě determinována také zvýšenými potřebami syntaxe, která je v psaných textech „optimalizována“ (zvláště v jazycích s dlouhou literární tradicí) neméně. Tuto tezi o „optimalizaci“ systému u jazyků s dlouhou literární tradicí by mohl podpořit i fakt, že ruština, polština a čeština jsou si navzájem – jak ukážeme sub 3.4.2 – podobné i v celkovém charakteru fonologického systému (ne tedy v inventáři hlásek, ale opět ve způsobu, jak jsou jednotlivé jazykové jednotky uspořádány a jaká je celková míra efektivity systému).¹⁷⁰

170 Nároky psanosti na strukturu jazyka – Vykypěl (2003) a (2008). O silném vztahu mezi „mladými“ spisovnými jazyky a dialekty a naopak o slabším vztahu k dialektům u jazyků s dlouhou písemnou tradicí – Tolstoj (1988, s. 19) a Dalewska (2002, s. 580). Za zmínku stojí také fakt, že slovenština, ač je co do počtu formantů ve flexi substantiv bohatší než např. čeština nebo polština, zároveň (ve srovnání s oběma uvedenými jazyky) vykazuje daleko větší míru pravidelnosti systému flexe (k tomu i Novák 1984). Podle našeho soudu nelze vyloučit, že je tento stav výsledkem dlouhodobého bilingvismu slovensko-maďarského. Maďarština ohýbá substantiva na základě podobných principů jako slovanské jazyky a jako jazyk s aglutinační dominantou se vyznačuje velkou pra-

S uvedeným faktem, že se ruština, polština a čeština při celkové analýze substantivní flexe „shlukují“ do skupiny vzájemně podobných jazyků, kontrastuje rozptýlenost dalších slovanských jazyků střední Evropy (chorvatštiny, lužických srbštin a slovenštiny) kolem tohoto „rusko-polsko-českého“ jádra grafu – ve všech případech jde o jazyky, jejichž literární tradice je buď poměrně krátká (lužické srbštiny, slovenština), nebo sice dlouhá, ale odvíjející se ve více paralelních liniích (chorvatština).

Slovinština se mezi jazyky střední Evropy (i pokud jde o flexi substantiva) jeví jako excentrická – také zde mohlo být postavení v grafu ovlivněno relativně krátkou literární tradicí a zejm. nedostatkem dostatečně silného a přirozeného kulturního a hospodářského centra typu ruské Moskvy, polské Varšavy nebo české Prahy, jehož kulturní jazyk by usměrňoval jazykový vývoj.

Maďarština, němčina a angličtina jsou – jak bylo možné očekávat – v celkovém charakteru flexe substantiva slovanským jazykům vzdálené.

3.3.4 Morfonologie

Charakteristickým rysem jazyků střední Evropy je, jak jsme ukázali už výše ve výkladu o stupňování a prefixaci, silná tendence k syntetičnosti, která se na úrovni fonologické struktury morfémů projevuje častými alternacemi, podmíněnými morfematickým okolím. Prostřednictvím těchto alternací se upevňuje jednak sepětí mezi tvarotvornou bází a tvarotvorným formantem (koncovkou – typ nom. sg. *ruka* – dat. sg. *ruce*), jednak sepětí mezi slovotvornou bází a slovotvorným formantem (typ *ruka* – *ručka*).

Zatímco v němčině a maďarštině se toto sepětí bází a formantů, a tedy vysoký stupeň syntetismu, vyjadřuje korespondencí, resp. alternacemi vokálů v obou složkách (typ něm. nom. sg. *der Bruder* „bratr“ – pl. *die Brüder* „bratři“; maď. *fivér* „bratr“ – *fivérek* „bratři“, ale *asszony* „žena“ – *asszonyok* „ženy“; projevuje se i ve volbě pádových přípon, např. *városban* „ve městě“, ale *rendben* „v řadě“, *sírhöz*

---

videlností. Přenos „skloňovacích“ návyků z maďarštiny do slovenštiny (a také např. do chorvatštiny, v níž je flexe podobně pravidelná jako ve slovenštině) by tedy snad byl pravděpodobnější než přenos jakéhokoli návyku (spjatého s flexí) z němčiny do češtiny.

„k hrobu“, ale *helyhez* „k místu“), ve slovanských jazycích k tomuto druhu korespondence přistupuje ve významné míře i korespondence mezi vokály v jedné složce a konsonanty v druhé, srov. např. v češtině nom. *noha* – lok. *na noze*, v horní lužické srbštině nom. *hěta* „bouda“ – lok. *w hěće*, v dolní lužické srbštině nom. *sobota* – lok. *na soboše*, ve slovenštině nom. sg. *sused* – nom. pl. *susedia* (s morfonémem [t] – [d] – [d']), v polštině nom. *kot* „kočka“ – lok. *o kocie*, v chorvatštině nom. *paprat* „kapradí“, instr. sg. *papraču* aj.

Na rozdíl od paralel v syntaxi (příp. i ve fonologii, viz níže) asi nelze relativně bohatý morfonologický subsystém jazyků střední Evropy pokládat za projev konvergentního vývoje těchto jazyků, ale spíše za volnou paralelu. Už proto, že se sepětí bází a formantů ve slovanských jazycích střední Evropy realizuje na poněkud jiném principu než v němčině a opět jinak než v maďarštině.

3.4 FONOLOGIE

Mezi hlavními argumenty, podírajícími teorie o středoevropském jazykovém svazu, bývají uváděna fakta z fonologické roviny, která při kontaktech mezi jazyky a aktivním bilingvistu pravidelně vykazují podobné konvergentní změny jako lexikum.¹⁷¹

3.4.1 Přízvuk a kvantita

Společným rysem fonologických systémů jazyků střední Evropy je ustálený přízvuk, zpravidla iniciální (většinou to platí o němčině, vždy o češtině, lužických srbštinách, slovenštině a maďarštině), viz např. záznam pozice přízvuku při čtení tohoto biblického verše (přízvuk uvádíme jen ve víceslabičných slovech a u předložek, kam se přízvuk přesouvá z první slabiky následujícího jména):¹⁷²

171 Konvergence jazyků střední Evropy v rovině fonologické (nejnověji a komplexně) – Newerkla (2003a); Rejzek (2009); Vykypěl (2009). Srov. dále Skalička (2004–2006, s. 1053); Skála (1992; 1998; 1999). Vztah mezi fonémy [h] a [ch] v jazycích střední Evropy – Pilarský (1998). Viz dále sub 3.4.2.

172 Ustálení přízvuku v severozápadoslovanských jazycích (které bylo někdy považováno za jeden z výsledků německo-slovanského jazykového kontaktu) – Berger (1995).

č. *Pohledte na nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí. Což vy nejste o mnoho cennější?* (Mt 6,26)

Polština s přízvukem penultimním z této tendence vybočuje (podobně i některé české a slovenské dialekty), avšak vzhledem k faktu, že velká většina slov je i v polštině jednoslabičných nebo dvouslabičných, se prakticky i zde vyskytuje přízvuk často na první slabice:

pol. *Przypatrzcie się ptakom w powietrzu: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichlerzy, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one?* (Mt 6,26)

Z uvedené tendence k pevnému přízvuku se vymykají slovinština a chorvatština, o kterých ještě pojednáme, když se níže budeme zabývat dalšími „nestředoevropskými“ vlastnostmi jejich prozodie. Pouze výjimečně se v dialektch chorvatštiny (a srbštiny), sousedících s dialekty maďarštiny, objevuje pevný přízvuk, ale nikoli na první slabice, jak by se očekávalo, ale na předposlední (Thomason – Kaufman 1988, s. 62). Jazykový kontakt tedy nemusí nutně vyústit v absolutní shodu v určitém rysu zdrojového a přijímajícího jazyka, ale jen v jakési vzájemné přiblížení (jak se ostatně zdají naznačovat i mnohé případy „přiblížení“ např. mezi fonologickým systémem němčiny a sousedících slovanských jazyků).

Velká část jazyků střední Evropy dále disponuje fonologicky významnou kvantitou vokálů (čeština, slovenština, maďarština, slovinština a chorvatština), částečně též kvantitou u slabikotvorných likvid (slovenština, slovinština, chorvatština). V maďarštině se vedle vokálů rozlišuje kvantita i u konsonantů, srov. např.:¹⁷³

slk. *Pozrite sa na nebeské vtáky: nesejú, nežnú, nezhrromažďujú obilie do sýpok, a váš nebeský Otec ich živí. Či vy nie ste oveľa viac ako ony?* (Mt 6,26)

173 Role kvantitativní korelace vokálů ve fonologických systémech jazyků střední Evropy – Pilarský (1997). Fonologie maďarštiny – Siptár a Törkenczy (2007).

maď. *Tekintsetek az égi madarakra, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrbe nem takarnak; és a ti mennyei Atyátok elstartja azokat. Nem sokkal különbek vagytok-é azoknál?*

Fonologická kvantita však v některých jazycích střední Evropy v době historické zanikla (polština, obě lužické srbštiny) nebo je výjimečně (slovenština) nějakým způsobem omezována, zde tzv. rytmickým krácením, srov. slovenský a český překlad téhož verše:

slk. *Pokoj vám zanechávam, svoj pokoj vám dávam, ale ja vám ho dávam, nie ako svet dáva.* (J 14,27)

č. *Pokoj vám zanechávám, svůj pokoj vám dávám; ne jako dává svět, já vám dávám.*

Rytmické krácení vokálů v sousedních slabikách je podle našeho soudu jedním z faktorů, které posilují komplexnost, resp. syntetičnost slovního tvaru – podobně ve svém výsledku funguje vokálová harmonie v maďarštině, srov. *gyülekezetekben* „ve shromážděních“ a *zsinagógákban* „v synagogách“. Zatímco v maďarštině se takto vlastnosti fonémů v sousedních slabikách asimilují, ve slovenštině se naopak disimilují.

Slovinština a chorvatština se od ostatních jazyků střední Evropy liší v tom, že jejich přízvuk není pevný, ale pohyblivý a kromě vokálické kvantity, obvyklé v češtině a slovenštině, se ve slovinštině a chorvatštině vyskytuje také intonace. V biblickém verši níže vyznačujeme přízvuk tučným písmem (jen ve víceslabičných slovech) a oba druhy slovinské intonace, vázané na kvantitu, pak vyznačujeme čárkou:

Pomíslíte na vráne: ne séjejo in ne žánjejo. Nímajo ne shrámbe ne žitnice in vendar jih Bóg hráni. Kóliko več kákor ptice ste vrédni vi! Kdó izmed vás pa móre s svójo skrbjo podáljšati svóje življénje za komólec? (Mt 6,26)

Zatímco ve slovinštině jsou dlouhé fonémy i intonace vázány na přízvuknou slabiku, v chorvatštině, která se v tomto smyslu ještě více vzdaluje ostatním jazykům střední Evropy, není pozice dlouhých samohlásek na přízvuku bezprostředně závislá, viz překlad téhož verše:

*Promòtrite gävrañe! Ne siju ñiti žänju, nëmaju sprèmišta ni žitnice,
pa ñpäk ih Bög hráni. Kòliko li ste vi vrèdniji òd ptica! A tkò òd väs
zàbrinütòšcu mòže svòjemu stásu dòdati làkat?*¹⁷⁴

Zvuková stránka běžně mluvené slovinštiny se ze středoevropského areálu navíc vymyká nápadnou tendencí k redukované výslovnosti. V následujících příkladech uvádíme na prvním řádku pravopisně (ne tedy foneticky) zaznamenané výpovědi v podobě, v jaké se obvykle realizují v současném běžně mluveném jazyce Lublaně, a apostrofem vyznačujeme místa, kde dochází k redukci hlásek, resp. celých slabik. Zaznamenáváme i kvalitativní změny hlásek. Na druhém řádku uvádíme „překlad“ těchto výpovědí do spisovné slovinštiny (opět pravopisně) a na třetím řádku překlad do češtiny.¹⁷⁵

*A's don's že biu v Lublan al greš tja mal kasnej?
Si že bil danes v Ljubljani ali greš tja malo kasneje?*
„Byl jsi už dnes v Lublani, nebo tam pojedeš trochu později?“

*Nis'm ga vidu odkar se je vrnu.
Nisem ga videl odkar se je vrnil.*
„Neviděl jsem ho od té doby, co se vrátil.“

*Zdej nimam časa (cajta), mi'v'š kasnej povedu.
Zdaj nimam časa, mi boš kasnej povedal*
„Teď nemám čas, povíš mi to později.“

*Eno karto do glavne pros'm.
Eno karto do glavne prosim.*
„Jednu jízdenku na hlavní (nádraží), prosím.“

174 Za detailní informace o přízvuku, kvantitě a intonaci v chorvatštině děkujeme kolegyním Brance Čačković z Univerzity Palackého v Olomouci a Mie Kožul z univerzity v Záhřebu.

175 Za tyto příklady a další informace o současné běžně mluvené slovinštině děkujeme kolegovi Nejci Ložarovi z univerzity v Lublani.

Inventář fonémů v jednotlivých jazycích střední Evropy se pak vzájemně liší už v mnoha ohledech, stejně jako se liší povaha vztahů uvnitř fonologických systémů jednotlivých jazyků střední Evropy nebo fonetická realizace fonémů. V případě fonetiky jednotlivých jazyků lze sice nacházet dílčí nápadné shody (např. při srovnání němčiny a lužických srbštin nebo maďarštiny se slovenštinou a češtinou), ale s jistotou lze konstatovat, hodnotíme-li všechny sledované jazyky obecně, jen to, že jsou jazyky střední Evropy ve zvukové rovině („podle dojmu“) navzájem podobnější, než kterýkoli z nich ve srovnání např. s francouzštinou nebo angličtinou.

3.4.2 Inventář fonémů

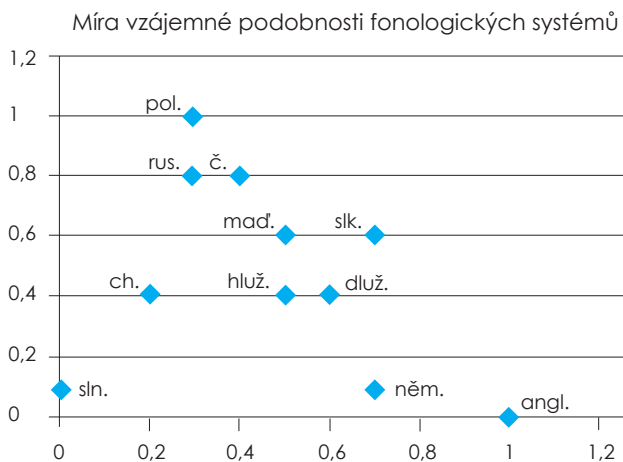
Za využití statistických metod, které popisuje ve své monografii o zvukové typologii jazyků T. Duběda (2005), lze však dospět ke konkrétnější představě o vzájemné blízkosti jazyků střední Evropy z hlediska utváření jejich fonologických systémů. Níže uvádíme základní údaje o počtu fonémů v jednotlivých jazycích, o počtu distinktivních rysů, na základě kterých jsou fonologické systémy uspořádány, a o efektivitě fonologického systému. Ta je definována jako podíl minimálního počtu distinktivních rysů, které by byly schopny rozlišit fonémy, přítomné v konkrétním jazyce, a jejich skutečného počtu. Data o počtu fonémů i o efektivitě fonologických systémů – podobně jako výše při kvantifikaci flexe – normalizujeme (zařazujeme je do intervalu 0 až 1), aby je bylo možno lépe porovnat.¹⁷⁶

Tab. 6: Fonologické systémy jazyků střední Evropy, angličtiny a ruštiny

	angl.	něm.	č.	hluž.	dluž.	slk.	maď.	pol.	sln.	ch.	rus.
f	2	10	38	37	37	49	36	36	50	27	33
f ^{norm}	0	0,16	0,75	0,72	0,72	0,97	0,71	0,71	1	0,52	0,65
g	2	8	14	21	21	12	36	14	18	14	12
ef	100 %	80 %	37 %	57 %	57 %	24 %	100 %	39 %	36 %	52 %	36 %
ef ^{norm}	1	0,73	0,17	0,43	0,43	0	1	0,2	0,76	0,37	0,16

¹⁷⁶ Údaje o počtu fonémů a počtu distinktivních rysů v rámci systému čerpáme z přehledu u T. Dubědy (2005, s. 104–117). Údaje o jazycích, které v tomto přehledu chybějí, jsme doplnili z Šewce (1968, s. 19, 21 a 43), Paulinyho (1981, s. 214–224), Urbańczyka, ed. (1978, s. 342) a Toporišiče (2000, s. 45).

Zaneseme-li takto získaná data do dvourozměrného grafu, vznikne tento obraz o vzájemné blízkosti fonologických systémů jazyků střední Evropy v porovnání s angličtinou a ruštinou. Svislá osa vyjadřuje efektivitu systému, vodorovná osa počet fonémů:

Z tabulky vyplývá, že krajní pozice zaujímají mezi jazyky střední Evropy (z hlediska obecného charakteru jejich fonologického systému) slovinština, polština, slovenština a němčina. Naopak centrální pozici zaujímá čeština s maďarštinou a dále horní i dolní lužická srbština, zatímco chorvatština se jeví jako excentrická, ale právě proto blízká slovinštině. Celkem překvapivě (a znovu, srov. výše sub 3.3.3 výklad o flexi substantiv) staví tento obecný pohled do vzájemné blízkosti češtinu a ruštinu (a polštinu), zatímco např. slovenština, pokládaná intuitivně za jazyk češtině fonologicky blízký, se v tomto dvourozměrném schématu nalézá od češtiny dále než polština nebo maďarština. Naopak nepřekvapuje zjevná systémová blízkost jednak mezi oběma lužickými srbštinami navzájem, jednak mezi těmito dvěma jazyky a němčinou – vzdálenost mezi nimi je alespoň v případě dolní lužické srbštiny menší než vzdálenost mezi maďarštinou a slovenštinou. Pozoruhodný je také fakt, že rozdíl mezi základním utvářením fonologického systému němčiny a fonologického systému angličtiny se v tomto dvourozměrném schématu jeví jako větší než rozdíl např. mezi němčinou a slovenštinou.

Záleží však jistě na tom, které parametry fonologického systému si pro zjištění vzájemné blízkosti jazyků zvolíme.

Velmi různé jsou také názory na to, jakým způsobem, do jaké míry a příp. i ve kterém směru probíhaly konvergenční procesy ve fonologických systémech jednotlivých jazyků střední Evropy. Ačkoliv podobnost mezi němčinou, slovanskými jazyky střední Evropy a maďarštinou ve zvukové rovině jazyka jeví na první pohled jako zřejmá, přinášejí zejm. mladší čeští lingvisté závažné argumenty, které přímý německý vliv na fonologii češtiny (jež by měla být z geografických i kulturněhistorických důvodů němčinou ovlivněna výrazně) vylučují, zatímco starší čeští lingvisté J. Gebauer a A. Beer vliv němčiny na češtinu ve fonologické rovině připouštěli. Za fonologické změny motivované napětím uvnitř systému, nikoli tedy kontaktem s jiným jazykem (resp. česko-německým bilingvismem) se tedy v české bohemisticky i germanisticky orientované lingvistice, např. u F. Trávníčka, M. Komárka, P. Trosta, E. Skály nebo J. Rejzka, pokládá jak ustálení přízvuku na první slabice a rázu na vokalicím počátku slova nebo morfému, tak vymizení měkkostní korelace konsonantů a uskutečnění přehlásky *a>ě* a *u>i* ve starší češtině. Pouze v případě staročeské diftongizace *ý>ej* a *ú>ou* připouští D. Šlosar německý vliv. Naopak rozsáhlý německý vliv na fonologický systém češtiny se snažili dokázat L. Bednarczuk, L. Novák a v poslední době – se značnou mírou přesvědčivosti – též T. Berger.¹⁷⁷

Je příznačné, že německý vliv na češtinu zdůrazňovali právě zahraniční badatelé, kteří nadto disponovali velmi dobrými znalostmi jiných slovanských jazyků, a tedy si mohli všimnout značné „excentricnosti“ češtiny ve srovnání s očekávaným fonologickým profilem slovanského jazyka. Podobně „excentrické“ jsou i obě lužické srbštiny a slovinština – není asi náhodou, že i v těchto jazycích, žijících v těsném dotyku s němčinou, existuje fonologizovaný protiklad mezi otevřenými a zavřenými vokály *e* a *o*, stejně jako tento protiklad exi-

177 Možnost německého vlivu na češtinu připouštějí J. Gebauer (1894, s. 121) a A. Beer (1905, s. 14) a v menší míře i A. Lamprecht (1958, s. 90), též in Lamprecht – Šlosar – Bauer (1986, s. 108) a M. Komárek (1962, s. 125), ze zahraničních lingvistů pak (vedle fantazírujícího Nováka 1939–1940) zmíněný L. Bednarczuk (2000), T. Berger (1998; 2008) a nejnověji J. Nuorluoto (2013). Výrazně se proti vlivu němčiny na češtinu staví P. Trost (1995, s. 110) a J. Rejzek (2003), viz též pohled P. Koska (2014a).

stoval v tradičních středohanáckých dialektch češtiny (srov. z *mojó ceró a tó hóbó nevémáchanó*), které byly během existence vystaveny velmi silnému kontaktu s někdejšími moravskými dialekty němčiny. Bez významu tu však není ani úvaha o společném jazykovém substrátu němčiny a češtiny (resp. slovanských jazyků střední Evropy), kterou ve svém zakladatelském díle nabídl E. Lewy.¹⁷⁸

Na druhé straně je však zjevné, že právě ty jazyky, které jsou vystaveny silnému působení nějakého jiného dominantního jazyka, si zachovávají (navzdory tomuto působení, jakoby v „imunitní reakci“, kterou pozorujeme u živých organismů napadených infekcí) v silné míře původní jazykové rysy, které jsou v kontrastu s rysy expandujícího jazyka – např. v lužické srbštině se navzdory bilingvismu, jak jsme uvedli sub 1.4.1, zachovala stará měkkostní korelace konsonantů a v jihozápadních dialektch češtiny se zase (pokud bychom připustili vliv němčiny na češtinu alespoň v případě diftongizací) zachoval rovněž starší, diftongům spíše nepřející stav.¹⁷⁹

Původní běžně mluvená česká a moravská němčina měla však bezesporu některé rysy, vyvolané kontaktem s češtinou, ale šlo vždy o rysy jiné než vyloženě systémové – vedle syntaktických a frazeologických kalků z češtiny a austriacismů byla pro němčinu z českých zemí příznačná slavizovaná výslovnost (tj. rys fonetický). Ta samozřejmě zcela dominovala v němčině Čechů, kteří po několik staletí komunikovali s Němci a často i mezi sebou (při poněmčení rodiny) svým vlastním etnolektem, tzv. Kucheldeutsch, jejímž charakteristickým rysem byla mj. otevřená výslovnost *e* (a typicky též chybějící člen) a která byla i předmětem literárních parodií. Otevřenější artikulace *e* a *o*, a nadto i monoftongizace diftongů a výslovnost *r* na konci slova byly charakteristické i pro němčinu rakouskou, zvláště vídeňskou, v níž se kombinovaly vlivy slovanské a maďarské.¹⁸⁰

178 Otevřené a zavřené vokály ve slovinštině a lužické srbštině – Dalewska (2002, s. 32–35).

179 Charakteristika fonologického systému v současné horní lužické srbštině z hlediska jeho vnitřní dynamiky – Vykypěl (2005). Česko-německé jazykové kontakty v oblasti jihozápadních Čech – Skála (2003b).

180 Charakteristické rysy rakouské němčiny ve výslovnosti – Lipold (1988). S tím korelují i rozdíly v gramatice – Tatzreiter (1988). K rakouským varietám němčiny a k vlivu češtiny na němčinu v Rakousku – Newerkla (2007; 2010–11). Slovanské prvky v běžně mluvené němčině v rakouských Korutanech – Neweklowsky (1990).

Závěr

Konfrontace jazyků střední Evropy – tj. němčiny, češtiny, obou lužických srbštin, polštiny, slovenštiny, maďarštiny, slovinštiny a chorvatštiny – ukázala, že jednoduché představy o sblížení jazyků, jejichž mluvčí jsou v dlouhodobém kontaktu, nemohou být přesvědčivě potvrzeny. Jako evidentní se jeví jen fakt, že uživatelé jazyka, vystaveného vlivu jiného (z různých příčin dominujícího či imponujícího) jazyka, si podle potřeby, tj. na základě své vůle, osvojují některé prvky z vyšších rovin onoho dominujícího jazyka. Takové osvojení se ale přirozeně děje jen tehdy, pokud charakter osvojujovaných prvků není v rozporu se systémem jejich vlastního jazyka (tj. jazyka přijímajícího).

Dominujícími jazyky byly ve střední Evropě (v posledním tisíciletí) jednak latina, jednak němčina, jejímž prostřednictvím velmi často do „menších“ jazyků střední Evropy pronikaly opět struktury latinské, a to zejm. v lexiku a syntaxi – v obou rovinách byly jednotlivé jazykové struktury při přechodu z jednoho do druhého jazyka častěji kalkovány než přejímány přímo a bez formálních změn. Kalkování je vůbec charakteristickým rysem jazyků střední Evropy – jejich uživatelé totiž na jedné straně pocítovali obavu z jazykové asimilace, vyplývající z asymetrického poměru mezi jednotlivými etniky, na druhé straně disponovali poměrně vysokým intelektuálním potenciálem, daným úrovní středoevropské církevní i světské správy a školství, relativně brzy rozvinutým písemnictvím, kultivujícím účinkem kulturní konfrontace s relativně malou, ale agilní skupinou středoevropských Židů, a později též konfrontací mezi soupeřícími křesťanskými konfesemi. Tento intelektuální potenciál umožňoval středoevropským kulturním elitám vhodně „opravovat“ své mateřské jazyky a přizpůsobovat je podle cizích vzorů k plnění vyšších komunikativních funkcí.

Do všech jazyků střední Evropy byly přímo přejímány termíny spjaté s novými způsoby života (ve středověku zejm. městského),

---

Literární svědectví o podobách silně slavizované němčiny v meziválečných Českých Budějovicích podávají knihy G. Fehra (1977; 1984). Možnosti fonetické interference mezi němčinou a češtinou – Hašová (2000).

odborná terminologie (především řemeslnická, administrativní a vojenská) a dále byla „sładována“ významová pole mnoha výrazů, existujících ve slovanských jazycích střední Evropy a v maďarštině už dřív, s němčinou a latinou (např. shody česko-německé jsou u základních i dalších významů mnoha konkrétních lexémů častější než shody česko-francouzské nebo česko-anglické). V neposlední řadě byly na půdě jednotlivých jazyků adaptovány některé německé (či latinské) slovotvorné modely a některé typy souvětí – lze tedy shrnout, že konvergentní vývoj je mezi jazyky střední Evropy patrný zejm. tam, kde působící, přejímané či přizpůsobované jazykové prostředky netvořily kompaktní systémy.

Nižší jazykové roviny, jež mají naopak charakter kompaktních systémů – tj. flexe a fonologie, včetně jejich morfonologického aspektu, a z vyšších rovin též syntax věty –, se při kontaktu mezi jazyky (i při silném bilingvismu) proměňovaly jen minimálně. Jednak proto, že je jejich charakter podmíněn (ještě více než lexikum nebo souvětí) typologickou dominantou konkrétního jazyka, jednak také proto, že vztahy mezi jednotlivými jednotkami v těchto rovinách (např. mezi formanty, sdruženými do paradigmát, nebo mezi fonémy, tvořícími systém opozic) jsou téměř vždy neuvědomované, a uživatelé jazyka je tedy nemohou ovlivňovat svou vůlí. Např. ve slovinštině se udržel záporový genitiv i přesto, že kulturní elita Slovinců byla odedávna bilingvní (a v němčině takové užití genitivu neexistuje), a podobně se v lužických srbštinách udržela – navzdory obklopení němčinou – měkkostní korelace konsonantů. V češtině nebo slovenštině se podobným způsobem, tj. protože to bylo systémově vázáno, uchovalo široké funkční pole finitních tvarů slovesa, jež jsou obecně preferovány (místo infinitivu, přechodníků nebo jmenných konstrukcí) ve shodě s flektivní dominantou těchto jazyků.

Ukazuje se, že právě bilingvismus (pokud je poměr jazyků, které se jej účastní, alespoň zhruba vyrovnaný) posiluje své nositele v tom, aby mezi oběma jazyky, jež ovládají, diferencovali – zdá se, že silně bilingvní jazyková společenství lužickosrbské a slovinské adaptovala do lexika a souvětí své syntaxe svých mateřských jazyků méně prvků z dominujícího jazyka svého okolí (němčiny) než jazykové společenství české, jehož vyrovnaný bilingvismus byl jen pře-

chodný a dnes už dávno neexistuje (což umožnilo, aby se zejm. ve slovo tvorbě, ale také v kolokabilitě slov po r. 1945 definitivně a „nerušeně“ ustálily některé germanismy, které někdejší bilingvní česká kulturní elita kritizovala).

Některé podobnosti, které se uvádějí ve výčtech společných rysů středoevropských jazyků, např. podobně vybudovaný systém časů, jsou jen vývojovou paralelou, ne asi výsledkem konvergenčních procesů, podložených bilingvismem. Relativní chudoba formálních prostředků gramatické kategorie času, která se jeví při srovnání němčiny např. s angličtinou, je výsledkem toho, že v němčině byl jen slabě rozšířen dvoučlenný inventář slovesných časů, zděděný z pragermánštiny. Naproti tomu relativní chudoba formálních prostředků kategorie času v češtině, slovenštině, slovinštině nebo polštině je naopak výsledkem redukce bohatšího inventáře forem, jejíž příčinou byl rozvoj kategorie vidu. Futurum, které je v němčině a slovanských jazycích střední Evropy do jisté míry formální i funkční obdobou, rovněž není výsledkem konvergenčních procesů, ale jen procesů paralelních (vidíme-li totéž futurum jako v češtině např. v geograficky vzdálené ruštině). Role jazykového substrátu, o němž se někdy v souvislosti s německo-slovanskými nebo slovansko-maďarskými jazykovými podobnostmi uvažuje, byla zřejmě slabší, než se zdá, a to i ve východních oblastech Německa (kdysi slovanských) nebo ve Slezsku.

Podoba současných jazyků střední Evropy je přirozeně determinována i společenským a kulturním kontextem, v němž se tyto jazyky vyvíjely. Střední Evropa je, jak se ukázalo, areál vnitřně nehomogenní – rozpadá se přinejmenším na dva celky, které pracovně nazýváme sudetským a panonským subareálem. Expanze německo-jazyčných etnik, která je dominantním faktorem, jenž ovlivnil současnou tvář střední Evropy, se odehrávala především v subareálu sudetském. Vliv Němců a němčiny v tomto prostoru sahá zřejmě ještě před období kolonizace, které vrcholilo mezi l. 1240 a 1260, ale ani dlouho potom neměl tento vliv asi tak masivní průběh, jak si představovala generace vědců, zformovaná v nacionalistickém ovzduší 19. stol. a zkušenostmi z období novodobého nacismu. Královské a knížecí dvory a také nově zakládaná a význam si zjednáující

města, byť jich ve střední Evropě bylo mnoho desítek, byly pouhými enklávami němectví uprostřed jinojazyčného (slovanského nebo maďarského) prostředí. Němčina měla ve středoevropských zemích nepochybně prestiž, ale zůstala ještě dlouho (přínejmenším do 17. stol.) jen exkluzivním kódem, jehož funkční pole bylo o to úzkostlivěji střeženo a jehož pozice byly otřeseny jednak morem, který počínaje polovinou 14. století decimoval města, jednak husitskými válkami. Důležitým faktorem, tlumícím vliv němčiny ve středoevropském prostoru, byla latina, která až do sklonku 16. století dominovala v některých komunikačních sférách (administrativa, diplomacie, církevní správa), a bránila tak tomu, aby některý ze zdejších vernakulárních jazyků (tj. němčina, v menší míře čeština) výrazněji expandoval na úkor jiných.

Ještě výraznější byla pozice latiny v panonském subareálu střední Evropy, kde tento jazyk v psané i mluvené oficiální komunikaci dominoval až do 19. století. Ačkoli byl jeho význam omezen postupným vojenským a politickým pronikáním Turků do střední Evropy, které vyvrcholilo mezi l. 1526 a 1683, tlumila latina v panonském subareálu expanzivní tendence jiných vernakulárních jazyků (maďarštiny, příp. češtiny) snad ještě víc, než tlumila vliv němčiny v subareálu sudetském. To se však změnilo právě v 19. století – od jeho počátku sílil maďarský nacionalismus, který ve druhé polovině tohoto století vyústil v otevřené snahy o hungarizaci nemaďarských etnik Uher.

Kulturní a jazyková situace v sudetském subareálu střední Evropy se výrazně změnila už dříve, v době po třicetileté válce, která byla stimulem asi největších demografických proměn za poslední tisíciletí dějin střední Evropy. Během 17. století se výrazně posunula hranice mezi oblastmi, v nichž dominovali Němci, a oblastmi neněmeckými, a to ve prospěch německojazyčného obyvatelstva sudetského subareálu střední Evropy (do podoby, v jaké se tato hranice uchovala do r. 1945). Posouvání hranic mezi německojazyčným etnikem a slovanskými etniky je v této době podrobně dokumentováno jak z Čech a Moravy, tak ze Slezska nebo Lužice. Současně expandovala němčina ve střední Evropě i po stránce funkční – nejen na úkor slovanských jazyků, ale zejm. na úkor latiny, která v této

době přestala plnit roli činidla, neutralizujícího vliv němčiny. Právě v 17., 18. a zejm. v 19. stol. se s postupnou alfabetizací i nižších vrstev obyvatelstva, centralizací a zkvalitňováním školství a později i s rozvojem publicistiky a vědy, ale také s poněmčením někdejší české, polské, maďarské aj. aristokracie a vůbec kulturních elit podstatně rozšířily možnosti působení němčiny na ostatní jazyky střední Evropy – z tohoto období, v němž se zároveň nejvýrazněji rozvinul bilingvismus jako typický prvek jazykové reality tehdejší střední Evropy, pochází asi největší množství lexikálních a syntaktických kalků, stejně jako přímých přejímek z němčiny.

Expanze Němců, kterou už od středověku umožňovala jejich hospodářská síla, kulturní vyspělost a schopnost aplikovat civilizační hodnoty převzaté z ještě západnějších regionů (především z Francie) nebo z regionů jižních (Itálie), nemá ve střední Evropě srovnatelnou obdobu. Nejvíce se jí asi podobá expanze Poláků a polskojazyčné kultury na východ (do dnešní Litvy, Běloruska a na Ukrajinu) od sklonku 14. stol., méně už pak expanze maďarskojazyčné (a srbskojazyčné) kultury z původních sídel Maďarů a Srbů na sever, kterou vyvolaly faktory „mimoevropské“ (pronikání Turků), a ještě méně pak expanze českojazyčné kultury do Slezska, Lužice, na Slovensko a do Uher v 15. až 18. stol. Intenzivní kontakt s „nestředoevropskými“ kulturami stál u některých jazyků, kterými se zde zabýváme (zejm. u polštiny a chorvatštiny), v pozadí jejich odstředivého vývoje, tj. v tom, že se jak po stránce lexikální, tak strukturální od obvyklého „průměru“, pozorovatelného u ostatních jazyků střední Evropy, odchylují.

Faktorem, který výrazně ovlivnil (ne)konvergentní vývoj jazyků střední Evropy, je ještě jeden další volní akt – totiž vztah konkrétního etnika k vlastnímu spisovnému (či jen kulturnímu) jazyku, „prožívání“ vlastního jazyka, stejně jako celková povaha (původ, „konstrukční vlastnosti“ a dosavadní tradice) této variety v konkrétním prostředí. Ve střední Evropě fungují jednak „staré“ spisovné jazyky (němčina, čeština, polština, zřejmě i maďarština), jednak „mladší“ spisovné jazyky (slovenština, slovinština, chorvatština). „Staré“ spisovné jazyky mají jen volný vztah ke svému dialektovému základu a jejich lexikum a struktura jsou v důsledku dlouhého

užívání v komunikativně náročných a reprezentativních funkcích „optimalizovány“ (tj. intelektualizovány, často pod vlivem jazykového vzoru, opět typicky latiny). Tyto jazyky, byť svou strukturou (asi díky zmíněné „optimalizaci“) často poněkud lépe odpovídají konstruktu „průměrného evropského jazyka“ (Standard Average European), reagují na působení jiného jazyka méně pružně než „mladší“ spisovné jazyky, které mají ke svému dialektovému základu vztah naopak bezprostřednější a jejichž vývojová dynamika (včetně schopnosti přizpůsobovat se větším, dominujícím jazykům tam, kde tomu nebrání systém) je výraznější.

Literatura

- ABONDOLO, Daniel Mario (1988). *Hungarian inflectional morphology*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- AHAČIČ, Kozma (2007). *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- AHAČIČ, Kozma (2012). *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ALTBAUER, Mosze (2002). *Wzajemne wpływy polsko-żydowskie w dziedzinie językowej*. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- ANIĆ, Vladimir (1991). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANIĆ, Vladimir – JOJIĆ, Ljiljana, eds. (2006). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANIĆ, Vladimir – SILIĆ, Josip (2001). *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ARNASON, Johann P. (2005). Introduction: Demarcating East Central Europe. *European Journal of Social Theory*, roč. 8, s. 387–400.
- BABIĆ, Stjepan – BROZOVIĆ, Dalibor – ŠKARIĆ, Ivo – TEŽAK, Stjepko Težak (2007). *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- BABIĆ, Stjepan – HAM, Sanda – MOGUŠ, Milan (2005). *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska Knjiga.
- BADURINA, Lada – MARKOVIĆ, Ivan – MIĆANOVIĆ, Krešimir (2007). *Hrvatski pravopis: pravopisno povjerenstvo Maticе Hrvatske*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- BACHMANN, Margarete (1925). *Die Verbreitung der slavischen Siedlungen in Nordbayern*. Erlangen: Max Mencke.
- BAJEROWA, Irena (1986–2000). *Polski język ogólny XIX wieku: stan i ewolucja*. 3 swazky. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- BAJEROWA, Irena (2003). *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BAJEROWA, Irena (2011 [1964]). *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- BÁRCZI, Géza – ORSZÁGH, László – BALÁZS, János, eds. (1959–62). *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BÁRCZI, Géza (2001). *Geschichte der ungarischen Sprache*. Innsbruck: Institut für Sprache und Literaturen.
- BARIĆ, Daniel (2013). *Langue allemande, identité croate: au fondement d'un particularisme culturel*. Paris: Armand Colin.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, ed. (1993). *Współczesny język polski*. Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- BARTONĚK, Antonín (2008). *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Brno: Masarykova univerzita.
- BASAJ, Mieczysław – SIATKOWSKI, Janusz (2006). *Bohemizmy w języku polskim: słownik*. Warszawa: Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego.
- BAUER, Jaroslav (1960). *Vývoj českého souvětí*. Praha: Československá akademie věd.
- BAYER, Markus (2006). *Sprachkontakt deutsch-slavisch: eine kontrastive Interferenzstudie am Beispiel des Ober- und Niedersorbischen, Kärntner-slovenischen und Burgenlandkroatischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- BEDNARCZUK, Leszek (2000). Czy istnieją wpływy niemieckie w fonetyce czeskiej? In: WRÓBEL, Henryk, ed. *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 47–56.
- BEER, Antonín (1905). O stopách vlivu němčiny v češtině staré. *Věstník Královské české společnosti nauk*, III. třída (historická). Praha: Královská česká společnost nauk, s. 1–25.
- BEHRINGER, Wolfgang (2010). *Kulturní dějiny klimatu: od doby ledové po globální oteplování*. Praha: Paseka.
- BĚLIČOVÁ, Helena (1998). *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských*. Praha: Karolinum.
- BĚLIČOVÁ, Helena – SEDLÁČEK, Jan (1990). *Slovanské souvětí*. Praha: Academia.
- BĚLIČOVÁ, Helena – UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1996). *Slovanská věta*. Praha: Euroslavica.
- BELLMANN, Günter (1971). *Slavoteutonica. Lexikalische Untersuchungen zum slawisch-deutschen Sprachkontakt im Ostmitteleutschen*. Berlin – New York: de Gruyter.
- BENČIĆ, Nikola (1991). *Burgenländischkroatisch-kroatisch-deutsches Wörterbuch*. Zagreb: Kommission für Kulturelle Auslandsbeziehungen der Republik Kroatien.
- BENČIĆ, Nikola (2003). *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*. Željezno: Znanstveni Institut Gradišćanskih Hrvatov.
- BENKŐ, Loránd, ed. (1967–1984). *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 4 svazky. Budapest: Akadémiai kiadó.
- BENKŐ, Loránd (1982). *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ, Loránd (2000). Die Sprache der Ungarn. In: *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*. 2. díl. Stuttgart: Theiss, s. 564–565.
- BERANEK, Franz J. (1970). *Atlas der sudetendeutschen Umgangssprache*. Band 1. Marburg: N. G. Elwert.
- BERGER, Tilman (1992). Tschechische Bezeichnungen für ausländische Ortsnamen mit besonderer Berücksichtigung von Bayern. *Blätter für oberdeutsche Namenforschung*, roč. 28–29, s. 77–122.
- BERGER, Tilman (1995). Überlegungen zur Geschichte des festen Akzents im Westslavischen. In: JUNGHANS, Uwe, ed. *Linguistische Beiträge zur Slawistik aus Deutschland und Österreich (2. JungslawistInnen-Treffen, Leipzig 1993)*. Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, s. 29–49.
- BERGER, Tilman (1998). Nové cesty bádání v česko-německých jazykových vztazích (na příkladu hláskosloví). In: MALÍŠ, Otakar – MAREŠ, Petr – HASIL, Jiří, eds. *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze*. 1. sv. Praha: Univerzita Karlova, s. 21–35.
- BERGER, Tilman (1999a). Gebrauchsbedingungen des bestimmten Artikels im älteren Obersorbischen. *Lětopis – Časopis za reč, stawizny a kulturu Lužiskich Serbow*, roč. 46, Wosebity zešiwk, s. 7–23.
- BERGER, Tilman (1999b). Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladě města Chrudimě. In: PETRBOK, Václav – LUNGA, Radek – TYDLITÁT, Jan, eds. *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Boskovice: Albert, s. 43–78.

- BERGER, Tilman (2000). Die Rolle des Tschechischen in der heutigen Slowakei. In: PANZER, Baldur, ed. *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 179–196.
- BERGER, Tilman (2001). Jazyk a národ. In: KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim, eds. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha – Litomyšl: Paseka, s. 131–135.
- BERGER, Tilman (2007). Böhmisches oder Tschechisch? Der Streit über die adäquate Benennung der Landessprache der böhmischen Länder zu Anfang des 20. Jahrhunderts. In: NEKULA, Marek – STÖHR, Ingrid – GREULE, Albrecht, eds. *Franz Kafka im sprachnationalen Kontext seiner Zeit: Sprache und nationale Identität in öffentlichen Institutionen der böhmischen Länder*. Köln: Böhlau, s. 167–182.
- BERGER, Tilman (2008). *Studien zur historischen Grammatik des Tschechischen: bohemistische Beiträge zur Kontaktlinguistik*. München: Lincom Europa.
- BERKOV, Valerij Pavlovič (2002). *Současné germánské jazyky*. Přel. BLATNÁ, Renata. Praha: Karolinum.
- BESCH, Werner (1999). *Die Rolle Luthers in der deutschen Sprachgeschichte*. Heidelberg: Winter.
- BEUS RICHEMBERGH, Goran (2010). *Nijemci, Austrijanci i Hrvati: prilozi za povijest njemačko-austrijske nacionalne manjine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.
- BIELFELDT, Hans Holm (1933). *Die deutschen Lehnwörter im Obersorbischen*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- BIELFELDT, Hans Holm (1965). *Die Entlehnungen aus den verschiedenen slavischen Sprachen im Wortschatz der neuhochdeutschen Schriftsprache*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BINDER, Theo (2006). *Njemačke posuđenice u hrvatskom govoru Osijeka*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- BIRNBAUM, Marianna D. (1986). *Humanists in a shattered world: Croatian and Hungarian Latinity in the sixteenth century*. Columbus (Ohio): Slavica Publishers.
- BLÁHA, Ondřej (2008). K analytickým tvarům slovanského slovesa. *Slavia*, roč. 77, s. 5–16.
- BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – ULIČNÁ, Lenka, eds. (2013). *Knaanic language: structure and historical background*. Prague: Academia.
- BLANÁR, Vincent (2003). Jazyková prax a lexikální výpožičky v medzivojnovom období. *Slovenská reč*, roč. 68, s. 224–228.
- BOČEK, Vít (2009). Hláskové substitute v nejstarších romanismech ve slovanských jazycích. In: JANYŠKOVÁ, Ilona – KARLÍKOVÁ, Helena, eds. *Studia etymologica Brunensia*, sv. 6. Praha: Nakladatelství Lidové noviny: Praha, s. 59–65.
- BOČEK, Vít (2010a). K etymologii slovanského *mьša. *Slavia*, roč. 79, s. 15–20.
- BOČEK, Vít (2010b). *Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- BOČEK, Vít (2011). On combination of typological properties or Theory and empiricism in Prague School typology. In: BOČEK, Vít – VYKYPĚL, Bohumil, eds. *Libellus memorabilis Jaroslao Popelae*. Brunnae: Tribun EU, s. 15–22.
- BOČEK, Vít (2013). On the etymology of Common Slavonic *židь. In: BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – ULIČNÁ, Lenka, eds. *Knaanic Language: Structure and Historical Background*. Prague: Academia, s. 51–65.

- BOČEK, Vít (2014). *Praslovanština a jazykový kontakt*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- BOGATAJ, Mirko (1989). *Die Kärntner Slowenen*. Klagenfurt – Wien: Hermagoras Verlag.
- BOGOCZOVÁ, Irena (1996). *Świadomość i kompetencja językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu*. W Ostrawie: Uniwersytet Ostrawski.
- BOGOCZOVÁ, Irena (2003). Polszczyzna zaolziańska w kontekście gwarowym i czeskim. In: WROCLAWSKA, Elżbieta – ZIENIUKOWA, Jadwiga, eds. *Języki mniejszości i języki regionalne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 245–254.
- BOHÁČ, Zdeněk (1987). Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. stol. In: *Historická demografie*, sv. 12. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, s. 59–87.
- BOHÁČ, Zdeněk (1993). *České země a Lužice*. Tišnov: Sursum.
- BORN, Joachim – DICKGIESSER, Sylvia (1989). *Deutschsprachige Minderheiten. Ein Überblick über den Stand der Forschung für 27 Länder*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache.
- BOŘKOVCOVÁ, Máša (2006). *Romský etnolekt češtiny: případová studie*. Praha: Signeta.
- BOSÁK, Ján, ed. (1998). *Slovenský jazyk*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- BOTÍK, Ján (2001). *Slovenskí Chorváti: etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov*. Bratislava: Lúč.
- BRADEAN-EBINGER, Nelu (2009). Dialog von Sprachen und Kulturen in Mitteleuropa. In: *Grenzüberschreitungen – Beiträge der I. Miskolczer Germanistischen Konferenz 2008 (14.–15. 11. 2008)*. Miskolc. On-line: http://epa.oszk.hu/02100/02137/00018/pdf/EPA02137_ISSN_1219-543X_tomus_14_fas_3_2009_ger_339-349.pdf. [cit. 2. 7. 2014]
- BRANKAČKEC, Katja (2009). Die Entwicklung des gegen deutsche Einflüsse gerichteten Purismus im Obersorbischen seit dem 18. Jahrhundert. In: ULIČNÝ, Oldřich, ed. *Eurolingua & Euro litteraria 2009*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, s. 149–157.
- BRANKAČKEC, Katja (2014). *Distribution und Funktionen von Vergangenheitsformen im älteren Obersorbischen: eine empirische Untersuchung unter Berücksichtigung der Verhältnisse im Altpolnischen und Alttschechischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden* (2006). 21., přeprac. vyd. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- BRODNJAK, Vladimir (1991). *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- BRÜCKNER, Aleksander (1974). *Początki i rozwój języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- BRYSZ-MLADJENOVIC, Sylvia (1995). Slawische Entlehnungen im Wortschatz der neuhochdeutschen Sprache. In: GRIMBERG, Martin, ed. *Convivium. Germanistisches Jahrbuch Polen 1995*. Bonn: Deutsche Akademische Austauschdienst, s. 107–132.
- BURKE, Peter (1996). *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Přel. KROPÁČEK, Jiří. Praha: Mladá fronta.
- BUSEK, Erhard – WILFLINGER, Gerhard, eds. (1986). *Aufbruch nach Mitteleuropa: Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents*. Wien: Herold.

- BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra, eds. (2006, 2011). *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Doposud 2 svazky. Bratislava: Veda.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára (2007). Slovak as a Central-European language (On the domestic/foreign opposition). *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, roč. 4, No.1. On-line: <http://www.skase.sk/> [cit. 15. 8. 2014]
- The Columbia encyclopedia* (1993). 5. vyd. New York: Columbia University Press.
- COMRIE, Bernard – CORBETT, Greville G., eds. (1993). *The Slavonic languages*. London: Routledge.
- CYGAL-KRUPA, Zofia (1995). *Les contacts linguistiques franco-polonais*. Villeneuve d'Ascq: Presses universitaires de Lille.
- CZARNECKI, Tomasz (1970). Pośrednictwo czeskie w staropolskich pożyczkach z niemieckiego. In: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, sv. 9. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 37–44.
- CZOERNIG, Carl (1856). *Die Vertheilung der Voelkerstaemme und deren Gruppen in der Oesterreichischen Monarchie*. Wien: Aus der Kaiserlich-Koeniglichen Hof- und Staatsdruckerei.
- DALEWSKA-GREŃ, Hanna (2002). *Języki słowiańskie*. 2. vyd. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DAMBORSKÝ, Jiří (1999). *Polština a franština ve vzájemném vztahu*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- DAMBORSKÝ, Jiří (2003). Poměr češtiny a slovinštiny (poznámky k přejatému lexiku). In: *Studia Slavica – Slovanské studie*, sv. 7. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 213–218.
- DAVIS, Patricia – DOMBROWSKI, Peter (1997). Appetite of the wolf: German foreign assistance for Central and Eastern Europe. *German Politics*, roč. 6 (April 1997), s. 1–22.
- DÉCSY, Gyula (1973). *Die linguistische Struktur Europas: Vergangenheit. Gegenwart. Zukunft*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- DICKINS, Tom (2009). *Attitudes to lexical borrowing in the Czech Republic*. Liberec: Bor.
- DINKA, Pavol (2009). *Zápasy o slovenčinu – pravda a lži: novela jazykového zákona*. Martin: Politologický odbor Matice slovenskej.
- DITTMANN, Robert (2009). *Místní jména v českých překladech Starého zákona*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
- DITTMANN, Robert (2012a). Ke kenaánskému jazyku zapsanému hebrejským písmem do 14. století. In: BALOWSKI, Mieczysław, ed. *Konflikt pokoleří a różnice cywilizacyjne w języku i w literaturze czeskiej*. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza, s. 481–490.
- DITTMANN, Robert (2012b). K významu raných česko-židovských kontaktů v oblasti českých zemí pro diachronní bohemistiku. *Listy filologické*, roč. 135, s. 359–385.
- DITTMANN, Robert (2012c). Problém tzv. nejstarší české věty. *Bohemica Olomou-censia*, roč. 4, s. 26–36.
- DOBROVSKÝ, Josef (1940 [1809, 1819]). *Podrobná mluvnice jazyka českého v redak-cích z roku 1809 a 1819*. V Praze: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk.
- DOLNÍK, Juraj (1992). České slová v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*, sv. 21. Bratislava: STIMUL, s. 1–10.

- DOLNÍK, Juraj (2007). *Súčasná spisovná slovenčina a jej problémy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DOLNÍK, Juraj (2008). Slováci v česko-maďarskom jazykovom kontexte. In: *Studia Academica Slovaca*, sv. 37. Bratislava: Stimul, s. 19–31.
- DOLNÍK, Juraj (2009). Slovenčina vo vzťahu k češtine. In: *Slavica Pragensia*, sv. 41. Praha: Karolinum, s. 17–27.
- DORULA, Ján (1973). Z histórie slovensko-maďarských jazykových vzťahov. *Slovenská reč*, roč. 38, s. 172–190.
- DORULA, Ján (1977). *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava: Veda.
- DRABIK, Lidia – SOBOL, Elžbieta, ed. (2007). *Słownik języka polskiego*. 2 svazky. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DUBĚDA, Tomáš (2005). *Jazyky a jejich zvuky: univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: Karolinum.
- Duden Deutsches Universalwörterbuch* (2011). 7., přeprac. vyd. Mannheim: Dudenverlag.
- DUDOK, Miroslav (2002). Pluricentrický vývin modernej slovenčiny. *Nový život*, roč. 54, s. 349–353.
- DUJMUŠIĆ, Jozo (2008). *Antibarbarus hrvatskoga jezika*. Zagreb: Pergamena.
- DVORNÍK, František (1999). *Zrod střední a východní Evropy: mezi Byzanci a Římem*. Praha: Prostor.
- ĎUROVIČ, Lubomír (2004 [1998]): Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny. In: *týž. O slovenčine a Slovensku: vybrané štúdie*, sv. 1. Bratislava: Veda, s. 243–250.
- EBERHARD, Winfried et al., eds. (1992). *Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- EICHLER, Ernst (1965). *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Elemente im Ostmitteldeutschen*. Bautzen: Institut za serbski ludospyt.
- EICHLER, Ernst, ed. (1977). *Beiträge zum deutsch-slavischem Sprachkontakt*. Berlin: Akademie-Verlag.
- EICHLER, Ernst (1998). Die westliche Peripherie des slavischen Sprachgebiets. *Zeitschrift für slavische Philologie*, roč. 57, s. 269–280.
- EICHLER, Ernst (2009). Sprachlandschaften in Sachsen und Böhmen in slawischer Zeit. In: HARVALÍK, Milan et al., eds. *Teoretické a komunikační aspekty proprii*. Brno: Masarykova univerzita, s. 195–203.
- EISNER, Pavel (1933). Experiment s jazykem. *Lumír*, roč. 59, s. 314–318.
- EISNER, Pavel (1937). Zwei Literaturen und ein Argot. In: WARSCHAUER, Frank. *Prag heute*. Prag: Orbis, s. 32–47.
- ENGELHARDT, Gerhard (2001). Český a německý purismus z konce 19. století. *Naše řeč*, 84, s. 235–244.
- Etymologický slovník jazyka staroslověnského (1989–2012)*. Doposud vyšlo 16 sešitů. Praha: Academia.
- FASKA, Helmut, ed. (1998). *Serbščina*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- FASSKE, Helmut (1994). Der Weg des Sorbischen zur Schriftsprache. In: HAGÈGE, Claude, ed. *Sprachreform. Geschichte und Zukunft*, sv. 6. Hamburg: Buske, s. 235–283.
- FEHR, Götz (1977). *Fernkurs in Böhmisch: Gründliche und gewissenhafte Ajnfirmung in špráchliche und kulinářiše Špecialitětn inklusive Begegnung mit Land [...]*. Hamburg: Hoffmann und Campe.

- FEHR, Götz (1984). *Böhmisches Kursbuch: Was handelt von Bummzigen, Expresszigen, Šnellzigen, ferner von tipiš pemnišen Karakter- und Xichzzigen, notabene auch von An- und Umzigen, For- und Auszigen, und nicht zuletzt auch pár Gewitter- und Zimtzigen*. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- FEJTŐ, François (1998). *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska*. Praha: Academia.
- FENYVESI, Anna, ed. (2005). *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- FEODOSOV, Oleg (2002). Vengersko-nemecko-češskije frazeologičeskije paraleli (na fone aktual'nych problem ruskoj frazeologii). *Rossica Olomucensia*, roč. 40, s. 385–396.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard (1996). *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta.
- FILIPEC, Josef (1998). Dynamika lexika v proměnách české národní společnosti 20. století. In: KORENSKÝ, Jan, ed. *Český jazyk*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, s. 180–196.
- FILIPOVIĆ, Rudolf (1990). *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo, razvoj, značenje*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- FISCHER, Gero (1980). *Das Slowenischen in Kärnten. Eine Studie zur Sprachenpolitik*. Wien – Klagenfurt: Slovenski informacijski Center.
- FREY Wolfgang – LÖSCH, Rainer (2004). *Lehrbuch der Geobotanik: Pflanze und Vegetation in Raum und Zeit*. 2. vyd. München: Spektrum Akademischer Verlag.
- FRINTA, Antonín (1919). *Náboženské názvosloví československé: jazykozpytný rozbor s doklady z naší reformační literatury*. Praha: Comenium.
- FRINTA, Antonín (1954). *Bohemismy a paleoslovenismy v lužickosrbské terminologii křesťanské a jejich dějepisný význam*. Praha: Karlova universita.
- FRINTA, Antonín (1998 [1939]). Mezinárodní význam českých pravopisných soustav. In: *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, 1. sv. 2. vyd. Praha: Evropský literární klub, s. 117–122.
- FROMMER, Benjamin (2010). *Národní očista: retribuice v poválečném Československu*. Praha: Academia.
- FÜGEDI, Erik – FERENC, Gregor – KIRÁLY, Péter (1993). *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku / Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku.
- GAJDA, Stanisław, ed. (2001). *Język polski*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski.
- GARDNER, Nicky (2005). Pivotal points: defining Europe's centre. *Hidden Europe*, roč. 5, s. 20–21.
- GARVIN, Paul (1949). Standard Average European and Czech. *Studia Linguistica*, roč. 3, č. 2, s. 65–85.
- GAŠPARIČ, Jure, ed. et al. (2010). *Češi a Slovinci v moderní době: politika – společnost – hospodářství – kultura*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov.
- GEBAUER, Jan (1894). *Historická mluvnice jazyka českého*. 1. sv. (*Hláskosloví*). V Praze: Nákladem F. Tempského.
- GELLNER, Ernest André (1993). *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal.

- GEROVSKIJ, Georgij (1934). Jazyk Podkarpatské Rusi. In: *Československá vlastivěda*, 3. sv. (Jazyk). Praha: Sfinx, s. 460–517.
- GIGER, Markus (1998). K typologickému postavení horní lužické srbštiny mezi západoslovanskými jazyky: nominální systém. In: NÁBĚLKOVÁ, Mira, ed. *Varia 7. Zborník zo 7. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 172–185.
- GIGER, Markus (1999). Prechodné miesto slovenčiny medzi západoslovanskými jazykmi z typologického hľadiska: syntax. In: NÁBĚLKOVÁ, Mira – KRÁLIK, Lubor, eds. *Varia 8. Zborník materiálov z 8. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 203–215.
- GIGER, Markus (2004). 55 let po Garvinovi: Čeština a standardní průměrná evropština. In: HLADKÁ, Zdeňka – KARLÍK, Petr, eds. *Čeština – univerzália a špecifika*, sv. 5. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 58–66.
- GIGER, Markus (2006). On delimitation of analytic verbal forms (on the basis of three constructions from West Slavic). *Slavia*, roč. 75, s. 359–371.
- GIGER, Markus (2013). Polnisch und Russisch als standardsprachliche Muster für das Tschechische im 19. Jahrhundert. In: VELMEZOVÁ, Ekatěrina, ed. *Contributions suisses au XVe congrès mondial des slavistes à Minsk, août 2013*. Bern: Peter Lang, s. 63–79.
- GLAHN, Richard (2002). *Der Einfluss des Englischen auf gesprochene deutsche Gegenwartssprache: eine Analyse öffentlich gesprochener Sprache am Beispiel von „Fernsehdeutsch“*. 2., opr. vyd. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka et al. (2013). *Agramer: rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*. Zagreb: Novi Liber.
- GOEBL, Hans, ed. (1996). *Kontaktlinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 2 svazky. Berlin: de Gruyter.
- GOTTAS, Friedrich (2006). Zur Geschichte der Deutschen in der Slowakei. In: MEIER, Jörg, ed. *Beiträge zur Kulturgeschichte der Deutschen in der Slowakei*. Berlin: Weidler, s. 9–56.
- GREENBERG, Robert D. (2005). *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa.
- GREGORCZYKOWA, Renata – LASKOWSKI, Roman – WRÓBEL, Henryk (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, 2. sv. (*Morfologia*). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- GREK-PABISOWA, Iryda (1997). *Historia i współczesność języka polskiego na kresach wschodnich*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- GRIMM, Jacob – GRIMM, Wilhelm et al. (1854–1971). *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig: Hirzel.
- GRIMMELSHAUSEN, Hans Jakob Christoffel von (1669) [v orig. pod pseudonymem German Schleifheim von Sulstorf]. *Der Abentheurliche Simplicissimus Teutsch*. Mompelgart [tj. Norimberk]. On-line: http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/grimmelshausen_simplicissimus_1669?p=184 [cit. 12. 11. 2014]
- GROCHOWSKI, Maciej – KAROLAK, Stanisław – TOPOLIŃSKA, Zuzanna (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, 1. sv. (*Składnia*). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- GRUŠA, Jiří (1992). Co je střední Evropa? *Střední Evropa*, roč. 8, s. 34–40.
- GUTH, Klaus (1988). Kulturkontakte zwischen Deutschen und Slawen nach Thietmar von Merseburg. In: BERG, Dieter, ed. *Historiographia mediaevalis*.

- Festschrift für Franz-Josef Schmale zum 65. Geburtstag.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 88–102.
- GYURGYIK, László (1994). *Magyar mérleg: a szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében.* Bratislava: Kalligram.
- HABOVŠTIAK, Anton (1979). Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 25, s. 161–167.
- HABOVŠTIAK, Anton (1987). Zur Verbreitung von Wörtern deutschen Ursprungs in den slowakischen Dialekten. *Zeitschrift für Slawistik*, roč. 32, s. 212–229.
- HADROVICS, László (1969). Maďarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske. In: *Starine*, sv. 54. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, s. 5–16.
- HADROVICS, László (1974). *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert.* Wien – Budapest: Akadémiai kiadó.
- HADROVICS, László (1985). *Ungarische Elemente im Serbokroatischen.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HAFNER, Stanislaus – PRUNČ, Erich (1982–1994). *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten.* 4 svazky. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- HANNUSCH, Erwin – POHONTSCH, Anja – STAROSTA, Manfred (2012). *Deutsch-niedersorbisches Schulwörterbuch.* Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina.
- HASPELMATH, Martin (2001). The European linguistic area: Standard Average European. In: HASPELMATH, Martin et al., eds. *Language typology and language universals: An international handbook*, 1. sv. Berlin – New York: de Gruyter, s. 1492–1510.
- HASPELMATH, Martin (2008). Loanword typology: steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability. In: STOLZ, Thomas – BAKER, Dik – SALAS PALOMO, Rosa, eds. *Aspects of language contact: new theoretical, methodological and empirical findings with special focus on romancisation processes.* Berlin: de Gruyter, s. 43–62.
- HÁŠOVÁ, Lucie (2000). K jednomu případu česko-německé interference (prolínání němčiny a češtiny z fonetického hlediska). *Časopis pro moderní filologii*, roč. 82, s. 23–29.
- HAUPTOVÁ, Zoe – VEČERKA, Radoslav (1997). *Staroslověnská čítanka.* Praha: Karolinum.
- HAVEL, Václav (2002). Otázka pro prezidenta. *Literární noviny*, roč. 13, č. 18, s. 5.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (1966). Český jazyk Husův. *Slovo a slovesnost*, roč. 27, s. 1–16.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (1980). *Vývoj českého spisovného jazyka.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (1998 [1939]). Expanse spisovné češtiny od 14. do 16. stol. In: *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, 1. sv. 2. vyd. Praha: Evropský literární klub, s. 103–116.
- HEINE, Bernd – KUTEVA, Tania (2005). *Language Contact and Grammatical Change.* Cambridge: Cambridge University Press.
- HELMOLD (2012). *Kronika Slovanů.* Přel. ZDICHYNEC, Jan. Praha: Argo.
- HENTSCHHEL, Gerd (2001). Das Schlesische: eine neue slavische Sprache? In: WEBER, Matthias, ed. *Deutschlands Osten – Polens Westen.* Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 149–174.

- HERCIGONJA, Eduard (2006). *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjo-
vjekovlja*. 2., doplněné a opravené vyd. Zagreb: Matica hrvatska.
- HERRMANN, Joachim, ed. (1985). *Die Slawen in Deutschland: Geschichte und Kul-
tur der slawischen Stämme westlich von Oder und Naisse vom 6. bis 12. Jahrhun-
dert*. Berlin: Akademie-Verlag.
- HICKEY, Raymond, ed. (2010). *The handbook of language contact*. Chichester: Wi-
ley-Blackwell.
- HOFFMANN, Erich (1998). Beiträge zur Geschichte der Obotriten zur Zeit der
Nakoniden. In: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Festschrift für
Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*. Stuttgart: Steiner, s. 23–50.
- HOLZER, Georg (1999). Zum sorbischen Dialektkontinuum im westslavischen
Zusammenhang. *Wiener slavistisches Jahrbuch*, sv. 45, s. 251–276.
- HORNUNG, Maria (1994). *Die deutschen Sprachinseln in den Südalpen: Mundarten
und Volkstum*. Hildesheim: Olms.
- HORVAT, Vladimir (1998). *Bartol Kašić i četiri stoljeća hrvatskoga jezikoslovlja*. 2.,
doplněné vyd. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske.
- HORVÁTH, Mária (1978). Német elemek a 17. század magyar nyelvben. Buda-
pest: Akadémiai Kiadó.
- HORVÁTH, Mátyás (1994). Middle European references of the Husitic Bible.
Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, roč. 37, s. 623–628.
- HRABÁK, Josef – HAVRÁNEK, Bohuslav, eds. (1957). *Výbor z české literatury od
počátků po dobu Husovu*, 1. díl. Praha: Československá akademie věd.
- HROCH, Miroslav (2009). *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utvá-
ření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ICKELSAMER, Valentin (1881 [1537]). *Valentin Ickelsamers Teutsche Grammatica*.
Ed. KOHLER, Ludwig. Freiburg im Breisgau: Mohr.
- ISACENKO, Aleksandr Vasil'jevič (1943). *Jazyk a pôvod frizinských pamiatok*. Brati-
slava: Slovenská akadémia vied a umení.
- ISACENKO, Aleksandr Vasil'jevič (1946). Začiatky vzdelanosti vo Velkomoravskej
riši. In: *Jazykovedný zborník*, sv. 1/2. Turčianský Svätý Martin: Matica slovenská,
s. 137–178.
- IVIĆ, Milka (1997). *O Vukovom i vukovskom jeziku*. 2., doplněné vyd. Beograd: Či-
goja štampa.
- JAGIĆ, Vatroslav (1902). *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*.
Wien: Hof- und Staatsdruckerei.
- JACHNOW, Helmut (1970). *Die slavischen Personennamen in Berlin bis zur tsche-
chischen Einwanderung im 18. Jahrhundert*. Berlin: Osteuropainstitut.
- JANAŠ, Petr (2011). *Dołnosrbská mluvnice*. Přel. BÍGL, Richard. Praha: Karolinum.
- JANČÁK, Pavel (1971). Čeština v Ivanově Sele v Jugoslávii. *Slovo a slovesnost*, roč.
32, s. 241–257.
- JANČÁK, Pavel (1973). Hodnocení vlivu příbuzného jazyka na slovní zásobu čes-
kého nářečí. *Slovo a slovesnost*, roč. 34, 302–319.
- JAWORSKI, Rudolf (1999). Zentraleuropa – Mitteleuropa – Ostmitteleuropa.
Zur Definitionsproblematik einer Grossregion. *Moderne*, roč. 2, č. 1, s. 2–4.
- JELÍNEK, Milan (2006). O evropeizačních tendencích ve vývoji spisovné češtiny.
In: RUSÍNOVÁ, Eva, ed. *Přednášky a besedy z 39. běhu Letní školy slovanských
studii*. Brno: Masarykova univerzita, s. 36–50.
- JELÍNEK, Milan (2007). Purismus. In: PLESKALOVÁ, Jana et al., eds. *Kapitoly
z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 540–572.

- JENČ, Helmut (1998–99). Vztah nejstarší lužickosrbské písemné památky k češtině. *Češtinář*, roč. 9, s. 114–115.
- JENTSCH, Helmut (1999a). *Die Entwicklung der Lexik der obersorbischen Schriftsprache vom 18. Jahrhundert bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- JENČ, Helmut (1999b). K bohemizmam, specielnje leksikaliskim, v řeči spisow Michala Frencela. *Prace filologiczne*, roč. 44, s. 245–252.
- JENSTERLE-DOLEŽAL, Alenka, ed. (2011). *Vzájemným pohledem: česko-slovenské a slovinsko-české styky ve 20. století / V očeh drugega: češko-slovenski in slovensko-češki stiki v 20. stoletju*. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovenská knihovna.
- JENTSCH, Helmut, ed. (1989–1991). *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch*. Bautzen: Domowina.
- JENTSCH, Rudolf – JENTSCH, Helmut (1989–1991). *Deutsch-obersorbisches Wörterbuch*. 2 svazky. Bautzen: Domowina.
- JODLBAUER, Ralph – STEENWIJK, Han – SPIESS, Gunter (2001). *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache: Ergebnisse einer soziolinguistischen Untersuchung der Jahre 1993–1995*. Bautzen: Domowina.
- JOHNSON, Lonnie (2011). *Central Europe: enemies, neighbors, friends*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- JOHNSON, Paul (2004). *Dějiny renesance*. Brno: Barrister & Principal.
- KADLEC, Jaroslav (1991). *Přehled českých církevních dějin*, 1. sv. Praha: Zvon.
- KAMIŠ, Adolf (1974). *Slovní zásoba české publicistiky 18. století*. Praha: Univerzita Karlova.
- KAMPÉLÍK, František Cyril (1864). *Samovolná germanisace češtiny, moravštiny, slovenštiny: kazí její lahodnou srozumitelnost, čistotu, sílu, ráznost, libozvučnost, a jakými opravami takové nesnázi snadno vyhověti lze*. Hradec Králové: vlastním nákladem.
- KARPLUK, Maria (2001). *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- KAŠIĆ, Bartol (2002 [1604]). *Osnove ilirskoga jezika: u dvije knjige*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
- KATZENSTEIN, Peter J. (1997). *Mitteleuropa: between Europe and Germany*. Providence, RI: Berghahn Books.
- KIEFER, Ferenc, ed. (1992–2008). *Strukturális magyar nyelvűtan*, 1. až 4. sv. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KIRÁLY, Péter (1978). Beiträge zur slowenischen Mundart in Ungarn. In: HADROVICS, László – HOLLÓS, Atila, eds. *Hungaroslavica 1978*. Budapest: Akadémiai kiadó, s. 125–140.
- KISS, Lajos (2000). Die sprachlich-ethnisch-kulturelle Gliederung der Ungarn. In: *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*, 1. díl. Stuttgart: Theiss, s. 210–212.
- KLEMENSIEWICZ, Zenon (1999). *Historia języka polskiego*. 7., rev. ed. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KLICH, Edward (1927). *Polska terminologia chrześcijańska*. Poznań: Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk.
- KNEIP, Matthias (1999). *Die deutsche Sprache in Oberschlesien*. 2. vyd. Dortmund: Forschungsstelle Ostmitteleuropa.
- KNIEZSA, István – KIRÁLY, Péter, eds. (1952). *Slovanské jazykové pamiatky z Maďarska*, 1. sv. (*Stredoveké české listiny*). Budapest: Akadémia Kiadó.

- KNIEZSA, István (1974). *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. 2. vyd. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KOMÁREK, Miroslav (2006). *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozšířené vyd. V Olomouci: Periplum.
- KOMÁREK, Miroslav (2012). *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host.
- KOPEČNÝ, František (1981). *Základní všeslovenská slovní zásoba*. Praha: Academia.
- KOŘENSKÝ, Jan, ed. (1998). *Český jazyk*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- KOSEK, Pavel (2003). *Spojovací prostředky v češtině období baroka*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- KOSEK, Pavel (2007). O jazyce českého exilu 18. století (na ukázkce spisu *Obhájení učení evangelium svatého*). In: RUSÍNOVÁ, Eva, ed. *Přednášky a besedy ze 40. běhu Letní školy slovanských studií*. Brno: Masarykova univerzita, s. 76–92.
- KOSEK, Pavel (2008a). Jazyková stránka českých exilových tisků 18. století (demonstrována na *Pokladu evangelického křesťana*). In: RUSÍNOVÁ, Eva, ed. *Přednášky a besedy ze 41. běhu Letní školy slovanských studií*. Brno: Masarykova univerzita, s. 103–126.
- KOSEK, Pavel (2008b). K jazykové stránce hallských českých tisků 18. století. In: MACEK, Ondřej, ed. *Po vzoru Berojských: život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha: Kalich, s. 520–541.
- KOSEK, Pavel (2011). *Enklitika v češtině barokní doby*. Brno: Host.
- KOSEK, Pavel (2014a). *Historická mluvnice češtiny – překlenovací seminář*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- KOSEK, Pavel (2014b). *Historická mluvnice češtiny I*. Brno: Masarykova univerzita.
- KOSMAN, Marceli (2011). *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum.
- KRAFL, Pavel (2003). Přehled česko-polských vztahů v 10.–15. století. *Časopis Matice moravské*, roč. 122, s. 147–180.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol (2006). *Dejiny spisovnej slovenčiny*. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KROGH, Steffen (2001). *Das Ostjiddische im Sprachkontakt: Deutsch im Spannungsfeld zwischen Semitisch und Slavisch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- KRONSTEINER, Otto (1973). Die slawischen geographischen Namen Österreichs. *Österreichische Namenforschung*, roč. 1, č. 2, s. 32–58.
- KRONSTEINER, Otto (1974). Kartographische Darstellung der Grenzen zwischen dem West- und Südslawischen auf österreichischem Gebiet. *Österreichische Namenforschung*, roč. 2, č. 1, s. 10–18.
- KRONSTEINER, Otto (1980). Die slawischen Ortsnamen in Oberösterreich. In: HOLTER, Kurt, ed. *Baiern und Slawen in Oberösterreich: Probleme der Landnahme und Besiedlung*. Linz: Musealverein – Gesellschaft für Landeskunde, s. 211–228.
- KRYZIA, Władysław (2008). *Słoweński, Słoweńcy, Słowenia: zarys historii języka i kształtowania się świadomości narodowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KUHN, Walter (1967). Die deutsche Ostsiedlung. In: SCHULZ, Eberhard Günter, ed. *Leistung und Schicksal*. Köln – Graz: Böhlau, s. 20–35.
- KUNDERA, Milan (1984). The Tragedy of Central Europe. *Quadrant*, roč. 28, č. 10, s. 45–51. On-line: [http://www.euroculture.upol.cz/dokumenty/sylaby/Kundera_Tragedy_\(18\).pdf](http://www.euroculture.upol.cz/dokumenty/sylaby/Kundera_Tragedy_(18).pdf) [cit. 10. 11. 2013]

- KUNDERA, Milan (2000). Z kulturního testamentu střední Evropy. *Listy*, roč. 30, s. 88–90.
- KURZOVÁ, Helena (1996). The future in central European languages and Latin futures and imperfects: ingressivity and imperfecti. *Listy filologické*, roč. 119, s. 4–18.
- KURZOVÁ, Helena (1996). Mitteleuropa als Sprachareal. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 13. Praha: Univerzita Karlova, s. 57–73.
- KURZOVÁ, Helena (1997). Morphosyntactic processes in Europe. In: PALEK, Bohumil, ed. *Typology: prototypes, item orderings and universals*. Prague: Karolinum, s. 279–294.
- KURZOVÁ, Helena (2006). Biblický jazyk v ekumenickém překladu. In: HOSKOVEC, Tomáš – ŠEFCÍK, Ondřej – SOVA, Radim, eds. *Teorie a empirie: bichla pro Krčmovó*. Brno: Masarykova univerzita, s. 91–101.
- KYAS, Vladimír (1953). Za českou předlohou staropolské bible. *Slavia*, roč. 22, s. 112–124.
- KYAS, Vladimír (1955). K rekonstrukci české předlohy staropolské bible. In: *Česko-polský sborník vědeckých prací*, 2. sv. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 39–64.
- KYAS, Vladimír (1964). Česká předloha nejstarší lužickosrbské památky. *Slavia*, roč. 33, s. 369–374.
- KYAS, Vladimír (1997). *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.
- LAMPRECHT, Arnošt (1958). K otázce vlivu jazyka na jazyk. In: *Sborník prací filologické fakulty brněnské university*, řada A, sv. 6. Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 88–94.
- LAMPRECHT, Arnošt (1965). Zur Frage der tschechisch-deutschen Sprachkonvergenz. HAVRÁNEK, Bohuslav – FISCHER, Richard, eds. *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 29–33.
- LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav (1986). *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LANDSTEINER, Erich (1993). Europas innere Grenzen. Reflexionen zu Jenő Szűcs „Skizze“ der regionalen Dreigliederung Europas. *Österreichisches Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, roč. 4, s. 8–43.
- LANSTYÁK István – SZABÓMIHÁLY Gizella (2002): *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. Bratislava: Kalligram.
- LANSTYÁK, István (2000). K otázke striedania kódov (maďarského a slovenského jazyka) v komunite Maďarov na Slovensku. *Slovo a slovesnosť*, roč. 61, s. 1–17.
- LANSTYÁK, István (2001). Kontaktné variety maďarského jazyka na Slovensku. In: BOGOCZOVÁ, Irena, ed. *Naše a cizí v interetnické a interpersonální jazykové komunikaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 157–166.
- LANSTYÁK, István (2002). Maďarčina na Slovensku - štúdia z variačnej sociolingvistiky. *Sociologický časopis*, roč. 38, s. 409–427.
- LAUERSDORF, Mark Richard (1996). *The Question of „cultural language“ and interdialectal norm in 16th century Slovakia: a phonological analysis of 16th century Slovak administrative-legal texts*. München: Otto Sagner.
- LE RIDER, Jacques (1996). *La Mitteleuropa*. 2. vyd. Paris: Presses Universitaires de France.

- LEWY, Ernst (1964 [1942]). *Der Bau der europäischen Sprachen*. 2. vyd. Tübingen: Max Niemeyer.
- LEXER, Matthias von (1986). *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. vyd. Leipzig: S. Hirzel.
- LILIĆ, Galina Aleksejevna (1982). *Roľ ruského jazyka v razvitii slovarnogo sostava češkogo literaturnogo jazyka: konec XVIII - načalo XIX veka*. Leningrad: Leningradskij universitet.
- LINDE, Samuel Bogumil (1951 [1854]). *Słownik języka polskiego*, 1. sv. Vyd. 3., fotoofsetové. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- LIPOLD, Günter (1988). Die österreichische Variante der deutschen Standardsprache. In: WIESINGER, Peter, ed. (1988). *Das österreichische Deutsch*. Wien: Böhlau, s. 31–54.
- LIPOWSKI, Jaroslav (2005). *Konvergence a divergence češtiny a slovenštiny v česko-slovenském státě*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- LIPOWSKI, Jaroslav – ŻYGADŁO-CZOPNIK, Doroty, eds. (2009). *Podzwonne dla granic: polsko-czeskie linie podziałów i miejsca kontaktów w języku, literaturze i kulturze*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- LONČARIĆ, Mijo, ed. (1998). *Hrvatski jezik*. Najnovšie dzieje jazykŏw slowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- LORD, Christopher, ed. (2000). *Central Europe: core, or periphery?* Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- LÖTZCH, Ronald (1990). Grammatische Interferenz und ihre historischen Voraussetzungen. In: GROSSE, Rudolf, ed. *Sprache in den sozialen und kulturellen Entwicklung*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 360–367.
- LÖTZCH, Ronald (1991). Strukturelle Voraussetzungen für morphologische Interferenzen zwischen nicht nahverwandten Sprachen. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, roč. 44, s. 311–324.
- MACEK, Milan et al. (2000). Cystická fibróza a původ naší populace. *Živa*, roč. 48, č. 5, s. 199–200.
- MACURA, Vladimír (1995). *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2., rozš. vyd. Jinočany: H + H.
- MACHEK, Václav (1971). *Etymologický slovník jazyka českého*. 3., nezměněné vyd. Praha: Academia.
- MAITZ, Péter (2005). *Sozialpsychologie des Sprachverhaltens: der deutsch-ungarische Sprachkonflikt in der Habsburgermonarchie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- MAŃCZAK-WOHLFELD, Elżbieta (2006). *Angielsko-polskie kontakty językowe*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- MAREŠ, František Václav (2000). *Cyrilometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst.
- MARTONNE, Emmanuel de. (1930). *L'Europe Centrale*. 1. díl. Paris: A. Colin.
- MATRAS, Yaron (2009). *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MATUSZEWSKI, Józef (1978). *Słowiański tydzień: Geneza, struktura i nomenklatura*. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- MATUŠOVÁ, Jana (2003). K vývoji přijmení u Čechů v prvních poválečných letech. *Naše řeč*, roč. 86, s. 251–256.
- MĚŠKANK, Timo (2001). Lužičtí Srbové a Češi. In: KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim, eds. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha: Paseka, s. 249–253.

- Meyers Grosses Taschenlexikon in 25 Bänden* (1999). 7., přeprac. vyd. Mannheim: B. I. – Taschenbuchverlag.
- MICHÁLK, Frido – FASSKE, Helmut, ed. (1981). *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart: Morphologie*. Bautzen: Domowina.
- MIKHAILOV, Nikolai (2001). *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.
- MIKLOSICH, Franz (1876). *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen: eine sprachgeschichtliche Untersuchung*. Wien: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- MIKULKA, Jaromír (1992). Ohlas husitství ve střední Evropě. In: *Slovanské historické studie*, sv. 18. Praha: Academia, s. 5–23.
- MILINČEVIĆ, Vaso (2001). *Vukovo sazvežđe*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- MIRKOVIĆ, Dragutin (1968). *Govori Čeha u Slavoniji (Daruvar i okolina)*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- MOLLAY, Károly (1982). *Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MÜLLER, Helmut et al. (1995). *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- MÜLLER, Klaus (1995). *Slawisches im deutschen Wortschatz: Lehn- und Fremdwörter aus einem Jahrtausend*. Berlin: Volk-und-Wissen Verlag.
- MUHR, Rudolf – KETTEMANN, Bernhard, eds. (2002). *Eurospeak: der Einfluss des Englischen auf europäische Sprachen zur Jahrtausendwende*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- MUKA, Ernst (1904). Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit. *Archiv für slavische Philologie*, roč. 26, s. 543–559.
- MURYC, Jiří (2010). *Obecné a specifické rysy polsko-české jazykové interference na českém Těšínsku*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- MUSILOVÁ, Květoslava (2006). Slovakismy v současné češtině. In: ULIČNÝ, Oldřich, ed. *Euro litteraria & Euro lingua 2005*. Liberec: Technická univerzita, s. 261–266.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (2008). *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava: Veda.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (2009). Medzi minulým a budúcim. K súčasným vývinovým procesom v česko-slovenských jazykových vzťahoch. In: HASIL, Jiří, ed. *Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Univerzita Karlova, s. 16–30.
- NAČEVA-MARVANOVÁ, Mira (2011). Alternativní kongruence se subjektem ve složených tvarech českého perfekta. In: PETKEVIČ, Vladimír – ROSEN, Alexandr, eds. *Korpusová lingvistika*, sv. 3 (*Gramatika a značkování korpusů*). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 81–97.
- NAUMANN, Friedrich (1915). *Mitteleuropa*. Berlin: Georg Reimer.
- NEKULA, Marek – BAUER, Verena – GREULE, Albrecht, eds. (2008). *Deutsch in multilingualen Stadtzentren Mittel- und Osteuropas: um die Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jahrhundert*. Wien: Praesens.
- NEKULA, Marek – GREULE, Albrecht, eds. (2003). *Deutsche und tschechische Dialekte im Kontakt*. [Wien]: Verlag für Literatur und Sprachwissenschaft.
- NEKULA, Marek (1993). Sprachbund. Zur Geschichte eines Begriffes. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 11. Praha: Univerzita Karlova, s. 113–124.

- NEKULA, Marek (2000). Franz Kafka ve škole. Výuka a znalosti češtiny. In: MA-SÁKOVÁ, Milena, ed. *Kafkova zpráva o světě: osudy a interpretace textů Franze Kafky*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, s. 35–54.
- NEKULA, Marek (2001). Česko-německý bilingvismus. In: KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim, eds. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha – Litomyšl: Paseka, s. 152–158.
- NEKULA, Marek (2002). Die Juden in den böhmischen Ländern im 19. und 20. Jahrhundert und die Familie Kafka. *Brücken*, roč. 8, 2002, s. 89–128.
- NEKULA, Marek (2003a). „v jednom poschodí vnitřní babylonské věže“: jazyky Franze Kafky. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky.
- NEKULA, Marek (2003b). Sprachbund und Sprachtyp. In: NEKULA, Marek, ed. *Prager Strukturalismus: methodologische Grundlagen / Prague structuralism: methodological fundamentals*. Heidelberg: Winter, s. 79–103.
- NEKULA, Marek (2004). Deutsch als Europasprache aus tschechischer Sicht. / Marek Nekula In: LOHSE, Christian W., ed. *Die deutsche Sprache in der Europäischen Union. Rolle und Chancen aus rechts- und sprachwissenschaftlicher Sicht*. Baden-Baden: NOMOS, s. 129–144.
- NEKVAPIL, Jiří – SLOBODA, Marián – WAGNER, Peter (2009). *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- The New Encyclopaedia Britannica* (1998). 15. vyd. Chicago: Encyclopaedia Britannica.
- NEWEKLOWSKY, Gerhard (1978). *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- NEWEKLOWSKY, Gerhard (1990). Kärntner Deutsch aus slawistischer Sicht: zum deutsch-slowenischen Sprachbund in Kärnten. In: KREMER, Ludger – NIEBAUM, Herrmann, eds. *Grenzdialekte: Studien zur Entwicklung kontinentalwestgermanischer Dialektkontinua*. Hildesheim: G. Olms, s. 477–500.
- NEWEKLOWSKY, Gerhard (2000). Serbisch, Kroatisch, Bosnisch, Montenegro-nisch – Perspektiven. In: ZYBATOW, Lew, ed. *Sprachwandel in der Slavia: die slavischen Sprachen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 543–561.
- NEWERKLA, Stefan Michael (1998). Diglossie im Schulwesen in Böhmen nach 1848. In: KAISEROVÁ, Kristina, ed. *Die Sprachenfrage und ihre Lösung in den böhmischen Ländern nach 1848*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, s. 167–199.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2000a). Language affinity in Central Europe – some thoughts on the interrelations of German, Czech, Slovak and Magyar. *Opera slavica*, roč. 10, s. 1–16.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2000b). Odvrácená tvář habsburských jazykových zákonů v Čechách. *Čeština doma a ve světě*, roč. 8, 2000, s. 233–253.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2002). Sprachliche Konvergenzprozesse in Mitteleuropa. In: POSPÍŠIL, Ivo, ed. *Crossroads of cultures: Central Europe*. Brno: Masarykova univerzita, s. 211–236.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2002). Středoevropský jazykový areál a rakouská monarchie. In: KRAUSOVÁ, Alena et al., eds. *Setkání s češtinou*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2002, s. 72–87.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2002–03). Čeština v monarchii a středoevropský jazykový areál. *Český jazyk a literatura*, roč. 53, s. 61–68.

- NEWERKLA, Stefan Michael (2003a). Deutsch-slavischer Sprachkontakt und phonologische Sprachwandelprozesse. *Brücken*, roč. 11, s. 121–135.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2003b). Habsburská jazyková politika a diglosie v Čechách. *Bohemistyka*, roč. 3, 2003, s. 1–32.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2004). Rozmanitost jazyků a kultur v Rakousku-Uhersku a jejich konvergenční tendence. In: POSPÍŠIL, Ivo, ed. a MOSER, Michael, ed. *Comparative cultural studies in Central Europe*. Brno: Masarykova univerzita, s. 11–42.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2006). Slavische und slavisierte Toponyme in Österreich am Manhart und unter der Enns. Ergänzende Bemerkungen zu einem neuen Glossar von Etyma eingedeutschter Namen slavischer Herkunft in Niederösterreich. *Wiener slavistisches Jahrbuch*, sv. 52, s. 113–134.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2007a). Areály jazykového kontaktu ve střední Evropě a německo-český mikroareál ve východním Rakousku. *Slovo a slovesnost*, roč. 68, s. 271–286.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2007b). Kontaktareale in Mitteleuropa. In: KAŤNY, Andrzej, ed. *Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe – Slawisch-nichtslawische Sprachkontakte*. Olecko: Wszechnica Mazurska, s. 29–48.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2007c). Postavenie češtiny pri sprostredkovaní germanizmov do slovenčiny (a poľštiny). *Slovenská reč*, roč. 72, s. 21–35.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2007). Význam kontrastivní analýzy češtiny a rakouských variet němčiny pro výuku češtiny jako cizího jazyka. In: ŠTINDLOVÁ, Barbora – ČEMUSOVÁ, Jana, eds. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006–2007*. Praha: Akropolis, s. 115–141.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2010–2011). Vliv češtiny a slovenštiny na němčinu ve východním Rakousku. *Český jazyk a literatura*, roč. 61, s. 105–112.
- NEWERKLA, Stefan Michael (2011). *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. 2. vyd. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- NIEDERLE, Lubor (1927). *Slovenské starožitnosti*, 3. díl (*Původ a počátky Slovanů západních*). 2. vyd. V Praze: Nákladem Bursíka a Kohouta.
- NOVÁK, Ludovít (1935). *Jazykovedné glosy k československej otázke*. V Turčianskom Sv. Martine: Matica slovenská.
- NOVÁK, Ludovít (1939–1940). Neznáme nemecké vplyvy na západoslovanský, východoslovanský a maďarský konsonantizmus. In: *Lingistica Slovaca*, sv. 1/2. Bratislava: Slovenská učená spoločnosť, s. 106–117.
- NOVÁK, Ludovít (1984). Aký jazyk je slovenčina? In: *Studia Academica Slovaca*, sv. 13. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 389–411.
- NOWOWIEJSKI, Bogusław (2010). W sprawie wpływów języka niemieckiego na polszczyznę. In: *Poznańskie Studia Polonistyczne, Seria Językoznawcza*, sv. 17 (37). Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, s. 113–129.
- NUORLUOTO, Juhani (2013). Det tjeckiska omljudet (česká přehláska): upp-komstmekanismer och -orsaker. *Slovo – Journal of Slavic Languages and Literatures*, roč. 54, s. 87–98.
- NÜBLER, Norbert (2001). Podměťová valence v českém präteritu. In: HLADKÁ, Zdeňka – KARLÍK, Petr, eds. *Čeština – univerzália a specifika*, sv. 3. Praha: Nákladatelství Lidové noviny, s. 147–153.

- OBARA, Jerzy (2013). Germanizmy w gwarach śląskich. Adaptacja morfologiczna czasowników. In: URSEL, Marian – TARANEK-WOLAŃSKA, Olga, eds. *Śląskie pogranicza kultur*, 2. sv. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, s. 213–260.
- OCZKOWA, Barbara (2009). *Hrvati i njihov jezik: iz povijesti kodificiranja književno-jezične norme*. Zagreb: Školska knjiga.
- OKEY, Robin (1992). Central Europe / Eastern Europe: behind the definitions. In: *Past & Present*, č. 137 (*The Cultural and Political Construction of Europe*). Oxford: Oxford University Press, s. 102–133.
- OKUKA, Milan (1998). *Eine Sprache – viele Erben. Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawien*. Klagenfurt: Wieser Verlag.
- OKUKA, Miloš (2006). *Srpski na kriznom putu: povjesnica, ideologija, jezička zbilja*. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- OKUKA, Miloš – KRENN, Gerald, eds. (2002). *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens*, sv. 10 (*Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*). Klagenfurt: Wieser.
- OLESCH, Reinhold (1983). *Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae*, 1. sv. (A–O). Köln: Böhlau.
- OLESCH, Reinhold (1989). *Gesammelte Aufsätze*, 1. díl (*Dravaenopolabica*). Köln: Böhlau.
- ONDREJOVIČ, Slavomír, ed. (1997). *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda.
- ONYSKO, Alexander (2007). *Anglicisms in German: borrowing, lexical productivity, and written codeswitching*. Berlin: de Gruyter.
- PALLAS, Ladislav (1970). *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava: Profil.
- PANEVOVÁ, Jarmila (2008). České konstrukce tzv. slovanského akuzativu s infinitivem. *Slovo a slovesnost*, roč. 69, s. 163–175.
- PARTSCH, Joseph Franz Maria (1904). *Mitteleuropa: Die Länder und Völker von den Westalpen und dem Balkan bis an den Kanal und das Kurische Haf*. Gotha: J. Perthes.
- PAULINY, Eugen (1983). *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAULINY, Eugen (1997). *Krátka gramatika slovenská*. 5., přeprac. vyd. Bratislava: Národné literárne centrum.
- PILARSKÝ, Jiří (1997). Zum Status der Vokalquantität in den Sprachen des Zentraleuropäischen Areals. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, roč. 7, s. 27–39.
- PILARSKÝ, Jiří (1998). Zur arealtypologischen Ratio einer mehrdimensionalen fortis-Opposition von gutturalen Frikativen innerhalb des Donausprachbundes. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, roč. 8, s. 177–203.
- PILARSKÝ, Jiří (2000). Zur Frage eines syntaktischen Konvergenz im Donau-Sprachbund: Struktur und Stellungstyp der Nominalphrase. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, roč. 10, č. 2, s. 167–198.
- PILARSKÝ, Jiří (2001). *Donausprachbund. Das arealistische Profil einer Sprachlandschaft*. Habilitationsschrift. Debrecen: Universität Debrecen. On-line: <http://pilarsky.sweb.cz/dsb/Pilarsky-dsb.pdf> [cit. 16. 6. 2015]
- PLASCHKA, Richard Georg et al., eds. (1995). *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

- POGORELEC, Breda, ed. (1983). *Slovenščina v javnosti: posvetovanje o jeziku*. Ljubljana: Slavističko društvo Slovenije.
- POHONČOWA, Anja – ŠOĽČINA, Jana – WÖLKOWA, Sonja (2009). *Z labyrinta serbsčiny: hjesady wo rěči*. Budyšin: Domowina.
- POHONTSCH, Anja (2002). *Der Einfluss obersorbischer Lexik auf die niedersorbische Schriftsprache: ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der niedersorbischen Schriftsprache*. Bautzen: Domowina.
- POLENZ, Peter von (1994). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*, 2. sv. (17. und 18. Jahrhundert). Berlin: de Gruyter.
- POLENZ, Peter von (1999). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*, 3. sv. (19. und 20. Jahrhundert). Berlin: de Gruyter.
- POLENZ, Peter von (2000). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*, 1. sv. (Einführung, Grundbegriffe, 14. bis 16. Jahrhundert). 2., přeprac. a rozš. vyd. Berlin – New York: de Gruyter.
- POLJAKOV, Oleg (1998). *Slavjanskije jazyki: osnovnyje osobennosti: parallel'nyje teksty*. Vilnius: Leidybos centras.
- POPELA, Jaroslav (1998). Ein Beitrag zur allgemeinen Sprachtypologie und zur Typologie des Deutschen. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 13. Praha: Karolinum, s. 75–91.
- POPELA, Jaroslav (2002). Zur typologischen Charakteristik der heutigen deutschen Standardsprache. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 15. Praha: Karolinum, s. 45–52.
- POPOVIĆ, Ivan (1960). *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- PORÁK, Jaroslav (1968). Modalverben im Tschechischen und Deutschen. In: HAVRÁNEK, Bohuslav – FISCHER, Rudolf, eds. *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 97–101.
- POSPÍŠIL, Ivo (2005). Problémy literární evoluce a slovanské literatury. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada V, sv. 8. Brno: Masarykova univerzita, s. 91–101.
- POSPÍŠIL, Ivo (2009). Literární komparatistika, středoevropský kulturní prostor a teorie literárních dějin. *Slavica litteraria*, roč. 12, s. 117–126.
- POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš (1997). Zur Kategorie des Raums in der Literaturwissenschaft: Marginalien zu einem Phänomen der mitteleuropäischen Literatur. *Germanoslavica*, roč. 4, s. 179–189.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom* (1931). V Prahe: Štátne nakladateľstvo.
- PRAŽÁK, Albert (1922). *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova*. Praha: G. Voleský.
- PRAŽÁK, Richard (2002). Česko-maďarské vztahy. In: KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. 2., dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 432–502.
- PRAŽÁK, Richard (2010). *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha: Libri.
- PROTUDER, Ilija (1997). *Pravilno govorim hrvatski: praktični jezični savjetnik*. Split: nákladem autora.
- Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. On-line: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynalezność_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf [cit. 12. 12. 2014]

- PŮDA, Aleš (2010). *Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt. Eine historisch-vergleichende Untersuchung im inner-slavischem und europäischem Kontext*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- RAPANT, Daniel (1947). *Ilegálna maďarizácia 1790–1840*. V Turčianskom Sv. Martine: Matice slovenská.
- RASZKA, Roman (2009). *Mowa zaolziańskich Polaków*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. On-line: http://is.muni.cz/th/75131/ff_m/ [cit. 5. 11. 2014]
- RECZKOWA, Barbara (1982). *Wyrazy pochodzenia francuskiego w gwarach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- REHDER, Peter, ed. (1998). *Einführung in die slavischen Sprachen (mit einer Einführung in die Balkanphilologie)*. 3., opr. a rozš. vyd. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- REJZEK, Jiří (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- REJZEK, Jiří (2003). Ještě k fonetickým vlivům staré němčiny na starou češtinu. *Bohemistyka*, roč. 3, s. 251–264.
- REPP, Friedrich (1974). Slawische Familiennamen in Wien. *Österreichische Namenforschung*, roč. 2, č. 2, s. 41–49.
- RIECKE, Jörg (1997). Entlehnungen aus slavischen Sprachen im spätmittelalterlichen deutschen Wortschatz aus Regensburger und mittelbairischen Quellen. In: *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik*, sv. 11. Brno: Masarykova univerzita, s. 61–64.
- RIECKE, Jörg, ed. (2014). *Das Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache*. 5., přeprac. vyd. Berlin: Dudenverlag.
- RICHARDS, Ronald O. (2003). *The Pannonian Slavic dialect of the Common Slavic Proto-Language: the view from Old Hungarian*. Los Angeles: University of California.
- RINDLER-SCHJERVE, Rosita (2003). *Diglossia and power: language policies and practice in the 19th century Habsburg Empire*. Berlin: de Gruyter.
- ROCCHI, Luciano (1999–2010). *Hungarian loanwords in the Slovak language*. 3 svazky. Trieste: Scuola superiore di lingue moderne per interpreti e traduttori – Università degli studi di Trieste.
- ROGALL, Joachim (2002). Přemyslovci a německá kolonizace. In: KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim, eds. *Češi a Němci: dějiny, kultura, politika*. Praha: Paseka, s. 23–29.
- RYTEL-SCHWARZ, Danuta (2009). Ist das Tschechische dem Deutschen näher als das Polnische? Eine Untersuchung am Beispiel von Internationalismen. In: VOSS, Christian – NAGÓRKO, Alicja, eds. *Die Europäizität der Slawia oder die Slawizität Europas. Ein Beitrag der kultur- und sprachrelativistischen Linguistik*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner, s. 225–234.
- SAMARDŽIJA, Marko (2000a). Internationalismen in der kroatischen Sprache – Vergangenheit und aktueller Stand. In: KUNZMANN-MÜLLER, Barbara, ed. *Die Sprachen Südeuropas heute. Umbrüche und Aufbruch*. Berlin – Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 75–93.
- SAMARDŽIJA, Marko (2000b). Normierung und Standardisierung des Kroatischen. In: ZYBATOW, Lew, ed. *Sprachwandel in der Slavia: die slavischen Sprachen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 583–597.

- SAWICKA, Irena – DUKIEWICZ, Leokadia (1995). *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, 3. sv. (*Fonetyka i fonologia*). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SEITZ, Elisabeth (1998). *Primus Truber – Schöpfer der slovenischen Schriftsprache? Versuch einer Antwort unter besonderer Berücksichtigung seines Satzbaus*. München: Otto Sagner.
- SGALL, Petr (1960). Soustava pádových koncovek v češtině. In: *Slavica Pragensia*, sv. 2. Praha: Universita Karlova, s. 65–84.
- SCHENK, Erich et al. (1950). *Mitteleuropa*. Düsseldorf – Offenburg/Baden: Lehrmittel-Verlag.
- SCHLÖGEL, Karl (1986). *Die Mitte liegt ostwärts*. Berlin: Siedler.
- SCHOLZE, Lenka (2007). *Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache unter besonderer Berücksichtigung des Sprachkontakts*. Rukopis doktorské disertace. Konstanz: Universität Konstanz. On-line: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:352-opus-32217> [cit. 3. 6. 2014]
- SCHÖPFLIN, George – WOOD, Nancy, eds. (1989). *In Search for Central Europe*. Cambridge: Polity.
- SCHUBERT, Gabriella (1982). *Ungarische Elemente in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*. Berlin: Osteuropa-Institut.
- SCHUSTER-ŠEWIC, Heinz (1967). *Sorbische Sprachdenkmäler (16.-18. Jahrhundert)*. Budyšin: Domowina.
- SCHÜTZEICHEL, Rudolf (1974). *Althochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- SCHUCHARDT, Hugo (1883). *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches. Dem Herrn Franz von Miklosich zum 20. Nov 1883*. Graz: Leuschner und Lubensky.
- SCHUSTER-ŠEWIC, Heinz (1957). Bohemismy a paleoslovenismy v lužickosrbské terminologii křesťanské (recenze). *Zeitschrift für Slawistik*, roč. 2, s. 263–270.
- SCHWANZER, Viliam (1976). Nemecké slová v spisovnej a ľudovej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*, sv. 5. Bratislava: Alfa, s. 463–477.
- SCHWARZ, Ernst (1927). Die einstige obersorbisch-čechische Grenzzone. *Archiv für slavische Philologie*, roč. 41, s. 31–42.
- SCHWARZ, Ernst (1931). *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. München: R. Oldenbourg.
- SCHWARZ, Ernst (1934). Jazyk německý na území ČSR. In: *Československá vlastivěda*, 3. sv. (Jazyk). Praha: Sfinx, s. 524–597.
- SCHWARZ, Ernst (1960). *Sprache und Siedlung in Nordostbayern*. Nürnberg: Hans Carl.
- SIATKOWSKA, Ewa (2007). Odrodzeniowe tendencje purystyczne w języku czeskim i językach łużyckich (koniec XVIII – początek XX wieku). In: BAŁOWSKI, Mieczysław – MOLDANOVÁ, Dobrava, eds. *Co všechno slovo znamená. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně*, s. 181–191.
- SIATKOWSKI, Janusz (1991). Fremde geographische Namen im Tschechischen und im Polnischen. *Zeitschrift für slavische Philologie*, roč. 51, s. 330–342.
- SIATKOWSKI, Janusz (1996). *Czesko-polskie kontakty językowe*. Warszawa: Energeia.
- SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo (2007). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. 2. vyd. Zagreb: Školska Knjiga.
- SIMONYI, Zsigmond (1907). *Die ungarische Sprache: Geschichte und Charakteristik*. Strassburg: Trübner.

- SIPOS, István (1983). Z dějin exonym v maďarštině. In: HUBÁČEK, Jaroslav, ed. *Onomastika jako společenská věda*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 250–251.
- SIPTÁR, Péter – TÖRKENCZY, Miklós (2007). *The Phonology of Hungarian*. Oxford: Oxford University Press.
- SKÁLA, Emil (1968). Die Entwicklung der Sprachgrenze in Böhmen von 1300 bis etwa 1650. In: *Germanistica Pragensia* 5. Praha: Univerzita Karlova, s. 7–15.
- SKÁLA, Emil (1972). Die Entwicklung der Sprachgrenze in Mähren und Schlesien von 1300 bis etwa 1650 und sprachliche Interferenzmöglichkeiten. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 6. Praha: Univerzita Karlova, s. 197–207.
- SKÁLA, Emil (1977). Vznik a vývoj česko-německého bilingvismu. *Slovo a slovesnost*, roč. 28, s. 197–207.
- SKÁLA, Emil (1980). Sprachwechsel in Böhmen. In: NELDE, Peter Hans, ed. *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*. Wiesbaden: Steiner, s. 425–430.
- SKÁLA, Emil (1981). Německý jazyk v českých zemích ve 14. století. In: *Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR*. Praha: Univerzita Karlova, s. 73–84.
- SKÁLA, Emil (1992). Deutsch und Tschechisch im mitteleuropäischen Sprachbund. In: *Brücken Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge*, 1. Berlin: Brücken-Verlag, s. 173–179.
- SKÁLA, Emil (1993a). Jazyková situace v Čechách v rozmezí let 993–1322. In: MALÝ, Karel, ed. *Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*. Praha: Karolinum, s. 163–171.
- SKÁLA, Emil (1993b). Tschechische Exonyma im deutschen Sprachgebiet bis zum Dreissigjährigen Krieg. In: HARDER, Hans-Bernd – KOLÁR, Jaroslav – WOLLMAN, Slavomír, eds. *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, 3. sv. (*Die Bedeutung der humanistischen Topographien und Reisebeschreibungen in der Kultur der böhmischen Länder bis zur Zeit Balbíns*). Köln: Böhlau, s. 249–256.
- SKÁLA, Emil (1994). Lexikographie in Böhmen im 14.–19. Jahrhundert. *Germanoslavica*, roč. 1 (6), s. 3–10.
- SKÁLA, Emil (1995). Tschechisch-deutsche Sprachkontakte. In: *Germanistica Pragensia*, sv. 12. Praha: Karolinum, s. 7–21.
- SKÁLA, Emil (1998). Versuch einer Definition des mitteleuropäischen Sprachbundes. In: ERNST, Peter, ed. *Deutsche Sprache in Raum und Zeit*. Wien: Edition Praesens, s. 675–684.
- SKÁLA, Emil (1999). Der mitteleuropäische Sprachbund. In: SCHARNHORST, Jürgen, ed. *Sprachkultur und Sprachgeschichte. Herausbildung und Förderung von Sprachbewusstsein und wissenschaftlicher Sprachpflege in Europa*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 125–133.
- SKÁLA, Emil (2000). Středoevropský jazykový svaz. In: HASIL, Jiří, ed. *Přednášky ze 43. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Univerzita Karlova, s. 77–85.
- SKÁLA, Emil (2003a). Die Ortsnamen von Böhmen, Mähren und Schlesien als Geschichtsquelle. In: HASIL, Jiří, ed. *Přednášky z 46. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Univerzita Karlova, s. 123–148.
- SKÁLA, Emil (2003b). Jazyk a nářečí Šumavy. In: *Šumava: příroda, historie, život*. Praha: Baset, s. 493–498.
- SKÁLA, Emil (2004a). Die ältesten Sprachenkarten Europas. In: *Linguistica Pragensia*, roč. 14, č. 1, s. 1–6.
- SKÁLA, Emil (2004b). Toponyma českých zemí na nejstarších jazykových mapách Evropy. *Acta onomastica*, roč. 45, s. 64–70.

- SKÁLA, Emil (2004c). Vergleichende historische Topographie von Böhmen, Mähren und Schlesien auf europäischen Karten der frühen Neuzeit. *Brücken*, roč. 11, s. 79–105.
- SKALIČKA, Vladimír (2004–2006). *Vladimír Skalička - souborné dílo*. 3 svazky. Praha: Karolinum.
- SLAVÍK, Vladimír (1992). Priestorová diferenciacia Maďarov a aplikácia zákona o úradnom jazyku v Slovenskej republike. *Demografie*, roč. 34, s. 175–179.
- SLOBODA, Marián (2004). Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne) srozumiteľnosť. *Čeština doma a ve světě*, roč. 12, s. 208–220.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). 5 svazkú. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovník slovenského jazyka* (1959–1968). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Słownik staropolski* (1953–2002). Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- SMIRNOV, Lev Nikandrovič (2001). *Slovackij literaturnyj jazyk epochi nacional'nogo vozroždenija*. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.
- SOHROVÁ, Marie (1999). Česká menšina v Chorvatsku. *Estetika*, roč. 36, s. 181–188.
- SOKOLOVÁ, Gabriela (1987). *Soudobé tendence vývoje národnosti v ČSSR*. Praha: Academia.
- SOKOLOVÁ, Gabriela (2001). Mateřský jazyk v národnostně smíšeném prostředí. *Slovo a slovesnost*, roč. 62, s. 258–273.
- SÓS, Ágnes (1973). *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhunderts*. München: Beck.
- SPIESS, Gunter (1996). Nëntejšna dolnoserbška pisna rěc. Teze k jeje eksterne-
mu wuwišeju po drugej swětowej wojnje. *Lětopis*, roč. 43, č. 1, s. 68–74.
- SPIESS, Gunter (2000). Gegenwärtiger Stand und Zukunftsperspektiven des Sorbischen. In: PANZER, Baldur, ed. *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, s. 197–210.
- SPIESS, Gunter (2002). Niedersorbisch. In: OKUKA, Miloš – KRENN, Gerald, eds. *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens*, 10. sv. (*Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*). Klagenfurt: Wieser, s. 323–342.
- STAROSTA, Manfred (1999). *Dolnoserbško-nimski słownik / Niedersorbisch-deutsches Wörterbuch*. Budyšin: Domowina.
- STATORIUS, Petrus (1980 [1568]). *Polonicae grammatices institutio*. Ed. OLESCH, Reinhold. Wien – Köln: Böhlau.
- STEINHAUSER, Walter (1978). *Slawisches im Wienerischen*. 2., opr. a rozš. vyd. Wien: Verband der wissenschaftlichen Gessellschaften Österreichs.
- STIEBER, Zdzisław (1950). Uwagi o pochodzeniu polskiego języka literackiego. *Język polski*, roč. 30, 1950, s. 161–165.
- STIEBER, Zdzisław (1955). Wpływ czeszczyzny na kształtowanie się polskiego języka literackiego. In: *Česko-polský sborník vědeckých prací*, 2. sv. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 27–34.
- STRANJIK, Helena (2011). K některým jevům v slovní zásobě příslušníků české menšiny v Chorvatsku. In: *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*, sv. 29. Daruvar: Jednota, s. 97–105.
- STRANJIK, Helena (2014). Změny slovesných prefixů v důsledku jazykového kontaktu mezi češtinou a chorvatštinou v češtině Čechů v Chorvatsku. In: *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*, sv. 32. Daruvar: Jednota, s. 93–106.

- STRIEDTER-TEMPS, Hildegard (1958). *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- STRIEDTER-TEMPS, Hildegard (1963). *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Osteuropa-Institut Berlin.
- SULÁN, Béla (1956). A cseh szókincs magyar elemeiből. *Magyar Nyelv*, roč. 52, s. 310–315.
- SULÁN, Béla (1957). A cseh szókincs magyar elemeiből. *Magyar Nyelv*, roč. 53, s. 160–165.
- SUPPAN, Arnold (1990). Der Begriff „Mitteleuropa“ im Kontext der geopolitischen Veränderungen seit Beginn des 19. Jahrhunderts. *Mitteilungen der Österreichischen geographischen Gesellschaft*, roč. 132, s. 192–213.
- SUPPAN, Arnold (1998). *Zwischen Adria und Karawanken*. Berlin: Siedler.
- SVOBODOVÁ, Diana (2007). *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. V Ostravě: Ostravská univerzita.
- SYLVESTER, Ioannes (2006 [1539]). *Grammatica Hungarolatina*. Ed. BARTÓK, István. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZÚCS, Jenő (1990). *Die drei historischen Regionen Europas*. Frankfurt am Main: Neue Kritik.
- ŠEMBERA, Alois Vojtěch (1864). *Základové dialektologie československé*. Ve Vídni: nákladem spisovatelovým.
- ŠESTÁK, Miroslav (2003). Jazykový aspekt utváření chorvatské národní identity v 19. století. *Slovanský přehled*, roč. 89, s. 503–509.
- ŠEWC-SCHUSTER, Hinc (1968). *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, 1. sv. (*Fonematika i morfologija*). Budyšin: Domowina.
- ŠEWC-SCHUSTER, Hinc (1976). *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, 2. sv. (*Syntaksa*). Budyšin: Domowina.
- ŠLOSAR, Dušan (2001). Česko-německé jazykové kontakty. In: KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim, eds. *Češi a Němci: dějiny, kultura, politika*. Praha: Paseka, s. 105–109.
- ŠLOSAR, Dušan (2006). Hláskosloví staré češtiny alternativně? In: SYMANZIK, Bernhard, ed. *Studia Philologica Slavica: Festschrift für Gerhard Birkfeldner zum 65. Geburtstag*. Münster: LIT, s. 649–653.
- ŠLOSAR, Dušan (2008). K relativní chronologii ve vývoji českého dlouhého vokalizmu. In: ČORNEJOVÁ, Michaela – KOSEK, Pavel, ed. *Jazyk a jeho proměny: prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Brno: Host, s. 224–228.
- ŠOLČINA, Jana – WORNAR, Edward (2000). *Obersorbisch im Selbststudium – Hornjoserbšćina za samostudij*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- ŠTEBIH, Barbara (2002). Germanizmi u zagrebačkom govoru. *Kaj*, roč. 35, č. 5–6, s. 31–37.
- ŠTÍCHA, František (2003). *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo.
- ŠTOLC, Jozef (1968). *Reč Slovákov v Juhoslávii. Zvuková a gramatická stavba*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ŠTŮR, Ludovit (1846). *Náuka reči Slovenskej*. V Prešporku: nákladem Tatrina.
- ŠUTAJ, Štefan (2012). *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram.
- TATZREITER, Herbert (1988). Besonderheiten in der Morphologie der deutschen Sprache in Österreich. In: WIESINGER, Peter, ed. (1988). *Das österreichische Deutsch*. Wien: Böhlau, s. 71–98.

- THALBERG, Hans (1986). Zentraleuropa. Die Kunst des Möglichen. *Europäische Rundschau*, roč. 14, č. 1, s. 3–8.
- THIETMAR Z MERSEBURKU (2008). *Kronika*. Přel. NEŠKUDLA, Bořek. Praha: Argo.
- THOMAS, George (1997). The impact of purism on the development of the Slovene standard language. *Slovenski jezik*, roč. 1, s. 133–152.
- THOMASON, Sarah Grey (2001). *Language contact: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- THOMASON, Sarah Grey – KAUFMAN, Terrence (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- TICHÝ, František Rut (1938). *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. V Praze: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi.
- TÖLGYESI, Tamás (2008). K lexikálním germanismům v češtině z hlediska kontaktné lingvistiky. In: GÁLISOVÁ, Anna – CHROMOVÁ, Alexandra, eds. *Varia 15. Zborník materiálov z 15. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 601–605.
- TÖLGYESI, Tamás (2009a). Středoevropská kuchyně jako zrcadlo kontaktů interkulturních. *Bohemica Olomucensia*, roč. 1, č. 3, s. 145–150.
- TÖLGYESI, Tamás (2009b). Vojské výrazy prejaté z němčiny v českém, slovenském a maďarském jazyce. In: MÚCSKOVÁ, Gabriela, ed. *Varia 16. Zborník materiálov zo 16. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 500–506.
- TOLSTOJ, Nikita Iljič (1988). *Istorija i struktura slavjanskich literaturnych jazykov*. Moskva: Nauka.
- TOPORIŠIČ, Jože (2000). *Slovenska slovnica*. 4., opr. a rozšíř. vyd. Maribor: Obzorja.
- TROEBST, Stefan (2003). Introduction: What's in a historical region? A Teutonic perspective. *European Review of History*, roč. 10, č. 2, s. 173–188.
- TROST, Pavel (1995). *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Torst.
- TRUDGILL, Peter (2010). *Investigations in sociohistorical linguistics: stories of colonisation and contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TŘEŠTÍK, Dušan (2001). *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- TSCHERNIK, Ernst (1954). *Die Entwicklung der sorbischen Bevölkerung von 1832 bis 1945*. Berlin: Akademie-Verlag.
- TUREK, Rudolf (1952). Kmenová území v Čechách. *Časopis Národního musea*, roč. 121, s. 3–46.
- TÝROVÁ, Zuzana (2006). Od hungarizmov a germanizmov po srbizmy v jazyku vojvodinských Slovákov. In: *Varia 13. Zborník materiálov z 13. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, s. 214–218.
- TÝROVÁ, Zuzana (2012). Dvojezičnost u životu vojvodanských Slovaka. In: *Slavistika*, sv. Beograd: Slavističko društvo Srbije, s. 252–255.
- URBAŃCZYK, Stanisław (1946). *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich*, 1. sv. (*Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady pisma św.*). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- URBAŃCZYK, Stanisław, ed. (1978). *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- URBANČIČ, Boris (1995). *Česko-slovinské kulturní styky*. Praha: Euroslavica.

- VALENTA, Jaroslav (1997). Podještědský dialekt – památka milčanského osídlení? *Česko-lužický věstník*, roč. 7, 1997, č. 12, s. 77.
- VASILJEV, Ivo (2009–2010). Čeština a vietnamština v bilingvním mozku. *Čeština*, roč. 20, s. 65–79.
- VAVŘÍNEK, Vladimír (1963). *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje*. Praha: Československá akademie věd.
- VÁŽNÝ, Václav (1934). *Mluva charvátských osad v Republice československé*. In: *Československá vlastivěda*. 3. sv. (Jazyk). Praha: Sfinx, s. 518–523.
- VEČERKA, Radoslav (1973). K vývoji modálních konstrukcí v slovanských jazycích. In: *Otázky slovanské syntaxe*, sv. 3. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 303–306.
- VIDMAROVIĆ, Duro (1996). *Gradišćanskohrvatske teme*. Crikvenica: Libellus.
- VIDOVIČ-MUHA, Ada, ed. (1998). *Slovenski jezik*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- VÍGH, Károly (1992). *A szlovákiai magyarság sorsa*. Budapest: Bereményi Könyvkiadó.
- VINCE, Zlatko (1990). *Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- VLAŠIĆ, Marija (2012). *Tradicija purizma u hrvatskom jezikoslovlju*. Praha: Karolinum.
- VOJTOVÁ, Jarmila. O jazyce českých periodik vycházejících ve Vidni. *Estetika*, roč. 36, 1999, s. 161–167.
- VÖLKEL, Pawoł (1981). *Hornjoserbsko-němski słownik: Prawopisny słownik hornjoserbskeje řeče*. 4., přeprac. a rozš. vyd. Budyšin: Domowina.
- VÖLKEL, Pawoł (2005). *Prawopisny słownik hornjoserbskeje řeče*. 5., přeprac. a rozš. vyd. Budyšin: Domowina.
- VYKYPĚL, Bohumil (2003). Zum Problem der geschriebenen Sprache. *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft*, roč. 13, s. 233–248.
- VYKYPĚL, Bohumil (2005). Die Dynamik des obersorbischen phonologischen Systems. *Zeitschrift für slawische Philologie*, roč. 2005, s. 135–155.
- VYKYPĚL, Bohumil (2008). Externalisierung der Flexion im Tschechischen. In: GRAF, Elena et al., eds. *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)*, sv. 11. München: Sagner, s. 245–253.
- VYKYPĚL, Bohumil (2009). Nochmals zum deutschen Einfluss auf das tschechische im Bereich der Phonologie. *Linguistica Brunensia*, roč. 57, s. 107–113.
- VYKYPĚL, Bohumil (2010). Tschechischer Einfluss auf das Obersorbische. Einige Bemerkungen. In: FISCHER, Katrin et al., eds. *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)*, sv. 13. München: Sagner, s. 268–271.
- VYKYPĚLOVÁ, Taťána (2003). K integraci cizojazyčných fonémů: případ /f/. Náčrt problému. In: RUSINOVÁ, Eva, ed. *Přednášky a besedy z 36. běhu Letní školy slovanských studií*. Brno: Masarykova univerzita, s. 161–168.
- VYKYPĚLOVÁ, Taťána (2004). Zur Intellektualisierung in der Morphologie. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada A, sv. 52. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 83–94.
- WACKERNAGEL, Wilhelm von (1879). *Geschichte der deutschen Literatur*, 1. sv. 2., opr. vyd. Basel: Schwabe.
- WALCZAK, Bohdan (1999). *Zarys dziejów języka polskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- WALLERSTEIN, Immanuel (1973). *The Modern world system*, 1. sv. (*Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*). New York – London: Academic Press.
- WEINREICH, Uriel (1968). *Languages in contact: findings and problems*. 6. vyd. Hague: Mouton.
- WINFORD, Donald (2003). *An introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- WÖLKE, Sonja (2005). *Geschichte der sorbischen Grammatikschreibung: von den Anfängen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Bautzen: Domowina.
- WOLLMAN, Slavomír (1993). Slovanské literatury ve střední Evropě. *Slavia*, roč. 62, s. 399–406.
- The World Factbook* (2013). Washington, DC: Central Intelligence Agency. On-line: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> [cit. 10. 8. 2013]
- ZERNACK, Klaus (1977). *Osteuropa: Eine Einführung in seine Geschichte*. München: C. H. Beck.
- ZIFONUN, Gisela – STRECKER, Bruno – HOFFMANN, Ludger et al. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin: de Gruyter.
- ZÖLLNER, Erich (1974). *Geschichte Österreichs: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 5. vyd. München: Oldenbourg.
- ŽAŽA, Stanislav (2010). *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita.

Věcný rejstřík

Rejstřík neobsahuje názvy jazyků střední Evropy (němčina, čeština, maďarština aj.).

A

Abrogans 34, 78, 79
Academia Istropolitana 41
adjektiva 10, 64, 78, 176
administrativní styl (viz též funkční styly) 102, 118, 127, 130, 131, 133, 144, 174, 192, 194
adstrát 9, 13, 74
adverbia 64, 168
aglutinační typ jazyka 63, 66, 67, 181
akuzativ 82, 166, 167, 170
Akvilej 34, 79, 82
Allgemeine Deutsche Sprachverein 109
alomorfy 176
Alsasko-Lotrinsko 25
Alstera 118
Altenburk 120
alternace fonémů 21, 24, 176, 182
alternace kódů 59
analytické slovní tvary 154, 174, 175
angličtina 20, 66, 67, 75, 96, 110–115, 155, 159, 161–163, 165, 173, 178–182, 187, 188, 192, 193
Anglosasové 19, 71
Ansīlan 142
antroponyma 87
aorist 171, 172
Argentina 25
architektura 16
aristokracie 37, 38, 59, 60, 75, 79, 86, 128, 195
asimilace etnik 9, 17, 18, 20–22, 34, 58, 62, 69–72, 116, 141, 146, 191
asimilace fonémů 185
Austrálie 25, 28
austriacismy 95, 190
Avaři 17, 18, 34

B

Bačka 29
Balkán 30, 40, 134, 155, 171, 175
Banát 29
básnictví
Bavorsko 38, 39, 123, 135, 137
bavorština 34
Békés 151

Bělehrad 42, 54
Belgie 25
Bělorusko 16, 28, 29, 125, 195
běloruština 21, 42
Benátky 38, 40
benediktini 36, 39, 40, 48
Besarábie 54
Bible králická 42, 44, 170
Bible leskovecko-dráždanská 40
Bible olomoucká 127
Biblia královej Zofii 41, 127
bibličtina 45, 135
bilingvismus 20, 23, 44, 57, 61–65, 71, 73, 105, 123, 147, 151, 153, 156, 169, 173, 181, 183, 189, 190, 192, 193, 195
biologie 12
biskupové 35, 36, 45, 76–78, 86, 118–120, 126, 138
bitva na Kosově poli 40
bitva u Moháče 43, 149
bitva u Vidně 47
Blekede 120
Bogurodzica 58
Bosna a Hercegovina 19, 32
Braniborsko 15, 17, 27, 55, 57, 81, 120
Bratislava 18, 32, 41, 87, 134
bratrství 13, 17
Brazílie 25, 28
brestská unie 45
Brižané 120
Budapešť 86, 151
Budín 18, 42, 43, 117
Budyšin 27, 36, 47, 55, 56, 130, 131
Bukovina 16, 54
Bulhaři 135
Burgenland 17, 32, 156
Byzantská říše 13, 75

C

Cařihrad 41
Central Europe (časopis) 16
církevní slovanština 34, 38, 46, 53, 58
citáty 123, 137, 147
Collegium Nobilium 47
Collegium Reginae Hedvigis 40
cyrilice 37–39, 44, 52, 53

Č

čakavština 32, 38, 40, 45, 48, 56
Časopis Českého museum 138
částice 64, 143
Čechy 15, 17, 23, 29, 36, 76, 87, 94, 118,
128, 181, 194
Červený kláštor 48
Československo 21, 29, 30, 53–55, 57, 71,
136, 140, 146
Češi 9, 10, 14, 21, 26, 52–55, 58, 60–62,
70–72, 81, 90, 118, 123, 130, 131, 136,
139, 146, 147, 190
číslovky 65
člen 44, 60, 177, 190

D

Dakovo 70
Dalmácie 16, 37, 45, 79
Daruvar 135, 145, 146
dativ 166, 176, 182
De orthographia bohemica 41
Děčané 130
Dekret kutnohorský 40
dělení Polska 49, 50
derivace 24, 65, 66, 67, 108, 122, 154
dialekty 17, 18, 21, 27, 29, 31, 32, 35, 38,
46, 47, 52, 57, 65, 69, 72, 75, 76,
79, 86, 87, 91, 94, 97, 100, 101, 105,
106, 116–122, 126, 130, 132, 139, 149,
150–152, 180, 181, 184, 190, 195, 196
diftongizace 189, 190
diftongy 21, 23, 190
distinktivní rysy 187
Dolní Rakousko 15, 17, 118
Dolní Sasko 121
Dolní Slezsko (viz též Slezsko) 39
Drawehn 121
Drážďany 12, 132
druhá světová válka 54, 74, 120, 142
duál 176, 179
Dubrovnik 37, 42, 56
Dunaj 22, 32, 35, 43, 76, 116, 118, 121
Dunajská Streda 147
Durynsko 15, 17, 118, 120
dvorské básnictví 38, 39, 84
Dyleň 12

E

efektivita systému 177–181, 187, 188
Eilenburg 130

elektronická média 172
Emauzy 39
encyklopedie 16, 33, 138
Estonsko 12, 16
etnografie 9, 10, 152
etnolekt 20, 26, 29, 190
etnonyma 10, 15, 118
euroamerická kultura 75, 77, 91, 98, 103,
108, 109, 113, 133, 165
evangelium 34, 38, 45, 46, 82, 154, 158,
160, 170
Evropská unie 57
exonyma 80, 81
exulanti 132

F

Facebook 57, 102
faktivní tvary sloves 169
Fehmarn 120
finitní tvary slovesa 160, 161, 163, 173,
192
flektivní typ jazyka 63, 66, 165, 192
flektivní typy („vzory“) 176, 179, 180
fonologie 23, 31, 45, 61–65, 127, 130, 176,
181, 183, 184, 187–190, 192
Francie 22, 25, 28, 50, 192
Francouzi 71
francouzština 20, 46, 59, 74, 77, 84, 98,
106, 111, 139, 165, 187, 192
Frankfurt nad Odrou 43
Frankové 34, 35
frazeologie 98, 99, 125, 126, 137, 143, 190
Frisinské zlomky 36, 76
Fruchtbringende Gesellschaft 108
funkční styly (viz též administrativní
styl) 21, 42, 131, 144, 145, 154
futurum 24, 171, 173–175, 193

G

gajica 50, 51, 133
gastronomie 10
Gdaňsk 42
Generální gouvernement 54
genetika 9, 13
genitiv 80, 147, 165–167, 176, 179, 192
geografie 12, 13, 73, 189, 193
germanizace 9, 23, 34, 35, 37, 46, 52, 61,
70, 77, 95, 100, 104, 118, 121, 122, 130
germánské jazyky 9, 66, 77, 79, 80, 91,
95, 102, 118, 125, 128

Gliwice 101, 102
globalismy 113
Gorica 40
gramatický význam 65–67, 155, 173, 176
Graz 50, 54
gymnázia 42, 50, 55, 146

H

Habsburkové 9, 14, 17, 39, 43, 69, 70, 95,
132, 149
Halič 16
Halotti beszéd és Könyörgés 38
Hamburk 118
Hanáci 10, 101, 190
Hanau 131
hebraismy 125
hebrejšťina 37, 124
Hnězdno 36
homonymie 139, 167, 180
Horní Franky 36, 86
Horní Rakousko 17, 118
Horní Slezsko (viz též Slezsko) 15, 39,
86, 129
hospodářská prosperita 17, 29, 84
Hospodíne, pomiluj ny 58
hudba 10, 16, 111
hungarizace 49, 61, 62, 149, 194
husité 13, 17, 41, 117, 127, 194
Huszita biblia 41, 117
Hvar 40

CH

Chamb 76
Charváti (český kmen) 10
Chorvati 22, 31, 32, 44, 50, 52, 54, 56, 58,
62, 70, 131, 141, 142, 149
chorvatské jaro 56, 142
Chorvatsko 15, 18, 20, 22, 26, 29, 30, 32,
35–37, 41, 43, 48, 49, 52–54, 56, 57,
59, 70, 72, 104, 133–135, 142–144, 146
Chóšebuz 11, 27
christianizace 34, 37, 75, 76, 79, 120,
126, 129
Chronicon Budense 41

I

ilyrismus 48, 51, 52, 134
imperfektiva 175
imperfektum 171, 172

infiníttní tvary slovesa 133, 160–164, 170,
174, 175, 192
ingresivní slovesa 174
Inselsprachen 28, 61
instrumentál 165, 167, 183
intenzivní kontakt 61, 63–65, 87, 103,
113, 129, 131, 151, 195
interference 32, 58–61, 63, 73, 105, 126,
132, 144, 146–148, 151, 152, 156, 191
internet 102, 113, 114
intonace 185, 186
iroskotští misionáři 77
islandština 21
Istrie 38, 40, 79
italština 20, 45, 70, 73, 82, 87, 91–94,
97, 139
izolační typ jazyka 63, 66

J

Jabelheide 120
Jagellonci 40, 41, 117
Javorsko 40
jazyková politika 53, 54, 70, 142, 143, 176
jazykový systém 21, 23, 27, 29, 33, 59,
62, 63, 65, 153–155, 163, 175–181, 183,
184, 187–193, 196
jazz 111
ješiva 124
jezuité 43, 46, 47
jidiš 60, 125
Jihlava 86, 87
jmenné konstrukce 161, 162, 192
Jugoslávie 56, 142–144
Jüterbog 120

K

kajkavština 32, 46, 48, 56
kalky (viz též přejímky) 22, 72, 73, 78,
79, 82, 85, 87, 98, 99, 105, 109, 126,
128, 134, 137, 139, 148, 149, 154, 157,
190, 191, 195
kamaldulové 48
Kamenz 130
Kanada 25, 26, 28, 29
Karlovci 34
Károlyiho bible 45
karpatismy 150
Karpaty (viz též Podkarpatská Rus) 30
kašubština 21
kategorie osoby 21, 163–165, 177, 178, 180

kategorie pádu (viz též nominativ, genitiv aj.) 21, 148, 165–167, 177, 180, 182
 katechismy 43–45, 47
 katolíci 15, 41, 45, 47, 51, 54
 Katovice 100, 102
 kázání 39, 119, 138
Kazania świętokrzyskie 39
 kenaanština 124
 Kiel 118
 Klagenfurt 35
 klimatické podmínky 85, 86
 knihovny 36, 46, 79, 102, 124
 knihtisk 41, 42, 44
 kodifikace 49, 102, 142, 176
 kolokabilita 127, 144, 146, 193
 kolonizace 9, 38, 76, 77, 85–87, 103, 130, 193
 Komárno 147
 Komisja Edukacji Narodowej 49
 komparativ 154
 kompozita 24, 66, 67, 154
 Končanica 146
 konjunktiv 78, 170
Konrádova statuta 37
 konsonanty 23, 24, 62, 179, 183, 184, 189, 190, 192
 konverzace 106, 110
 korpusy 25–33
 Korutany 15, 17, 31, 40, 41, 103, 123, 156, 190
 Kostajnica 44
 Krakov 40, 42
 Kraňsko 15, 17, 40
 Kremnica 87
 Kremnická Baňa 12
 Kresy Wschodnie 21, 54, 74
Krok (časopis) 138
 křižáci 37, 41
 Kucheldeutsch 60, 190
 kvantita vokálů 21, 23, 24, 183–186
 Kvarner 38
Kyjevské listy 35

L

Labe 85, 120, 130
 latina 17, 18, 22–25, 34–47, 49, 50, 54, 59, 62, 69, 70, 76–78, 80, 81, 91, 98, 109, 110, 119, 128, 131, 139, 153, 154, 158, 168–170, 191, 192, 194, 196

latinismy (viz též latina) 81, 149, 170
 legionáři (českoslovenští) 140
Liber fundationis claustris sanctae Mariae 39
 libozvučnost 51
 lidová slovesnost 10, 12
 Lichtenštejnsko 16, 20, 25
 Linec 35
 lingvocentrismus 14
 Lipsko 47, 56, 120
 literatura 12, 19, 37, 39, 42, 106, 119, 123, 140, 141
 litevština 21
 Litva 16, 40, 45, 74
 Löbau 130
 lokál 167, 177, 183
Londonac 142
 Lotyšsko 16
 lotyština 21
 /-ový tvar slovesa 174
 Lubaň 130
 Lübeck 120
 Lublaň 31, 50, 54, 103, 133, 186
 Lublin 42, 44, 127
 lublinská unie 44
 Lucemburkové 17
 Lucembursko 25
 Lüneburg 121
 luterství 17, 43
 Lutici 118–120
 Lužice 17, 21, 26, 27, 36, 40, 46, 51, 52, 55, 56, 73, 122, 129, 130, 194, 195
 Lužický seminář 47
 Lužičtí Srbové 13, 27, 73, 118, 135

M

Mačica Serbska 51
 maďarské runy 36
 Maďari 9, 17, 18, 20, 21, 30, 31, 35, 36, 52, 62, 69–71, 73, 80, 95, 116, 121, 141, 147–149, 152, 194, 195
 Magdeburk 15, 119, 120
 magdeburské právo 15
 Maribor 103
 Markrabství moravské 37
Mastičkář 59
 Matica hrvatska 51
 Matica slovenská 52
 Mátra 151
 Mazovsko 17

- měkkostní korelace konsonantů 21, 62,
189, 190, 192
Meklenbursko 16, 120
Melechov 12
Memorandum slovenského národa 52
menšiny 20, 25, 26, 28–32, 71, 100, 135, 152
města 15, 27, 31, 36, 38–42, 45, 49, 70,
84, 87, 90, 93, 99, 100, 102, 103, 110,
118, 120, 123, 130, 131, 135, 149, 152,
191, 194
Mexiko 25
migrace obyvatelstva 38
mikrojazyk 31, 32
Mikulov 36
misály 41, 54
Míšeň 119, 120, 129, 130
mluvnice 14, 25–33, 43–45, 47–50, 52,
56, 57, 73, 135, 172
mnohojazyčnost 14
móda 46, 106, 128
modalita 62, 164
modlitby 38, 78, 79, 119, 127, 139
Monatsgespräche (časopis) 47
Mondsee 34
Mönnuste 12
monoftongizace 190
Morava (viz též Velká Morava) 15, 17,
23, 29, 32, 35, 37, 61, 76, 87, 102,
129, 139, 181, 194
Moravané 10, 13, 58, 75–77, 79
moravština 102
morové rány 39
Moskva 140, 182
multiverbismy 154, 157
- N**
Na Kleparzu (klášter) 40
Naaba 76
náboženská literatura 13, 14, 37
nacionalismus 9, 69, 70, 72, 193, 194
nacisté 54, 55, 193
nahodilý kontakt 63, 64
národní obrození 70, 131, 133, 135, 137,
140, 141
nedokonalé osvojování jazyka 59, 61
negace 60, 65, 163, 165, 166
negociace 60
Němci 9, 11, 16, 25, 52, 54, 55, 60–62,
69–72, 87, 93, 103, 104, 117, 123, 125,
126, 141, 190, 193–195
- neosobní věty 21, 163–165
nesklonnost 176
Neumünster 118
nevolnictví 49
Nitranské knížectví 35
nominativ 165, 176, 179, 182, 183
Novosadská dohoda 56, 142
novoutrakvismus 13
nulové koncovky 179
- O**
obchod 37, 61, 91, 97, 118, 122
objekt 166, 167, 178
Obnovené zřízení zemské 46
Obodriti 13, 118–120
Odra 43, 118
odsun Němců 54, 55
okcidentalismy 75
Olešnica 40
Olomouc 87, 127
opisné pasivum 168
Opole 100
Osijek 56, 70, 104, 105
Osmanská říše 146
osoba (viz kategorie osoby)
Ostřihom 151
- P**
pád (viz kategorie pádu)
Panonie 9, 34, 35, 75–79, 116
panonský subareál 16, 18, 19, 22, 61, 65,
193, 194
Pasov 76
Pécs 40, 86
perfektiva 175
perfektum 168, 171, 172
Petrohrad 124
Pilis 151
Pirna 130, 132
písařské kanceláře 37, 42, 117
Pittsburská dohoda 53
Pleissenland 120
plusquamperfektum 171, 173
Pobaltí 9, 16, 65, 99, 117, 119, 121
Podkarpatská Rus 72, 152
poetismy 137, 140
Polabští Slované 9, 37, 62, 65, 72, 106,
117–119
polabština 105, 106, 121

Poláci 10, 22, 28, 29, 36, 37, 41, 54, 58,
60, 100, 102, 118, 129, 139, 195
Polané 13
Polesí 21
Poljica 37
polsko-litevská unie 21, 40, 45, 74
Pomořany 16, 86
Porýní 22
Považjska listina 38
Poznaň 15, 42
Praha 15, 17, 36, 39, 40, 42, 46, 47, 53, 61,
90, 117, 124, 126, 182
pravidelný kontakt 63, 64
pravopis 38, 41, 45, 50, 51, 53, 57, 72, 76,
133, 141, 142, 176, 186
pravoslaví 15, 45
pražské groše 39
predikát 106, 159, 160, 162, 163, 165,
173, 178
prefixoidy 68, 135
prefíxy 24, 99, 155, 182
Prekmurje 151
préteritum 171, 172
prézens 24, 171, 175, 177–180
Pripjat 21
Pritzwalk 120
protestanti 44
Prusko 15, 16, 47, 49, 52, 86, 106
první světová válka 53, 54, 111, 140
předložkové vazby 137, 144, 145, 156,
157, 166
předložky 143, 145, 166, 177, 183
přehlásky 127, 189
přechylování 10, 129, 148
přejímky (viz též kalky) 21, 22, 61,
63–65, 69, 72–74, 77, 78, 80, 84, 97,
99, 100, 105, 106, 113, 121, 122, 125,
129, 131, 1333, 134–139, 148–150, 191,
192, 195
překládání 28, 34, 35, 37, 38, 40–42,
44, 45–48, 50, 78, 117, 124, 127, 131,
132, 137, 138, 146, 148, 154, 157, 158,
160, 170
Přemyslovci 14, 17, 126
příjmení 10, 55, 99, 123
Přímoří 16, 17, 73
příisahy 130, 131
přívlastkové vedlejší věty 158
přízvuk 21, 23, 183–186, 189

psanost 13, 31, 35–39, 41, 42, 57–59, 76,
119, 139, 158, 176, 180, 181, 194
Pšovane 130
purismus 22, 48, 70–73, 100, 109, 113,
133–135, 142, 144
Purnušks 12

R

Raffelstettenský celní řád 35
rakouská němčina 95, 123, 125, 126,
132, 190
Rakousko 14, 16, 17, 20, 22, 25, 26, 29,
31, 32, 34, 41, 44, 47, 49, 52, 53, 57,
65, 71, 72, 100, 103, 118, 121, 123, 126,
145, 146, 190
rakousko-uherské vyrovnání 52,
Rakousko-Uhersko (viz též Rakousko)
15, 16, 19, 53, 69, 133
Ratiboř 100
Ratio educationis 49
Ratzeburg 120
ráz 189
Red i zakon sestara 39
redukce vokálů 21, 23, 175, 186
reflexivní pasivum 168
rekatolizace 45
relativa 158
revoluce r. 1848 52
Rezie 73
Rijeka 56
rokytenský jazykový svaz 21
Romové 20, 26, 29
romština 20, 29, 63
Rujána 38, 40, 120
Rukopis královédvorský a zelenohorský 50
Rumuni 149
Rumunsko 22, 26, 29, 30, 86, 152
Rusko 15, 49, 124, 140, 141
ruština 10, 21, 50, 79, 140, 141, 155, 157,
161, 163, 165, 167, 169, 170, 173, 175,
178–182, 187, 188, 193
Rybník 102
rytířství 84, 128
rytmické krácení 185

Ř

řečtina 77, 79, 82, 83, 88, 92, 94, 108
řemesla 37, 60, 192
Řezno 35, 76, 77, 81
Římská říše 22, 36

S

- Sála 120
Salcbursko 15, 17
Sálský zákoník 34
Saremaa 12
Sasko (viz též Dolní Sasko) 15, 17, 26, 46, 55, 57, 86, 120, 132
Sasko-Anhaltsko 15, 17
Sázavský klášter 36, 37
Sedmíhradsko 22, 43, 86
Septemberbibel 42
serbokroatismus 51, 53
Serbska Pratyja 148
Schöllähne 120
skladná oprava pravopisu 51
slabičná harmonie 185
Slavonie 135
Slezsko (viz též Horní Slezsko, Dolní Slezsko) 15, 17, 21, 29, 36, 37, 40, 47, 61, 64, 74, 86, 87, 99–102, 118, 126, 127, 129, 193–195
slezština 100–102
Slováci 9, 10, 14, 29, 30, 52, 53, 55, 60, 62, 70, 116, 143–145, 147, 151
Slovenská reč 137
Slovenské učené tovarišstvo 49
Slovensko 12, 15, 18, 20, 21, 23, 26, 29, 30, 32, 36, 37, 43, 45, 48, 53, 57, 71, 72, 87, 135, 136, 147–149, 152, 195
Slovinci 14, 22, 31, 40, 41, 45, 52, 54, 58, 60, 73, 116, 133–135, 142, 192
Slovinsko 17, 20, 26, 31, 34, 35, 39, 48, 50, 51, 57, 72, 103, 133, 144, 146
slovníky 23, 25–30, 33, 34, 43–47, 49, 51–54, 56, 57, 79, 97, 117, 133, 134, 138, 142, 150
slovosled 64, 65, 133
Sokol 133
souvětí 24, 62, 65, 124, 156, 158, 192
Sovětský svaz 28, 55, 74, 141
Spiš 87
Split 36, 40, 56
Spojené státy americké 25, 26, 28–30, 32, 53, 111
spojovací výrazy 24, 64, 143, 158, 159, 170
sport 111, 113
spřežkový pravopis 133
Srbové 31, 32, 40, 52, 54, 56, 70, 141, 142, 195
Srbsko 18, 29, 30, 32, 43, 47, 143, 152
srbština 20, 54, 141, 143, 144, 146
Standard Average European 165, 196
staroslověnština 35
středoevropský jazykový svaz 23, 183
střídání kódů 59
studenti 40, 53, 117
stupňování 21, 65, 154, 182
subjekt 163, 165
substrát 22, 71, 116, 190, 193
sudetský subareál 16–19, 35, 38, 64, 193, 194
Sudety 17, 86, 122, 126
sufixy 135, 148, 169, 176, 177, 182
Suchowola 12
superlativ 154
Svídnicko 40
Svitavy 86, 87
symbolické funkce jazyka 131, 139
syntaktizace pádu 167
- ## Š
- Šestiměstí 130
škola 14, 28, 39, 49, 50, 52, 56, 71, 76, 119, 124, 133, 142, 146, 191, 195
štokavština 42, 45, 48, 51, 52, 56
Štýrsko 15, 17, 40, 123
Švýcarsko 16, 20, 25, 53
- ## T
- Tállya 12
talmud 124
Tataři 17, 18, 38
televize 55, 137, 148
Těšínsko 29, 100, 129
Thörl-Maglern 123
Tihány 36
toponyma 81, 87, 118, 130, 170
totalitní režimy 13
Turci 17, 18, 40–44, 47, 48, 61, 104, 144, 145, 149, 151, 194, 195
turečtina 20, 61, 105, 135, 150, 153
Tyrolsko 15, 17, 25
- ## U
- ugrofinské jazyky 9, 13, 66
Uhersko 9, 15, 21, 32, 41, 43–45, 49, 52, 59, 62, 70, 116, 149, 150
Ukrajina 15, 16, 26, 28, 30, 125, 152, 195
ukrajinština 20, 21

Universitas Serborum 42
univerzity 31, 33, 39–41, 43, 46, 50, 53,
54, 56, 117
úřední jazyky 23, 25, 35, 49, 51, 52, 54,
57, 126

V

Valaši 10, 152
valence 156
Varšava 42, 45, 47, 182
Veleti 13
Velká Británie 28
Velká Morava 34, 35, 76, 116, 126
Velkopolsko 17, 36, 127
velmi intenzivní kontakt 61, 63, 65,
103, 129
Vendové 27
vernakulární jazyky 14, 23, 37, 39, 42,
58, 170, 194
vestfálský mír 46
věta 24, 36, 37, 39, 62, 65, 106, 147, 156,
158, 159, 160–162, 163, 165, 170, 192
Víděň 17, 47, 53, 54, 123, 133, 149, 190
Vídeňská dohoda 52, 141
Vilnius 12
Vislané 35, 36
Vojenská hranice 145, 146
vojenství 10, 61, 93, 103, 106, 126, 127,
144, 147, 192, 194
Vojvodina 30, 43, 47, 48, 143–145, 152
Vokabulář webový 43
vokály 21, 23, 24, 78, 148, 182–185,
189, 190

Volyně 54
Vorarlbersko 15
Vratislav 42, 47, 100
vratislavský mír 47
Všerubský průsmyk 76
Vukovar 56, 70
východoslovenština 48
výslovnost 23, 126, 148, 186, 190
vyučovací jazyk 49, 50

W

Wurzen 130
Wustrow 121

Z

Zadar 38, 40
Záhřeb 18, 33, 46, 50, 51, 54, 56, 70,
103–105
zájmena 65, 78, 158
zákony o jazyce 49, 52, 55, 57, 58
Zhořelec 130
Ziemie Odzyskane 54, 74
značková slova 66, 67
zpěvníky 44
Zwickau 120, 132

Ž

Židé 10, 14, 15, 17, 18, 35, 40, 54, 55, 60,
124, 125, 191
Žilinská městská kniha 41
Žitavsko 129, 132
Živnobanka 133
Život Metodějův 75, 77

Rejstřík osobních jmen

Rejstřík obsahuje pouze jména osob, o kterých se píše v hlavním textu (tj. neodkazujeme na poznámky pod čarou).

A

Adam Brémský 118
Adelung, Johann Christoph 49
Ahačič, Kozma 33
Anić, Vladimír 33, 142
Arbeo z Freisingu 78
Arnason, Johann P. 11

B

Babić, Stjepan 33, 142
Babukić, Vjekoslav 52
Badeni, Kazimierz Feliks 53
Badurina, Lada 142
Bajerowa, Irena 33
Balász, János 30
Bárczi, Géza 30, 33
Baturich 76
Bednarczuk, Leszek 189
Beer, Antonín 189
Béla III. 37
Belostenec, Ivan 46
Berger, Tilman 189
Bernhard von Spanheim 123
Bernolák, Anton 49, 50
Bielski, Marcin 127
Blahoslav, Jan 44
Boček, Vít 11, 59, 61, 66, 67
Bohorič, Adam 45
Boleslav Chrabrý 36
Boso (biskup) 119
Brankačkec, Katja 27
Brant, Sebastian 42
Brodnjak, Vladimír 142
Brückner, Aleksander 11
Bruno (biskup v Altenburku) 120
z Brzezín, Grzegorz Paweł 127
Buzássyová, Klára 30

C

Campe, Joachim Heinrich 109
Cigale, Matej 133
Clajus, Johannes 44

Č

Čelakovský, František Ladislav 138

D

Dajnko, Peter 50, 133
Dalimil (kronikář) 120
Daničić, Đuro 53
Dasypodius, Peter 43
Décsy, Gyula 21, 28
Dětmar (pražský biskup) 36
Dittmann, Robert 124
Dobrovský, Josef 11, 50, 133
Drabik, Lidia 29
Drašković, Janko 51
Drobníč, Josip 134
Duběda, Tomáš 187
Duden, Konrad 53
Dujmušić, Jozo 142

E

Eisner, Pavel 11, 126

F

Fasske-Faska, Helmut 27, 33, 56
Ferdinand II. 45
Ferenčík, Ján 137
Filomates, Václav 43
Frencel, Michal 46, 47, 131,
Fridrich I. Barbarossa 37
Fridrich II. Veliký 106

G

Gaj, Ljudevit 50, 51
Garcaeus, Zacharias 120
Gebauer, Jan 189
Glaber z Kobylna, Jendrzej 127
Goebel, Hans 33
Goethe, Johann Wolfgang 109
Górnicki, Lukasz 128, 138
Gottsched, Johann Christoph 47, 48
Grimm, Jakob 52
Grimm, Wilhelm 52
Grimmelshausen, Jakob Christoffel
131, 132
Gruša, Jiří 12
Guberina, Petar 54
Guttenberg, Johannes 41
Gzel, Petr 43

H

Habdelić, Juraj 46
Had, Jan 131
Ham, Sanda 142
Hanka, Václav 138
Hannusch, Erwin 28
Hasištejnský z Lobkovic, Bohuslav 117
Havel, Václav 12
Havránek, Bohuslav 33, 90
Helmold 119
Hennig, Christian 121
Herder, Johann Gottfried 51
Hickey, Raymond 58
Hodža, Milan 12
Hotimir (kníže) 34
von Humboldt, Wilhelm 51
Hus, Jan 40, 41, 90

I

Ickelsamer, Valentin 43

J

Jakobson, Roman 11, 124, 157
Jakubica, Mikławš 45, 131
Jan III. Sobieski 46
Jan Jiří (saský kurfiřt) 46
Jan Lucemburský 39
Janaš, Pětr 28, 56
Jarník, Urban 133
Jarošová, Alexandra 30
Jaworski, Rudolf 11
Jentsch–Jenč, Helmut 56
Jezbera, František Jan 52
Jindřich IV. 36
Johnson, Lonnie 11, 16
Jojíc, Ljiljana 33
Josef II. 49
Josef Kara (rabín) 37, 124
Jungmann, Josef 50, 51, 134, 137, 138

K

Karadžić, Vuk Stefanović 52
Karel IV. 39
Károlyi, Gáspár 45
Karpiński, Franciszek 137
Kašić, Bartol 45
Katzenstein, Peter J. 11
Kazinczy, Ferenc 50
Kiefer, Ferenc 31, 57
Klemensiewicz, Zenon 33

Knapski, Grzegorz 46
Kniaźnin, Franciszek Dionizy 137
Kocel (kníže) 35
Kollár, Ján 51, 134, 138
Komárek, Miroslav 189
Komenský, Jan Amos 46
Konarski, Stanisław 47
Konstance (sestra) 127
Konstantin Filozof 35, 75, 76, 78
Kopczyński, Onufry 49
Kopitar, Bartoloměj 50
Kosman, Marcell 33
Kossakowski, Jan 138
z Koszyczek, Jan 127
Krajčovič, Rudolf 33
Krasicki, Ignacy 137
Krenn, Gerald 33
Krzeža, Miroslav 104
Krstić, Kruno 54
Krzyžia, Władysław 33
Kundera, Milan 11, 12
Kurzová, Helena 11

L

Lamurskij, Matej Andrejevič 53
Le Rider, Jacques 11
Lewy, Ernst 24, 190
Linde, Samuel Bogumił 50, 138
z Lublinu, Biernat 127
Ludat, Herbert 12
Luther, Martin 42, 44, 45, 131

M

Maaler, Josua 44
Mączyński, Jan 44
Mácha, Karel Hynek 138
Marek, Antonín 140
Marie Terezie 14, 49
Marković, Ivan 142
Martínek, František 27
de Martonne, Emmanuel 11
Marysieńka 46
Matras, Yaron 58
Matthaei, Georg 47
Matyáš Korvín 41, 117
Maxmilián I. 41
Mažuranič, Ivan 51, 134
Megiser, Hieronymus 45
Mentelin, Johannes 41
Merill, Charles 12

Měšek I. 36
Metelko, Fran 50, 133
Metoděj (arcibiskup) 35, 75, 76, 78
Mićanović, Krešimir 142
Mickiewicz, Adam 138
Michal III. 75
Michalk, Frido 27, 56
Miklošič, Fran 11
Milosz, Czesław 12
Milton, John 137
Moguš, Milan 142
Moller, Albin 44
Montesquieu, Charles Louis 137
Müller, Helmut 33
Murko, Anton 133

N

Naumann, Friedrich 11
Nekula, Marek 11
Newerkla, Stefan Michael 11, 24, 80, 97
Niemcewicz, Ursyn Julian 138
Novák, Ludovít 189

O

Oczkova, Barbara 33
Odyńec, Antoni Edward 138
Okuka, Miloš 33
Olesch, Reinhold 106, 121
Optát, Václav Beneš 43
Orlovský, Jozef 137
Országh, László 30

P

Palacký, František 51
Partsch, Joseph Franz Maria 11
Pauliny, Eugen 30, 33, 137, 149
Pázmány, Péter 46
Peciar, Štefan 137
Piccolomini, Aeneáš Sylvius 14
Pilarský, Jiří 11
Pleteršnik, Maks 53
Pohlin, Marko 49
Pohontsch, Anja 28
von Polenz, Peter 33
Popović, Ivan 33
Pospíšil, Ivo 12
Pranjković, Ivo 33
Pražák, Richard 33
Presl, Jan Svatopluk 153
Protuder, Ilija 142

Przybylski, Jacek Idzi 137
Puchmayer, Antonín Jaroslav 137

R

z Rabštejna, Jan 117
Radim-Gaudentius (arcibiskup) 36
Rak, Johannes 42
Ravnikar, Matej 133
Rej, Mikołaj 127
Rejzek, Jiří 77, 78, 189
Relković, Matija Antun 135
Révai, Miklós 49
Rostislav (kníže) 75

S

Seklucjan, Jan 127
Schenk, Erich 11
Schlögel, Karl 11
Schuchardt, Hugo 11
Schuster-Šewc, Hinc 27, 56
Siatkowski, Janusz 81
Silić, Josip 33, 142
Simonyi, Zsigmond 11
Skála, Emil 11, 24, 189
Skalička, Vladimír 11, 24, 66, 69
Skaryna, Francysk Hëorhij 42
Sobol, Elżbieta 29
Stanisław August Poniatowski 49
Starosta, Manfred 28, 57
Statorius, Petrus 44
Stieber, Zdzisław 127
von Stremayr, Karl 53
Swětlik, Jurij Hawštyn 47
Sylvester, János 43
Szűcs, Jenő 11, 16

Š

Šafařík, Vojtěch 135
Šlosar, Dušan 33, 189
Štúr, Ludovít 11, 51, 70
Šulek, Bogoslav 134, 135

T

Temlin, Ferenc 47
Thietmar Merseburgský 118, 119
Thomasius, Christian 47
Thomason, Sarah Grey 59, 61–63, 65,
184
Ticinus, Jakub 47
Tomislav (kníže) 36

Toporišič, Jože 32
Trávníček, František 189
Troebst, Stefan 12
Trost, Pavel 189
Trpimir (kníže) 35
Trubar, Primož 43, 44
Trudgill, Peter 58

U

Ulrich von Liechtenstein 123
Urbańczyk, Stanisław 127

V

Václav (kníže a světec) 23
Václav II. 38, 39
Vajs, Josef 54
Vince, Zlatko 141
Vislav III. 38
Vladislav II. Jagellonský (polský král) 40, 41
Vladislav IV. Vasa 46
Vojtěch (biskup a světec) 36
Voltaire 106
Vrančić, Faust 45
Vratislav II. 36
Vykypěl, Bohumil 11

W

von Wackernagel, Wilhelm 11
Walczak, Bohdan 33
Warichius, Wenceslaus 45
Weinreich, Uriel 58
Wellek, René 12
Wernher der Gartenære 123, 124
Winford, Donald 58
Wölke, Sonja 33
Wollman, Slavomír 12

Z

Zifonun, Gisela 25, 57

Ž

Žigo, Pavel 33
Žofie Holszańská 41

Central European Languages

Systematic confrontation of the Central European languages – i.e. German, Czech, Upper and Lower Sorbian, Polish, Slovak, Hungarian, Slovene and Croatian – showed that simple ideas about convergence between languages, whose users are in contact, can not be conclusively confirmed. It is possible to say only that users of certain language that exists under the influence of another (dominating or influential) language are often acquiring some features from higher levels of the dominating language (i.e. from its lexicon, syntax). However, that acquisition is possible only when the will of the user community allows it and too, when the character of the acquired features is compatible with the structure of accepting language.

Latin and German were dominating and most influential languages in the Central Europe of the last millennium. Moreover, German language was often the mediator of latinisms in minor languages of the area. Calques were among latinisms and germanisms in the Central European languages more frequent than direct borrowings. This fact had (apart of the more linguistic, typological reasons) the social and psychological background. On the one hand the users of minor languages of the Central Europe certainly feared of the language and cultural assimilation, on the other hand they were endowed with relatively high intellectual potential (given by the early advanced literacy, education system, church and state administration). Users of minor languages in the Central Europe were been cultivated by the cultural confrontation with the agile Jewish community and later by the confrontation among various Christian confessions. This intellectual potential enabled the users of Central European languages to shape their languages in the manner of more advanced German and Latin and make the minor languages able to fulfil the demanding functions in the communication that the civilizational progress brought.

All the languages of Central Europe acquired many Latin and German terms (lexemes) needed for the new moods of life (primarily for the life in the newly founded towns), for crafts and trade, for military and administrative purposes. The semantic synchronization of the older Slavic or Hungarian terms with German and Latin equivalents was often too, some word formation models were copied as well as some types of compound sentence. To sum up, language convergence among Central European languages is evident only there, where the inspiring, borrowed or adapted language features did not create the compact systems – i.e. in the lexicon and „higher“ syntax.

Lower language levels that have (in contrast to the lexicon and syntax, mentioned above) the character of compact systems – i.e. inflection and phonology including their morphological aspect and also the syntax of simple sentence – were not affected by the language contact, or they were affected minimally. The main reason of this fact was the connection of lower language levels with typological dominant of certain

language. The second reason of relative inertness of the inflection, phonology, morphonology and syntax of the simple sentence in language contact is the fact, that these levels of language and their nature are not aware by language users and so it is not possible to modify them by the will or decision. E.g. the negative genitive in Slovene is still preserved despite the fact that the cultural elite of Slovenes was always bilingual (they used German and Slovene) and there is not such use of genitive in German. In a similar way, there is advanced correlation of palatalized consonants in Sorbian regardless of the fact, that in German (influencing the Sorbian for centuries) this type of phonological relation does not exist.

The facts summarized in this book show that just the bilingualism of many Central Europeans in the history caused that they develop themselves the high ability to preserve the specifics of their mother tongues. The stronger the bilingualism was, the more pure and intact the languages remained – we can observe this proportion when we compare e.g. Sorbs and Slovenians on the one hand and Czechs on the other hand (there are relative more German features in Czech lexicon and syntax than in Sorbian or Slovene language because the bilingualism of the Czechs was weaker in the history).

Some marked resemblances among Central European languages, e.g. similarly built system of tenses, are probably the development parallels only, not the results of language convergence, strictly based on bilingualism. Relative simplicity of the inventory of formal means of the grammatical category of tense, marked when comparing the German (or Czech, Polish, Hungarian etc.) and English, has rather different source. In German, the inventory of tenses was during the language history broaden out according to the expanding communicative needs (there were only two tenses in the Proto-Germanic), but in Slavic languages of Central Europe the inventory of tenses was reduced as a result of development of the verbal aspect. Future tense that is by its formal as well as functional nature very similar in languages of Central Europe can not serve as an example of result of language convergence too, because identical form is present in Russian too (and here is German influence almost excluded). There are a lack of phonological evidences of language convergence in Central Europe too – languages living in this area maybe „sound similar“, but differences among their phonological systems are essential.

Thus, prevailing part of facts presented in this book illustrates that there are more cases of some „synchronization“ among languages of the Central Europe than cases of the real convergence. Central European languages – as well as ethnics living in this busy geographic area – create very complicated and internally differentiated whole that is possible to analyze using the comprehensive complex of the historical, cultural and social data only.

katalogizace

Jazyky střední Evropy

PhDr. Ondřej Bláha Ph.D.

Připraveno ve studentské redakci Günther.

Ediční řada – Monografie

Výkonná redaktorka: Agnes Hausknotzová

Jazyková redakce: Martina Navrátilová

Návrh sazby a sazba: Lucie Semianová

Grafický návrh a zpracování obálky: Lucie Semianová

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.e-shop.upol.cz

Publikace neprošla redakční technickou a jazykovou úpravou ve VUP

1. vydání

Olomouc 2015

ISBN 978-80-244-4910-4

VUP 2015/???

Neprodejná publikace